

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 66

OSMANLI BELGELERİNDE
ERMENİ-FRANSIZ İLİŞKİLERİ
(1920-1922)
III

ANKARA-2003

Proje Yöneticisi

Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Dr. Necati AKTAŞ
Genel Müdür Yardımcısı

Mustafa KAPLAN
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Dr. Ahmet Zeki İZGÖER
Yayın İşleri Koordinatörü

Yayına Hazırlayanlar

Uğurhan DEMİRBAŞ
Dr. Ali Osman ÇINAR
Dr. Recep KARACAKAYA
Seher DİLBER
Nuran KOLTUK
Ümmihani ÜNEMLİOĞLU
Ali Mesut BİRİNCİ
Ayhan ÖZYURT
Mücahit DEMİREL

Belge Tarama ve Tespit

<i>H. Osman YILDIRIM</i>	<i>Fuat YAVUZ</i>
<i>Vahdettin ATİK</i>	<i>Ahmet ÖZKILINÇ</i>
<i>Murat CEBECİOĞLU</i>	<i>Mustafa SERİN</i>
<i>Murat YÜZBAŞIOĞLU</i>	<i>Ali COŞKUN</i>

Fransızca Belgelerin Tercümesi

M. Fethi ATAY
Sinan DARCAN
Engin YAMEN

**OSMANLI BELGELERİNDE
ERMENİ-FRANSIZ İLİŞKİLERİ**

(1920-1922)

III

KISALTMALAR

BEO.	Bâb-ı Âli Evrak Odası
bkz.	bakınız
DH. EUM. AYŞ.	Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH. ŞFR.	Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi
HR. SYS.	Hariciye Nezareti, Siyasî Kısım
kz.	kaza
mh.	mahalle
nh.	nahiye
no:	numara
s.	sayfa

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER.....	VII

I. BÖLÜM

BELGELERİN TERCÜME VE SADELEŞTİRMELERİ

No	Belgenin Konusu	Sayfa
1	Maraş halkının malen, bedenen ve nakden güçleri yettiğince savunmaya hazırlandıklarına dair III. Kolordu Kumandanlığı'nın 1 Ocak 1920 tarihli şifresinin sureti	3
2	Fransız işgali altındaki bölgede Ermeniler tarafından tüccarlara saldırılarda bulunulduğu, Fransızların milletvekili seçimlerine engel olmaya çalıştıkları	3
3	Fransızların Antep'te yargının bağımsızlığına tecavüz ettikleri, Légion d'Orient'in halkın silahlarına el koyduğu, Antep askerlik Şubesi'ndeki bazı odaların Fransız askerleri tarafından işgal edildiği	5
4	Kilis'te Fransız işgal kıtası kumandanının halkı tehdit maksadıyla yayınladığı beş maddelik beyannameyi protesto eden Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 11 Ocak 1920 tarihli telgrafı	6
5	Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın Maraş ve çevresinde askerî harekât yapan Fransız kuvvetlerinin işgallerine son verilmesi için Hariciye Nezâreti tarafından girişimlerde bulunulması ricası	7
6	Fransızlar ve himayelerindeki Ermeniler tarafından Maraş ve civarında halka yapılan saldırılarla ilgili olarak Pazarcık'tan gönderilen 12 Ocak 1920 tarihli protesto telgrafı	8
7	Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa Türkleri'nin Fransızlarla Ermeniler tarafından vahşice yok edilmeye çalışılmasını protesto eden Güre halkı tarafından Sadâret'e gönderilen 14 Şubat 1920 tarihli telgraf	10
8	Maraş ve Zeytun'da Fransız hizmetinde bulunun Ermeni askerlerinin halka mezâlim yaptıkları	11
9	Antep, Urfa ve Maraş'taki Fransız birlikleri arasında bulunan Ermeni askerlerinin Müslümanlara karşı saldırılarda bulundukları	13
10	Fransızların Maraş'a çok miktarda asker ve mühimmat getirmeleri üzerine bir olay çıkmaması için gerekli siyasî girişimlerde bulunulması talebi	17

11	Fransız Albay Normand'ın Diyarbakır ve Mardin'e yaptığı seyahatle ilgili tutulan raporlar.....	18
12	Adana Valisi Celal Bey tarafından 21 Aralık 1919 tarihinde gönderilen ve işgal altındaki Adana'da Fransız yöneticilerin idarî baskılarına ilişkin tafsilatlı bilgiler içeren mektubun sureti	36
13	Maraş ahalisi ile liva dahilinde oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin Fransızlara karşı silahla mukavemette bulunabilecekleri.....	41
14	Kozan Sancağı Polis Komiseri Hamdi Efendi'nin Fransızlar tarafından azledilip tutuklandığı	43
15	General Querette'in Maraş yönetimine el koyma isteği ve halkın buna tepkisi	45
16	Müslüman kuvvetlerinin Maraş ve çevresinde Fransızlar ve Ermenilerle çatışma halinde olduklarına dair Sivas Başmüdüriyeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 24 Ocak 1920 tarihli telgraf	48
17	Elbistan'dan alınan telgrafta Maraş'ta Ermenilerin Müslümanları aralıksız top ateşine tuttuklarının bildirildiği..	49
18	Fransız birlikleri tarafından işgal edilen beldelerde meydana gelen olaylarla ilgili olarak Fransa Yüksek Komiseri'ne verilen 25 Ocak 1920 tarihli muhtıra.....	50
19	Maraş'ın Fransız askerleri tarafından bombalandığına dair bölgeden alınan 25 Ocak 1920 tarihli telgraf	53
20	Adana ve Maraş'ta Fransızlarla Ermenilerin Müslümanlara karşı yaptıkları korkunç katliam sebebiyle halkın galeyanda olduğu	54
21	Fransız-Ermeni kuvvetlerinin Araplar köyü ahalisine reva gördükleri mezâlime karşı halkın tepkisi, General Querette'in görüşmek üzere davet ettiği Maraş ileri gelenlerine hakarete bulunması ve Fransızların Ermenilerle birlikte Maraş'ı sürekli ateş altında tuttuklarına dair III ve XIII. Kolordu Kumandanlıkları'ndan gelen şifreler	55
22	Mütareke'ye aykırı olarak Müslüman halka karşı girişilen şiddet olaylarının durdurulması konusunda Fransız Yüksek Komiseri Defrance'dan ricada bulunulması	63

23	Ermenilerin Urfa'daki bazı hareketlerinden dolayı Fransa Askerî Yöneticisi Gouraud'ya ve üst makamlara Urfalılar tarafından gönderilen 27 Ocak 1920 tarihli protesto telgrafi	64
24	Maraş'ta Fransız kıtaları arasında bulunan Ermenilerin teşvikiyle çıkan olayların katliama dönüşmesi üzerine hükümetçe idarî tedbirler alınması gerektiği	66
25	Maraş'ta zulüm, baskı ve haksızlıklara mutlaka son verilmesi gerektiğine dair Sivas Vilayeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 28 Ocak 1920 tarihli telgraf	67
26	Fransızların Maraş'ta bulunan Ermeni ve Katolik kiliselerindeki hakim noktalardan Müslümanlara ateş açmaları sonucu birçok kişinin şehit olduğu	69
27	Maraş'ın bombalanmasının ardından çıkan yangının devam ettiği ve halkın gücü yettiğince müdafaaya çalıştığına dair Sivas Vilayeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 29 ve 31 Ocak 1920 tarihli telgraflar	70
28	Antep ve civarında Ermeni askerleriyle karışık Fransız kıtaları tarafından yapılan saldırıları protesto etmek üzere Antep Cemiyet-i İslâmiyesi Reisi Edip tarafından gönderilen 31 Ocak 1920 tarihli telgraf	72
29	Sokak savaşlarının devam ettiği Maraş'ta Fransız işgal kuvvetlerinin geri çekilmelerinin sağlanması gerektiği	74
30	Fransız Generali Gouraud'nun Adana, Antep, Urfa ve Maraş'ta yaptırdığı zulümleri protesto amacıyla Milli Aşireti Reisi Mahmud imzasıyla Sadâret'e gönderilen protesto telgrafi	75
31	İlgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin Maraş olaylarını protesto için Konya Vilayeti'ne gönderdikleri telgraf	76
32	Fransız birliklerinin Maraş ve civarındaki saldırgan davranışları hakkında Fransız Yüksek Komiserliği'ne gerekli tebliğatta bulunulduğu, Maraş'taki çatışmaların tüm hızıyla sürdüğü ve halkın maneviyatının yerinde olduğuna dair III. Ordu Kumandanı Selahaddin Bey'den gelen telgraflar	77
33	Fransızların işgal ettikleri bölgeleri boşaltmaları için siyasî girişimlerde bulunulması gerektiğine dair XIII. Kolordu Kumandanlığı'nın 31 Ocak 1920 tarihli telgrafi	84

34	Maraş'taki çatışmalarda durumun Müslüman halk lehine geliştiğine dair III. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey tarafından gönderilen 1 ve 2 Şubat 1920 tarihli raporlar.....	86
35	Maraş'ı şiddetle bombardıman eden Fransızlara manastır ve kiliselerde bulunan Ermenilerin de eşlik ettiklerine dair 2 Şubat 1920 tarihli telgraf.....	89
36	Hariciye Nezâreti'nden Maraş olayları konusunda Fransa Yüksek Komiserine verilen nota ve memorandumların birer nüshasının Amerika, Büyük Britanya ve İtalya Yüksek Komiserlerine de iletilmesi gerektiği.....	89
37	Fransız işgal bölgelerinde meydana gelen ve bölge halkı ile özellikle Müslümanlara yönelik saldırılarla ilgili olarak Fransa Yüksek Komiseri Defrance'a verilen 2 Şubat 1920 tarihli nota	90
38	Fransa Yüksek Komiseri Defrance'ın işgal bölgelerindeki durumun ciddiyetine dair kendisine verilen notaya karşı cevabı	92
39	Bodrum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından olayları protesto için gönderilen telgraf.....	96
40	Maraş olaylarının çıkış sebebi ve yatıştırma yolları hakkında Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa'nın düşünceleri, III ve XIII. Kolordu Kumandanlıklarından gelen telgraflar	97
41	Fransızlar ve hizmetlerindeki Ermeniler tarafından Maraş'ta çıkarılan şiddet hareketlerinin önlenmesi konusunda Fransa Yüksek Komiserliği katında yapılan girişimler sonucu Defrance tarafından ilgililere telgrafla tebliğatta bulunulduğunun bildirildiği.....	102
42	Devam eden Maraş çatışmalarında Fransız askerlerinin ateşe verdiği çarşı ve pazarların yandığı ve bombardımanın 15. gününü doldurduğuna dair 4 ve 5 Şubat 1920 tarihli askerî raporlar	103
43	Adana'da yaşayan Ermenilerin, Osmanlı ülkesinin diğer kısımlarında yaşayan vatandaşlarını Müslüman ahali aleyhine kışkırttıklarını gösteren mektuplar ve bilgiler	106
44	Maraş ve çevresindeki çatışmalar sebebiyle Adana'da Ermenilerle Müslüman halk arasında gerginlik meydana geldiği	112

45	Mersin ve Adana’da Ermenilerden askerî birlikler oluşturularak halka silah dağıtıldığına dair dört ülkenin yüksek komiserlerine verilen 5 Şubat 1920 tarihli nota	113
46	Fransız kuvvetlerinin Maraş’ı işgalini ve General Querette’in davranışlarını protesto etmek amacıyla 7 Şubat 1920 tarihinde Van’dan gönderilen telgraf	114
47	Maraşlıların ele geçirdikleri silahlarla Fransız işgal kuvvetlerine karşı savunmaya geçtikleri	115
48	Urfalıların Maraş ve çevresinde meydana gelen olaylar üzerine kendilerinin de benzer bir durumla karşılaşma endişesi içerisinde oldukları	119
49	Kuva-yı Milliye tarafından Maraş ve çevresinde bulunan Fransız işgal kuvvetlerine karşı savunma durumuna geçildiği	120
50	Bâb-ı Âlî’nin Maraş bombardımanının durdurulması için Fransa Yüksek Komiserliği’nden ricada bulunduğu	121
51	Fransız işgalinin Musul, Diyarbakır ve Bitlis vilayetlerindeki aşiretler tarafından da protesto edildiği	122
52	Urfa’da bulunan Fransız Siyasî Hakimi Yüzbaşı Sajeus’nün liva dahilinde tutuklananların 24 saat içerisinde kendisine bildirilmesini istediği	123
53	Pötürge Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Maraş olaylarını protesto için 9 Şubat 1920’de Sadâret’e gönderdiği telgraf	123
54	Maraş olaylarını protesto etmek amacıyla Ergani Madeni halkı tarafından gönderilen telgraf	124
55	Maraş ve Adana Ermenilerinin, Anadolu’nun diğer bölgelerindeki Ermenilere General Antranik’in Amerika’dan 30 bin askerle kendilerine yardım için yola çıktığına dair yazdıkları mektupların tercümeleri	125
56	Niğde’de bulunan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Maraş olaylarıyla ilgili olarak Sadâret’e gönderilen 11 Şubat 1920 tarihli telgraf	127
57	Silvan halkının Maraş olaylarını protesto amacıyla gönderdiği 11 Şubat 1920 tarihli telgraf	128

58	Maraş'taki Fransız kuvvetlerinin Islahiye yönüne doğru geri çekildikleri	129
59	Fransız işgali kalktıktan sonra Türk ve Müslüman halkla hiçbir meselelerinin olmadığına dair Latin Kilisesi Reisi Rahip Balcıyan ve diğer imzalarla Maraş'tan çekilen telgraf.....	130
60	Fransız birlikleri çekildikten sonra emniyet açısından son derece rahat olduklarını belirten Ermeni Katolik Murahhasası Avadis'in Maraş'tan gönderdiği telgraf.....	131
61	Akçadağ Madeni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Maraş olaylarını protesto amacıyla 15 Şubat 1920'de Hariciye Nezâreti'ne gönderilen telgrafla Maraş olaylarına dair 15 Şubat 1920 tarihli rapor.....	131
62	Maraş'ta 200 şehit ve 500 yaralı olduğuna, yardıma ihtiyacı olanlara kolordu subaylarının bağışlarıyla geçici olarak sıcak yemek verildiğine dair Sivas Vilayeti'nden alınan 17 Şubat 1920 tarihli telgraf.....	132
63	Fransızların Maraş'tan geri çekilmelerine dair Sivas'tan alınan 17 Şubat 1920 tarihli rapor.....	133
64	Fransızların idarî baskılarının gelişimini anlatan 17 Şubat 1920 tarihli rapor.....	135
65	Fransız askerlerinin, gelen takviye kuvvetlerin yardımıyla Maraş'ı bombalamaya devam ettiklerine dair Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan 8 ve 9 Şubat 1920 tarihli askerî raporlar	137
66	İngilizlerin Maraş'ı Fransızlara devrettikleri 10 Kasım 1919 tarihinden 18 Şubat 1920 tarihine kadar işgal bölgesinde meydana gelen bazı olaylarla ilgili rapor	139
67	Fransız yönetimi tarafından Adana'ya vali olarak atanan Albay Brémond'un Müslüman halka yönelik idarî ve adlî baskılarda bulunduğu.....	141
68	Adana halkının, Fransız işgal kuvvetlerinin Ermenilerle işbirliğinden rahatsızlık duyduğu	144
69	Fransızlarla Ermenilerin mütareke şartlarına aykırı olarak Urfa, Antep ve Maraş'da Müslüman halka karşı giriştikleri katliamı	

	protesto amacıyla Mardin, Alâşehir, Erzurum, Elbistan, Erzincan ve Malatya'dan gönderilen telgraflar	145
70	Fransızlar tarafından Adana'da Ermenilere Mavzer tüfekleri dağıtıldığı	156
71	Adana ve çevresinde Légion Arménienne dışındaki Ermenilerin de Fransızlar tarafından silahlandırıldığı	157
72	Yiyecek ve barınak sıkıntısı çekilen Maraş'ta 8.000 Ermeni'nin kilise ve hükümette koruma altına alındığı	159
73	Fransızların Adana'ya hayvan giriş-çıkışına engel oldukları, istasyon civarına tel örgü çektikleri ve halka silah dağıttıkları	161
74	Urfa'da aşiretlerin de katılımıyla Kuva-yı Milliye sayısının arttığı, Fransız işgalinin sona erdirilmesi için girişimlerde bulunulduğu	163
75	Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa'nın Urfa ve Antep'te Fransızlara karşı kazanılan başarılarla dair 28 Şubat 1920 tarihli raporu.....	164
76	Maraş'ta her konuda emniyetin sağlandığı; bölgedeki Müslümanların Hristiyanlar aleyhine bir savaş hazırlığı içerisinde oldukları söylentilerinin askerî sevkiyat için yapılan umumî hazırlıktan kaynaklandığı	165
77	Fransızlarla birlikte silaha sarılan ve Andırın'a kaçan Ermenilerin buradaki Ermenileri de kışkırtarak katliama başladıkları	170
78	Urfa'da Kuva-yı Milliye ile birleşen aşiret reislerinin Fransız işgal kuvvetlerini tahliye etme kararı aldıkları	171
79	Kozan'da Müslüman halka Ermeniler tarafından saldırılarda bulunulduğu, Adana ve Kozan eşrafından bazı kişilerin Develi'de ikamete mecbur edildiği	172
80	1920 yılı Mart ayında Anadolu'nun hiçbir yerinde Hristiyanlara karşı hiçbir hareket ve girişimde bulunulmadığı	174
81	Garzan'daki aşiret reisleri, ulema ve eşrafın Fransız işgal kuvvetlerinin zulümlerini protesto için General Gouraud'ya iletilmek üzere Sadâret'e çektikleri telgraf	177
82	Maraş'ta huzur ve sükunetin sağlandığı, ancak Fransızların Mersin ve Adana'da asker toplayıp Ermenileri silahlandırdıkları yönünde haberler alındığı	179

83	Adana ve çevresinde Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermeni çetelerinin Kozan, Feke ve Haçin dahilindeki Müslüman köylerine hücum ettikleri	179
84	Haçin kazasına bağlı Mağara nahiyesine gelen Ermeni çete ve jandarmalarının halkı dövüp yaraladıkları, can ve mallarına taarruz ettikleri	181
85	Antep'teki Fransız işgalinin devam ettiği, baskıların yoğunlaştığı	184
86	Fransızların Cerablus, Antep, Katma, Islahiye, Bahçe ve Osmaniye bölgelerinde bir fırka kadar asker topladıkları	186
87	Selanik ve Beyrut'tan 8.000 Fransız askerinin Mersin'e gönderildiği, bölgede bulunan Ermenilere silah dağıtıldığı	188
88	Antep, Maraş ve Urfa'da meydana gelen olaylar yüzünden Diyarbakır halkının endişe içerisinde olduğu	189
89	Haçin ve Kozan civarında Fransız işgal güçlerine güvenen Ermenilerin Müslüman halka zulümlerini gün geçtikçe artırdıkları	192
90	Kilis'ten Antep yönüne gönderilen iki bölük Fransız askerinin halka saldırdığı	193
91	Antep Cemiyet-i İslâmiyesi Reisi Edip Bey'in Ermenilerin de dahil olduğu Antep ileri gelenleri ile birlikte Fransız işgalini protesto maksadıyla mutasarrıflığa verdikleri arzuhal	194
92	Urfa ve Birecik'te Fransızlarla Ermenilerin Müslüman halka tecavüzlerinin Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından protesto edildiği	196
93	Birecik'in Albay Normand'ın emriyle bombardıman edilmesi üzerine Urfalıların haklarını savunmak için müdafaaya yemin ettikleri	197
94	Maraş ve Urfa civarında Fransız birliklerinin gerçekleştirdikleri askerî harekâtlardan cesaret alan Ermenilerin Müslüman halka tecavüzde bulundukları	203
95	Halkın hislerini rencide edecek hareketlerde bulunan Urfa ve Maraş Ermenileri'nin davranışlarına son verilmesi için girişimlerde bulunulması gerektiği	204

96	700 kişilik bir Fransız kıtasının Antep civarındaki Büyük Arapdar köyünü yağmaladığı	207
97	Adana, Urfa ve Maraş'ta Fransızlar tarafından Mütareke şartlarına aykırı olarak 24 Nisan 1919-17 Şubat 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen olaylarla ilgili rapor	219
98	Adana Vilayeti Hukuk İşleri Şube Müdürü Cemal Bey ve beraberindekilerin 8 ayı aşkın bir süreyle Fransızlar tarafından esir tutulup Tartuşe yakınlarındaki Ervad adasına gönderildikleri	230
99	Fransa Başbakanı'nın Millet Meclisi'nde yaptığı açıklamalarıyla ilgili olarak Nabi Bey tarafından gönderilen 17 Mart 1921 tarihli telgraf	232
100	9 Mart 1921 tarihinde Londra'da yapılan anlaşmaya göre Fransa ordusunun işgal ettiği toprakları Osmanlı birliklerine devretmeye başlayacağı	232
101	Kilikya bölgesinde yaşayan Hristiyan unsurun sayı bakımından üstünlüğünü ispatlamak amacıyla Paris'te René Pinon'un önsözüyle <i>Kilikya ve Doğu Problemi</i> adıyla bir kitap yayınlandığı.....	235
102	Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanması üzerine İngilizlerin Fransa'daki Ermeni ileri gelenleri ile Yunan Hükümeti'ni gizlice teşvik ettikleri	236
103	Paris'te bulunan Ermeni ileri gelenlerinin Mareşal Franchet D'Esprey'ye başvurup Kilikya boşaltıldıktan sonra orada bulunan Ermenilerin zulüm ve tecavüzlere uğrayacaklarını söyleyerek tahliyenin geciktirilmesini rica ettikleri	238
104	Milletler Cemiyeti'ndeki Belçika delegesinin Kilikya'daki azınlıklar konusunun tartışılmasını istediği	239
105	Kilikya'nın boşaltılması sırasında Hristiyanların altı aya yükseltilecek askerlikten muafiyet sürelerinin iki veya üç yıla çıkarılması halinde Ermenilerin memleketi terk etmelerinin önünün alınacağı	241
106	Gabriel Noradonkyan Efendi'nin Ankara ile Fransa arasında yapılan sözleşmeyi geçersiz kılmak amacıyla Londra'ya giderek İngiltere basınıyla birlikte dünya kamuoyunu aleyhimize çevirmek için çalışmalar yaptığı	242

İNDEKS	247
--------------	-----

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ.....	277
------------------------------	-----

I. BÖLÜM

BELGELERİN TERCÜME VE SADELEŞTİRMELERİ

1

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın 1 Ocak 1920 tarihli şifresinin suretidir.

Elbistan vasıtasıyla alınan bilgilere göre Maraş'ta bulunan Fransızların yakalarında 181 numarası yazılı bulunmaktadır. Ermeniler eski mebuslardan Hırlakyan Agob'un evi ile [Abarabaşı Kilisesi'nden] projektörle Elbistan yolunu gözetlemektedirler. Maraş halkı gücü ölçüsünde nakden, mâlen ve bedenen fedakârlıktan çekinmemekte ve muhtelif şekillerde silah tedariki ile yabancı saldırılara karşı vatanın haklarını savunmaya hazırlanmaktadır. Elbistan, Süleyman[lı] ve [Göksun] havalisi de memleketlerini ecnebî ayağı altında bırakmamak için çalışmaktadır. Antep'te de halkın hukukunu muhafaza konusunda mertlik gösterdiği ve geçen gün Halep'ten getirilen iki araba silaha Ermenilerin ihbarıyla Fransızlar tarafından el konulduğu ancak halkın şiddetli müdafaasıyla geri alındığı, Pazarcık'ın Akçakoyunlu köyünden Kara Ali Çavuş'un üç arkadaşıyla Antep'e giderken Fransız elbisesi giymiş on beş silahlı Ermeni tarafından feci şekilde şehit edildiği ve içlerinden birinin kaçarak kurtulduğu bildirilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2543-6/23

2

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsûs

Hariciye Nezâreti'ne

Kilikya ve Doğu Trakya'nın durumu hakkında bölgelerden alınan haberler üzerine Heyet-i Temsiliye'den gelen ve içeriği itibarıyla dikkat çeken ve üzerinde düşünülmesi gerekli olan üç adet telgraf takdim edilmiştir. Bu konuda gerekenlerin yapılması için nezâretinizce izin verilmesi beklenmektedir.

10 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı
Cemal

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsûs

Suret

Ankara'dan Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya gelen şifre

Karaman tüccarlarından olup alışveriş için Adana'ya giden Çelebi oğlu Ferid ve Musa Efendiler Fransızlar tarafından Mersin'de tutuklanmışlardır. Hiçbir suçları olmadığı halde Adana Ermeni çeteleri tarafından sadece nakit paraları zorla alınmak maksadıyla hapsedilmişlerdir. Hatta Musa Efendi'nin önemli miktardaki parasının gasp edildiği bildirilmiştir. Fransız işgali altında bulunan bölgeye bu gibi tecavüzlerden dolayı hiçbir Müslüman tüccar ayak basmaya cesaret edememekte ve bu durum memleketi büyük malî zarara uğratmaktadır. Hükümetin etkili tedbirler alması ve söz konusu iki kişinin acilen serbest bırakılması yolunda gayret gösterilmesi rica olunur.

3 Ocak 1920

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsûs

Suret

Kongre'den Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya gelen şifre

Durumu araştırmak üzere Adana'ya gönderilen Yüzbaşı Vehbi Efendi ve Adana Valisi Celal Bey, Fransızların milletvekili seçimlerini birçok bahanelerle geciktirdikleri, vilâyetin Kuvve-i İşgaliye Kumandanlığı nezdindeki çoğu yapılan girişimlerinin sonuçsuz kaldığı ve durumun Dahiliye Nezâreti'ne bildirilmesine Fransız sansürünün engel olduğunu ifade ederek Osmanlı Hükümeti'nin, İstanbul Fransız siyâsi temsilcisine kesin bir şekilde müracaat ederek seçimlerin yapılmasına Fransız İşgal Kuvvetleri'nce engel olunmaması talebine dair beyanatının acilen gönde-

rilmesine aracılık etmesini rica etmiştir. Meselenin önemine binaen hükümetçe tedbir alınmasında aracılığınızı rica ederiz. Ancak hiçbir çare ve ümit kalmadığı takdirde Fransızların ortaya koydukları tavırları bütün Amerika ve Avrupa nazarında protesto etmek şartıyla, Niğde'deki Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'nin münasip göreceği dışarıdaki Adanalılardan milletvekili seçimi yoluna gidilmesinin uygun olacağını bildiririz. Adana valisinin resmî yazışmalarının sansüre uğramaması konusunda da ayrıca siyasî teşebbüslerde bulunulması gerektiği düşüncesinde olduğumuzu bildiririm.

7 Ocak 1920

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

BOA. HR. SYS. 2556-1/87, 89, 90

3

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 2

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın
11 Ocak 1920 tarihli şifresinin suretidir.*

Antep Kalemi'nden alınan haberler aşağıda arzedilmiştir:

1-18 Aralık'ta Maraş'a 220 asker ve 4 top gönderilmiştir. Ayrıca 21 Aralık 1919'da Antep'e 120 kadar Cezayir süvarisi ile 8 top gelmiştir. Fransızların kuvvet kazandıktan sonra silah toplamak ve hükümet işlerini kendi idarelerine almak için sıkıyönetim ilan edecekleri hissedilmektedir.

2-Maraş'ta Fransızlar kışla ve depo civarını siper ve tel örgülerle çevirmekte, bir de havaalanı hazırlamaktadırlar.

3-Antep'te kundakçılık suçundan dolayı yargılanmak üzere tutuklu üç Ermeni genci Fransız albayının talep ve tehdidi üzerine Fransızlara teslim edilmiştir. Bu şekilde yargının bağımsızlığına tecavüz edilmiştir.

4-Kilis'teki [Légion d'Orient] askerleri taşrada bulunan halkın üzerlerini arayıp buldukları silahlara el koyarak sahiplerini depo ve bodrum katlarında aç ve çaresiz hapsedmektedirler.

5-Fransızlar Gazze'de bulunan bir bölük Arap askerinin silahlarını alarak kendilerini oradan çıkarmışlardır. Halep'te: "Araplar, itilâfın giderilmesi konusunda yardımlarımız olursa hizmetimize karşılık istiklâlimizi tanıyacaklarını vaad ettikleri halde vaadlerinde durmamaktadırlar. Biz de ya ölmeli veya aldanmamalıyız" diye hutbeler okutuluyormuş. Daha sonra Şam'dan Halep'e gelen bir telgrafta Fransızların Suriye'yi işgalden vazgeçtikleri ve sadece Baalbek'te bir irtibat subayı bulunduracakları söylenmiştir. Katma'ya yavaş yavaş gelen askerin bir kısmı Antep'e ve bir kısmı da Cerablus'a sevk edilmektedir.

6-Fransızlar, ısrarları üzerine Antep'te askerlik şubesi personelinin ekmeğinin pişirildiği fırının üst katı ve bazı odaları kendilerine verilmişken alt kattaki iki odadan birini daha istemişlerdir. Kalem reisi fırkanın işinin aksamaması için bu odalara ilişilmemesini bir tezkire ile rica etmiştir. Bu tezkireye hiç cevap verilmediği gibi 29 Aralık 1919 günü akşam üzeri subay, emrindeki birkaç asker ile beraber düşmanca bir tavırla fırkaya gelmiş ve erzak konulan kilitli odanın kapılarını açıp askerlerimizi hakaretle dışarı atarak fırını tamamıyla gasp etmiştir. Erzağın bir miktarı da ziyan olmuştur. Bu bilgiler bazı Fransız memurlarının anlayışlı ve tatlı sözlerine rağmen işgal yerlerinde takip ettikleri siyaset ve gayelerini pek güzel anlatmaktadır.

BOA. HR. SYS. 2543-6/30

4

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Çıkış yeri: Teke

Suret

Kilis kasabasında Fransız işgal kıtası kumandanının Müslüman halka hitaben yayınladığı beş maddelik beyânnâmede: "Niçin taşıdığını

soruşturmaya bile gerek görmeden üzerinde bir revolver bulunan kişinin sorgusuz sualsiz kurşuna dizileceği, bir karışıklık ortaya çıktığında ölen veya yaralanan bir Fransız askerine karşılık yerlilerden iki kişinin kura yoluyla seçilip kurşuna dizileceği, bir evden ateş edildiğinde o evin yakılacağı, Osmanlı hükümet memurlarının idare ve egemenliklerinin iptal edildiği, sokakların mitralyöz ve bomba ateşi altına alınacağı”nın ilan edildiği haberleri alınmıştır. Ortaçağ’da bile benzeri görülmemiş ve insan vicdanının dayanamayacağı derecede olan bu beyânnâmenin, bu çağın medeniyetine aykırı olarak Türklere uygulanmasını; insanlık ve İslâm âlemini derinden yaralayacağı ortada olan bu zalimâne hareketleri Antalya’nın iki yüz elli bin nüfusu adına protesto ediyoruz.

11 Ocak 1920

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yusuf Talat	Bütün ahali adına Belediye Reisi Hüsnü
--	--

BOA. HR. SYS. 2543-9/22

5

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 1

Numara: 254

*Hariciye Nezâreti’ne
Harbiye Nâzırı Cemal Paşa tarafından*

*Maraş ve çevresinde askerî harekât yapan Fransız
kuvvetlerinin işgallerine son verilmesi ricası*

Maraş ve çevresini, Kuzey Suriye ve Kilikya işgal bölgeleriyle birleştirmek isteyen Fransızların son hareketleri Maraş’ın güneyindeki İmalı köyü halkının silahla karşılık vermesiyle sonuçlanmış, meydana gelen çatışmada seksen Fransız askerinin esir alınması dikkat çekici bulunmuştur. Ancak intikam isteğiyle dolu Ermeni halkı ve fedailerinin gayret ve ortaklığıyla yapılıp, Müslümanlık duygularını zedeleyen, kamuoyunu dehşete düşüren ve hiçbir sebebe dayanmaksızın yapılıp genişletilen bu işgale son verdirilmesi konusunda temsilcilerinizden de siyasî girişimler-

de bulunmaları Sadâret makamı tarafından rica edilmiştir. Bu kez Dahiliye Nezâreti'nden gelen yazı ile Maraş Mutasarrıflığı'nın şifre suretinden Fransızların Ermenileri silahla, fedailerini de bombalarla donattıkları, geceleri kahvehanelere bomba atıldığı, birçok Müslümanın yaralanıp şehit edildiği, memleket asayişinin çok nazik bir dönem geçirdiği, mutasarrıflık tarafından Fransızlara yapılan başvurunun sonuçsuz kaldığı ve Kilikya'dan sevk edilen kuvvetin de bu bölgeye yöneltildiği anlaşılmaktadır. Fransız işgal kuvvetlerinin sürekli takviye edilerek Müslüman halkın bir taraftan Ermenilerin zâlimce saldırılarına, diğer taraftan Fransız kuvvetlerinin baskılarına maruz kalmaları Müslümanlar arasında silahla karşı koyma hissinin artmasına sebep olmaktadır. Bu galeyanın Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz parçası olan diğer bölgelere de yayılması muhtemeldir. Temsilciler nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmasını önemle rica ederim.

13 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı
Cemal

BOA. HR. SYS. 2544-1/20

6

Telgraf

Numara: 9

Çıkış yeri: Pazarcık

Tarih: 12 Ocak 1920

Sadrizam Paşa Hazretleri'ne

Madde 1-Çete bahanesi ile Maraş ve civarındaki Ceceli köyü Fransızların beraberindeki Ermeni çetesi tarafından vahşi bir surette top vesaire ile yakılıp tahrip edilmiş ve birçok zayıat verilmiştir.

Madde 2-Binbaşı Leon (De Ordens) ile Karabıyıklı köyüne gelen Fransız müfrezesi parasız olarak istedikleri erzağın kendilerine verilmesinden dolayı köy ahalisini silah kullanarak dövmüşler ve işkence yapmışlardır.

Madde 3-Maraş'a giden bir Fransız müfrezesi Karabıyıklı'dan gelmekte olan Jandarma Ali Çavuş'u katletmişlerdir. Alıp götürdükleri iki arkadaşının hayatta olup olmadıklarına dair bir haber alınamamıştır.

Madde 4-Fransız askerleri Maraş'ta ikamet ettikleri Ahur dağı civarında köylerine giden iki Müslümanı süngülerle öldürmüşlerdir.

Madde 5-İki aydır Fransızlar tarafından Maraş Ermenileri açıkça silahlandırılmakta, devamlı olarak mühimmat, top ve silah toplanmakta, Ermeni evleri ve Kilikya hisarları müstahkem bir mevki haline getirilmektedir. Bu gidişle Müslümanlar aleyhine bir katliam tertibi içinde olduklarına herkes tarafından inanılmaktadır.

Madde 6-Çete süsü verdikleri adamlar, millî haklarına yapılmakta olan tecavüzler karşısında son derece sükunetle silah tutmaya hazır olan milletin fertleridir.

Madde 7-Bu köylülere çete bahanesi ile anlatıldığı üzere yapılan ve devam etmekte olan vahşiyane davranışları ve çete saldırılarını protesto ederiz.

Madde 8-Her tarafta bu gibi durumlara hemen son verilmesini talep ediyoruz.

Madde 9-Bundan sonra meydana gelecek ve millî haklara dokunacak bu tür davranışları tecavüz sayarak sorumluluğu saldırganlara ait olmak üzere hep beraber karşılık vermeye mecbur olacağımızı son kez arzediyoruz.

Müftü Veli	Eşraftan Batumlu Reisi Hacı Mehmed	Atmalı (?) Aşiret Reisi Paşa
Ovacık eşrafından Ali	Çerkes ümerâsından Mahmud	Boz Ağa oğlu Şeyh

Telgraf**Çıkış yeri: Güre****Numarası: 109****Tarih: 14 Şubat 1920***Sadâret Yüksek Makamı'na*

Bugün Müslüman olmaktan başka bir suçları olmayan Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa Türkleri'nin Ermenilerle medenî Fransızlar tarafından dünya tarihinin henüz kaydetmediği vahşi ve feci bir şekilde parçalanıp yok edilmeye çalışıldığını duyan ve camilerle meydanlarda toplanan muazzam bir kitlenin kararıyla bütün bu durumları nefretle protesto ediyoruz. Türkler Müslüman oldukları için hiçbir zaman mezhep karşıtlığı, hile ve husumet tasarlamamışlar, aksine tarihleri boyunca gördüğümüz gibi bütün savaşları mevcudiyetlerini korumak ve saldırılara karşı savunmak için mecburen kabul etmişlerdir. Buna bugün içimizde bulunan binlerce gayr-i müslim vatandaşımızın mutluluğu bir delildir. Ancak bundan fazla sabır ve tahammülün de yüklenebileceği düşünülmektedir. Medeniyet âleminde bugün mezâlim sahnesi haline gelen, eskiden ise iman sahiplerinin mekânları olan bu yerlerden Fransızlarla Ermenilerin bir an önce kaldırılmalarını istirham ediyoruz. Aksi takdirde tarihin kaydedeceği sorumluluğun sebep olanlara ait olacağını belirtiyor, bu maruzatımızın güzel bir sonuç vermesini rica ediyoruz.

Güre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Osman		Üye (İmza)
Üye Hilmi	Üye Mehmed	Üye Tevfik

BOA. HR. SYS. 2544-7/12-13

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti
Şube: Âsâyiş
Hususî no: 51

Hariciye Nezâreti'ne

*Maraş'ta iki Müslüman oduncunun
Ermeni askerlerince katledildiğine dair
Acildir*

7 Ocak 1920 tarih ve 5/8852 numaralı tezkireye ektir. 6 Ocak günü sabaha karşı dağdan odun getirmek için kasabadan çıkan üç Müslüman oduncudan ikisinin bugün Fransız askerlerinin kaldığı kışla civarında sekiz Ermeni askeri tarafından katledildiği ve katillerin de kışlaya sığındığı, öldürülenlerin süngülendiği kaçarak kurtulmayı başaran üçüncü kişinin ifadesinden anlaşılmıştır. İntikam hissiyle dolu olan Ermeni askerlerinin tamamen değiştirilmesi gerektiğinin bölge Fransız Kumandanlığı'na yazıldığı, bu durumdan Müslüman ahalinin çok fazla üzüntü ve heyecan duyduğu Maraş Mutasarrıflığı'ndan bu defa alınan telgrafta bildirildiğinden gerekenin süratle yapılması ve sonucunun bildirilmesi konusu Nezâretinizin yüksek müsaadelerine bırakılmıştır.

14 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Keşfi

Bâb-ı Alî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti
Şube: Âsâyiş
Husûsî no: 47

Hariciye Nezâreti'ne

*Maraş ve Zeytun'da Fransız
hizmetinde bulunan Ermeni askerleri
tarafından mezâlim yapıldığına dair*

Maraş ve Zeytun'da Fransız hizmetinde bulunan Ermeni askerleri tarafından Müslüman ahaliye karşı ne şekilde mezâlim yapılmakta olduğuna dair dikkate değer bazı açıklamalarla ilgili olarak Elbistan Heyet-i Merkeziyesi Başkanlığı'ndan Darende Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilip bölge kaymakamlığına verilerek Sivas Vilâyeti'nden gönderilen telgrafın sureti ek olarak sunulmuş ve durum Sadâret'e de bildirilmiştir.

15 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Keşfi

Bâb-ı Alî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti
Me'mûrîn ve Levâzım Kalemi

Suret

1-4 Ocak 1920 tarihinde Maraş'tan 300 asker, 3 top ve mitralyöz ile Islahiye tarafına hareket eden Fransız kuvvetinin Cebhe (Ceceli) ve Sarılar köylerini yaktıkları ve ahaliden birçok kişiyi de şehit ettikleri anlaşılmıştır.

2-Çarpışmalar sonucunda düşmandan 80 kişinin esir alındığı, geri kalanının imha edildiği ve 5 düşman yaralısının da Maraş'a götürüldüğü anlaşılmıştır. Esirler Pazarcık'a sevk edilmiştir. Ganimetlerin çeşit ve miktarı henüz araştırılmamıştır.

3-Elbistan ve Maraş yolu üzerinde Maraş'a sekiz kilometre mesafede İncebel mevkiinde iki Müslümanın süngü ile feci şekilde şehit edildikleri görülmüştür.

4-Zeytun Ermenileri civardaki ılıcada yıkanmakta olan Zeytun müfrezesinden üç jandarmayı nahiye içerisine götürüp hapsedmişlerdir. Ermeniler aynı gün Zeytun Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi ile Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş'u da beraberlerinde götürmüşler ve bunlardan üç jandarmayla iki tahsildarı tutuklamışlardır. Müdür ve çavuşun hayatlarından şu ana kadar hiçbir haber alınamadığı, Zeytunlu Aram'ın evinden duvarı delerek kaçtıkları ifadelerinden anlaşılmışsa da müdür ve çavuşun hayatta olup olmadığına dair şimdiye kadar hiçbir bilgi alınamamıştır. Yine aynı gün 50 kadar silahlı Ermeni çetesinin Zeytun'un doğusunda bir buçuk saat uzaklıkta bulunan dutlukları basarak Müslümanlara ait 12 evi çoluk çocuklarıyla birlikte Zeytun'a sevk ettikleri ve bu zavalılardan hiçbirisinin geri gelmediği sağlam kaynaklardan haber alınmıştır.

Elbistan Heyet-i Merkeziyesi Riyâseti'nden Darende Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilip bir sureti bölge kaymakamlığına gönderilerek vilâyete yazılan 7 Ocak 1920 tarihli telgrafın sureti bilgi için yukarıda naklen arzedilmiştir.

8 Ocak 1920

BOA. HR. SYS. 2543-8/1, 10-11

9

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Şube: Âsâyiş

Husûsî: 14

Hariciye Nezâreti'ne

Gizli ve acildir

Maraş, Antep ve Urfa'daki Fransız birlikleri arasında bulunan Ermeni askerlerinin Müslümanlara karşı yaptıkları saldırılar

15 Ocak 1920 tarih ve 10/48271 numaralı tezkireye ektir. Maraş, Antep ve Urfa livalarını işgal eden Fransız birlikleri içerisindeki Ermenilerin Müslüman ahaliye karşı yaptıkları kötü davranış ve saldırıların dile getirildiği ve durumun günden güne kötüye gittiğine dair Üçüncü ve On Üçüncü Kolordu Kumandanlıkları'ndan çekilen ve Harbiye Nezâreti'nden gönderilen telgraflarla söz konusu nezâret tarafından Fransız irtibat subayına yazılan yazının suretleri ek olarak arzedilmiştir. Adı geçen kolordu kumandanlıklarının açıklamaları, bu livaların mutasarrıflıklarından yapılmış olan açıklamalar ve defalarca nezâretinize verilen bilgiler ile desteklenmektedir. Fransız birlikleri arasında bulunan Ermeni askerleri değiştirilmedikçe durumun daha da kötüye gideceği anlaşılmış olduğundan daha önce de bildirildiği gibi bu konuda gerekli çalışmaların yapılması ve sonucun bildirilmesi müsaadelerinize bırakılmıştır.

20 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Keşfi

Bâb-ı Alî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

*Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu'dan Harbiye Nezâreti'ne gelen
10 Ocak 1920 tarih ve Harekât 57/4 numaralı şifrenin suretidir.*

Urfa'dan alınan ve Ocak ayının ilk günlerinde gönderilen bir mektupta uzaktaki Fransız kuvvetlerinde bir değişiklik olmadığı bildirilmiştir. Fransızların,¹ memurlarının özgeçmiş belgelerini ve maaş miktarlarını alarak General Romieu'ye gönderdikleri,² hükümetimiz tarafından yayınlanmış kanunları kaldırdıkları ve buna bağlı olarak İstihlâk Rûsûm Kanunu'nu da lağv ettikleri sözkonusu mektubun içeriğinden anlaşılmıştır.

Alınış: 10/12 Ocak 1920

¹ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

² Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti

*Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne gelen
11/1/1920 tarih ve 119 numaralı şifrenin suretidir.*

Elbistan şubesinde gelen 11/1/1920 tarihli haberlerin özeti aşağıdadır:

1-8/1/1920 akşamı Maraş'ın Çukuroba mahallesindeki camiye giren üç Ermeni bomba atmaya teşebbüs etmişlerse de başarılı olamamışlardır. Aynı anda cami kapısının önünden geçen üç Fransız kisveli asker minarede ezan okuyan müezzine iki el ateş etmişlerdir. Fransızların Maraş'taki Ermeni gençlerini silahlandırıp bunlardan 800 kişiyi kışlada eğitmeleri ve Müslüman mahallelerindeki Ermenileri kiliselere naklettirmeleri çok yakında Maraş Müslümanlarına bir suikast yapılacağını göstermektedir. Ayrıca, güneş battıktan sonra şehre giren halkın soru sorulmaksızın kurşuna dizileceği ilan edilmiştir.

2-Babasıburnu (Bababurnu) ve İmalı civarında çarpışmalar devam etmektedir. Fransızlar İslahiye'den 300 kişilik yardım kıtası getirmişlerdir. Bu tahrip kuvvetinin 800'e çıkarılacağı haber alınmıştır. Şimdiye kadar Gökpınar, Kılılı, Sarılar köyleri tahrip edilmiştir. Eli silah tutan gençlerle Müslüman kadınlarının gençleri bilinmeyen bir yere götürülerek, gasp, yağma ve çeşitli fenalıklara tabi tutulmuştur. Ortada kalan, yaşlı kadın ve erkekler perişan olmuşlardır.

Müslüman yaralıları arasında eski ihtiyat zabitlerinden ve tanınmış kişilerden biri olan Hayrullah Efendi de bulunmaktadır. Bu bilgiler 5/1/1920 tarih ve 44 numaralı raporda belirtildiği üzere Elbistan aracılığıyla elde edilmiştir.

3-Fransızların bu saldırılarına İslahiye yolunda iki ay önce 2 Fransız askerinin öldürülmesinin sebep olduğu söylenmektedir. Saldırı ve kötü muameleler had safhada ve heyecana sebep olduğundan hiçbir taraf-

tan yardım görmeyen mağdur ve mazlum halka hiç olmazsa maddî bir yardımda bulunmak için Elbistanlılar camide toplanarak bir miktar para, yiyecek ve giyecek toplamışlardır. Bu arada Osmanlı Hükümeti'nin mezâlimin³ sürmesine engel olması veya kendilerine silah ve cephane gibi gerekli şeyleri göndererek haklarını korumak için güçlendirmesi ricasında bulunulmuştur.

4-Ermenilerin mezâlimlerine alet ettikleri bu civar halkının sabrının tükendiği ve düşmanlarımızın hırslarını tamamıyla tatmin edecek şeyler⁴ yapmak istedikleri anlaşılmaktadır. Gerekli kişiler nezdinde girişimlerde bulunulması onayınıza bağlıdır.

11 Ocak 1920

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Dâiresi

Harbiye Nezâreti'nden Yarbay Mösyö Mougin'e yazılan 14 Ocak 1920 tarih ve 2. Şube: 212 numaralı tezkirenin suretidir.

Son zamanlarda Fransızlar tarafından işgal edilen Urfa, Antep ve Maraş bölgesinde durumun gittikçe vahim ve buhranlı bir devreye girdiği haber alınmaktadır. Bu korkunç durumun en büyük sorumlusunun Fransız birlikleri içerisindeki Ermeniler olduğunu zannediyorum. Bu üzücü durumun acil olarak giderilmesi için Başkumandan general hazretlerinin acilen müdahale etmesi konusunda aracılık etmenizi önemle rica ederim. Aldığım haberlerin özetini aşağıda arz ediyorum:

1-8/1/1920 akşamı Maraş'ın Çukuroba mahallesindeki camiye üç Ermeni bomba atmaya teşebbüs etmişlerdir.

2-Aynı anda Fransız üniforması giymiş üç kişi caminin minaresinde ezan okuyan müezzine ateş etmişlerdir.

³ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

⁴ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

3-Maraş'taki Ermeni gençleri silahlandırılmaktadır. Müslüman mahallelerindeki Ermeniler kiliselere nakledilmektedir ki, bu durum Maraş Müslüman halkının yakın bir gelecekte katliama maruz kalacağına bir delildir.

4-Babasıburnu (Bababurnu) ve İmalı civarlarındaki Fransız birlikleri Gökpınar, Kılılı, Sarılar köylerini tahrip etmişlerdir. Bütün Müslüman gençleri ile kadınlar bilinmeyen yerlere sevk edilmektedirler.

5-Fransız temsilcileri Urfa'da devlet işlerinde en ince ayrıntılara kadar müdahale etmişler ve Osmanlı kanunlarından bazılarını kaldırmışlardır. Çok acil bir müdahaleye ihtiyaç gösteren bu durumların düzeltilmesi için aracılığınızın sonuçlarını öğrenebilirim müteşekkir kalırım, efendim.

14 Ocak 1920

BOA. HR. SYS. 2543-9/14-17

10

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Şube: Âsâyiş

Hususî no: 10

Hariciye Nezâret'i'ne

Önemli ve acildir

Maraş'ın durumuna dair

7 Ocak 1920⁵ tarih ve 5 numaralı gizli tezkireye ektir.

Fransızların bu kez Kilikya'dan getirtmekte oldukları kuvvetler arasında Ermeni fedailerin bulunması, askerlerin önlerine gelen köyleri yakıp ahalinin mal ve canlarına taarruzları sebebiyle iki günden beri Islâhiye yolu üzerinde ve Maraş'a beş saat mesafede bulunan Eloğlu köyü civarında dağlara ilticâ etmiş olan köylülere karşı tekrar saldırılar

⁵ Metnin orijinalinde yanlışlıkla 1919 şeklinde yazılmıştır.

olmuştur. Can ve mal kayıplarının olduğu ve bu kuvvetin 10 Ocak günü Maraş'a ulaşacağı anlaşılmıştır. Daha önce de bildirildiği gibi Fransızlar günden güne buraya çok miktarda asker, Ermeni fedaileri ve mühimmat getirterek, kiliselere yığınak yapıp depo haline koymaktadırlar. Bu halden yerli Ermenilerin fırsatı ganimet bildikleri ve durumun gittikçe korkunç bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine nasıl bir yol izleneceğinin bir an evvel tebliğ edilmesi Maraş Mutasarrıflığı Vekâleti'nden bu defa gelen 10 Ocak 1920 tarihli telgrafta belirtilmiştir. Liva mutasarrıfı yakında hareket edeceğinden eskiden olduğu gibi vekâlet görevinin güzel bir şekilde yürütülmesi ve mümkün olan her türlü tedbirin alınarak durumun daha da kötüleşmesine sebep olacak bir harekete meydan verilmemesi cevap olarak Maraş Mutasarrıflığı'na tebliğ edilmiş, bölgedeki memurlar hakkında ne şekilde hareket edileceği Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek tezkire ile belirlenerek durum Sadâret'e bildirilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Ermeni askerlerinin değiştirilmesi hakkında İtilâf Devletleri Fevkalâde Komiserlikleri nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulması ve sonuçlar hakkında bilgi verilmesi nezâretinizin yüksek müsaadelerine bırakılmıştır.

15 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Keşfi

BOA. HR. SYS. 2543-8/9

11

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 2

Numara: 285

Mühim ve acildir

Hariciye Nezâreti'ne

Albay Normand'ın Diyarbakır seyahati hakkında gelen iki ayrı şifreli telgrafın suretleri ek olarak arz edilmiştir. Bu şahıs Adana'da

bulunduğu müddetçe Ermeni dostluğu ve Türk düşmanlığıyla tanınmıştır. Yaptığı seyahatin gelecekteki bir işgale zemin hazırlamaya yönelik olduğuna şüphesiz gözüyle bakılabilir. Her ne kadar Mardin’de ve Sive-
rek’ten Diyarbakır’a hareketi sırasında kolordu gereken tedbirleri almış
ise de kendisinin o bölgede ikametini uzatması veya nüfuz mıntıkası ve
işgal gibi rivayetlerin çoğalması halinde halkın göstereceği heyecanı ve
yapacaklarını engellemeye kolordu mani olamayacaktır. Böyle bir duru-
mun ortaya çıkması vaziyeti büsbütün karıştıracığından Albay Nor-
mand’ın Diyarbakır’da ikametini uzatmayarak acilen geri döndürülmesi-
nin burası tarafından yapılacak siyasî teşebbüslerle sağlanması pek
lüzumludur.

17 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı
Cemal

BOA. HR. SYS. 2543-10/18

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi
Şube: 2

On Üçüncü Kolordu Kumandanının
11 Ocak 1920 tarihli şifresinin sureti

Fransız Albayı Normand, 9 Ocak’ta Mardin’e gelerek hükümet,
fırka kumandanı ve Amerikalıları ziyaret ettikten sonra aşağıdaki açıkla-
malarda bulunmuştur:

“Vazifem⁶ Diyarbakır’da barışı kuvvetlendirmektir. Yanlış anlama-
ları ortadan kaldırmak için gidiyorum. Fransa, hiçbir zaman Türkiye’de
koloni kurmak fikrinde değildir. Türkiye malî, ziraî ve ilmî yardıma
muhtaçtır. Bu hususta en kuvvetli yardımı Fransa yapacaktır. İstanbul’da
hiç para kalmamış olduğundan son olarak Fransızlarla İngilizler 50 mil-
yon borç vermişlerdir. Sulh, iki aya kadar muhtemeldir. General Gou-
raud, İslâm dostudur. Beyrut’a çıkar çıkmaz ilk işi camileri ziyaret
olmuştur”.

⁶ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

Adana Valisi Celal Bey tarafından Normand'ın yanına tercüman olarak verilen ve Sina Cephesi Kırk Sekizinci Alay kumandanı iken esir olarak dönmüş olan İlhami Bey, albayın bir takım bahanelerle Diyarbakır'a yerleşmek fikrinde olduğunu zannetmektedir. Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndan posta ile "Diyarbakır'da Fransız Konsolosuna" adresli bir zarf gelmiştir. Bundan, Normand'ın yüz bulursa siyasî memur olarak burada sürekli kalacağı ve nüfuzunu artırmaya çalışacağı anlaşılmaktadır. Halk, Normand'ın Mardin'e gelişini Fransız işgalinin bir başlangıcı olarak değerlendirmekte ve siyasî hakim sıfatıyla Diyarbakır'a tayin edildiğini zannetmektedir. Bunun üzerine Mardin Kuvâ-yı Milliyesi derhal toplanarak, civara haberler gönderilmiştir. Yakın aşiretler de gelerek, kasabanın her tarafı silahlı millî kuvvetler tarafından tutulmuştur. Bir kısım kuvvetler Diyarbakır yolunda, bir kısmı da Nusaybin yolunda gerekli hazırlıklara başlamıştır.

Hatta Normand, Amerikalılarda iken silahlı bir heyet tarafından kendisine hemen Mardin'i terk etmesi tebliğ kılınmış, yanında bulunan jandarma subayı ve polis, bu münasip hareketin önünü almamıştır. Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Belediye Dairesi'nde Normand ile görüşerek, kendisine Osmanlı Hükümeti'nden başka hiçbir hükümetin hakimiyeti altında yaşamayacaklarını, muhtemel Fransız işgaline karşı 100.000 kişilik Kuvâ-yı Milliye hazırlanmış olduğunu, tek bir ferdin⁷ bir karış ilerlemesine meydan vermeyeceklerini, düşüncelerine ve insanî hislerine çok önem verdikleri Fransız-Türk dostluğunu istiyorlarsa evvela işgal altındaki yerleri tahliye etmeleri ve bize hakikî dost elini uzatmaları gerektiğini, eğer böyle yaparlarsa Osmanlı Hükümeti'nin Fransa için en samimî bir dost olarak kazanılmış olacağını kesin bir dille söylemişler ve aynı zamanda onu belediyede akşam yemeğine davet etmişlerdir. Ayrıca fırka bandosu gönderilerek, fırka kumandanı da yemeğe katılmıştır. Akşam yemeğinden sonra Normand, binekle istasyona inmek istemiş,

⁷ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

ahalideki galeyan sebebiyle üzücü bir hadiseye meydan vermemek için fırka tarafından otomobil ile gönderilmiş, bir kötülüğe uğramaması için de eşraftan birinin otomobilde beraber bulunması teklif edilmişse de kimse cesaret edememiş, fırka kumandanı tek başına kendisine eşlik etmiş, istasyona kadar güzergâhta grup grup hazırlıklar yapılmış yüzlerce silahlı insan arasından emniyetle geçirilmiştir. Normand Mardin’de bir gün daha kalsa 10.000 kadar Kuvâ-yı Milliye’nin Mardin’de ne olursa olsun toplanacağı, Normand’ın geri dönüşüyle birlikte kuvvetlerin tamamen dağılarak sükûnetin tekrar sağlandığı bildirilmektedir. Normand istasyonda iken 9/10 Ocak gecesi telefonla Diyarbakır’da bulunan vali ile görüşmüş, Mardin’de maruz kaldığı tehditlerden dolayı Urfa-Siverek yoluyla Diyarbakır’a gelirken muhafız olarak Urfa’ya 50 süvari, bir de tercüman ve binek hayvanı verilmesini rica etmiştir. Kolordu tarafından Urfa’ya dün sabah bir subayla 12 atlı muhafız gönderilmiştir. İlgililere lâzım gelen tavsiyelerde bulunulmuştur. Normand dün sabah Mardin’den Tellü'l-ebyad’a [Telebyaz-Akçakale] dönmüştür. 13 Ocak’ta Urfa’dan Diyarbakır’a hareket edecektir. İki defa Urfa yoluyla, son olarak da Mardin yoluyla geleceğini bildirmesine rağmen tekrar Urfa’ya dönmesi arazinin gerçek durumunu keşif maksadında olduğunu göstermektedir. Fırka, ahalinin kolorduca önü alınamayacak derecede galeyanına sebep olmamak için Normand’ın Urfa’dan Diyarbakır’a gelmemesi için hükümetçe teşebbüslerde bulunmasını teklif etmiştir. Ancak bu teklif kolordu tarafından uygun görülmeyle muhafız gönderilmiştir. Albayın imkân derecesinde korunmasına çalışılacak, kendisine hürmet edilecek ve ettirilecektir. Ancak burada yerleşmek istediği ve işgal fikri takip ettiği anlaşılırsa Kuvâ-yı Milliye’nin kendisini Diyarbakır’dan güvenlik tedbirleri altında zorla çıkaracağı kesindir. Mıntıkamda en az 100.000 silahlı ahali olduğunu defalarca arzetmiştim. Umumî ve millî bir galeyanın kolordu tarafından yatıştırılamayacağını şimdiden bildiririm. Bununla beraber güçlülere ve uygunsuz durumlara mahal kalmaması ve halledilmesini istedikleri hususların haberleşilerek Dersaadet tarafından çözüme

kavuşturulması için Osmanlı Hükümetince bu kişinin Diyarbakır'a gelmekten vazgeçirilmesi yoluna gidilmesi ve mümkünse gereğinin yapılması iradelerinize bağlıdır.

BOA. HR. SYS. 2543-10/19-20

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Erkân-ı Harbiye Dâiresi

Şube: 2

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen
13 Ocak 1920 tarihli şifrenin suretidir.*

Albay Normand'a Mardin'de halk tarafından gösterilen tepkiler hakkında bilgi vermiştim. Normand, Urfa'dan bana yazdığı bir telgrafta Mardin'de kendisine yapılan karşılama şeklinden bahsederek Diyarbakır'a kadar seyahatinde ve burada kaldığı müddetçe şahsının emniyetini sağlayacak bir takviye müfrezesi gönderilmesini istemiştir.

Dün cevaben "kendilerinin Mardin'e gelişinin halk tarafından işgalin başlangıcı olarak kabul edildiğini ve Diyarbakır vilâyetine siyasî hakim olarak tayin edildiği zannı oluştuğunu Kuvâ-yı Milliye'nin toplantılar yaparak heyecanlı tepkiler gösterdiğini, fırkaca gerçek anlışılincaya kadar heyecanın devam ettiğini, bugün vazifelerinin dostluğu pekiştirmek kötü düşünceleri gidermek olduğunun her tarafa yazıldığını, halka teminat verildiği için seyahatleri esnasında ve burada haklarında Osmanlığa has misafirperverlik dışında başka bir şey görmeyeceğinden emin olmasını, şimdiye kadar bölgemde bütün yabancı seyyahlar korkusuzca seyahat etmiş olduğundan muhafız ve rehber olarak gönderilen bir subayla 12 atlı takviyeye lüzum olmadığını, adalet ve insaniyetinden emin olduğumuz Fransa milletinin alın yazımızın söz konusu olduğu bu dönemde siyasî hukukumuzu savunmaya en fazla çalışan bir millet olduğuna ve kendilerinin de dostuğu pekiştirmekle görevli olduğuna kanaat getirdiğimizden hakkında ahali tarafından da hürmet gösterileceğinden emin olmasını" bildirdim. O, aynen aşağıdaki cevabı vermiştir:

“Eski dostunuz olan Fransa hakkında dostluk hisleriyle dolu telgrafınıza teşekkür ederim. Oraya gidişim sadece bu dostluğu yeniden tesis etmek maksadına dayanmaktadır, yoksa Diyarbakır veya başka bir yerin hakimi olmak için değildir. Mert ve sözüne sadık bir asker olan General Gouraud, milletinize olan muhabbetimi bildiğinden bu göreve beni seçmiştir. Rolüm, münasebetlerimizi kolaylaştırmak ve iki taraf için güzelleştirmekten ibaret olacaktır. Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz müfrezeyle tam anlamıyla güvenerek kendimi teslim edip 14 Ocak sabahı Urfa’dan hareket edeceğimi arz ederim. En derin hürmet ve saygılarımın kabulünü rica ederim.

2-Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Siverek’e Normand’ın sokulmamasını yazmıştır. Siverek’te buna göre hazırlıklara başlanmış ise de bir kısım Fransa basınının son günlerde adeta bizim savunucumuz kesildiği ve albayın kabul edilmemesinin kötü etkileri olacağından dolayı gerçekleri ilgili kişilere anlatarak kendilerini sakinleştirdim. Mardin’de gösterilen tepki yeterli olduğundan Siverek’te fiilen toplanılıp gösteri yapılmamasını, kendisine sadece bir ziyafet verilerek görüşme esnasında Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin söylediği sözler çerçevesinde Osmanlı idaresinden başka idare kabul edemeyeceklerinin ifade edilmesini, kendisi siyasî hakim zannedilerek Kuvâ-yı Milliye toplanmaya teşebbüs edilmişken, Fransa milletinin barış anlaşmasının imzalanmasında hakkımızı müdafaa edeceğine emin olduğumuzdan yapılacak teşebbüsün önlenmesinin söylenmesini, Maraş, Antep ve Urfa’da Ermeni askerlerinin mezâlimine nihayet verilmesinin rica edilmesini yazdım. Buraya gelişinden sonra her taraftan kendisine hitaben Fransa işgal sahasındaki mezâlime ve bazı Fransız gazetelerinde görülen İngiliz-Fransız anlaşması gerçek ise gerektiğinde bu kararı kanlarıyla sileceklerine dair telgraflar yazdırılacaktır.

3-Beşinci Fırka, Adana’dan alınan bir mektuptan bahsederek Albay Normand’ın, Adana’dan yanına 13.000 lira kâğıt para alarak Halep’te

bozduğunu ve bu paranın Diyarbakır vilâyetinde propaganda için harcanmasının muhtemel olduğunu bildirmişti. Araplara sokulmaması teklif etmiş ise de ikinci maddedeki düşüncelere dayanarak siyaset seyahati ve karşı propaganda yapılması daha uygun görülmüştür.

BOA. HR. SYS. 2543-10/21-22

Erkân-ı Harbiye-i

Umûmiye Dâiresi

Şube: 2

Numara: 397

Sadâret Yüksek Makamı'na

On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen beş ayrı şifre sureti ekte arzedilmiştir. Çekiliş tarihleri dikkate alınarak şifreler üzerine 1 ile 5 arasındaki numaralar konmuştur. Bu beş şifre Diyarbakır civarında siyâsî ve askerî açıdan önemli bir durumu anlatmaktadır.

Değerlendirildiğinde açıkça anlaşılacağı üzere Adana'da Ermeni dostu olarak tanınan Albay Normand'ın Mardin ve Diyarbakır seyahati kolordumuz tarafından temin edilmesine rağmen kendisi, Mardin'de halkın tepkileri sebebiyle geri dönmeye mecbur olarak Siverek yolunu seçmiştir. Bu yolla gelirken Diyarbakır'da sansür edilen Ermeni mektuplarından, albayın Diyarbakır'da bulunacağı günde bir olay tertip edileceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Normand, Siverek'ten tekrar Urfa'ya dönmüştür. Bu bakımdan 4 numaralı şifre Urfa'da ortaya çıkan durumu ifade etmesi bakımından özel bir öneme sahiptir.

Söz konusu bu durumdan Hariciye Nezâreti 'nin haberdar edilerek Fransız Mümessilliği'nden yapılması muhtemel bir teşebbüse verilecek cevabın hazırlanması konusunda emir verilmesi ve diğer tedbirler hakkında gereken emirlerinizin ilgililere yazılması istirham olunur.

24 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı Vekili
(İmza)

BOA. HR. SYS. 2543-10/26

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi
Şube: 2

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen
15/16 Ocak 1920 tarih ve 130 numaralı şifrenin sureti*

Albay Normand'ın ahalinin galeyanına rağmen Diyarbakır'a seyahatine izin verildiğini bildirmiştim. Ele geçirilen mektuplardan bir komplo karşısında bulunduğumuzu anladığımdan bugün Siverek'e varacak olan Albay Normand'a yazdığım telgrafın suretini bilgilerinize sunuyorum. Sonucu ve ele geçirilen mektubun suretini ayrıca arz ediyorum.

Mektup Sureti

Muhterem Albay!

Müdafaa-i Hukuk ve Vatan Cemiyetleri ile ahalinin galeyanını yatıştırmak için güvenli bir şekilde Diyarbakır'a gelmenizi temin ve taahhüt etmiştim. Öteden beri hakkında hürmetkâr olduğum Fransa Devleti'nin bir generali ile tanışmayı cidden arzu ediyordum. Fakat bugün alınan bir haberden dolayı maalesef bu gerçekleştirilemeyecektir.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan da izin alınarak Diyarbakır'a gelen ve burada on beş gün kadar kalarak Harput'a hareket etmiş olan Kilikya Piskoposu Kevod Kendighian Efendi'nin Ermeni Patriği Zaven Efendi'ye yazdığı bir mektup sansür edilerek içeriğinde yer alan üzüntü verici açıklamaları öğrenilmiştir.

Bu mektupta, kilisede komitelerin örgütlendiği, görüşmenin güzel bir şekilde tamamlandığı ve müttefikleri Fransa generali için yer hazırlandığı, Halep'te bulunan çeteleri Diyarbakır'a gelince başarılarının bildirileceği, bu komitenin eski Taşnaklar gibi olmayıp sözleri ve özlerinin bir olduğu, Osmanlıların fenerlerinin baş aşağı olduğu yazılıdır.

Diğer mektupta iki papazın kıyafet değiştirerek Diyarbakır'a geldiği, Ermenilerin küçük yortularında kilisede toplantı yapılacağı ve Fransız müfettişlerinin gelmekte olduğu konuları yazılıdır.

Muhterem Albay! Bu mektuplardan ne yazık ki, burada işgale sebep teşkil edecek tertipli bir olay çıkarılmak istendiği anlaşıyor.

Öteden beri bölgemde hiçbir hadise olmadığı ve bölge güvenliği Amerika Heyeti ve şimdiye kadar gelen yabancılar tarafından takdir olunduğu için tabiatıyla bundan sonra da burada asayiş bozacak en ufak bir hadise çıkmasına meydan veremem. Piskopos Efendi'nin mektubunda sözkonusu edilen ve general denilen kişinin siz olduğunuz anlaşıyor. Çünkü bu kişi yüz yüze görüşüldüğü zaman, generalin siz olduğunuzu ve Adana'daki vazifelerinizi söylemişti. Bununla beraber Mardin'de iken, Diyarbakır'da bir ay kalacağınızı da söylemiş olduğunuza göre burada bulunduğunuz müddet zarfında varlığınıza dayanarak her tarafı kana bulamak isteyen Ermeni komitelerinin burada olay çıkarıp miting yaparak size de taşkınlıklarını göstermek istedikleri, dolayısıyla tertipli bir olay karşısında bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Bu halden haberdar olan ahali galeyandadır.

Bununla beraber şimdiye kadar olduğu gibi asayiş bozacak bir olaya meydan verilmeyeceğinden emin olabilirsiniz. Aslında burada, Harput'ta, Malatya'da, Mardin'de Amerikalılar da bulunduğu bir olay çıkmayacağını, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Amerikalılar şahit olup göreceklere. Ancak sizin gelişiniz bu mektuplar üzerine, iyi karşılanmadığından halk buraya ulaşmanıza kati surette karşı koyacaklarını bildirmişlerdir. Bunları yatıştırmaya çalıştıysam da ne yazık ki başaramadım. Üzücü bir olayla karşı karşıya kalarak Fransızlara karşı saygıda kusur etmemek için Diyarbakır'a gelmekten vazgeçilmesini ve müfrezeden verilecek muhafızlarla Urfa'ya dönülmesini, şayet benimle görüşülecek bir mesele var ise müfrezemizin şifresiyle bildirilmesini ve saygılarımın kabulünü rica ederim.

BOA. HR. SYS. 2543-12/3-5

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Şube: 2

Numara: 2

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen
16 Ocak 1920 tarih ve 139 numaralı şifrenin sureti*

Diyarbakır'da on beş gün kalarak dört gün evvel Harput'a giden Kilikya Ermeni Piskoposu Kevod Kendighian burada iken mülkî ve askerî memurlara, Müslümanlarla Ermeniler arasındaki yanlış anlamaları gidermek ve dostluğu sağlamak için geldiğini, milletine geçmiş unutarak Müslümanlarla hoş geçinmeleri hakkında nasihat ettiğini söylemiş ve Harbiye nâzırına kolordu vasıtasıyla yazdığı bir tahriratta verilen emirlere uygun olarak milletine barış ve birlik için nasihatta bulunduğunu bildirmişti. Oysa Patrik Zaven Efendi'ye yazdığı ve sureti ele geçirilen aşağıda mektuptan maksadının ne olduğu anlaşılabilir:

Suret

“Diyarbakır'da kilisenin ilerisinde Zeyd mevkiinde dört komite birleşti. Adana ve Mersin'de kurulan cemiyetimizin şubelerini burada açmayı başardık. Malum dört kişi buraya geldi. Çok memnun olduk. Perşembe gecesi saat sekizde kilisede çan çalındı. Sevgili Süryani ve Ermeni milletimiz geldiler. Görüşmeler yapıldı. Cumartesi günü akşam saat 11.00'de görüşmeler tamamlandı. Müttefikimiz Fransız generalinin yeri hazırlandı. Burada bulunan iki papaz da görüşmelerde bulundu. Halep'teki kuvvetli çetelerimiz Diyarbakır'a gelince size başarılarımızı bildireceğim.

Önceki Taşnaklar gibi değil, bunların sözü ve özü birdir. Bundan böyle Osmanlıların fenerleri yani ışıkları baş aşağı oldu. Bizim ışıklarımızı, başarılarımızı yakında size yazacağım. Oraların ışıklarından çok memnun olduk. Şerefimize sevinç gösterileri yapıyoruz.”

Diyarbakır'da Bedros Zaresian'ın Beyoğlu'nda Sakızağacı'nda Ermeni Katolik Ruhbanhanesi'nde Circis adındaki şahsa göndermek istediği mektupta şu cümleler yer almaktadır:

“İslâmların yakında sonunu görürüz. Bize nasıl yaptılarsa bizim de onlara öyle karşılık vermemizin zamanı geldi. Adana’dan iki papaz kıyafet değiştirerek oraya gelmişlerdir. Ermenilerin küçük yortularında kilisede toplantı yapacaklardır. İngiliz teftiş memurları buraya gelip gidiyorlar. Fransız müfettişleri de geliyor. Onlar bizim hayatımızı kontrol altına aldılar. Ermeni murahhası 6.600 lira getirdi. Gerek fakirlere gerekse malum olan cemiyetlere dağıtıldı. Parayı getiren piskopos, Piskopos Patrik Zaven Efendi’nin milletin geleceğini düşünmeyerek hükümet aleyhinde yanlış bir siyaset takip ettiğini ve kendisini adeta buralara sürgün ettiğini söylemişti.”

Zareshian’ın mektubu, vazife ve maksadını anlattığından her tarafa alarm emri verilmiştir. Kilisede yeri hazırlanan general denilen kişinin Albay Normand olduğu kuvvetli delillerden anlaşılmaktadır. Çünkü Piskopos, Normand’ın general⁸ olduğunu söylemişti. Küçük Yortu 18 Ocak 1920 tarihine rastlıyor. Normand da o gün burada bulunabilecekti. Normand Mardin’de iken de Diyarbakır’da bir ay kalacağını bildirmişti. Bu bilgiler Normand’ın işgale sebep oluşturmak için geldiği kanaatini uyandırmıştır.

Daha önce halkın protestolarına rağmen Diyarbakır’a seyahatine izin verilmiş ve Siverek’e kadar gelmiş iken bu seyahatin mektupta yazılanlarla ilgili görülmesi ve ahalinin sürekli protestosu sebebiyle Normand’a Siverek’ten Urfa’ya dönmesi lüzumunu bildirdiğim, Nezâret’e arzedilmişti. Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de delillere dayanan tutarlı bir telgraf yazarak Normand’a Urfa’ya dönmesini, Diyarbakır’a değil çete, düzenli kuvvetler bile gelmek istese bütün güçleriyle müdafaa edeceklerini bildirmişler ve ayrıca Maraş sancağında yapılan Ermeni mezâlimini protesto etmişlerdir.

BOA. HR. SYS. 2543-10/12-14

⁸ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

Erkân-ı Harbiye-i
Umûmiye Dâiresi
Numara: 3

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen
16 Ocak 1920 tarih ve 164 numaralı şifrenin sureti*

15 Ocak 1920 tarih ve harekât 130 numaralı şifre ile Siverek'te bulunan Fransız Albayı Normand'a Urfa'ya dönmesi lüzumuna dair yazdığım telgraf suretini aynen bildirmiştım. 16 Ocak 1920 tarih ve harekât 139 numaralı şifre ile de Kilikya Piskoposu Kevod Efendi'nin Patrik Zaven Efendi'ye yazdığı mektup tercümesini arzetmiştim. Albay Normand, 16 Ocak'ta Siverek'e gelmiş ve kendisine yapılan tebliğat üzerine Urfa'ya dönmüştür. Telgraf hattı dört gündür çalışmadığından dolayı özel bir süvari ile bendenize hitaben Siverek'ten yazdığı 16 Ocak 1920 tarihli mektup cevabının sureti şöyledir:

“Muhterem Kolordu Kumandanı! Yazanlarının isimlerine kadar yabancı olduğum mektuplara dayanarak aldığınız karardan dolayı son derece üzgünüm. Bu suretle emellerinizi, onların gerçekleşmesine yardım edebilecek olan General Gouraud'ya, size mertçe bağlı olan biri vasıtasıyla bildirmek fırsatını kaybediyorsunuz.

Mecburen Urfa'ya dönerken gerçek menfaatlerinizin takdiri yönünde fikirlerinizi değiştireceğinizi ve en iyi yardımı Fransa'dan göreceğinizi halen ümit ederim. Pek kısa olan seyahatimde, tarafınızdan her türlü yardım ve himaye gördüğümünden bu konudaki lütuflarınıza teşekkür eder ve bir gün sizi tanımaktan şeref duyacağımı arzederim. Hürmetlerimi lütfen kabul ediniz muhterem albay!”

Albay Normand'ın, Fransızların her milletten fazla görünürde de olsa bize yardımcı olduğu bir dönemde Diyarbakır'a kadar gelmesini ve hakkında her türlü hürmetin gösterilmesini ben de cidden arzu ediyordum. 9 Ocak'ta Mardin ahalisinin galeyanı Diyarbakır ve Siverek'e kadar aksetmiş, kendisinin gelmemesi için Diyarbakır'da özellikle avam tabakası kesin karar almış ve bana temsilci göndermişti. Kendilerini uzun

uzadıya nasihatle sakinleştirmiştim. Siverekliler henüz Mösyö Normand Urfa'da iken kendisine telgraf çekerek gelmemesini bildirmişlerdi. Milli Aşireti de buna karar vermiş iken 14 Ocak 1920 Çarşamba günü telgraf başında üç saat Siverek ile haberleşerek kendilerini ikna ettim. Albay 14 Ocak'ta Urfa'dan hareket etti. Fakat 15 Ocak Perşembe günü Piskopos Kevod Efendi'nin mektubu herkesçe duyulduğundan Diyarbakır'da tekrar heyecan başladı. Hatta halkın özellikle evlerde toplantı yaparak kesinlikle albayı kabul etmemeye karar verdiklerini haber aldım.

Anadolu'nun doğusunda ahaliyi en çok ilgilendiren şeyin Ermeni meselesi olduğu ve piskoposun mektubunda Fransız generaline yer hazırlandığından bahsedildiği olduğu ve kilisenin Küçük Yortu günü ile Ermenilerce yapılacak toplantı gününün albayın buraya geldiği zamana rastlaması sebebiyle ahalice Mösyö Normand'ın seyahatiyle Piskopos Kevod'un mektubunun içeriği birbiriyle ilgili kabul edilmiştir. Bu protestolar nasihatla kısmen sakinleştirilse bile kendisi burada iken Mardin'deki protestoların çokluğunu ve üzücü bir olay çıkmasının kuvvetle muhtemel olduğunu da gözönünde bulundurup Mösyö Normand'a bu durumdan bahsederek Urfa'ya dönmesini, istemeyerek de olsa ricaya mecbur oldum. 16 Ocak 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de Urfa'ya dönmesini kendisine uygun bir dille yazmıştır.

Normand'ın Re'sülayn'dan Musul ve Mardin'e kadar olan mıntıka-ya kumandan tayin edildiğini Halep'te Hâmid Bey'e söylediği ve propaganda için harcanmak üzere Adana'dan 13.000 lira alarak Halep'te bozdurduğu öğrenilmiştir. Bunlara ve Sivereklilerin, Mardinlilerin protestolarını dikkate almayarak Siverek'e kadar kendisinin de teşekkürle andığı seyahati temin edilmişken, piskoposun mektubunun doğurduğu galeyan üzerine, kendisinin emniyetinin sağlayamayacağının belirtilmesi, üzücü bir olay çıkmaması ve Fransız milletine olan saygımıza zarar vermemek amacına yöneliktir. Protestolar geçtikten bir müddet sonra gerekirse başka bir kişinin aynı vazife ile Diyarbakır'a gönderilmesi mümkündür. Normand olursa yine ahalinin kuşkullanması muhtemeldir. Gerçeği

olduğu gibi arzettim. Elimde Siverek'e kadar seyahatini temin edebilmek için sarf edilen mesaiyi gösteren belgeler de bulunmaktadır. Mecburiyet üzerine yapılan bu muamele hakkında bir başvuru durumunda, Fransa temsilcisine işin gerçeğinin anlatılması yüksek görüşlerinize bırakılmıştır.

BOA. HR. SYS. 2543-10/15-17

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Numara: 4

Suret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifredir.

Çok acildir

1-Siverek telgraf teli üç gündür kırıktır. Re'sûlayn yoluyla Viranşehir'deki Birinci Süvari Alayı'nın 17 Ocak 1920'de yazdığı şifreye göre Urfa'da Müslümanlarla Fransızlar arasında çatışma başlamış ve hâlen devam etmektedir. Fransızlara yardım kuvveti geliyormuş. Bu bilgiyi Urfa'da bulunan ve aynı gün kendisiyle karargâha gönderilen bir öğretmen şifreli telgrafla Viranşehir'e bildirmiştir. Milli aşiretinden kuvvet talep edilmiştir.

2-Urfa Jandarma Kumandanı Ali Saib Bey'in Milli reislerine yazdığı mektuba göre 18 Ocak 1920'de Urfa livasında yapılacak miting hakkındaki beyânnâme ve Fransızlara verilecek olan ultimatomen suretleri kolorduya dün akşam gelmiştir. Buna göre mitinge bütün Urfa livası aşiretleri, Aneze Şeyhi Hâcim ve Urfalılar iştirak edeceklerdir.

Fransızlara Urfa livasını tahliye etmeleri için yirmi dört saat izin verilecek, çıkmadıkları veya belli bir süreden önce saldırıya geçtikleri takdirde silahla yok edilmeye çalışılacaklardır. Aneze Şeyhi Hâcim maiyetiyle Urfa'nın on iki kilometre güneyindeki Sultantepe'ye gelecektir. Bir kısım kuvvetiyle ve Suruç aşiretlerinin de yardımıyla Tellü'l-ebyad ve Arappınarı'ndaki Fransız kuvvetlerini uzaklaştırıp esir edecek ve aynı zamanda Siverek ile Arappınarı arasındaki şimendifer hattı tahrip edile-

cek, Urfa'ya dışarıdan gelen telgraf hatları kesilecek, Urfa kasabasında miting günü bütün dükkânlar, fırınlar kapanacak ve köylüler hiçbir bahane ile kasabaya girmeyecektir. Hıristiyanlara en ufak bir tecavüzde bulunulmaması herkese özellikle ilan edilmiştir.

3-Düzenlenen bu mitingin ve tertipçilerinin Urfa Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Hüsnü Efendi tarafından Fransızlara ihbar edilmesi üzerine Ali Saib Bey ile Ahz-ı Asker Şubesi Reisi İlyas, Binbaşı İhsan, Harran Kaymakamı Şevket ve Baytar Müfettişi Adil Beyler'in Fransızlarca tutuklanmalarına karar verilmiştir. Bunun üzerine bu şahısların 14 Ocak'ta Urfa'dan kaçarak dışarıda faaliyet gösterecekleri Siverek müfrezesinden aynı tarihli şifre ile bildirilmiştir.

4-Milli Reisi Mahmud Bey 15 Ocak'ta bir telgraf yazarak Siverek halkını bu mitinge katılmaya davet etmiş ise de mıntıkamızdan çok miktarda ve açık bir şekilde yardımın mahzurlu olduğu anlaşılarak halk yatıştırılmıştır. Fakat Milliler'in bir kısım kuvvetleriyle kendi reisleri himayesinde oldukları halde Urfa livasıyla Viranşehir arasındaki Tektek⁹ dağını muhafaza maksadıyla topladıkları ve Urfa livasındaki müttetik aşiretlerin başkanları kumandasında bu mitinge yardımda bulunacakları haber alınmıştır. Aşiretler aslında çölde ve hududumuz dışında bulunduklarından tabii ki buna engel olunamaz.

5-Beşinci Fırka 17 Ocak'ta Viranşehir-Re'sülayn vasıtasıyla Siverekliilerin Albay Normand'ı Urfa'ya iade ettiklerini haber almıştır. Bu konuda henüz sağlıklı bir bilgi gelmemiştir. Ancak daha önce de bildirildiği gibi Normand'ın dönmesi gerektiği tebliğ edilmiş olduğundan dönmesi ihtimali kuvvetlidir.

19 Ocak 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet

BOA. HR.SYS.2543-10/27-29

⁹ Metnin orijinalinde bu bölüm deşifre edilmemiştir.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 2

Numara: 413

Sadâret'e

22 Ocak 1920 tarih ve 397 numaralı tezkiremle birkaç gün önce Diyarbakır'a giden Ermeni Piskoposu Kevod Kendighian Efendi'nin hain emellerinin ortaya çıkması üzerine Fransız Albayı Mösyö Normand'ın Siverek'ten ne şekilde geriye çevrilmiş olduğunu ve Urfa'da bazı kişilerin hazırlamaya çalıştıkları ayaklanma hakkındaki bilgiyi sunmuştum. Söz konusu kişiler planladıkları ayaklanmanın daha etkili olabilmesi için On Üçüncü Kolordu mıntikasındaki köy ve aşiretlere mektuplar yazarak bunları davet etmişlerse de kolordu kumandanının yerinde yaptığı tavsiyelerle bu aşiret ve köyler yatıştırılmıştır. Basınları da dahil olmak üzere lehimize çalışmakta olan Fransızlar aleyhine harekete geçmenin şimdilik uygun olmayacağı kendilerine uygun bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Urfa'ya sükunetin korunması yolunda haberler gönderilmiştir. Bu konuda bilgiler içeren ve kolordu kumandanlığından gelen şifreyi de malumat olarak ekte makamınıza takdim ediyorum.

Aslında nezâretce kolordularımızın Osmanlı Hükümeti'ni zor duruma düşürecek her türlü harekâtta kaçınmaları hemen hemen her fırsatta tebliğ edilmektedir. Kolordunun da bildirilen emirlere tamamıyla uygun hareket etmiş olduğu arzedilen telgrafından anlaşılmaktadır.

25 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı Vekili
(İmza)

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Suret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifredir.

1-Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Urfa'da bulunan Albay Normand'a işgal amaçlı bir yol takip ettiklerinden dolayı Siverek toprağına girmemesi, Fransızlara karşı saygı duyduğumuz, ancak çıkması

muhtemel üzücü bir olay ile bu hürmet ve dostluğun ortadan kalkmaması konusunda bir telgraf yazılmıştır. Normand da cevap olarak işgal maksadıyla değil, dostluğu kuvvetlendirmek için geldiğini ve kendileriyle bir toplantı yaparak görüşmek istediğini bildirmiştir. Siverekliiler Milli Reisi Mahmud Bey'le görüşerek Normand'ı sokmamağa ve dün (18 Ocak'ta) Urfa'da yapılması kararlaştırılan mitinge destek olmak üzere toplanmaya karar vermişlerdir.

Urfa jandarma kumandanı kolorduya 15 Ocak günü öğleden sonra Urfa'da umumi bir miting yapılacağını ve yardım için Milli reisine emir verilmesini yazmıştır. Urfa'dan Milli reisine yazılan mektupta söz konusu aynı mitingin 18'inde yapılacağı ve buna bütün aşiretlerin hatta muhaliflerle Aneze Şeyhi Hâcim'in de katılacağı bildirip destek istenmiştir.

2-Siverekliilere ve Milli reisine dün makine başında; Albay Normand'ın seyahatinin engellenmesinin siyaset gereği olduğu, sebebinin sadece gözünü korkutmak olmadığı, uygun bir üslupla yabancı işgali istenmediği anlatılarak ancak fiili olarak bir işgale uğranıldığı takdirde silahla topraklarını korumaya haklarının olduğu yazılmıştır. Bundan başka işgal haricindeki yerler ahalisinin işgal sahasındaki ayaklanmalara açıkça yardımda bulunmasının sakıncaları anlatılmıştır. Urfa mitingine katılmaları için gerekli öğütler verilmiştir. Urfa jandarma kumandanına da bu sırada Urfa'da genel ve silahlı bir ayaklanmanın uygun olmadığı ve bu konuda gerekli yerlere nasihatlerde bulunulması, siyaseten de Müdafaa-i Hukuk'a çalışmaları yazılmıştır. Bazı Fransız basın organlarının adeta savunucumuz kesildiği ve geleceğimiz söz konusu edildiği bir sırada Fransızlara karşı saldırgan bir siyasetin mahzurlu görülerek durumun bildirildiği tarzda gerekli yerlere tavsiyelerde bulunulduğu arz edilir.

17 Ocak 1920

13. Kolordu Kumandanı

Cevdet

BOA. HR. SYS. 2543-11/5-6

Muhtıra

Hariciye Nezâreti 25 Ocak'taki 20143/31 sayılı muhtırasında* ırkdaşlarının büyük bir bölümünün Fransız üniforması taşımasından cesaretle Ermenilerin takındıkları tavırların işgal bölgelerindeki Müslüman ahali arasında endişe ve gerginliğe sebep olacağını önceden sezmişti. Osmanlı Hükümeti'ne ulaşan bilgiler, maalesef bu endişeleri teyid etmektedir. Ermeni dinî liderler, kendilerinden beklenen iyi niyetli ve yatıştırıcı davranışlar yerine Makyavelist davranışlara ışık tutmakta ve onlara yardım etmektedirler. Diyarbakır'daki Osmanlı yetkilileri, sıkı denetimleri sonucunda iki mektuptan haberdar olmuşlardır. Bunlardan biri Kilikya'da bir Ermeni papaz olan Kevod Kendighian tarafından Harput'a ve son olarak da Diyarbakır'a dönmüş olan Ermeni Patrik Zaven'e gönderilmiş; diğeri Bedros Zareshian isimli biri tarafından Pera, Sakızağaç'ta meskun Circis (Djirdjess) adına yazılmıştır. Bu iki mektubun muhteviyatı, ülkeyi kan ve ateşe boğmak üzere sözü edilen bölgelerde Ermenilerin teşebbüs ettikleri oyunları kesin bir tarzda ortaya koymaktadır.

Bu mektupların ilkinde, adı geçen papaz aşağıdaki ifadeleri dile getirmektedir:

“Diyarbakır'ın Zeit bölgesinde 4 Ermeni komitesi birleşmiştir. Adana ve Mersin'deki merkez birliğimizin bir şubesini burada törenle açabildik. Malum dört kişi geldi, buna çok memnun olduk. Perşembe akşamı saat 8.00'e doğru kilisede bir toplantı yapıldı. Keldanî ve Ermeni yurttaşlarımız da burada hazır bulundular. Görüşmeler, Cumartesi akşamı saat 11.00'de sona erdi. Kilisede müttefikimiz generalin yeri ayrıldı. Halep'teki kuvvetlerimizin buraya gelmesiyle elde edilecek başarılarımızdan sizi haberdar edeceğim. Onlar eski “Taşnak” komitelerine benzemiyorlar, sözlerine bağlı ve güvenilir kişilerden müteşekkildirler. Bundan böyle Türklerin yıldızı kesinlikle sönmüş olacaktır. Buradan sizin yıldızınızı ve ayrıca kazandığınız başarıları kutluyorum. Çok geçmeden sizi bilgilendirmeyi düşünüyorum.”

* Sözkonusu muhtıra için bkz. s. 50, belge no: 18.

İkinci mektubun tercümesi de şöyledir:

“Bir süre sonra Müslümanların sonunu göreceğiz. Onların bize yaptıkları gibi bizim de onlara karşı harekete geçmemizin tam zamanıdır. Kılık değiştirmiş olan iki papaz Adana’dan gelmişlerdir. Küçük Yortu sırasında kilisede bir miting organize edilmiştir. Ermeni delegesi fakirlere ve komitelere dağıtılmak üzere 6.600 Türk lirası getirmiştir.”

Osmanlı yetkililerinin mahallinde elde ettikleri ipuçları sonucunda vardıkları kanaate göre, Ermeniler; Albay Normand’ın Diyarbakır’a geldiği gün şiddet olaylarını provoke ederek bu beldeyi Fransız birliklerinin işgal etmesi yönünde teşebbüslerde bulunması için topyekûn hazırlık yapmaktadırlar.

Öte yandan Ermenilerin yukarıda sözü edilen entrikalarını öğrenen Diyarbakır’daki Müslüman ahali 15 Ocak günü büyük bir galeyana kapılmıştır.

Ermenilerin suça temayüllerini gidermek ve kan dökülmesini engellemek maksadıyla, zihinlerdeki bu galeyanı da göz önünde bulunduran Osmanlı askerî kumandanı mecburen Albay Normand’dan, kendi güvenliğini de temin etmek bakımından Diyarbakır’a olan seyahatini ertelemesini yazılı olarak rica etmektedir.

26 Ocak 1920

BOA. HR. SYS. 2543-10/35-37

12

Bâb-ı Âlî
Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi

21 Aralık 1919 tarihiyle Adana Valisi Celal Beyefendi tarafından gönderilen mektubun suretidir.

Telgrafla bildirildiği gibi Perşembe günü akşamı yani Cuma gecesi Adana’ya ulaşılmıştır. Cuma namazından sonra Ulu Cami’de Padişahımı-

zın selâmlarını mazlum Adana ahalisine bildirdim. Zavallılar başlarına gelen felâketleri unutacak derecede sevindiler. İçtenlikle Padişaha tekrar dualar ettiler. Albay Brémond'un azline dair İstanbul'da işitilen haberler doğrulanmadı. Bu adam ve General Dufieux sebatla makamlarında oturuyorlar ve Adana'yı Fransa'nın bir müstemlekesi addedip bu şekilde idare ediyorlar. İdare tarzlarında işgalin geçiciliğine delâlet edecek tek bir iz bile görülmüyor. Bilakis gün geçtikçe daha fazla yerleşmeye çalışıyorlar. Fransız zabıtları için ev yapılmaya başlanması gibi teşebbüsler Fransızların Adana'yı terk etmek niyetinde olmadıklarını ispat etmektedir. Beni karşılamak için Pozantı'ya kadar gelenlerin ifadelerinden, tayinimin ardından telgraf çekmemin incinmelerine sebebiyet verdiğini anladım. Bunun üzerine sırf bir mesele çıkmasın diye hem General Dufieux hem de Kolonel Brémond'a: "Adana'ya geldiğim şu dakikada ekselanslarını hürmetle selâmlamaktan şeref duyarım" tarzında bir telgraf gönderdim. Ancak Adana'ya gelişimde istasyonda toplanmış binlerce karşılayan arasında kendi taraflarından gönderilmiş hiç kimseyi göremedim. Bir taraftan beş gün devam eden geceli gündüzlü yolculuğun yorgunluğu diğer taraftan gelişimin ertesi gününün tatil gününe rastlaması sebebiyle General Dufieux ve Albay Brémond'a ziyaretlerimi bir gün sonraya erteleyerek kendilerinden Cumartesi günü için randevu talep etmiştim. General Dufieux'nün ilk sözü Cuma günü kendisini ziyaret etmediğim, Albay Brémond'un ilk sözü de gelişimi il sınırları içerisine girmeden önce kendilerine haber vermediğime hayret ettiklerine dairdi. Kendilerine yorgun olduğumu söyleyip özür beyanında bulunmakla beraber istasyonda karşılamak için bir adam göndermemelerine de şaşırdığımı söyledim. Brémond dün sabahki ziyaretime akşam iade-i ziyarette bulundu. General Dufieux da Pazartesi günü geleceğini haber verdi. Bu adamların, özellikle Brémond'un Türk düşmanı olduğu muhakkaktır. Brémond'un burada bazılarına: "Sen iyi adamsın, ama Türkleri seversin" ve bazılarına da: "Türkleri sevmeseydin iyi adam olurdun" dediğini bizzat bu sözlere muhatap olanlardan işittim. Dün sabah sohbetimizde Türklerin

diğer kavimlere nisbetle çok az sayıda olduklarını ve hatta ev bulamadığım için mecburen kendisine misafir olduğum Subhi Paşa'nın aslen Arap olduğunu iddia etmiştir. Halbuki Adana'nın en eski ailesine mensup olan Subhi Paşa Ramazanoğulları'ndandır ve Araplarla münasebeti yoktur. Bütün emeli vilâyetteki Türk nüfusunun azlığını isbat etmek suretiyle diğer unsurların nüfusunu çoğaltmaktır. Bugün Adana'da dışarıdan gelenlerle beraber 120.000 Ermeni olduğunu ve bundan başka daha bir çoklarının buraya geleceğini söylüyor ve her taraftan "Fransa idaresini isteriz" tarzında beyânnâmeler almaya çalışıyor. Hatta Osmaniye mutasarrıf vekili ve müftüsünün ihanetleri neticesi olarak Türk ahalisi adına böyle bir beyânnâme aldığı da muhakkaktır. Brémond Türklere karşı olan nefretini saklamaya lüzüm bile görmemektedir. Selefim Nâzım Bey'in oturduğu evin hazırlanması hakkında telgraf çektiğim halde evi bir Fransıza verdimiş olduğunu buraya geldiğimde haber aldım ve şimdiye kadar Subhi Paşa'nın yanında kalarak ev aramaya mecbur oldum. Bundan maksat beni zora sokmak ve Adana valisini şahsî ikametgâhı için kendi lütuflarına sığınmaya mecbur etmektir. Bu maksadı anladığım için müracaat etmiyorum. Bayrak meselesi İstanbul'da işitildiği gibi tamamıyla doğrudur. Müslüman ahaliye zorla bayrak dağıtılmış ve asmayanlardan para cezası alınmıştır. Hatta vilâyet hukukî işler müdürü, vali vekili, diğer memurlar ve belde eşrafı ile birlikte General Gouraud'yu karşılamak için zorla Mersin'e gönderildiği zaman evinde olmamasından yararlanarak polisler evine girip iki bayrak bırakmış ve asılmazsa on beş lira para cezası alınacağını ifade etmişlerdir. Alınan para cezasına karşılık verilen kâğıtlardan ele geçirdiğim bir adedini takdim ediyorum. Bu kâğıt Fransızların Türklere zorla bayrak çektirdiklerini ve çekmeyenlerden para cezası aldıklarını hiçbir itiraza mahal bırakmayacak surette açıklamaktadır. Bundan başka bu yolda daha bir çok kâğıt mevcut olup peyderpey ele geçirilecektir. Hükümet dairesi, Düyûn-ı Umumiye, polis dairesi, hastane, karakollar vesair Osmanlı resmî dairelerine önceden her gün ve bir müddetten beri yalnız Pazar günleri bayrak çekilmektedir ve

hatta bugün bile hükümet dairesi üzerinde bayrağın dalgalandığını gözlerimle gördüm. Kürt Yusuf Çetesi'ne yardım ettikleri bahanesiyle muhakeme edilmeksizin yalnız Albay Normand'ın emriyle Adana, Ceyhan ve diğer yerlerde kurşuna dizilen çaresizlerin tek tek şahıs ve hüviyetleri isbat edilebilir. Adana'da 32, Ceyhan'da 7, Osmaniye'de 18 biçare bu suretle öldürülmüştür. Bunlar kabristana götürülerek alenî olarak orada itlâf edilmişlerdir. Vücutları iki gün kadar açıkta kalmıştır. Kendileri hiçbir Divan-ı Harp tarafından muhakeme edilmemiş ve haklarında hüküm verilmemiştir. Sadece Albay Normand'ın emriyle katledilmişlerdir. Adana'da çocuklar tarafından bile bilinen bu hakikate rağmen memleket kadısı olacak hamiyetsiz herifin bu cinayetleri resmen yalanladığını haber aldım. Adana'da Türklere tatbik edilen cezaların emsaline başka yerlerde tesadüf edilemez. Mesela evinin balkonunda oynamakta olan Pamukçu oğlu Aziz Efendi'nin beş-altı yaşındaki kızı, Madam Brémond'a otomobiliyle geçerken tükürmüş fakat tükürük otomobile tesadüf etmemiştir. Bu canice hareket çocuğun babasına 5.000 liraya mâl olmuş, kendisinden nakdî ceza olarak bu parayı tahsil etmişlerdir. Ceyhan kazası ahalisinden Mustafa Efendi oğlu İzzet Efendi'nin çiftliğinde eşkiyayı muhafaza ettiğinden dolayı Divan-ı Harpçe 10.000 lira nakdî ceza ödemek veya idam edilmek gibi şimdiye kadar emsali görülmemiş bir cezaya çarptırılmıştır. Sonunda pazarlığa girilmiş, Ceyhan Kazası Kaymakamı Çerkes İbrahim ve Çakaldere köylerinden Hasan Ağaların delâlet ve şefaathleri üzerine kendisinden 3.200 lira alınarak serbest bırakılmıştır.

Hükümet dairesinde Osmanlı memurlarına oturacak yer kalmamıştır. General Brémond önceleri yalnız kontrol vazifesini yapmak için iki odaya yerleşmiş idi. Bugün hükümet dairesi hemen tamamen kendi işgallerinde sayılabilir. Valiye mahsus odalar alınarak vali, idare meclisinin toplandığı salona sürülmüş, vilâyet defterdarı en alt katta sokak kapısının yanında bir odaya atılmış, hukukî işler müdürü mektubî vekâletine getirilen zatın odasına sevk edilmiştir. Böylece hükümet dairesinin

büyük kısmı ve tamamen ikinci katı doğrudan doğruya kendileri veyahut kendilerinin ihdas ettikleri memuriyetlerin sahipleri tarafından işgal edilmiştir.

Vilâyette memur kalmamıştır. Birçoğu görülen lüzum üzerine İstanbul'da ait oldukları dairelerce azledilmiş oldukları halde buradan ayrılmalarına müsaade edilmeyen, yine bunların hizmetlerinde tutulan ve kanunen vekâlet maaşı almaları lâzım geldiği halde kendilerine asıl memuriyet maaşlarının iki mislinden fazla maaş verilmekte olan şahıslardır. Mutasarrıf ve kaymakamların büyük kısmı bu sınıfa mensuptur ve içlerinde Osmaniye mutasarrıfı gibi aldığı fazla maaşa karşılık “Fransa idaresini isteriz” diye beyânnâme veren kadirşinaslar (!) da eksik değildir.

Mösyö Brémond'un hoşuna gitmeyip buradan gönderilen adamların yerine tayin edilen bir kısım memurlar da bizde kesinlikle mevcut olmayıp Albay Brémond tarafından ihdas edilen memuriyetlerin sahipleridir. Albay, bu kısma da dünyanın en rezil ve en hamiyetsiz mahluklarını toplamış ve hepsi birbirine bağlı bir casus teşkilatı vücuda getirmiştir. Bunların başında bulunan mülkiye müfettiş-i umumîsi unvanlı Ferid Paşa, benim odamın yanındaki odada oturmakta, vilâyete gelen bütün yazışmaları açıp okumakta, istediklerini alıkoyup istediklerini bize göndermekte, İstanbul'a ve bağlı yerlere yazdığım bütün muhaberatı sansür etmekte ve uygun görmediklerini yırtıp atmaktadır. Diğer Ferid Paşa'nın akrabası olup bir Ermeni tarafından katledilen Kemal Bey'in yerine bu defa tayin edilen kişidir. Benim buraya ulaşacağım gün hukukî işler odasından çıkarılarak adı geçenin yerine oturtulmuştur. Memuriyet ünvanı özel kalem müdürüdür. Asıl görevi Fransızlar lehine propaganda yapmak, ikinci görevi de her işittiğini Ferid Paşa'ya haber vermektir.

Bağlı idari yerlerin memurlarının vilâyetle hemen hemen irtibat ve münasebetleri kalmamış gibidir. Bunlar oralardaki administratör veya guvernör denilen subaylarla muhabere ederler ve onların emirleri altında

iş görürler. Vilâyette ne kadar Osmanlı memuru var ise o kadar da Fransa idare memuru var denilebilir. Halbuki Fransızlar idare işine karışmaya-caklar, sadece kontrol edeceklerdi. Bu kontrol bugün işlerin ayrıntılarına kadar müdahale şeklini almıştır.

İşte Adana'nın hali bildirdiğim gibidir. Bu halin devamına tabii ki müsaade edilemez. Ben de başarılı olacağımı ümit etmemekle beraber yavaş yavaş bu idare tarzını değiştirmeye çalışacağım.

Albay Brémond'un *Ermeni* adıyla yayınladığı bir kitapta Türkler hakkında pek müstehcen tabirler kullanmış olduğunu haber aldım. Kitabı aratıyorum. Bulduğumda bir nüshasını takdim edeceğim.

Arzedilen bu durum Adana için günlük olaylardandır. Türklerin vahşi olduğu düşüncesini yayınladığı kitabında açıkça ortaya koyan bir adam Türk vilâyetlerinden birine administratör olamaz. Bu kişinin buradan gönderilmesi için yardımda bulunmanızı istirham ederim.

17 Ocak 1920

Mektubî Kalemi Müdürü

Servet

BOA. HR.SYS. 2555-4/120

13

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsûs
8919/17

Hâriciye Nezâreti'ne

Kilikya ve Antep'ten kuvvet getirmek üzere birkaç günden beri Maraş'ta bulunan Doğu Bölgesi Kumandanı, hükümetle birlikte çalışmak ve daireleri teftiş etmek için Adana'dan getirdiği Binbaşı Morbieu'ye hükümet dairesinde iki odanın boşaltılarak kendisine tahsis edilmesini

sözlü olarak beyan etmiştir. Fransızlar tarafından bazı köylere askerî harekât yapıldığı ve özellikle Ermenilerin şımardığı şu sırada bunun uygulanmasının ahalinin galeyana gelmesine sebep olacağı belirtilerek alınacak cevaba kadar bu kararın ertelenmesi rica olunmuş ise de kesinlikle kabul ettirilememiş, bunun üzerine haberi duyan ahali ileri gelenleri hükümet dairesine gelerek Fransızların hükümet işlerine karışmasının, mutlaka oranın da Kilikya'ya bağlanarak Müslümanları mahvetme fikrine dayandığını belirterek katiyyen kabul etmeyeceklerini, aksi halde her türlü felâkete katlanacaklarını ifade etmişlerdir. Gerçi adı geçen binbaşı hükümet dairesine gelmiş ve işe başlaması, eşraf ve ulemanın toplanmasıyla kendilerine bazı tavsiyelerde bulunulmasına bağlı gösterilmişse de, mevcut duruma göre esasen üzüntülü bir halde bulunan ahalinin bu durumu kabul etmemekteki ısrarıyla iş zorla gerçekleşecek olursa gerek ahalinin, gerekse liva dahilinde oluşturulan Kuvâ-yı Milliye'nin silah ile mukavemet edebileceklerinden bahsedilerek gereken tedbirlerin acilen alınması ve uygulanması gerektiği Maraş Mutasarrıflığı Vekâleti'nden 19 Ocak 1920 tarihinde çekilip şimdi alınan telgrafta büyük bir önemle bildirilmiştir. Ayrıca Sivas Telgraf Başmüdüriyeti'nin Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nden yine bu sırada gönderilen telgrafnamesinde de çoğunluğu Ermeni olmak üzere 300 Fransız askerinin Maraş'a geldiği, Fransız generalinin hükümet dairesinde oturmak için ısrar ettiği, Pazarcık'a askerî harekât yapıldığının anlaşıldığı, Maraş ile haberleşmenin kesik olmayıp bu durumda harekâtın Elbistan'ı da içine alıp almayacağının henüz belli olmadığı bildirilmiş ve durum Harbiye Nezâreti'ne de yazılmıştır. Arzedilen duruma bakılarak gereğinin yapılıp bildirilmesi nezâretinize bırakılmıştır.

21 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Keşfi

BOA. HR. SYS. 2543-8/14

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Hâriciye Nezâreti'ne

Adana Vilâyeti'ne bağlı Kozan Sancağı Polis Komiseri Hamdi Efendi'nin Fransızlar tarafından hangi sebeplerle azledilip tutuklandığı ve kendisinin öyle iddia edildiği gibi Ermeni jandarmaları aracılığıyla halkı hapsedip baskı yaparak para toplamasının mümkün olamayacağından bahisle mağduriyetinin giderilmesi yolunda çaba gösterilmesine dair Yirminci Kolordu Kumandanlığı'ndan çekilip Harbiye Nezâreti'nden gönderilen telgraf sureti ekte arzedilmiştir. İçeriğine bakılarak gerekli girişimlerde bulunulması ve neticenin bildirilmesi konusunda müsaadeleriniz rica olunur.

11 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı adına
 Müsteşar
Keşfi

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

23 Aralık 1919

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

İstanbul'dan gelen Fransız Teğmen De Broussy ile Kont Débois'nin Adana Başidare Memuru Yarbay Brémond'a Kozan sancağında kurallara aykırı olarak halktan para toplattığına dair gelen şikâyetler üzerine 9 Kasım 1919'da Kozan'daki Fransız Yüzbaşısı Taillardat ile meselenin araştırılması emredilmiştir. Bu işler sözde Kozan Polis Komiseri Hamdi Efendi tarafından yapıldığından kendisinin tutuklandığı,

durumdan Kayseri livası dahilindeki ilgililerin haberdar edilerek isbatlı ve ayrıntılı şikâyet mektuplarının tarafına gönderilmesi Yarbey Brémond'dan Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda bildirilmektedir. Oysa Müslüman halka yapılan baskının tek sebebi Mösyö Taillardat olduğu halde tahkikatın ona yaptırılması, ayrıca Müslüman bir memur yerine Ermeni bir memur tayin edilmek suretiyle Hamdi Efendi'nin işine son verilmesi, hâlen Fransız idaresinde ve Ermeni memurlar arasında görev yapan Müslüman bir komiserin Ermeni jandarmaları aracılığıyla halkı hapsedip baskı yaparak para toplaması mümkün olamayacağından adı geçen memurun mağduriyetinin giderilmesi Kayseri Mıntıka Kumandanlığı'nın yazılı ihbarına atfen arz olunur.

Yirminci Kolordu Kumandan Vekili

Mahmud

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Sayı: 20076/22

*Reşid Paşa'dan
Fransız Yüksek Komiserine*

Sayın Yüksek Komiser!

Kayseri mutasarrıfına gönderilen bir yazıda Adana Başyöneticisi Yarbey Brémond; Ermeni toplumu üzerinden haraç toplama suçundan dolayı Kozan Polis Komiseri Hamdi Efendi'nin tutuklanmış olduğunu bu yüksek görevliye (Mutasarrıfa) bildiriyor ve kendisinden, gerektiğinde kazasında bulunan davacıları, Yüzbaşı Taillardat tarafından yürütülen soruşturma için, şikayetlerini kaleme almaları hususunda uyarılarını talep ediyordu.

Maddî imkânsızlıklar içerisinde olan ve Fransız subaylarının kontrolünde görevlerini yerine getiren bir görevlinin, Ermeni toplumu üzerinde haraç toplamak amacıyla Ermeni uyruklu jandarmalardan faydalanması; adı geçen kişinin söz konusu cürümden dolayı suçlu olabileceği

tarafımca hiç de mümkün görülmediği hususunu sayın Ekselanslarınızın yüksek takdirine sunmaktan onur duymaktayım.

Bu sebeple, adı geçen kişinin durumunu dikkate almanızı ve serbest bırakılması için yetkililer nezdinde lehinde müdahalede bulunmanızı sayın Ekselanslarınızdan talep (rica) ediyorum.

Saygılarımla

21 Ocak 1920

Reşid Paşa

BOA. HR. SYS. 2556-1/50-52

15

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi

Şube: 1

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne telgraf

Bir dakika bile geciktirilmesi uygun değildir.

1-Vasıtaıyla Maraş'tan ve özel bir kaynaktan alınan 20/21 [Ocak 1920] tarihli raporun özetidir:

Pazarcık'a hareket ettiği bildirilen Fransız kıtalarının yaptıklarına dair bugün esaslı bir bilgi alınamamıştır. Memleketin eşraf ve uleması bugün hükümette toplanarak Fransız kumandanıyla görüşmüş ve hükümet binasında hükümet işlerini kontrol etme görevinin ahali arasında karışıklığa sebep olacağını kesin bir şekilde ifade etmişlerdir. General Querette sonucu bildireceğini söyleyerek hükümetten ayrılmış, ancak kesin sonuç bildirilmemiştir. Ermenilerin zorla hükümeti işgal edecekleri açıklandığından taşkınlıkları sebebiyle bugün yani 21 [Ocak] çarşı-pazar kapanmış ve birkaç Müslüman saldırıya uğramışsa da başka bir olay olmamıştır. Zorla hükümete müdahale edilmesi halinde halkın her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğu bildirilmektedir.

2-Bugün öğleden sonra 4.00'te alınan özel bir haberde 20 kadar top sesi duyulduğu ve çıkarılan keşif kolundan alınan işarete göre bir çarpışma olduğu bildirilmiştir.

3-Maraş'tan bugün alınan 19 Ocak 1920 tarihli mutasarrıf vekilinin raporunda birkaç günden beri Maraş'a Kilikya ve Antep'ten kuvvet getirtmekte olan Doğu Eyaletleri Kumandanı Querette'in hükümetle ortak çalışma bahanesiyle, her daireyi kontrol etmek için Adana'dan getirdiği memurları yerleştirmek üzere hükümetten yer ayrılması talebinde bulunduğu, Fransa tarafından bazı köylerde askerî harekât yapıldığı ve özellikle Ermenilerin şımardığı şu sırada bu durumun kesinlikle ahali arasında karışıklığa sebep olacağı, konunun Mütareke şartlarına aykırı olup olmadığı sorularak alınacak cevaba eklenmesi rica olunmuşsa da kabul ettirilememiştir. Halk ise, Fransızların hükümete iştirak etmek istemelerini Maraş'ın Kilikya'ya bağlanacağı ve Müslümanların yok olmasına sebep olacağı şeklinde düşündüklerinden kesinlikle kabul etmeyeceklerini ve her felâkete katlanacaklarını bildirmişlerdir. Generalin gönderdiği binbaşı 19 Ocak 1920'de hükümete gelmişse de halkı rahatlatmak gerektiği anlatılarak ertesi gün eşraf ve ulemanın çağrılmasına karar verildiği bildirilmektedir. Harbiye Nezâreti'ne ve diğer yakın kolordulara yazılmıştır.

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Suret
Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

Maraş Mutasarrıflığı Vekâleti'nin olaydan önce kolorduya çekilmek üzere gönderdiği şifre sureti aşağıda aynen arzedilmiştir.

22 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Suret

20 Ocak 1920 tarihli yazıya ektir:

Memurları ve bütün daireleri kontrol etmek üzere Doğu Eyaletleri Kumandanı General Querette tarafından atandığını bildirdiğim Binbaşı Kasrabi (?) bugün öğleden önce hükümete gelerek bu konuda kendilerine tavsiyelerde bulunulmak üzere daha önce çağırılıp uyarılan bölgenin ulema ve eşrafına, hükümete katılmaktan amacının sadece buraya gelmeyi istemek olmadığını, ancak asayiş ve düzeni koruyup sağlamaktan ibaret olacağını, Maraş'ı başka bir tarzda idare edeceğini, generalin de bu konuda kesin emirleri olduğunu ancak bunda korkulacak bir şey olmadığını ileri sürerek gönüllerini almaya çalışmış ise de orada bulunanlar asayişin sağlanmasının Müslüman köylerine saldıran, Müslüman halkı katleden Fransız askeri kılığında ve kıtalar içerisindeki Ermenilerin çıkarılmasıyla mümkün olacağını, bunlar kaldıkça köylülerin her tür felâkete maruz kalacaklarının ortada olduğunu, barış sağlanıncaya kadar burada İngilizlerin uyguladıkları vaziyetten başka bir irade ve müdahale kabul etmeyeceklerini aksi halde kan döküleceği için bunun da sorumluluğunun Fransızlara ait olacağını kesin ve uygun bir şekilde hep birlikte ifade etmişlerdir. Ancak adı geçen binbaşı hazır bulunanların ellerini sıkarak general ile görüşmek üzere karargâha gitmiş ve akşama kadar bir daha geri dönmemiştir. Bu konuda gereken siyasî tedbirlerde bir eksiklik olmadığını arz olunur.

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Elbistan vasıtasıyla şu anda alınan bilgilere göre Maraş yönetimine el koymak isteyen General Querette'in hareketlerini protesto amacıyla giden üç kişilik bir heyetin sorgusuz sualsiz hapsedilmesi ve Fransızların her yönden ansızın makineli tüfekle ateşe başlamaları üzerine şehirde çatışmalar çıkmıştır. Hapishanede bulunanların kurtularak hükümete ait

silahları alıp çatışmaya katıldıkları bizzat şehirden çıkarak olayları bildiren adı gizli ve güvenilir bir kişi tarafından yazıyla Maksutlu'dan bu sabah (22 Ocak) bildirilmiştir.

2-Bertiz halkının ayaklandığı, Elbistan'da halkın camiye toplandığı, bağlı bulundukları hükümetten kurşun ve ateşle bağlantılarını kesmeye ve kabul edemeyecekleri bir mahkumiyete kendilerini esir etmeye çalışan ve Mütareke hükümlerini ezip geçen zalimlerden Osmanlı Hükümeti'nin kendilerini koruması, halkın da din kardeşlerinin imdadına koşacağı, toplantının hâlâ devam ettiği bildirilmiştir.

3-Millî coşkunun her tarafa süratle yayılması ihtimali kuvvetlidir. Ermenilerin silahlandırılmış ve üniforma giydirilmiş olduğu, daha önce de arzedildiği gibi iki taraf arasında böyle bir facia hazırlığıyla mevkilerini güçlendirmeleri gereklidir. Osmanlı Hükümeti tarafından acilen siyasî tedbirler alınarak halkın kanının boş yere akıtılmaması ve zihinlerin yatıştırılması için yapılan girişimler hakkında bilgi verilmesi rica olunur.

4-Harbiye Nezâreti ve yakın kolordulara öğleden sonra saat 1.00'de yazılmıştır.

22 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-1/3, 4, 14

16

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

*Sivas Başmüdüriyeti'nden alınan 24 Ocak 1920 tarihli
telgraf suretidir.*

Ek: 22 Ocak 1920. Fransızlar İngilizlerden çok farklı bir hareket tarzı kabul ederek, hükümet işlerini üstlenmeye kalkışmışlar ve zor kullanmışlardır. Yerli Ermenilerin de Fransız kollarına katılarak özellikle

köylerde çok şiddetli mezâlim yaptıkları haber alınmaktadır. Çarpışmaların durduğuna dair bir bilgi alınmamıştır. 22 Ocak tarihinde alınan haberde Müslüman kuvvetlerinin Maraş etrafında çarpışma halinde oldukları ve bir-iki mahalleyi işgal ettikleri bildirilmektedir. Çoğunluğu Ermeni olan Fransız kuvvetlerinin gerçek miktarı belli değildir. Çarpışmaların başından beri Maraş'la telgraf ve posta bağlantısı kesik olduğundan Suvarlı merkeziyle temas kurulabilmektedir. Bu da tehlikeye maruz kalmıştır. Merkezin aynı hat üzerindeki Hamidiye Karakolu'na getirilmesi düşünülmektedir.

BOA. HR. SYS. 2543-12/18

17

Telgraf

Çıkış yeri: Kayseri

Tarih: 25 Ocak 1920

Sadâret'e

Şimdi Elbistan'dan aldığımız bir telgrafta Maraş'taki din kardeşlerimizin üç günden beri Fransızlarla Ermenilerin aralıksız top ve mitralyöz ateşleri altında imha edilmekte olduğu ve memleketten eser bırakılmadığı bildirilmektedir. Bu durum İslâmiyet'in yok edilmesi düşüncesinin uygulamaya konulduğunu kesin bir şekilde göstermektedir. Bu facia ve mezâlimin acilen önüne geçilmediği takdirde daha önceki telgrafımızda bildirdiğimiz Kuvâ-yı Milliyemizle her tarafı bir mezara çevireceğimizi ve kardeşlerimizin yardımlarına koşacağımızı özür dileyerek bildiririz.

24 Ocak 1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti adına

Mehmed

BOA. HR. SYS. 2543-10/1

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı : 20143/31

Reşid Paşa'dan
Fransız Yüksek Komiserine

Fransız birliklerince işgal edilmiş olan beldelerde meydana gelen bazı hadiseler hususunda ekteki muhtırayı ekselanslarına gönderiyorum.

Ekselanslarının; konuya vâkıf olduktan sonra Mütareke'nin anlam ve muhteviyatına ters düşen bu durumu düzeltmek maksadıyla ilgililere gerekli talimatları ileteceğini ümit ediyorum.

Hoşçakalınız.

25 Ocak 1920

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti

Muhtıra
Fransa Yüksek Komiseri'ne

Bâbîâlî, hem idarî işler hususunda askerî yetkililerin müdahalesi hem de bazı bölgelerde silahlı kuvvetler içerisinde çok miktarda yerli Ermenilerin bulunmasının mahzurları hususunda, Adana'nın bazı bölgelerinin Fransız birliklerince işgalinden hemen sonra muhtelif notalarla Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği'nin dikkatini çekmişti.

İşgal birliklerince alınmış bulunan sert tedbirler ve Fransız üniforması taşıyan Ermeni tebeanın ülkedeki varlığı, Müslüman ahalinin hislerinde derin yaralar açmaktadır.

4 Aralık'ta Antep'ten gelen bir telgrafa göre Kilis bölgesi komutanı Fransız Albay, livanın jandarma ve polis gücünü doğrudan kontrolüne aldığını bildirmektedir.

Kilis'te bulunan Fransız Tabur Komutanı Jettorier vali yardımcısına, muhteviyatı aşağıda bulunan yazılı bir bildiri vermiştir.

Memlekette şiddet olaylarının vuku bulması durumunda Fransız birliklerinin komutanı aşağıdaki tedbirleri alacaktır:

1-Bütün yollar makineli tüfek, gazlı obüs ve bombalarla temizleneceğinden herkes evinde kalacaktır.

2-Ateş açacak olan evler tamamen ateşe verilecektir.

3-Türk görevlilerin yetki ve hakları geçici olarak askıya alınarak askerî idareye geçilecektir. Bütün ahali ile ilgili ölüm ve yaşama yetkisine sahip bir Savaş Konseyi kurulacaktır.

4-Silah bulunduran herkes muhakeme edilmeden kurşuna dizilecektir. Öldürülen ya da yaralanan her Fransız askeri için kura ile seçilmiş iki kişi kurşuna dizilecektir.

Çoğunluğu Fransız üniforması taşıyan Ermeni tebeanın sebep olduğu endişeleri gidermek ve huzur temin etmek için onlara karşı bu gibi beyânnâmeler maalesef düzenlenmemiştir. 13 Kasım 1919'da Darende'deki yetkililerin bildirdiğine göre Maraş'ı işgal eden Fransız askerleri arasında şehre giren 3.000 Ermeni bulunmaktadır. Bunlar yolda rastladıkları Müslüman kadınlarına bundan böyle örtünmekten vazgeçmelerini söyleyerek peçelerini yırtıp onları seyretmişlerdir. Yukarıda adı geçenlerin provokasyonları neticesinde Fransız üniforması taşıyan Ermenilerle Müslümanlar arasında kanlı olaylar cereyan etmiştir. Öte yandan bütün Müslümanların ellerinden silahlarının alınmasına karşılık Maraş ve Zeytun Ermenilerine silah dağıtımı yapılmıştır. Özellikle Kilis'te silahlarına el konulmuş olan Müslümanlar tartaklanmış ve hapse atılmışlardır. Fransız üniformalı üç asker, Maraş'ta Çukuroba mahallesindeki caminin minaresinde bulunan müezzine ateş açmış ve üç Ermeni de aynı camiye bombalı saldırıda bulunmaya teşebbüs etmiştir.

Askerî yetkililerin işgal edilmiş bölgelerin idarî işlerine müdahalesi olduğundan Hariciye Nezâreti, üst düzey subayların halka yaptığı beya-

natların Mütareke'nin muhteviyatı ve manasına uymadığını daha evvel muhtıralarıyla bildirmişti. Nitekim 9 Aralık günü Antep'e gelen General Querrete, kendisini görmeye gelen ziyaretçilere Fransızların buraları fethetmek için değil, Sultan ile Fransa Cumhuriyeti arasındaki anlaşmayı müteakip Osmanlı yetkilileri ile uyum içerisinde çalışmak maksadıyla geldiklerini beyan etmiştir. General Antep, Urfa ve Maraş halkına gönderdiği bir bildiride üç sancak halkının, Sultan ile yapılmış olan anlaşmayla Fransa'nın himayesi altında olduğunu ifade etmiştir. Fransa Cumhuriyeti himayesini Suriye, Kilikya ve Orta Doğu üzerine yaymaktadır.

23 Aralık 1919 tarih ve 19632/395 sayılı notasıyla Hariciye Nezâreti, Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri'nin deklarasyonunu göz önünde bulundurmıştu. Fransız birliklerine düşen görev, Britanya kuvvetlerinininkine özdeştir. Gerçekte söz konusu olan, bunların yerini Fransız birliklerinin almasıdır. Yalnızca askerî ve geçici olan bu tedbir, Fransızlara bırakılmış olan bölgelerin idaresinde hiçbir değişiklik ihtiva etmiyor ve getirmiyordu. Bu fırsatla Osmanlı idaresi; Osmanlı yetkilileri ile işgal birliklerinin mütedahil subayları arasında maalesef vuku bulan anlaşmazlıkların, berikilerin görevlerinin sınırlarını ve işgalin geçici yapısını daha iyi kavramaları halinde önlenmiş olacağı ümidini ifade etmişti.

Oysa Bâbîâlî'ye ulaşan bilgilere göre Adana'daki Fransız birlikleri, memleket içerisinde İskenderun'dan Maraş'a, Mersin'den Kars'a, Pazar'dan Zeytun'a doğru faaliyet alanlarını genişleterek devamlı yayma eğilimindedirler ve bunun hiçbir kamu düzenine ihtiyaçları da yoktur. Bundan dolayıdır ki, bu ayın ilk on gününde Fransız birlikleri Maraş'ın güneyindeki Müslüman köyleri top ve makineli tüfek ateşine tabi tutarak yedi masum insanın ölümüne sebebiyet vermişlerdir.

Mütareke şartlarıyla bağdaşmayan bu gibi davranışlar, halk arasında kışkırtmalara ve ciddi hadiselerle yol açabilecek niteliktedir.

Gerçekten de, yukarıda zikredilen saldırılardan dolayı teyakkuza geçmiş olan Pazarcık'ın Müslüman halkı, aralarında çok sayıda Ermeni

bulunan yabancı askerî kuvvetlerin köylerine girmeye teşebbüs etmeleri halinde kendilerini silahla savunma hususunda kararlı olduklarını daha evvel göstermişlerdir.

Yerliler için ilan edilmiş tedbirlere karşı Adana'nın değişik bölgelerinde yapılan muhtelif gösterilere bakıldığında, bunun Müslüman ahali tarafından dikkate alınmamasından kaygılanmak gerekirdi.

Bu şartlarda Bâbîâlî, her şeyden evvel bu bölgedeki Fransız birliklerini üzüntüye sürükleyecek neticeler ile idarî işlerin her safhasında askerî yetkililerin müdahalesi ve nihayet Müslümanların maruz kaldığı kötü muameleler hususunda Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği'nin dikkatini bir defa daha çekmektedir.

Ayrıca, Hariciye Nezâreti Mütareke hükümlerine dayanarak ve Fransa'nın asırlardan beri sürüp gelen geleneklerine güvenerek; İstanbul'daki temsilcisinin yukarıda zikredilmiş bulunan teminatlarına uygun bir şekilde, bu notanın konusunu oluşturan protestonun dikkate alınacağını ümit etmektedir.

[25 Ocak 1920]

BOA. HR. SYS. 2453-10/3, 8-9

19

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti

Maraş Mutasarrıflığı'ndan gelen 25 Ocak 1920 tarihli telgrafın suretidir.

Bugün de gerek Fransız askerî mevkileri, gerekse daha önce silahlandırılıp hazır hale getirilen Ermeni evlerinden gece-gündüz bombardıman devam etmiştir. Nüfusça meydana gelen kaybın ne kadar olduğunun belirlenmesi şu durumda mümkün değildir. Fakat mahalle ve evlerden yükselen duman, mazlumlar ve ölümlerin âhı gibi gökyüzüne çıkmak-

tadır. Şehir harabeye dönmüş ve kim bilir ne kadar ocak sönmüştür. Sağ kalan zavallılar da ateş ve açlıktan ölmeye mahkumdurlar. Acaba bu gaddarca davranışlar da medeniyetin gereği midir? Bu millete başka taraftan yardım yok, bari Allah yardım etse! Bombardıman ve müdafaa hâlâ devam etmektedir.

BOA. HR. SYS. 2543-12/9

20

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Suret

Konya'dan Harbiye Nezâreti'ne

1-21 Ocak 1919'dan beri Maraş'ta Fransız ve Ermenilerin Müslümanlara karşı korkunç katliamlar yapmakta oldukları haber alınmaktadır. Osmanlı camiasından ayrılmamak için mücadele eden silah ve cephaneden mahrum kadın, yaşlı ve çocuk bütün ahalinin Fransız ve Ermeniler tarafından çeşitli savaş malzemeleriyle imha edilmesinin engellenmesi için gerekenler yapılmalıdır.

2-Maraş katliamı Adana ve diğer bölgelere de sirayet etmek üzere-
dir. Adana içerisindeki baskılar tahammül edilemez bir hal almıştır. İslahiye ve civarında Ceceli, Sarılar, Karalar adlı köyler yanmakta, bu köylerin hayvan ve eşyaları Osmaniye'ye getirilerek müzâyedeyle satılmaktadır. Hasanbeyli ve o bölgedeki tüm Ermeni köylerinin silahlandırılıp, Müslümanlar üzerine saldırıldığı ve akla hayale gelmeyen eziyetler yapılmakta olduğuna dair son olarak Adana'dan haber alınmıştır.

3-Maraş'a bağlı yerlerde ve Adana civarında Müslümanlara karşı devam eden katliamlar sebebiyle halk galeyanda olup ve hükümetten acil tedbirler alınmasını beklemektedir. Arz olunur.

4-Nezâret'e ve kolordulara yazılmıştır.

26/27 Ocak 1920

On İkinci Kolordu Kumandanı

Fahreddin

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

1-Kolordu mıntıkasında olay olmamıştır.

2-Mahallinden Elbistan'a verilen ve birbirini doğrulayan haberlere göre halk Maraş içerisinde dışarıya çıkamamaktadır. Altı yerde çıkan yangın etrafa sirayet etmektedir. Maraş'a daha 150 kadar kuvvetle büyük bir top ve 15 araba cephane gelmiştir. Özellikle bu yeni topla kasaba tahrip edilmektedir. Bundan dolayı, Maraş 24 Ocak 1920 tarihini acıklı bir şekilde yaşamıştır.

3-Harbiye Nezâreti'ne ve yakın kolordulara yazılmıştır.

25 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2543-7/58

21

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 1

Numara: 539

*Sadâret Yüksek Makamı'na
Harbiye Nâzır Vekili Salih Paşa tarafından*

Çok önemlidir

24 Ocak 1920 tarih ve 481 numaralı tezkireye ektir:

Maraş olayları; 13 Ocak 1920 tarihinde yardım kuvveti olmak üzere Antep'ten Maraş'a hareket eden Fransız-Ermeni müfrezesinin yol-
da Araplar köyü ahalisine karşı reva gördüğü facia ve mezâlimi gören civar köyler halkının toplanması sonucunda müfrezenin uğradığı akibet; Fransız Generali Querette'in Maraş'ta konuşmak için davet ettiği Maraş mutasarrıfı, jandarma kumandanı ve eşraftan birkaç kişiye küçük düşürücü davranışlarda bulunması; Fransızların Maraş'ı üç gün üç gece devamlı top, tüfek ve mitralyözle vurmaları sebebiyle, Maraş ahalisinin canlarını

kurtarmak için silahla karşılık verdikleri; yerli Ermenilerin çarpışmalara katıldıkları ve diğer olaylara dair On Üçüncü ve Üçüncü Kolordu Kumandanlıkları'ndan gelen beş adet şifre ek olarak Sadâret'e takdim edilmiştir.

Daha öncekileri doğrulayan bu telgraflar incelendiğinde Maraş bölgesindeki Müslüman ahalinin çok korkunç işkence ve baskılar altında bulunduğu ve bu baskının Fransız kıtaları içerisinde çok miktarda Ermeni askeri bulunması dolayısıyla dayanılmaz bir dereceye vardığı açıkça anlaşılmaktadır. Fransa gibi büyük bir milletin, o bölgedeki temsilcilerini Müslümanlara karşı kötülük ve mezâlim yapmakta bu kadar serbest bırakıp, Ermenilerin tecavüzlerine karşı canlarını kurtarmaya çalışan her Müslümanı ve bu Müslümanların haklarını korumaya çalışan her memurumuzu asi kabul ederek haklarında ayırt etmeksizin zorlayıcı davranışlarında bulunmaları aklın kavrayamayacağı bir harekettir. Bu telgraflar gibi alınan bütün diğer bilgiler, Osmanlı memleketinin en sakin ve en huzurlu bir mıntıkası olan o bölgeyi özellikle Ermeni tecavüzleriyle, Ermenilerin Müslümanlara istedikleri gibi katliam yapmaları Fransızların da bu katliam karşısında tamamiyle kayıtsız kalmaktan vazgeçmemeleri ve hatta Ermenileri teşvik ve Müslümanları kabahatli addederek ayrıca cezalandırmaları sebebiyle bu elim şekli aldığını doğrulamaktadır.

Fransız generallerinin Osmanlı memurlarına kendi keyiflerine göre hakaretlere devam etmeleri, Ermenilerin sürekli olarak güçlerini artırarak, bahsedilen bölgedeki önemli memurlukların birçoğunu ele geçirmeleri ve bölge Müslümanlarının bugün canlarını silahla korumakta olmalarına rağmen, sonuçta tamamen perişan olmalarına sebep olacağı şüphesiz görülmektedir. Durumun dikkate alınarak yapılması gereken işlemlerin kararlaştırılması ve sonucunun tarafımıza bildirilmesi emrini vermeniz onayınıza bağlıdır.

27 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı Vekili
(İmza)

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifrenin suretidir.

1-Özel bir süvari ile Antep'ten alınıp Elbistan'dan 22 Ocak 1920 tarihiyle bildirilen malumat aşağıda arz olunur:

Mahallî hükümet haberdar edilmeksizin 12 Ocak 1920 günü Antep'ten hareket eden ve makineli tüfekten oluşan 450 kişilik bir Fransız müfrezesi 12/13 Ocak 1920'de saat sabah 1.00'de Araplar'a varmış ve geceyi geçirmek üzere konak yeri, erzak ve para tedariki maksadıyla zulüm yapmaya başlamıştır. Özellikle Fransız elbisesi giymiş olan yerli Ermeni askerleri tecavüzlerini artırarak işi kadınlara tecavüz ve işkenceye kadar vardırmışlardır. Bu yüzden onuru kırılan Müslüman halk bu tecavüzlere tahammül edemeyerek civar köylere iltica etmeye hazırlanmaktadır. Yoluna devam eden müfrezenin, köye civar kayalıklar arasında kendini koruyan birkaç köylüyü makine ateşiyle şehit edip dört kişiyi de yaraladıktan sonra yoluna devam ettiği bir sırada Bacoba yakınlarında eşkıya pususuna uğrayarak, bir hayli ölü ve yaralı bıraktığı haber alınmıştır.

Olaydan haberdar olan mahallî hükümet Fransız Kumandanlığı'na müracaat etmiştir. Hazırlanan heyete iki Fransız subayı da katılmak suretiyle olayın araştırılıp soruşturulması için Araplar'a gidilerek, yapılan tahribat gözle görülmüştür. Çarpışma yeri Maraş livasına ait olduğundan oraya kadar gidilemeyip geri dönüldüğü bildirilmiştir.

2-Harekât 252 numara ile Nezâret ve kolordulara bildirilmiştir.

24 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu

Suret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâreti'ne

Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye telgrafla verdiği bilgi aşağıdadır:

13 Ocak 1920'de Antep'ten Maraş istikametine 400'den fazla Ermeni ve Fransız askeriyle 6 mitralyöz ve 4 toptan oluşan bir kuvvet hareket etmiş, ardından yön değiştirerek Araplar köyüne varmıştır. Köylüler yapılan saldırılardan korkarak dağlara çıkıp ve ateş yakmaya başlamışlardır. Civar köylüler ateş yanan yerde mühim bir hadise olduğunu anlayarak toplanmaya başlamışlardır. Bu sırada köyde kalan 17 kadına Fransız ve Ermeniler tecavüz etmekle kalmayıp bir kız çocuğunu da akıl ve hayale gelmeyecek bir şekilde yaralamışlardır. Halkın koyun ve keçilerini gasb edip eşyalarını yıkıp yok etmişlerdir. Ertesi gün toplanan süvariler Araplar köyünden hareket eden müfrezeye yol boyunca taarruza başlayarak Maraş mıntıkasına kadar tacizde bulunup, iki mitralyözlerini gasb ve beş askerlerini esir ederek hayli kayıp verdirmişlerdir. Ahaliden bir şehit ve iki yaralı vardır. Bu olayın Antep Cemiyet-i İslâmiyesi tarafından gerekli makamlara bildirilerek protesto edildiği arzedilir.

23/24 Ocak 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifrenin suretidir.

1-Maraş'tan Maksutlu vasıtasıyla 19 ve 20 Ocak tarihlerinde Elbistan'a gelen bilgilere göre, General Querette'in 18 Ocak'ta Antep'ten Maraş'a gelmesinin, ardından 300 kişilik bir kuvvet daha oraya gelmiştir. 19 Ocak'ta yerli ahaliden 200'den fazla Ermeni resmî üniforma ile

Fransız kıtalarına katılarak İslâm ahalinin din ve imanına çeşitli suretlerde tecavüze başlamışlardır. General, mutasarrıflığa müracaat ederek hükümet işlerini kontrol edeceğini öne sürüp hükümet dairesinde bazı odaların boşaltılmasını emretmiştir. Ancak mutasarrıf vekilinin, izinsiz olan bu talebi kabul edemeyeceği şeklindeki cevabına general, kimseyi tanımayıp cebren işgal ve kontrolde bulunacağını bildirmiştir. Halkın gerekli tedbirleri alarak bir işgal durumunda karşılık verme fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Bugün öğleden sonra saat 4.00'e kadar Maraş'ta durumun sakin olduğu ve yine 800 kişilik bir kuvvetin iki kolla 20 Ocak'ta Maraş'tan Pazarcık istikametine doğru yola çıkarıldığı alınan haberler arasındadır. Bu kuvvetin gerçekte Pazarcık'a mı gideceği yoksa Urfa tarafında çıktığı haber alınan millî isyan sebebiyle yön mü değiştireceği kolorduca henüz tahmin edilememektedir.

2-Maraş'ta toplanan Fransız kuvvetleri hakkında öteden beri alınan bilgiler birbirini çürüttüğü ve abartılı bulunduğundan sonuç bildirilmemişti. Tafsilatı sonra bildirilmek üzere, kolordu geçende bahsedilen 3 taburluk kuvvete Antep'ten geldiği söylenen yeni bir taburun daha eklenmesiyle 4 tabur piyade, bir batarya, bir ağır makineli bölük ve 50 atlı bir cephane kolu olmak üzere toplam 2.000'den fazla bir kuvvetin varlığını asgarî olarak kabul etmektedir. Maraş'a gelen ilk taburun 204 numaralı olduğu ve makineli tüfekle piyadede çok miktarda Ermeni askeri bulunduğu bildirilmektedir.

3-Fransızlar İngilizlerle yer değiştirdikleri zaman İngilizlerin yaptıklarından fazla hiçbir şey yapmayacaklarını beyânnâme ile açıkladıkları halde bir süre sonra sebepsiz olarak işgal sahasını genişletmişler, köylere saldırmışlar, telgraf haberleşmesine sansür koymuşlar, hükümet işlerine tamamen müdahaleye başlamışlar ve yerli Ermenileri silahlandırarak bir kısım halkı kendi komşuları üzerine tecavüze sevk etmişlerdir. Günden güne genişleyen bu harekâtın her yerden daha sakin olan bu havalinin asayişini ihlâl ve halkı kötülüğe mecbur bıraktığı görülmektedir. Antep'ten geçenlerde hareket eden taburun Araplar'da ahalinin ev ve

eşyalarına kadar aramaya kalkışması çarpışmaya sebep olmuştur. Fransızlardan bir miktarı ölmüştür. Ölü sayısı kesin olarak tesbit edilemediğinden tafsilatı yazılamamıştır. Maraş ahalisi sürekli olarak hükümetin yardımını dilemektedir. Haberleşmeleri sebepsiz olarak kesildiğinden ötürü dilleri ve kolları bağlı bir halde bırakıldıklarını belirterek istilacıların “medeniyet” kisvesi altında mahallî unsurları birbirlerine düşürüp sürekli bahane çıkardıklarını, gereksiz müdahalelerden korunmalarını ve Fransızlar tarafından muhtemelen bir yerde alıkonan yeni mutasarrıflarının da acilen gönderilmesini talep etmektedirler.

İlgililer nezdinde etkili teşebbüslerde bulunulması önemle bildirilir.

4-Kolordunun diğer bölgelerinde yeni bir olay olmamıştır.

5-20 Ocak 1920 tarih ve harekât 224 numara ile Nezâret’e ve civardaki kolordulara arzedilmiştir.

24 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Şube: 1

Suret

Sivas’tan Harbiye Nezâreti’ne

Maraş Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey’den 23/24 Ocak 1920 tarihinde kolorduya vasıtaıyla gönderilen şifre aynen aşağıda arzedilmiştir.

24 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Fransızların kanunlara aykırı hareketlerini daha önceki çeşitli şifrelerde arzetmiştim. Önceki Çarşamba günü General Querette görüşmek için jandarma tabur kumandanı, polis komiseri, memleket eşrafı ve beni Maraş'taki karargâhına davet etmiştir. Öğleden önce karargâha ulaştığımızda güya köylerde Fransız askerlerine saldırılarda bulunulduğunu belirterek bizlere hakaret dolu sözler söylemiştir. Eşraf tarafından Müslümanların kimseye taarruz etmediği, aksine saldırıların askerlerden geldiği halde nezaketen sabredip susulduğu karşılığının verilmesi üzerine: "Siz ne ahmak adamlarsınız!" diye yalanlararak orada bulunanlardan bir kısmını serbest bırakırken diğer taraftan beni, jandarma tabur kumandanı, belediye başkanı, nafia mühendisi ve eşraftan iki kişiyi karargâhında hapsedmiş ve hemen şehre ateş açmıştır. Üç gün üç gecedir bütün şehri ve camileri çeşitli yerlerden top, mitralyöz ve mavzerlerle dövmekte, ahali de bu hücumlara silahla karşılık vermektedir. Asıl amaç şehri ve hükümeti düşürmektir. Bu generalin insanlığa aykırı olarak yaptığı bu kanlı hareketlerden memleket bir taraftan yanmakta diğer taraftan da toplarla tahrip edilmektedir. Hatta hükümet dairesinden evine giderken mermiyle şehit olan çaresiz ceza reisinin cenazesi üç gündür sokak ortasında kalarak, ateşten gidilip kaldırılamamıştır. Ölen ve yaralananların miktarı savaş devam ettiğinden henüz anlaşılamamıştır. Hapistekiler tamamen serbest kalmışlardır. Bu durum karşısında yapılan tüm ricalar general tarafından hiddetle karşılanmış olup ateşe devam edilmektedir. Bununla birlikte millî kuvvetler tarafından can pahasına savunma yapılmaktadır. Ben Müslüman halkı müdafaadan vazgeçirmek gerekçesiyle generalin karargâhından tahliye olmayı başardım. Fakat herkes ümitsiz bir durumda olduğundan kimseye söz anlatamadım. Arkadaşlarım hâlâ karargâhta hapidir. Fransızların medeniyet adı altında yapmakta oldukları bu kan dökücü hareketler sebebiyle durum çok acıklıdır. Ermeniler de çatışmalara katılmışlardır. Gereğinin acilen yerine getirilmesi arz olunur.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

Maraş'ta meydana gelen 23 Ocak 1920 günü olaylarına dair aşağıdaki tamamlayıcı bilgiler gelmiştir:

1-Bertiz köylerinden imdada koşan Kuvâ-yı Milliye Maraş'ın batısını kuşatan düşman kuvvetleriyle akşama kadar çarpışmıştır. Düşman kısmen mevzilerini terkederek daha gerideki mevkilere çekilmiştir. Arada bulunan Ermeni evlerindeki otomatik tüfek ve bomba gibi teçhizatın mükemmel ve bol olmasından ve savaş hali sebebiyle her tarafa ateş açılmasından mahalle aralarındaki olaylar tesbit edilememektedir. Olay günü hükümet memurlarının çoğu görev mahallinde olduklarından şu ana kadar bulundukları yerden çıkamamışlardır. Tesadüfen yolda bulunan ceza reisi de Ermeniler tarafından şehit edilmiş ve üç günden beri cenazesi sokaktan kaldırılamamıştır. Olay günü hapsedilen ve üç gün sonra serbest bırakılan mutasarrıf vekili ile gönderilen beyânnâmede, silah bırakılmazsa memleketin yakılacağı ve daha önce milli harekâta katıldıkları için idam ve hapse mahkum edilenlerin cezalarının nakit paraya çevirileceği gibi bazı tehditler bulunmaktaydı. Mutasarrıf henüz bazı kimselerle görüşüp cevap veremedi. Çukurova'daki Müslüman evlerinin yakılmasından dolayı ahali aşırı derecede galeyana geldiğinden ve çarpışmaların durdurulmasına imkân olmamıştır. Moralleri yerinde olan Maraşlılar din ve milletlerini muhafazası uğrunda memleketlerinin harap olmasını ya da, bu yolda ölmeyi kesinlikle umursamadıklarını ilan etmişlerdir.

2-Fransız kumandanlığının emri ve Fransız askerlerinin yardımıyla şehrin Ermenileri istihdam edilerek Müslümanlara tatbik edilen bu tarihî facianın önüne geçilmediği takdirde çevre illerin de ellerinde olmadan yardıma koşacakları ve neticede çarpışmaların yayılmasıyla boş yere daha pek çok kan akacağı bellidir. Din ve mezhep ayırımı olmaksızın

şimdiye kadar tam bir huzur içinde yaşayan şehir sakinlerinin üzerine çöken bu felâketin hafifletilmesi konusunda temsilciler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmasını istirham ederim.

24 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2543-8/15-21

22

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Sayı: 20233/42

Mustafa Reşid Paşa'dan

Fransa Yüksek Komiseri Sayın Defrance'a

Osmanlı Hükümeti birçok kez Maraş ve civarındaki endişeli durum hususunda ekselanslarının dikkatini çekmişti. Ermeni jandarma ve askerlerinin katılımlarının, bu beldelerde sükûneti temin etmekten uzak olduğu gibi Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri gerginleştirecek nitelikte olduğunu da değişik fırsatlarla dile getirmişti. Kaldı ki onlar zaten Müslümanlara karşı kin beslemekte ve işgal kuvvetlerinden almayı umdukları destek, iyi niyetlerini bozduğu gibi Müslüman ahaliye karşı taşkınlıklarına da sebep olmaktadır.

Bâbîâlî, Maraş ve civarında bu bölgelerde işlenen düşmanca faaliyetleri müteakip büyük bir hareketin düzenlenmekte olduğunu da üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktadır. Netice itibarıyla bir bombalama hadisesi olmuştur. Birkaç günden beri sürekli olarak bu bölge üzerinde açıkça kışkırtılmış bir savaş hali söz konusudur. Bu kaygı verici durumun yıkıcı bir karaktere bürüneceğinden korkulmaktadır.

Osmanlı Hükümeti, işgalin hiçbir haklı gerekçeye dayanmadan yayılma eğilimi gösterdiğini ve bu durumun da Mütareke şartlarıyla bağdaşmadığını üzümlere tesbit etmiştir.

Söylemeye lüzum yok ki, Osmanlı Hükümeti savaşın musibetlerine son vermek amacıyla Müttefik Büyük Devletlerle bir mütareke imzalamak zorunda kaldığına inanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla kan dökülmesine son vermeye yönelik arzusu maalesef tam olarak gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak işgal bölgelerindeki bazı düşmanca faaliyetler Mütareke'yi tıkamaktadır. Günlük kışkırtmalarla tasarlanacak bu kanlı olaylar için bir tesbit yapılmış olsaydı, umulmadık tedbirler alınmış olacaktı. Kaldı ki, Osmanlı Hükümeti şu andan itibaren sorumluluk kabul etmemektedir. Dahası kendini savunmaya çalışan Müslüman ahaliye karşı yapılan şiddet olaylarının derhal durdurulması hususunda Osmanlı Hükümeti adına ekselansınızdaki ilgililere telgrafla emir vermenizi yeterince rica ettiğimi düşünüyorum.

Hoşçakalınız.

28 Ocak 1920

BOA. HR. SYS: 2543-8/2

23

Bâb-ı Alî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Urfa Mutasarrıflığı'ndan gönderilen telgraf suretidir.

Ermenilerin bazı hareketlerinden dolayı üst makamlara çekilen ve bir suretinin Fransa Askerî Yöneticisi Gouraud'ya verildiği bildirilen protestonun sureti aşağıda arzedilmiştir. Söz konusu heyecan giderilmiştir ve herkes işi ile meşgul olmaktadır.

27 Ocak 1920

Suret

17 Ocak 1920 günü saat 10.00'da bilinmeyen bir sebepten dolayı Ermeniler önce fark edilmeyecek derecede birer ikişer dükkânlarını

kapayarak gitmişlerdir. Bir süre sonra bu hal ani ve umumî bir şekle dönüşerek ve heyecanla koşup mahallelerine çekilmeleriyle neticelenmiştir. Düşüncesi ve en ciddi gayesi sükûnetten başka bir şey olmayan Müslüman halk bu duruma bakakalmış ve heyecanın sebebini bir türlü anlayamadığı halde dükkânlarını açık bırakıp gitmek isteyenlere, koşup gidenlere ve herkese mümkün olan yardımı yapmıştır. Aynı gün bu gelişmelerden bir saat sonra erkek, kadın, çocuk ve ihtiyar her sınıftan Hristiyan halkın sabahtan akşama kadar pazarda, hamamda ve her tarafta serbestçe dolaşp alışveriş yaptığı ve hiçbir Müslümandan kötü bir davranış görüp basit bir kavga bile işitilmediği halde Hristiyanlar şehirde asayişsizlikten bahsederek dükkânlarını açmamaya devam etmişlerdir. Urfa İngilizlerin işgali altında iken aynı hadise aynı şekilde iki defa daha tekrar etmişti. Daima serbest ve huzur dolu bir ortamda yaşayan Urfa'daki Müslüman halk bu durumlara hayret ve şaşkınlıkla bakmakta, bir mana verememektedir. Müslüman halkın huzura olan düşkünlüğünü Hristiyan unsurlar gözleriyle gördükleri, delillerini bildikleri ve kelimenin tam anlamıyla kanaat getirip onayladıkları halde memleketin asayişini lekelemelerinde bir siyasî amaç olduğuna iyice inanıyoruz. İngilizlerin Urfa'dan çekilecekleri söylenmeye başladığı zaman, Fransızların işgaline dair henüz bir söylenti ortada yokken bu hadise birkaç gün ara ile iki defa tekrar etmiş, bunun ardından Fransız işgali gerçekleşmişti. Şimdi de anlaşılıyor ki Osmanlı olarak yaşamak isteyen Urfa'nın senelerce işgal altında bulundurulması gerektiğine Barış Konferansı'na katılanları ikna için böyle bir hileye kalkışılmıştır. Memleket düzensizlikle itham edilmek istenmiştir. Medeniyet âleminin gerçek temsilcisi olan Amerika'nın sırf insanî prensiplerine ve bütün insanlığın saygı duyduğu kanunlarına karşı siyasî düşüncelerini yayma emellerine çare bulmak istiyorlar. Vatanını, milletini düşünen ve vatandaşlarıyla iyi geçinmekten başka bir duygu taşımayan ve bunu Hristiyanlara sermaye vermek, ticaret ve ziraat şirketleri kurmak, cins ve mezhep ayırt etmeksizin memuriyetlere almak şeklinde de isbat etmiş olan memleketimizin tarihini, şerefini, iyi niyetini

bu siyasetle medeniyet dünyasında lekeme metodlarını çirkin buluyor, bütün uygarlık dünyasına protestolarımızı iletiyoruz.

Belediye Reisi Mustafa	Eski Müftü Müslim	Urfa Müftüsü Hüseyin
----------------------------------	-----------------------------	--------------------------------

BOA. HR. SYS. 2543-11/35

24

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Şube: Âsâyiş

Hususî no: 32

Hariciye Nezâreti'ne

*Maraş olaylarına dair
Gizli ve çok acildir*

27 Ocak 1920 tarihli ve 30/48449 numaralı yazıya ektir.

Maraş'ta meydana gelen olay Fransız kıtaları arasında bulunan Ermenilerin teşvikleriyle bir katliam şeklini almıştır. Fransızların yaptıkları tecavüzler Suriye ve Kilikya'da işgal edilen yerlerle ilgilidir. Bu yerler ise Beyrut'da bulunan General Gouraud'nun idaresi altında bulunduğu nezarat tarafından alınacak tedbirler ve düzenlemelerin bir fayda sağlamayacağı örnekleriyle ispat edilmiştir. Bu gibi siyasî olayların olumlu bir sonuca ulaşması doğrudan doğruya hükümetin teşebbüste bulunmasına bağlıdır. Bahsedilen bölgede asayiş tamamen ortadan kalkmış olduğundan hükümetçe izlenecek idare şeklinin bir an önce belirlenmesi gerektiği Harbiye Nezâreti'nden cevaben alınan yazıda belirtilmiş ve durum Sadâret'e de bildirilmiştir. Suçsuz ve günahsız halkın korunması için gereken tedbirlerin bir an önce alınarak sonuç hakkında bilgi verilmesi emirlerinize bağlıdır.

28 Ocak 1920

Dahiliye Nâzırı

Mehmed Şerif

BOA. HR. SYS. 2543-12/1

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

*Sivas Vilâyeti'nden gelen
 28 Ocak 1920 tarihli telgraf suretidir.*

“Umum Maraş Livası Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti” adına Elbistan Merkez Heyeti imzasıyla vilâyete gelen 26/27 Ocak tarihli telgraf sureti büyük bir üzüntüyle aşağıya naklen arzedilmiştir. Bu feryatlara ve imdat isteklerine karşı kayıtsız kalacak hiçbir Müslüman düşünemiyorum. 22 Ocak 1920 tarihli şifre telgrafta da arzettiğim gibi Maraş faciasının acilen önüne geçilmezse Anadolu darmadağın olacak, silahını kapam Maraş üzerine akın edecektir. İslâm âleminin şu genel durumuna bakılırsa gelecekte telâfisi mümkün olmayacak üzücü olayların ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bu gerçeğin İstanbul’daki medenî Avrupa ve Amerika temsilcilerine ciddi bir dille anlatılması, Maraş’taki mezâlim ve faciaya bir an önce son verilmesi, artık canı burnuna gelmiş olan Müslümanların bundan daha fazla zulüm, baskı ve haksızlıklara tahammülü kalmadığından hak ve adalet çerçevesine dönmeleri de ilâveten kendilerine tebliğ edilmelidir. Aksi halde ortaya çıkacak kötü sonuçlardan buraca sorumluluk kabul edilmeyecektir. Gerek Allah katında ve gerek tarih nazarında bu sorumluluğun medeniyet iddiasında bulunan ve fakat hak tanımak istemeyen tarafa ait olacağını arzetmek mecburiyetinde bulunuyorum, efendim.

Suret

Ey mü’minler topluluğu! 1338 seneden beri bütün dünyayı ve insanları Allah’ın rahmetine gark eden İslâm dinini yeryüzünden kaldırmak gibi olmayacak bir hayalle bazı aşırı ve tutucu Hristiyanlar Ortaçağ tarihinin haçlı anılarını canlandırmaya çalışıyorlar. Üç yüz milyonluk İslâm dünyası içinde Hilafet ve Saltanat makamı olan Osmanlı Müslümanları dışında

bütün din kardeşlerimiz kahr ve esaretin pençesi altında güçsüz bir şekilde ağır vergiler öderken, Allah'a inanan birkaç milyonun da egemenlik ve özgürlüğüne son verilmek isteniliyor. Bugün Hilafet makamı olan İstanbul'dan başlayarak bütün Osmanlı ülkesi baştan aşağı düşmanlar arasında paylaşıyor. Cennet gibi o büyük Suriye şehirleri ve Büyük Ermenistan adı altında Adana, Urfa, Antep, Maraş ve daha kuzeye doğru bütün doğu vilâyetleri, Fransız hakimiyeti ve zulmü altına veriliyor. Bir senedir asayiş bahanesiyle işgal altına aldıkları memleketlerimizde Yunan ve Fransız mel'unları, birbirlerine rekabet edercesine ele geçirdikleri din kardeşlerimize tarihte görülmemiş vahşet ve canavarlıkları reva görüyorlar. Dün İzmir'e giren Yunan haydutları on binlerce iman sahibini katledip yüz binlercesinin de şehir, kasaba ve köylerini yakıp yıkıp yerle bir ederek yersiz-yurtsuz bıraktıkları halde Hristiyan dünyasının parlak medeniyetlerinden sayılan Fransızlar da haksız yere sokuldukları Anadolumuzda Yunan canavarlarına rahmet okutacak derecede binlerce vahşet manzaraları ortaya koyuyorlar. İşte bakınız, sevgili memleketlerimiz gibi hemen bütün sakinleriyle ve tüm varlığıyla Müslüman olan Maraş altı gündür yerli Ermenilerle el ele veren Fransızların top şarapnellerinin etkisiyle çıkan korkunç yangın alevleri içinde kavrulup mahvoluyor!

Ey mü'minler! Yerde bütün insanlar, gökte bütün melekler şahittir ki; Türk ve Müslüman olmaktan başka bir günahı olmayan bu din ve millet kardeşlerimizin Allah rızası için imdadına yetişiniz. Bu zavallıları, hain düşmanların kanlı pençelerinden kurtarınız. Evet... Geliniz, görünüz. Maraş yanıyor. Müslüman kanı dereler gibi akıyor. Namussuz Ermenilerin ve insanlıktan nasibini almamış Fransızların aman dinlemez top ateşleri, bela yağmuru gibi yağın mitralyöz parçaları, yıldırımlar, bomba gürültüleri içinde boğulan kadın, çoluk-çocuk, ihtiyar, hasta gibi zor durumda bulunanların kopardıkları imdat çığlıkları göklere kadar yükseliyor. Fakat kurtuluş anının pek yakında geleceğine Ashâb-ı Kiram gibi sarsılmaz bir azimle dönülmez bir şekilde iman eden Maraşlı din kardeşleriniz altı gün altı gecedir susuz, uykusuz, sessiz ve huzursuz bir halde

düşmanın kahır, gazab yağdıran ve cehennemi andıran bin türlü eziyetle-riyle kızgın arslanlar gibi pençeleşiyor. Maraş şu anda tüm tutsak dünya sakinlerine bir fazilet dersi vermeğe çalışıyor. Zira biliyor ki insanı hay- vanlardan ayıran din, devlet, millet sevgisi, namus ve haysiyet duygusu- dur. Bugün ruhuna, vicdanına tamamıyla ve bütün manasıyla hakim olan bu idealler uğrunda düşman ne kadar güçlü ve şans ne kadar az olursa olsun kaza ve kaderin hükmünden asla yüz çevirmeyecek ve bu kararlılık ve gönülden isteğin şiddet ve kuvvetiyle sonuna kadar can verip can alacaktır. Siz de bütün dikkatiniz ve inancınızla basiretli ve anlayışlı olu- nuz. Mutaassıp haçlı taraftarlarının bugün Maraş'ta açtıkları kan ve ateş çığırları, görecekleri imkân nisbetinde bütün memleketler ve Müslüman ülkeler hakkında düşünülen acımasız ve amansız siyasetin uygulanması- na başlangıçtır. Uyanınız, iman sahipleri uyanınız! İnsana kanlı yaşlar döktürecek ve belki insanlığa lanetler yağdıracak şu feci hallerimizden ibret alınız. Şu altı gün kadar kısa bir zaman zarfında biz gördük ve inan- dık ki düşman sarsılmaz azim ve inancımız karşısında mutlaka hiçbir şey elde edemeyecek, zarara uğrayacak ve XX. asırda, Ortaçağ zihniyetiyle haça sağlamak istediği itibar ve ihtişam, Müslümanların gökyüzündeki dinî simgesi olan eski ve nurlu hilâlimize nasip olacaktır. Kardeşler! Gayret bizden, yardım Allah'tandır.

BOA. HR. SYS. 2543-12/21-22

26

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Maraş mutasarrıf vekili tarafından

Maksutlu merkezinden çekilen 29 Ocak 1920 tarihli telgrafın sureti

Bugün Fransızlar kışlayı ve şehri iki-üç defa top ateşine tutmuşlar- dır. Önceden Ermeni askerleri ve savaş araçlarıyla donattıkları Katolik ve

Ermeni kiliselerindeki hakim noktalardan Müslümanlar üzerine aralıksız top ve mitralyöz atışları yapılmıştır. Büyük binalar yıkılmış, yangın çıkmış ve birçok Müslüman şehit olmuştur. Durumda bir değişiklik yoktur. Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti bugün de top ve mitralyöz kullanmamıştır.

BOA. HR. SYS. 2544-4/7

27

Bâb-ı Alî
Dâhiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsûs

Sivas Vilâyeti'nden gelen
29 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf suretidir.

Maraş Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey'den 26/27 Ocak tarihinde Sivas Vilâyeti aracılığıyla gelen telgraf aynen aşağıya yazılmıştır:

Bugün de şehirde bombardıman ve yangın devam etmektedir. Fransız karargâhında üç gün üç gece kendileriyle beraber yersiz ve yurtsuz, yataksız kuru tahta üstünde yiyip içmeden hapse mahkum olan arkadaşlarım hâlâ general nezdinde hapsedilmiş olup kendilerine yardım etme imkânı da bulunmamaktadır. Halk şehri büyük bir ciddiyet ve cesaretle müdafaa etmekteyse de yangınlar ve çarpışmalar yayılmaktadır. Medeniyet perdesi altında yapılan facialara karşı ilahî adalet beklenmektedir. 27 Ocak tarihli diğer haberlerden son yirmi dört saat içerisinde bombardımanın kısa aralıklarla devam ettiği ve Akdere, Senâiye, Şekerdere, Ekmekçi mahallelerinde yangın çıktığı haber alınmıştır. Bazı yerlerde mahsur kalan ahalinin taarruza geçtiği ve Antep yoluyla düşmana gelen takviye kuvvetinin komşu köyler tarafından yaklaştırılmadığı haberi doğrulanmıştır. Fransız ileri karakolları, şehrin kuzey, kuzeydoğu ve batı taraflarıyla içeride ise * Başlı Kilisesi'yle, bir okul, Katolik Kilisesi, kışla ve Alman Hastanesi'ni tutmuşlardır. Ayrıca bir Ermeni çetesi

* Metnin orijinalinde boşluk vardır.

Kırklar Kilisesi'ni ve Fedailer de şehir dahilinde bulundukları evleri güçlendirip var olan mitralyöz ve topları değişik yerlere yerleştirmişlerdir. Ahalinin mahallelerde uygun yerlerde ve evlerinde oldukları; civar köy ve kasabalardan yardıma koşan köylülerle Pazarcık ve Berdizlilerin dışarıda heyecan içerisinde bulundukları anlaşılmıştır.

Maraş olaylarına dair kolordu kumandanlığından bu kez de malumat vermek üzere vilâyete yazılan rapor sureti bilgi için yukarıda naklen arz olunmuştur.

Bâb-ı Alî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

*Sivas Vilâyeti'nden gelen
31 Ocak 1920 tarihli şifre telgraf suretidir.*

1-Maraş'ta çarpışmalar bugün de şiddetiyle devam etmiştir. Fransızlar kasabaların değişik noktalarını bombardıman etmiş ve Ulu Cami civarında, Pınarbaşı Camii ve Şekerli mahallelerinde yeniden yangın çıkmıştır. Son yirmi dört saat içerisinde on beş şehit ve bir o kadar da yaralı bulunmaktadır. Şehri dışarıdan çeviren halkın Fransız generaline yaptıkları başvuru ile, ahali üzerine açılan ateşin kesilmesi hakkındaki protestoya henüz cevap alınamamıştır. Maraş sokaklarında beş Fransız askeri tutuklanarak esir edilmiştir. Mahalle aralarında Ermeni çeteleriyle çarpışmaların devam etmekte olduğu Elbistan aracılığıyla bugün (28 Ocak) alınan haberlerde bildirilmiştir. Etraftan ahalinin gücü yettiğince yardıma kalkışmasından dolayı Maraşlıların moralleri tamamen yerindedir. Zillet içerisinde yaşamaktansa millî haysiyetlerini korumak yolunda çoluk çocuklarıyla sonuna kadar direnerek mertçe ölmeye karar verdikleri anlaşılmaktadır.

2-Kapuçam civarında Fransızların takviye birlikleriyle çarpışmalar olmaktadır.

Dahiliye Nezâreti'ne

Maraş olaylarına dair Kolordu Kumandanlığı'ndan verilen 28 Ocak 1920 tarihli raporun sureti bilgi için yukarıda naklen arzolunmuştur.

BOA. HR. SYS. 2543-8/26, 27

28

Telgraf

Çıkış yeri: Antep

Numara: 21

Tarih: 31 Ocak 1920

Hariciye Nezâreti'ne

12 Ocak 1920 tarihinde Antep'ten Islahiye'ye bağlı Sakçagöz köyüne doğru hareket ettirilen top ve makineli tüfeklerle donatılmış 500 mevcutlu Ermeni askeriyle karışık bir Fransız askerî kıtası geceleyin saat altı buçuk yedi sularında Antep'in Büyük Araplar köyüne varmıştır. Burada subaylar için hazırlıkta bulunulmuş ve kumandanın emriyle askerler de yerleştirilmiştir. Tahkik heyetinin bu konudaki raporundan da anlaşılacağı gibi, Müslümanlara karşı intikam fikriyle dolu olan Ermeniler derhal harekete geçerek arkadaşlarından kandırabildiklerine yol göstererek evlerin kapılarını zorlayıp içeri girmişler, kadınlara saldırmışlar hatta bir lohusa kadına defalarca tecavüz etmişler, mukaddes dinî ve millî değerlere hakaret gibi kötülüklerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine köy ahalisi kurtarabildikleri çoluk ve çocuklarıyla gece karlar üzerinde dağlara sığınmaya mecbur olmuştur. Ertesi gün askerî birliğin gelmesiyle dağlardan köylerine geri dönen ahali üzerine mitralyöz ateşi açmışlar, köy ahalisinden bir kişiyi öldürüp iki kişiyi de yaralamışlardır. Bunun acı nişânesi olarak şimdi söz konusu köyün halkı namustan uzak ve her türlü geçim vasıtasından mahrum bir halde, çaresiz ve perişan sürünmektedirler. Bu korkunç hatıra İslâm âleminin tarihine yeni satırlar ilave etmiştir. Senelik erzakını bin bir türlü zahmet ve ızdırap içinde tedarik eden,

namusun kıymet ve kudsiyetini hayatı boyunca dünyanın her türlü saadet ve zevkine tercih eden bu masum köylülerin kapıları tahrip, hayvanları imha, malları yağma edilmiş, namusları da korkunç bir şekilde kirleterek ayaklar altına alınmıştır.

İsmi kalplerde sonsuza kadar acı doğuracak bu mazlum köyün perişan evleri, mutasarrıf beyin başkanlığı altında köye giden belde müftüsü ve idare meclisi azalarıyla Cemiyet-i İslâmiye'den seçilen bir aza, jandarma kumandanı, polis komiseri, adliye reisi ve Antep havalisi Fransız askerî kuvvetler kumandanı adına hazır bulunan iki Fransız subayından oluşan bir heyet tarafından müşahade olunmuştur. Orada namus ve hukuku ayaklar altına alınan o Müslümana, can evinde ne gibi korkunç davranışlar yapıldığı bir raporla belirlenerek tesbit edilmiştir. Ortaya konulan bu acıklı görüntü namuslu kalpler üzerinde elbette korku ve tiksinti doğuracaktır. Dünyaya söz verilen refah ve mutluluk, bu yerlerde devam etmesi arzu edilen sükunet ve asayiş, bu gibi olayların artması ve tekrarı ile ebediyyen ihlâl edilmiş olacaktır. Şu çirkin hallere sebep olanların kimlerden meydana geldiği zaten çoktan anlaşılmıştır. Kalplerinde en acımasız intikam hissi, dillerinde Müslümanların mukaddes değerlerine karşı bin bir türlü küfür ve hakaret taşıyan, bu olayda olduğu gibi en ufak fırsatta en adi hareketleri daima ortaya koyan ve lejyon adı altında örgütlenen intikamcı Ermeni askerinin amaç ve hayallerini tamamıyla görmek ve anlamak için bunun gibi acı ve insanlığa utanç veren olayları beklemek gerekmezdi. Doğuda duyguların ve namusun korunması, huzur ve asayişin muhafazası konularının bunlardan beklenemeyeceğinin, bir-biri ardınca devam eden elim olaylara bakılarak kesinlik kazanmış bir gerçek olduğunu Fransız kumandanı da kabul ve itiraf etmiş ve bir çaresine bakılacağına daha önce defalarca söz vermiştir. Memlekete ilk adım attıkları zaman ilk iş olarak yaptıkları Maraş ve Kilis'te defalarca namuslu Müslüman kadınların peçesinin yırtılması ve Antep'te Osmanlı bayrağına tecavüz edilmesi bunların kabiliyet derecelerini gösterecek örneklerdendir. Müslümanlara karşı akıl ve mantığın kabul etmeyeceği şekilde

intikam hisleriyle tanınan askerler, bu bölgede bir tek Ermeninin hayat ve namusuna halel gelmediğini bilmelerine rağmen çirkin hareketlerden kendilerini alıkoyacakları yerde, asil ve medeni Fransızların insanlık yararına olacak isteklerine aracılık görevini yapamazlardı. Dünya medeniyetinin en büyük temsilcilerden biri olan Fransa asırlarca milyonlarca insan pahasına kazandığı hürriyet ve insaniyeti bu tarz bir intikam şekliyle ihtirasına feda edemez. Ezelden beri Müslüman diyarı olan bu yerlerde Müslümanlık tahkir edilmektedir. Müslümanın hayatından daha mukaddes ve kıymetli olan namusu, taarruzdan korunmuş olan hanesinde kirlenmiştir. Namusa hürmet en büyük özelliğimizdir. Namussuzluğa tahammül ise tarihimizde görülmemiştir. Her yönden kahroluyoruz. Bu gibi durumlara uğramaktansa namus ve şerefle ölmeyi her zaman tercih ederiz. İşte bu azimle Fransızların namuslu olduğu konusunda şüpheler uyandıran bu olaya sebebiyet verenlerin şiddetle cezalandırılmalarını, mazlum ve çaresiz felâketzedelerin maddî ve manevî zararlarının karşılanmasını ve bu gibi üzücü olayların tekrar etmemesi için sebep ve etkenlerin bütünüyle ve kökünden ortadan kaldırılmasını ısrarla talep ediyoruz.

Antep Cemiyet-i İslâmiye Reisi

Edib

BOA. HR. SYS. 2543-11/19-24

29

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Başkumandanlığı Vekâleti

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

Antep'ten:

Bu bölgedeki işgal kuvvetinin kötü yönetimi, ve istila amaçlı düşünceleriyle Légion d'Orient adı altında oluşturulan orduda Ermeni

gönüllü askerlerinin görevlendirilmesi sonucu, bu askerlerin Müslüman halka karşı intikam hisleri beslemeleri ve kötü davranmaları yüzünden bir haftaya yakın bir süredir Maraş'ta sokak çatışmaları şeklinde çarpışmalar devam etmektedir. Top mermileriyle şehrin bazı mahallerinin tahrip edilip, suçsuz kadın ve çocukların ölümüne sebebiyet verildiği haber alınmaktadır. Telgraf hattı kesik olduğundan doğru haberler alınamaması yüzünden bölge heyecan içerisinde kalmıştır. Yakın bir kolordudan yeterli miktarda asker gönderilerek olayların engellenmesi ve işgal kuvvetlerinin geri çekilmesinin sağlanması konusunda müsaadeleriniz vatanın selâmeti adına rica olunur.

31 Ocak 1920

Mutasarrıf

Celal

BOA. HR. SYS. 2544-1/12

30

Telgraf

Çıkış yeri: Viranşehir

Numara: 142

Sadâret Yüksek Makamı'na

Mütareke hükümlerine aykırı olarak Fransız Generali Gouraud Adana, Antep, Urfâ ve özellikle de Maraş'ta adalet ve medeniyetle bağdaşmayan çeşitli zulümler yaptırmakta ve Ermenileri de buna teşvik etmektedir. General, kutsal sayılan her şeye taarruz etmiş ve son olarak da Maraş'ı top ateşiyle tahribe başlamıştır. Sokaklarda bile katliam yaptırarak günahsız köylülerimizin ırz ve namuslarına tecavüz ettirmesi asrımızın adalet anlayışına sığmayan korkunç öfke girişimlerini şiddetlendirmeye başlamıştır. Bu yüzden günahsız ve mazlum Müslüman halkın beklenmedik olaylarla karşı karşıya kaldıkları, uğradıkları haksızlıklardan dolayı feryatlarına engel olamadıkları ve adalete seslerini duyuramadıkları

ları için bütün Müslümanların silaha sarılıp olay yerine koşmaları tabiidir. Bu mezâlimi protesto ediyor, adaletin yerine getirilmesini bekliyoruz.

31 Ocak 1920

Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve

Milli Aşireti Reisi

Kaymakam

Mahmud

BOA. HR. SYS. 2544-3/11-12

31

Telgraf

Çıkış yeri: Ilgın

Numara: 153

Konya Vilâyeti'ne

Tamamen eski bir Türk yurdu olan Maraş'ın bir haftadır Ermenilerin elindeki Fransız topraklarıyla yakılmakta olduğunu üzüntüyle öğreniyoruz. Haçlı taassubuyla hareket edildiği düşünülmeden Fransa'nın bu cinayetlere ortak oluşunu aydınlatmak imkânsızdır. Maraş'ta binlerce kadın ve çocuk sadece Müslüman Türk neslinin imhası maksadıyla diri diri ateşlerde yakılmıştır. En vahşi kabilelerin bile yüzünü kızartacak bu zalimliği muzaffer Avrupa derhal durdurmazsa "kuvvetliler için her zulmün mübah olduğu"nu galiplerin onayladığını senet olarak kabul ediyor, yarın bir fırsat günü için çocuklarımızı bu düşünce ile dolduracağımızı dünyaya bildiriyoruz. Galipler yapılan her şeyin mutlaka bir karşılığı olduğunu bilmezlikten gelmektedirler. Yaptıkları büyük kötülüğü tamiri imkânsız bir hal aldıktan sonra anlayacaklardır. Kendilerinin nasıl kandırılarak katil edildiğini milletler anladıkları gün akılsız politikacıların borcunu suçsuz çocukları ödeyecektir.

31 Ocak 1920

Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi

Ali Osman Nuri

Demir Asaf	Mehmed Kâzım	Şükrü	Demir Ahmed
Abdülhalim	Tüccardan Cevdet Efendi	Mehmed Hamdi	Şevket
Şefik	Helvacı esnafından Nureddin	Hamdi	

BOA. HR. SYS. 2544-8/4-5

32

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
8964/48

Hariciye Nezâreti'ne

Devletlü efendim hazretleri

31 Ocak 1920 tarih ve 8961 numaralı yazıma ektir. Maraş'ta son günlerde meydana gelen korkunç olaylardan dolayı halkın galeyana gelerek hükümet ve belediye daireleri önünde toplandıkları, duruma bir an önce son verilmesini istedikleri ve cevap verilinceye kadar dağılmayacaklarını ısrarla ifade ettikleri Amasya Mutasarrıflığı'ndan bildirilmektedir. Ayrıca Sivas Vilâyeti'nden alınan telgrafta da heyecan içerisinde oldukları anlaşılan Amasya halkıyla Sivas ahalisine merkezî hükümet tarafından gerekli girişimlerde bulunulduğu yolunda yazılı ve sözlü kuvvetli teminatlar verilmekteyse de bu girişimler fiilî olarak ortaya çıkmadıkça ve Maraş mezâlimi durdurulup o bölgedeki işgal kuvvetlerinin çekilip gittiğine dair resmî bilgi alınmadıkça dindaşlarını kurtarmak yahut ölmek için oraya gitme kararından kesinlikle vazgeçmeyeceklerini ve bunun için de en fazla beş gün bekleyeceklerini ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Antep Kolordu Kumandanlığı'na gelen telgrafta ise Maraş ve çevresinde Fransızların gelişiyle başlayan kötü olayların durması ve her türlü fenalığın önünün alınabilmesi için askerî güç gönderilmesi isten-

diğinin anlaşıldığı belirtilmektedir. Günden güne ciddi ve tehlikeli bir hal almakta olan bu durumlara karşı acil tedbirler alınmakla beraber meşru isteklerde bulunan halkı rahatlatmak için yapılan girişimlerin sonuçları konusunda bilgi verilmesi istenmiş, bölgedeki işgal kuvvetlerinin kötü idare ve istilacı fikirleri ve istihdam edilen gönüllü Ermeni askerlerin Müslüman halka karşı gösterdikleri intikam hisleriyle dolu davranışlardan dolayı bir süreden beri Maraş'ta sokak çatışmaları şeklinde çarpışmalar devam etmektedir. Top ve mitralyözlerle şehrin bazı yerlerinin dövüldüğü, bu yüzden bir takım suçsuz kadın ve çocukların telef olduğu haber alındığından dolayı halkın heyecan içerisinde olduğu da Antep Mutasarrıflığı'ndan ayrıca yazıyla bildirilmiştir. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Merkez Kurulu'ndan gelen telgrafta ise Maraş'taki mezâlim ve katliama derhal engel olunarak sebep olanların cezalandırılması gereği rica edilmiştir. Gelen haberlere göre Maraş faciasının Müslüman halk üzerinde çok derin bir infial duygusu uyandırdığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar hükümet tarafından gerekli girişimlerde bulunulduğu yolunda icab eden vilâyet ve livalara teminat verilmekte ise de bu facianın kısa zamanda önüne geçilmezse daha büyük kötülüklerin ortaya çıkması muhtemeldir. Medeniyet ve insanlık duygularıyla hiçbir ilgisi bulunmayan bu durumlara bir an önce son verilmesi için gereğinin yapılması özellikle rica olunur.

1 Şubat 1920

Dahiliye Nâzırı

Mehmed Şerif

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Numara: 20251/39

Sadâret'e Tezkire

Maraş'taki Fransız birlikleri tarafından Maraş Müslüman halkına karşı başlatılıp devam etmekte olan katliamın Fransız birlikleri içerisinde

bulunan Ermeni askerlerin tesir ve teşvikiyle yapıldığı kesin olduğundan olayların engellenmesi yolunda gereğinin acilen yerine getirilmesi hususunda Harbiye Nezâreti Vekâleti'nden Sadâret'e sunulan 24 Ocak 1920 tarih ve 483 numaralı yazı ekleriyle birlikte tarafımdan incelenmiştir. Fransız birliklerinin o bölgedeki saldırgan davranışları hakkında nezâretimize defalarca gelen bilgiler üzerine Fransız Fevkalâde Komiserliği'ne gerekli tebliğatta bulunulmuştur. Ayrıca bu yazı gelen diğer evrakla birleştirilerek 26 Ocak 1920 tarihinde adı geçen komiserliğe tebliğ edilmiş ve iki sonra da yazıyla te'kid edilmiştir. Yapılan tebliğat üzerine Mösyö Defrance'ın gerekenlere telgrafla durumu bildirdiği Fransa Tercümanı Mösyö Ledoux tarafından ifade edilmiştir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 483

Gayet acildir

*Harbiye Nâzırı Vekili Salih Paşa tarafından
Sadâret Yüksek Makamı'na*

Maraş'ta Fransız kıtaları tarafından Müslüman halka karşı katliam başlayıp devam ettiği ve civar köylülerin fevkalâde korku içinde kendilerini korumaya çalıştıklarına dair Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen beş ayrı telgraf sureti ek olarak takdim edilmiştir.

Katliamın Fransız kıtaları arasında bulunan Ermeni askerlerin tesir ve teşvikiyle yapıldığı kesin olduğundan bunun acilen önlenmesi için gereğinin yapılması.

24 Ocak 1920

Harbiye Nâzırı Vekili
(İmza)

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi
Numara: 2

Suret

Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'den gelen telgraf

Maraş çarpışmalarına dair 23 Ocak 1920 tarihi itibarıyla öğleden sonra saat 9.00'da bölgeden Elbistan aracılığıyla gönderilen bilgilerin özeti aşağıdadır:

21 Ocak 1920 Fransız Generali Querette mutasarrıf ve bölge eşrafını tutukladığından şehirde karışıklık çıkmıştır. Bunun üzerine kasabaya top ve makineli tüfek ateşi başlamıştır. Karışıklık üzerine halk Jandarma Dairesi'nde bulunan bütün silahları yağmalamıştır. Çeşitli yerlerdeki kilise ve Ermeni evlerinde bulunan 400 Fransız ve Ermeni askeri ile mitralyöz ve mavzer tüfekleri bulunan 600 kadar Fransız ve Ermeni askeri durmalarına daha önce izin verilen kışlada dağ topları ve mitralyözlerle ateş etmektedirler. Bertiz ve diğer köylerden Kuvâ-yı Milliye yetişmiştir. Şehir civarına yerleşen Ermenilerle çarpışmaktadırlar. Bu kuvvetin yavaş yavaş artma ihtimali bulunmaktadır. Telgraf telleri Ermeniler tarafından kesilmiştir. Kasaba dışında ikamet eden Fransız ve Ermeni askerleri de kasaba içerisine hücum ettirilmektedir. Alelacele hazırlanmış siperlerden müdafaaya geçen Müslümanlar da karşı ateşte bulunarak engel olmaya çalışmaktadırlar. Pazarcık'a giden Fransız kuvvetlerinin o taraftaki durumları hakkında bilgi yoktur.

24/26 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Kolordu mintikasında yeni bir olay olmamıştır.

2-Maraş civarından Elbistan'a gelen 26 ve 26/27 Ocak 1920 tarihli bilgilere göre durumda önemli bir değişiklik yoktur. Ara sıra karşılıklı tüfek atışı yapılmaktadır. Kuvâ-yı Milliye'nin dünkü raporla arzedilen vaziyeti muhafaza ettiği ve protestolarına bir cevap verilmediği takdirde mücadelelerine devam etmek üzere bazı hazırlıklar yaptıkları anlaşılmaktadır. Makineli tüfek ve bir de topa sahip olan bir bölük kadar Fransız kuvveti kasabaya girmek üzere olan bir grup Müslüman savaşçı tarafından Maraş civarındaki Çam mevkiinde tevkif edilmiştir. Bunların Antep istikametinden gelen kuvvet olmaları muhtemeldir.

3-Harbiye Nezâreti'ne ve komşu kolordulara yazılmıştır.

27 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Başkumandanlığı Vekâleti

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Kolordu bölgesinde yeni bir olay olmamıştır.

2-Elbistan'a gelen haber ve raporlardaki önemli konular şunlardır:

Maraş'taki çatışma tüm şiddetiyle devam etmektedir. Hatuniye, Çavuşlu, Ekmekçi ve Şekerdere mahalleleri yanmaktadır. Yanan yerler Ermeni komitecileri tarafından kasden yakılan Müslüman evleridir. Fransızlarla Ermeniler top ve makineli tüfek ateşi himayesinde birkaç noktadan taarruza geçmişlerse de başarılı olamamışlardır. Halkın maneviyatı bozulmamıştır. Ermeni ve Fransızların elinde bulunan Yukarı Bedesten'le Belediye Çarşısı hayli mücadeleden sonra Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Maraş-Antep yolu üzerindeki Aksu köprüsü muhafızı bir Fransız müfrezesi tarafından 26 Ocak 1920'de imha edilmiş, yine aynı yol üzerinde ve Kapuçam mevkiindeki yüz elli kişilik düşman müfrezesi de Maraş'ın güneybatısındaki Atizi mevkiinde çevre köylüler tarafından

kuşatılmıştır. Islahiye yönünden düşmanın 200 kişilik bir yardım kuvvetinin gelmekte olduğu ve kasaba dahilinde yeniden ele geçirilen yerlerde emniyeti sağlamak üzere tedbirler alınmaktaysa da çatışmaların aralıksız devam etmesinden dolayı pek çok karışıklık çıktığı bildirilmektedir.

3-Maraş ve çevre köylerine yapılan mezâlîme karşı telaş ve protestolar gittikçe artmakta ve çevreye yayılmaktadır.

4-Harbiye Nezâreti'ne ve kolordulara yazılmıştır.

29 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Başkumandanlığı Vekâleti

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Maraş tarafından bir haber gelmemiştir.

2-Sivas ve Amasya'da bugün halktan binlerce kişi toplanarak Maraş'ta yapılmakta olan katliam için Osmanlı Hükümetince acilen gerekli teşebbüslerde bulunulmasını ısrarla talep etmiştir. Kendilerinin ne şekilde olursa olsun silahlandırılmalarını ve mutlaka Maraş'a gideceklerini, memleketlerinde kadın gibi seyirci kalmaktansa koyun gibi boğazlanan dindaşlarını kurtarmaya koşmak istediklerini ve vilâyetten kesin bir cevap alınmadıkça dağılmayacaklarını beyan etmişlerdir. Kalabalık şimdilik münasip surette tatmin edilmişlerdir.

3-Antep'ten alınan 29 Ocak 1920 tarihli telgrafta, Fransız yönetimiyle bozulan asayişin ancak Osmanlı kuvvetlerinin gelmesiyle iade olunacağı, bu konuda az da olsa bir gecikmenin buradaki düşmanların şımarmasına ve umumun perişanlığına yol açacağı, bu bölgenin yabancı devletler tarafından işgalinin Mütareke hükümlerine aykırı olduğu, Mütareke'de Osmanlı askerlerinin bulundurulmayacağına dair bir kayıt yer

almadığından kan dökülmesine son vermek üzere Maraş, Antep ve Urfa'ya yeterli miktarda askerî kuvvet sevkiyle ahalinin düşüncelerinin mutlaka tatmini büyük bir üzüntüyle rica edilmiştir. Bağlı yerlerden vilâyete yapılan müracaat da aynı manada olduğundan gereğinin yapılması için emir verilmesi istirham olunur.

30 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

1-Kolordu bölgesinde dikkate değer bir olay olmamıştır.

2-Elbistan vasıtasıyla Maraş'tan alınan haberler aşağıdadır:

Maraş'ta çatışma devam etmektedir. Çarpışmalar sırasında içerisinde Ermeni fedailerin bulunduğu Şekerdere Kilisesi yanmıştır. Kilisede birkaç Ermeni ölüsü, 6 sandık cephane, 20 bomba ve bir otomatik tüfek bulunmuştur. Atizi mevkiinde gizlenen Fransız askerleriyle 28/29 Ocak'ta kanlı bir çatışma olmuş, bir kısım süvarilerin Islahiye yönüne kaçtıkları anlaşılmış ise de tarafların kayıpları ve çarpışmanın sonucu belli olmamıştır. Önceki beş esir dışında 412. Piyade Alayı'na mensup dört Fransız daha Müslümanların eline geçmiştir.

3-Maraş kasabası içerisinde değişik mevkilere yerleşen kuvvetlerin aşağıdaki gibi olduğu Maraş'tan Elbistan'a bildirilmiştir:

Bulunduğu yer	Fransız	Ermeni
Depokışla'da	200	150
Kolej'de	100	50
Alman Hastanesi'nde	25	-
Abarabaşı Kilisesi'nde	250	200
Alman Yetimhane ve Çiftliği'nde	200	50

Kümbet Mahallesi Kilisesi'nde	150	100
Aharkuşu (Bahtiyar Yokuşu) Protestan Kilisesi'nde	100	100
Katolik Kilisesi ve Mektebinde	300	120
Kırklar Kilisesi ve çevresinde	150	100
Tekke* Kilisesi'nde	100	50
Değişik yerlerde	400	

Halkın bu tahminlerinde abartı olduğunu sanıyorum.

31 Ocak 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-1/1, 2, 6-11

33

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 2

*On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın
31 Ocak 1920 tarihli telgrafının sureti*

Suruç şube reisinin 27 Ocak 1920 tarihli telgrafına göre, Aneze Aşiret Reisi Hacim ile Barazi Aşiret Reisi Mustafa Bey ittifak ederek demiryolu hattının bazı kısımlarını tahrip ettikten sonra Arappınar ve merkezde bulunan Fransızların yirmi dört saat içerisinde çekilmeleri için ultimatom vermişlerdir. Ültimatomun tebliğ tarihinden biraz önce Suruç'taki Fransız kuvvetleri olaysız bir şekilde Birecik'e çekilmiştir. Arappınar'daki kuvvetin de çekilmek üzere olduğu haber alınmıştır. Oradan verilen bilgilere bakılırsa; Tellü'l-ebyad'da aşiretler ile Fransızlar çarpışmışlar, Urfa'da galeyan başlamıştır. Urfa mutasarrıfının verdiği 29 Ocak 1920 tarihli haberlerden Suruç'taki protestoların Fransızların hükümet işlerine karışmaları ve bütün hareketleriyle Urfa'dan çıkmayıp şehri sömürge gibi idare edeceklerini halkın anlamasından kaynaklandığı ve protestoların da bu sebepten dolayı hissedilmekte olduğu görülmektedir. Maraş'ta on gündür çarpışmalar devam etmektedir. Maraş olayları bütün

* Metnin orijinalinde bu kelime "Meke" şeklinde yazılmıştır.

bölgelerde umumî bir heyecana sebep olmuştur. Her taraftan silah ve cephaneye istenmektedir. Antep'ten alınan bir telgrafta; dindaşlarımızı Ermeni çeteleri ve Fransızların mezâliminden kurtarmak için aslında Mütareke'ye aykırı olarak işgal edilen Maraş, Antep ve Urfa livalarına düzenli kuvvetlerin sevk edilerek, Fransızların yardım kuvvetleri getirterek yerleştikleri vatanlarının ve Müslümanların esaretten kurtarılması istenmektedir. Milli Reisi Mahmud Bey her taraftan gelen feryatlar üzerine Kolordu'ya artık kendilerine arka çıkmamalarını, şimdiye kadar yaptıkları protesto ve ricalardan hiçbir sonuç alınamadığından kendilerinin de hareketlerinde serbest bırakılmalarını, bundan böyle düşmanların protesto etmesinin daha uygun olacağını yazmıştır. Kamuoyunu yatıştırmaya ve reisleri ikna etmeye çalışıyorum. Ancak Fransızlar, bölgedeki bütün Ermenileri silahlandırıp bu şekilde unsurlar arasında yeniden intikam ve düşmanlık hislerini alevlendirmeye ve Ermenileri kendi askerleri olarak addedip Müslümanlara karşı katliam yaparcasına hareketlere devam ederler ise ayaklanmalar yalnız Urfa'da değil her tarafta yapılacaktır. Bu bölge Arabistan'la sınır komşusu olduğundan ayaklanmaların Suriye'ye ve bütün aşiretlere sıçramasından emin olunmalıdır. Fransızlar Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal ederken kesinlikle içişlerimize karışmayacaklarını beyânnâmelerle ilan etmişler ve bazı siyaset adamlarına buraların boşaltılabileceğini bile söylemişlerdir. Fakat yaptıkları söylediklerinin aksi olmuştur. Aslında sözkonusu yerler tamamen Türk ve çoğunluğu Müslümandır. Wilson Prensipleri gereğince buralarda topraklarımızın ve istiklâlimizin korunuyor olması gerekir. Umumî heyecanın sürekli etkisiyle her tarafta ayaklanmalar olmaktadır. Boş yere sefalet fırsat vermemek için Fransızların Müslümanları imha edercesine yaptıkları saldırı ve müdahalelere acilen son verilmelidir. Asayiş ve huzurun sağlanması, Fransız askerinin çekilmesi ile mümkün olabileceğinden Türk'ten başka kimsenin müdahale hakkının bulunmadığı yerleri Fransızların derhal boşaltmaları için siyasî girişimlerde bulunulmasını rica ederim.

2 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-4/8

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus
9019/75

Hariciye Nezâreti'ne

Bugünkü tarihli ve 74 numaralı diğer yazıma ektir.

Maraş hadisesi hakkında Kolordu Kumandanlığı'ndan verilen rapor suretlerinin nakliyle Sivas Vilâyeti'nden şimdi alınan iki ayrı telgrafın sureti dikkatinize sunulmak üzere ek olarak gönderilmiştir. Bu konuda gereğinin yapılması.

8 Şubat 1920

Dahiliye Nâzırı adına
 Müsteşar
Keşfi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi
Şube: 1

Suret

Gayet acildir

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifredir.

1 Şubat 1920 raporudur.

1-Elbistan vasıtasıyla Maraş'tan alınan bilgiler aşağıdadır:

31 Ocak'ta şehre iki-üç defa kışladan top, bomba, mitralyöz atışı yapıldığı, Ermeni askeri ve harb mühimmatı ile donatılan Katolik ve Ermeni kiliselerindeki hakim noktalardan Müslümanlara sürekli bomba ve mitralyöz ateşi açıldığı, büyük binaların yıkıldığı ve mutasarrıfın resmî raporundan anlaşılmıştır. Çarpışma devam etmektedir. Şekerdere mahallesinde kilise civarında çıkış harekâtı yapan bir miktar Ermeninin ahali tarafından öldürüldüğü, ahaliden iki kişinin şehit olduğu, kolej,

kilise ve kışlanın ahali tarafından ateş altına alındığı, düşmanın bazı yerlerde şiddetli ateş açarak taarruza hazırlandığı fakat bu hareketin sonuçsuz bırakıldığı, mahalleler kuşatma altında ise de kurtuluşlarının yakın olduğu ve birbiri ardına gelen halkla kasabanın sarıldığı bildirilmiştir. Hatuniye ve Şekerdere mahallelerinde yeniden yangın çıkmıştır.

2-Kayabaş mahallesinde Bitlis defterdarının hanımının Müslümanların masum kanlarının haksız yere akıtılması ve ocakların söndürülmesinden galeyana gelerek evinden açtığı mazgaldan çarpışmalara katıldığı ve akşama kadar sekiz düşmanı telef edip, akşam üzeri de erkek elbisesi giyerek büyük bir kahramanlıkla İslâm mücahitlerinin arasına katılmış olduğu bildirilmiştir.

Erkekleri gibi kadınları da haysiyet ve istiklâl davasında ölümden çekinmeyen soylu bir milletin yüceliğine örnek olmak üzere bu durumu şükran ve teessürle arz ediyorum.

Eloğlu ile Şerefoğlu arasında yakalanan üç makineli, üç otomatik tüfek ve hayli cephane ganimet olarak alınmıştır. Ahali ele geçirilen düşman hayvanlarından bir nakliye kolu oluşturmuştur.

İslahiye istasyonu yolunu kesmek üzere Andırın'dan 300 kadar mücahidin hareket ettiği bildirilmektedir. Harekât 483 numarasıyla Nezâret'e ve 12, 13, 15 ve 20. Kolordular'a bildirilmiştir.

1 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifredir.

2 Şubat 1920 raporudur.

1-Elbistan vasıtasıyla Maraş'tan alınan bilgiler aşağıdadır:

Durum Müslüman halk lehine gelişmektedir. Şekerdere ve Tekke mahallelerindeki düşman kuvvetleri yok edilmiştir. Hatuniye mahallesine giden halktan bazı kişiler oradaki düşman kuvvetlerini uzaklaştırmaya başlamışlardır. Hatuniye mahallesinde bugün yine yangın çıkmış, ahali-den bir miktar şehit verilmiş ve bazıları da yaralanmıştır.

2-20 Ocak günü Fransızlar tarafından Maraş'a sevk edilen 18 araba içerisindeki 10.000 kıyye un, şeker ve kahve Karabıyıklı ile Tulhum arasında halk tarafından yağmalanmıştır. Fransızlardan 14 kişi öldürülmüştür.

3-22 Ocak 1920 akşamı Antep'te dört Fransız askeri içki içtikten sonra bizden gasbettikleri fırının önünde Müslüman kadınlara saldırıda bulundukları bir sırada tesadüfen oradan geçmekte olan 15-16 yaşlarında bir Müslüman gencin kadınlara tecavüz etmenin ayıp olduğunu sarhoş Fransız askerlerine söylemesiyle askerlerden biri taşıdığı hançerle delikanlıyı şehit etmiş, bu arada Fransızlar da fırına sığınmışlardır. Bu olay üzerine Müslüman halk dükkânlarını kapatmış ve katili ele geçirmek üzere silahlı olarak fırını sarmışlardır. Müslüman mahallelerinde ve civarda oturan Ermeniler de Kolej civarındaki Ermeni mahallesinde toplanmışlardır. İşin vehametini anlayan Fransız Siyasî Memuru Félix Sainte Marie hükümete gelerek özür dilemiş ve katili yakalayıp kurşuna dizmek için General Gouraud'dan izin istediğini bildirmiştir. Bu haber üzerine halk yatışmış ve sonucu beklemek üzere dağılmıştır. O günden beri Fransızların ikametgâhlarının çevresini sağlamlaştırdıkları görülmektedir.

4-Harekât 363 numarasıyla Nezâret'e ve kolordulara arzedilmiştir.

2 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-6/5, 6, 16

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

*Maraş mutasarrıf vekili tarafından Maksutlu merkezinden çekilen
 2 Şubat 1920 tarihli telgraf sureti*

Bugün Fransız birlikleri şehre şiddetli bombardımanda bulunmuşlardır. Hakim noktalarda, manastır ve kiliselerde bulunan Ermeniler de Müslüman halk üzerine bomba ve mitralyöz yağdırmışlardır. Ölen ve kalanlar bilinmemekte, yangın devam etmekte, Ermeni evlerinden ateş içinde patlayan bomba ve dinamit sesleri yeri göğü inletmektedir. Şehir ateş içerisinde kalmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli sınıftan halk savunmada gösterdiği kararlılıkla Hilâfet makamına olan bağlılığını ispat etmiştir. Ölenler kokmaya başlamıştır. Durumda bir değişiklik yoktur.

BOA. HR. SYS. 2544-3/3

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti

*Reşid Paşa'dan
 Amerika, Büyük Britanya ve İtalya Yüksek Komiserlerine*

Fransız işgali altında bulunan İmparatorluğun bazı kısımlarında meydana gelen ciddi olayların ardından Osmanlı Hükümeti, bilgi amacıyla Fransa Yüksek Komiserine bu konuda göndermiş olduğu değişik not ve memorandumların bir nüshasını Yüksek Komiserlerine ulaştırma gereği duymaktadır.

Bu belgeleri inceledikten sonra Hükümet Temsilcisinin de fark edeceği gibi Hariciye Nezâreti başından itibaren, içlerinde Fransız

üniforması taşıyan büyük sayıda Ermeninin bulunduğu Fransız kuvvetleri tarafından alınan tedbir ve davranışların doğuracağı üzücü sonuçları Fransa Yüksek Komiserinin dikkatine sunmuştur.

Ayrıca, Mütareke hükümlerini titizlikle yerine getirerek görevini yapmaktan geri durmayan Osmanlı Hükümeti, bu hükümlerin sadece yanlış uygulanması sonucu akan kandan dolayı sorumluluğu tamamen reddetmektedir.

İmparatorluğun çeşitli yerlerinden düzenli olarak Osmanlı Hükümeti'ne gelen çok sayıdaki protesto yazıları, olayların şu anda meydana geldiği yerlerle sınırlı kalmayıp tüm zorlama ve baskılardan kaçınılarak huzur ve sükuneti getirecek acil yönetim tedbirleri alınmadığı takdirde haklı olarak ülkenin diğer kısımlarına sıçrayacağını görme kaygısını kendisinde uyandıracak türdendir.

Hariciye Nezâreti, Yüksek Komisere saygı ve selâmlarını sunmaktan onur duymaktadır.

2 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-2/2

37

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Sayı: 20259/45

Fransa Yüksek Komiseri Sayın Defrance'a Nota

Sayın Yüksek Komiser,

Fransa'nın işgal ettiği bölgede meydana gelen ve bu bölge halkı özellikle de Müslümanlar için tabiatı itibariyle çok kritik bir durum arzeden aşağıdaki hadiseleri takdirlerinize sunuyorum.

1-8 Ocak 1920 günü akşama doğru, üç Ermeni Maraş Çukuroba Mahallesi'ndeki camiye bomba atmaya teşebbüs etmişlerdir. Bomba ve

tüfek kuşanmış olan Ermeniler gece boyunca mahallelerde gezinmekte ve fırsatını buldukça müşterilerinin yaralandığı Müslüman kahvehanelerine bomba atmaktadırlar.

2-Aynı günün akşamında Fransız üniformalı üç Ermeni ezan okumak üzere minareye çıkan müezzini ateş açarak öldürmüşlerdir.

3-Maraş'ta genç yaştaki Ermeniler bomba ve tüfek kuşanmış olarak Müslüman mahallelerinde askerî talim yapmaktadırlar.

4-Bu hazırlıklar Müslümanların can ve mallarının tehlikede olduğunu göstermektedir.

5-Gökpınar, Kılı ve Sarılar köyleri yakılıp yıkılmıştır. Bu üç köyün Müslüman genç ve kadınları bilinmeyen bir yere götürülmüşler ve malları yağmalanmıştır. Geride kalan ihtiyarlar en derin acılarla başbaşa kalmışlardır.

6-İki Müslüman, Maraş-Elbistan yolunda İncebel mevkiinde çok trajik bir şekilde katledilmiştir.

7-Urfa'daki Fransız temsilcileri içişlerine müdahale ederek bazı yerlerde yetkiyi ortadan kaldırmışlardır.

8-Müslümanlara karşı her çeşit zulmü reva gören Ermeniler Maraş yakınlarındaki Ceceli köyünü, kaçak arama bahanesiyle ateşe vermişlerdir.

9-Karabıyıklı köyüne gelmiş olan bir Fransız müfrezesi, Müslüman ahaliye karşı kötü muamelelerde bulunmuş ve onlara işkence etmiştir.

10-Maraş'a gelen bir başka müfreze, Karabıyıklı'dan gelen Jandarma Ali Çavuş iki arkadaşını öldürmüştür. Kendilerinden hiçbir haber yoktur.

11-On iki Müslüman, köyelerine döndükleri sırada Ahır Dağı yakınlarında öldürülmüşlerdir.

Meseleyi ekselanslarının bilgisine sunarken kendilerinin, bu zulmün failleri olan Ermenilerin bertaraf edilmesini sağlayarak Müslüman

ahalinin durumunu iyileştirmek için yetkililere müdahale edeceğinden şüphe duymuyorum.

2 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-1/16, 26

38

Fransa Cumhuriyeti
Yüksek Komiserliği
Siyasî Birim
Sayı: 32/2

Ekselansları Hariciye Nâzırı, 26 ve 28 Ocak 1920 tarihli mektuplarıyla, Fransız askerlerinin işgal ettiği bölgelerde Ermenilerin yaptığı iddia edilen şiddet olayları ve en son Maraş'ta meydana gelen olaylarla ilgili Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri'nin dikkatini çekmişti. Aynı zamanda Ekselansları Reşid Paşa Osmanlı Hükümeti adına bu bölgelerde meydana gelmiş ve gelebilecek olan hadiselerin sorumluluğunu da reddettiğini bildirmişti.

Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri, Fransız birliklerinin Urfa, Maraş ve Antep'te sadece İngiliz birliklerinin yerini aldığını, onlar gibi bunların da sükûneti temin etmek ve Mütareke şartlarını yerine getirmekten başka bir görevlerinin olmadığını hatırlatır.

Maalesef bu bölgelerin güvenliği ve sükûneti ciddi olarak tehlikeydedir. Ancak bunun sorumlusu Fransız askerleri değil, Bâbıâî'nin 26 Ocak tarihli mektubuna ekli notada da görüldüğü gibi yetkililerin hapsedilecek kapılarının açılmasına göz yummasıyla buradan çıkan suçlulardan veyahut adı geçen millî teşkilâtlardan müteşekkil çetelerin bunlara yönelik saldırılarıdır.

Hariciye Nâzırı'nın yazışmalarında adı geçen bölgenin Ermeni ahalisinin tavırlarına karşı yapılan suçlamalara gelince; Fransa Yüksek Komiseri, Fransız yetkililerinden elde ettiği bilgilere göre iddianın tam

aksini tespit etmiştir. Buna göre aslında kötü muamelelere maruz kalanlar Ermenilerdir. 11 Ermeni Sarılar'da Türk üniforması giymiş 400 kişilik bir çete tarafından öldürülmüş ya da sakat bırakılmıştır. 20 Ermeni oduncu Tanatlu ve Kalalı'de katledilmiştir ve Ocak ayının ilk günlerinden bu yana Maraş Sancağı'nda öldürülmüş olan Ermenilerin sayısı 105 kişiye ulaşmıştır. Bu cinayetleri silah ve cephane yüklenmiş, Türk üniforması taşıyan çeteler işlemişlerdir. Özellikle Pazarcık'ta ordudan ayrılmış düzenli ordu subayları görülmüştür ve bunların çoğu adı geçen millî çetelerin üyeleridirler.

Maraş ve bölgedeki Fransız birliklerinin uygulamaları, Ekselansları Hariciye Nâzırı'nın iddia ettiği gibi hadiseleri kışkırtmaya yönelik değil, tam aksine savunmaya yöneliktir. Zira bu uygulamalar yukarıda zikredilen hadiselerden sonra başlamıştır. Fransız birlikleri ve ahaliye karşı Osmanlı makamları ya da adı geçen millî teşkilâtlar tarafından kışkırtılmış olan düşmanca tavırların tezahür etmesi bu tedbirleri gerekli kılmıştır. Kaldı ki, Osmanlı Hükümeti, her durumda sorumlu olduğu bu teşkilâtları idaresi altında tutmak veya feshetmek zorundadır.

Fransa Yüksek Komiseri tarafından önceden belirlenmiş gaye ve şartlar çerçevesinde Albay Normand'ın seyahatine gelince; bu üst düzey subaya Urfa, Mardin ve Siverek mahallî yetkililerinin yaptığı karşılama, şüphesiz Hariciye Nâzırı'nın istekleri doğrultusunda kurala uygun ve görünürde samimi olmuştur. Ancak şurası muhakkak ki, aynı yetkililer halkı düşmanca gösterilere teşvik etmişler ya da adı geçen millî teşkilâtlar vasıtasıyla kışkırtılmasına göz yummuşlardır. Netice olarak Albay Normand dönüş seyahati sırasında ölümle tehdit edilmiş ve kendisine tüfekle ateş açılmıştır.

Bugün bunun gibi çok sayıda gözlemler yapılmıştır. Adı geçen millî teşkilâtlar ve onun lideri, düzenli ordu subayları ile Osmanlı resmî görevlilerinin bir araya gelmesiyle korku ve şiddete dayalı çok geniş bir hareketi başlatmışlar ve yönetmektedirler. Ayrıca Fransız birliklerinin güvenliğini tehlikeye sokmakta ve ahaliyi isyana teşvik etmektedirler.

Hatta çeteler ya da düzenli ordular vasıtasıyla onlara saldırmakta veya saldırtılmaktadır.

Netice itibariyle Adana Vilâyeti sınırlarında ve Urfa, Maraş, Antep bölgelerinde durum çok ciddidir. Fransa Yüksek Komiseri Cumhuriyet Hükümeti'ne durumu bildirirken 30 Ekim 1918 Antlaşması'nın ihlali ve Mütareke döneminde Fransız birliklerine karşı bilerek ve metodlu bir şekilde işlenecek düşmanca fiillerin artması durumunda bunlardan çıkacak olan ağır sorumluluğun tamamen Osmanlı Hükümeti'nde olacağını beyan eder.

İstanbul, 2 Şubat 1920

Defrance

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Fransa Fevkalâde Komiserliği'ne yazılan cevabî notanın tercüme suretidir.

Hariciye Nâzırı, Fransa Fevkalâde Komiserliği'nin 2 Şubat 1920 tarihli notasını almaktan onur duymaktadır. Hariciye Nezâreti'nin birçok muhtırasına bir cevap veren bu nota ile Mösyö Defrance, sükun ve asayiş-i korumak, Mütareke şartlarını tamamen uygulamak ve yerine getirilmesini sağlamak dışında bir görevden sorumlu değildir. Yalnız İngiliz kıtalarının yerine geçmek üzere gelen Fransız kıtaları, işgal sahalarında meydana gelen veya gelme ihtimali bulunan acıklı olayların sorumluluğunu Osmanlı Hükümeti'ne yükleme teşebbüsünde bulunmaktadır.

Hariciye Nezâreti, gönderdiği notalarda Fransız kıtalarını bu olaylardan dolayı doğrudan doğruya suçlayarak asayişin sözkonusu kıtalar tarafından ihlal edildiği veya edilebileceği iddiasında bulunmamıştır. Osmanlı Hükümeti sadece inkârı mümkün olmayan bir durum hakkında Fevkalâde Komiserliğin dikkatini önemle çekmek istemiştir ki o da Fransız askerî elbisesi giyen kişilerin büyük çoğunluğunun Ermeni milletine mensup olmalarıdır. Ermenilerin işgal ordusunda bulunmalarının, huzur ve asayişin sağlanması için sarfedilecek bütün çalışmaları sonuçsuz

bırakacağından emin olan Osmanlı Hükümeti, sadece bunların bu ordu içerisinde bulunmasına itiraz etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Gerçekten de Fransız üniforması giyen, 400 kişiden ibaret olan ve çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu bir müfreze Ocak'ın ilk günlerinde Antep'ten dört top ve altı mitralyöz ile Araplar köyüne gitmiştir. Adı geçen köyün erkeklerinin korkuyla dağlara sığınmaları üzerine Ermeniler köyde savunmasız kalan kadınlara saldırarak ırzlarına tecavüz etmişler ve haklarında acımasızca her türlü kötülüğü yapmışlardır. Bu iğrenç tarzdaki hareket ile de yetinmeyerek evleri yağma etmişler ve çaresiz köylülerin bütün hayvanlarını zorla alarak götürmüşlerdir.

İşte bu üzücü olay sonradan meydana gelen feci olayların başlangıç sebebi olmuştur. Müslüman ve gayr-i müslim unsurlar arasında var olan geçimsizlik ve nefretin sebeplerini hükümet memurlarının tavrı ve hareketlerine yüklemektense bu gibi tecavüz ve saldırılara yüklemek daha doğru olur.

Gerçekten de işgal sahasının günden güne genişlemesine yol açmaları yararlarına olan ve Mütareke hükümleri dışında karışmayı gerektirecek herhangi bir hareketten sakınmaları konusunda kendilerine emir gönderilen Osmanlı memurlarının, hükümet ve Müslüman halk hakkında düşmanca ve intikam duygularıyla beslenen ara bozucu unsurlardan başka bir tarafa faydalı olamayacak olaylardan sorumlu tutulmamaları gerekir.

Millî teşkilâta gelince; bunların, İzmir'in Yunan kıtaları tarafından hak ve adalete uygun olmayan işgalinin ardından, Yunan askeriyle Rum ahalinin Müslümanlara reva gördükleri korkunç tecavüzler sonucu ortaya çıkan bir kuvvet olduğu Fevkalâde Komiserlikçe de bilinmektedir.

Bu teşkilat yıldırma ve saldırı siyasetine tepki olarak doğmuştur, saldırı ve tecavüz için değil. Yerinde tahkikat yapan Fevkalâde Komisyon'un da onayladığı gibi Yunanlılarla Rumların tarif edilemeyen düşmanlıklarına karşı kendilerini savunmak amacıyla kurulmuştur.

Müslüman unsurların yaşama gücünü gösteren ve temsil eden bu teşkilat üzerinde Osmanlı Hükümeti'nin hakimiyet ve nüfuzu yoktur. Bu kuvvetler nasıl ki hükümetin etkisi dışında kurulmuşlardır, aynı şekilde -kuruluş sebebi olan üzücü durum İzmir'in işgalidir- İzmir düşer düşmez kendiliklerinden dağılacaklardır. Fransa fevkalâde komiserinin de doğru- layacağı gibi Osmanlı Hükümeti ahaliye sükunet tavsiye ederek ılımlı davranılması konusunda güç yetirebildiği araçların tümünü kullanmaktan geri durmamıştır. İçeriye sevk ettiği çeşitli heyetlerin çalışma hedefi bundan ibarettir. Bu çalışma tamamen başarıyla sonuçlanmamışsa 30 Ekim 1918 Antlaşması hükümlerinin yanlış uygulanmasından dolayı olmuştur. Durumun tehlikelerini hakkıyla değerlendirmesi için sonuçları hakkında Fransız Fevkalâde Komiserliği'nin daima dikkati çekildiğinden bu durum ve olayların sorumluluğu Osmanlı Hükümeti'ne ait olamaz.

Hariciye nâzırı şunu memnununiyetle belirtmektedir: Bâbiâî bir an önce barış imzalamak arzusundan dolayı olayların doğurduğu zorluklara rağmen verdiği tüm sözlere sadık kalmak için elinden geldiği kadar gay- ret etmiştir. Bundan dolayı görevini yaptığına inanan Osmanlı Hükümeti reddetme hakkına sahip olduğu bir sorumluluğu üstüne alamaz.

BOA. HR. SYS. 2544-5/3, 5

39

Telgraf

Çıkış yeri: Bodrum

Numarası: 174

Sadâret Yüksek Makamı'na

Maraş'taki Müslüman kardeşlerimizin Fransız askerleriyle Ermeni- ler tarafından öldürüldüklerini haber alan Bodrum kazası ahalisi bugün düzenledikleri bir gösteride yapılan mezâlimi şiddetle protesto etmişler ve Müslümanlar hakkında sürdürülen korkunç cinayetlere artık son veril- mesi konusunu büyük devletlerden rica etmeye karar vermişlerdir. Bu

kararlar büyük devletlerin İstanbul'daki siyasî temsilcilerine de tebliğ edilmiştir. Arzolunur.

3 Şubat 1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bodrum Heyet-i Milliye Reisi Yusuf	Bodrum Belediye Reisi Ali
--	-------------------------------------

BOA. HR. SYS. 2544-1/31

40

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 707

Sadâret Yüksek Makamı'na

Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından

Gizlidir

Maraş olayları hakkında Üçüncü ve On Üçüncü Kolordulardan son gelen iki ayrı telgrafın suretlerini takdim ediyorum. Çok korkunç bir şekil alan ve gittikçe yayılıp şiddet kazanan Maraş çarpışmalarının çıkış sebepleri ve yatıştırma yolları hakkındaki düşüncelerimi aşağıda arz ediyorum:

I. Dünya Savaşı'nın bir mütarekeyle sona ermesi üzerine Doğu'daki Fransız ordusunda bulunan Fransız asıllı askerlerin büyük bir kısmı ülkelerine gönderilmiş olduğundan bugün Doğu'daki Fransız işgal kıtalarının çoğunu sömürge askerlerinin oluşturduğu tarafınızca da bilinmektedir. Rumeli, Anadolu ve Suriye'de çok geniş bir bölgeyi işgal eden bu kıtalar bölgenin genişliğine oranla ve özellikle yöre halkının son zamanlarda artarak yayılan protestoları karşısında emniyeti sağlayamayacak kadar zayıftırlar. Bu yüzden Fransızlar bu zayıflığı kapatmak ve işgal bölgesinde duruma hakim olacak derecede kuvvetli olabilmek için işgal kıtalarını mahallî kaynaklardan takviye etme zorunluluğu duymaktadırlar. Tabii ki bu takviye için millet ve vatanlarıyla ilgili isteklerine karşı Fransızlarla işbirliğine en uygun unsur olarak Ermenileri görmektedirler.

Bu yüzden Ermeniler işgal bölgesindeki Fransız kıtalarında önemli bir sayı oluşturmaktadırlar. Aslında Türklere karşı sonsuz bir intikam duygusu besleyen ve bu duyguyu tatmin için fırsat kollayan Ermeniler ise Fransa'nın hizmetinde olmanın ve Fransız üniforması altında bulunmanın kendilerine verdiği bütün nüfuzu kötüye kullanarak işgal bölgesinde her türlü hakkımızı ayaklar altına almaktan asla çekinmemektedirler. Ermeni intikamının mağduru olmak istemeyen ve millî gururunun ayaklar altına alınmasına hiçbir şekilde razı olmayan ve olmayacak Türklerin, Ermenilerin vahşi ve intikam dolu saldırıları karşısında hak ve haysiyetlerini savunmaları Maraş olayları gibi kanlı olaylar meydana getirir. Bununla birlikte Fransız işgal bölgesindeki bütün korkunç olayların gerçek sebebi Ermeniler ve Ermenilerin işgal kıtalarına girmelerinin kendilerine verdiği kuvvettir. Şu durumda kötü olaylara engel olunması ancak Türk ve Ermeni düşmanlığının ortaya çıkmasına sebep olan Fransız işgalinin kaldırılmasıyla olabilecektir. Aksi takdirde kanlı çarpışmaların süreceğine ve birçok masumun kanının akmaya devam edeceğine kesinlikle inanıyorum. Bununla birlikte asayişin sürdürülmesinden eğer hükümetimiz kadar Mütareke'ye imza koyanlar da sorumlusalar esasen sükunet içerisinde yaşayan bir bölgeyi durup dururken asayişsizliğe sevk etmiş olmamak için Fransız işgalinin kaldırılması konusunda durumun gereğinin acilen yapılması Sadâret'ten istirham olunur.

7 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı
Fevzi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâreti'ne

Kötü idaresi yüzünden Maraş'ta kan dökülmesine sebep olan Fransız Generali Querette, Antep'e gelişinin ardından Urfa, Antep ve Maraş ahalisine hitaben bir beyânnâme yayınlayarak General Gouraud tarafından bu üç livadaki kıtalara kumandan tayin edildiğini, Padişahımızla

uyum içerisinde olarak bugün Fransa Hükümeti'nin himaye görevini sürükleyen ve önlerinde uzanan Osmanlı İmparatorluğu dahilinde kanunlara hürmet edeceğine ve diğer konulara dair açıklamalarda bulunmuştur. Antep'te yapılan karşılama töreni esnasında yaptığı konuşmada; Fransa Cumhuriyeti'nin Padişahımızla anlaşma yaptığını söylemiştir. Anlaşma meselesinin doğruluk derecesi Nezâret'ten sorulmuş, kesinlikle böyle bir şey olmadığı cevabı verilmiştir. Bunun üzerine o tarihte Antep, Urfa ve Maraş livalarının benim bölgemde bulunması sebebiyle beyanatın ahali üzerinde yaratacağı kötü tesiri gidermek için bu üç liva mutasarrıfına ve Antep kalemine Padişahla anlaşma konusunun tamamen yalan olduğunu, bunun gerekli yerlere bildirilmesini ve General Querrete'e de yazdığım telgrafla beyanatını protesto etmiştim. Kendisinden aldığım 20 Ocak 1920 tarihli Fransızca cevapta amirlerinden aldığı emir uyarınca protestoda bahsi geçen konunun hükümetler arasında çözülmesi gerektiğini ileri sürerek askerlerin amirlerinden aldığı emri uyguladıklarını bildirmiş ve beyanatının amirlerinin emri gereğinden olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bu cevaptan anlaşılan odur ki, General Querrete Maraş'taki üzücü olayları amirlerinin talimatı ile yapmıştır. Beyânnâmesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kanunlarına hürmet edeceğini ve ettireceğini yazdığı halde işgal süresince kanunlarımıza birbiri ardına darbeleri bizzat kendi adamları vurmuştur. Urfa'da bir aşiret kendilerine verilmesi için bu aşirette mensup on iki kişiyi hükümeti zorlayarak hapisshaneden tahliye ettirmişlerdir. Keza Urfa'da Karakeçili aşiretinden tutuklu iki kişiyi bunların taraftarlarının ricası üzerine tahliye ettirmişlerdir. Antep'te çarşığı yakmak ve kundakçılık suçuyla itham edilen üç Ermeniye Fransız kumandanı zorla tahliye ettirmiştir. Keyfî muamelelerde bulunmuştur. Urfa'da bazı kanunların uygulanmaması için hükümeti zorlamıştır. Asayiş ve düzeni korumak amacıyla geldiklerini sürekli tekrarladıkları halde aksine zor kullanmaları, bazılarının keyfî muameleleri, unsurlar arasında dağılmalara yol açacak hareketleri ve Ermenileri silahlandırmalarıyla asayiş bozmuşlardır. Bölgemizde asayiş boşluğu denilecek bir durum olmadığı

ve idaremiz sırasında Maraş, Antep ve Urfa livalarının asayiş pek mükemmel olduğu halde Fransız işgaline geçtikten sonra sükûn ve asayiş bozulmuştur. Ahaliye arzu etmedikleri bir idarenin zorla kabul ettirilmek istenmesi millî ayaklanmalara ve kan dökülmesine yol açmıştır. General Querette'in bana verdiği cevaptan amirlerinden aldığı emre uyarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bütün kanunlardan siyasî memurlar ve askerler rütbelerine göre medeniyet ve insaniyet namına sorumludurlar. Wilson Prensipleri'ne aykırı olarak ahaliye istedikleri bir idareyi zorla kabul ettirmeye çalışan, insaniyet ve medeniyete aykırı durumlar sebebiyet veren, boş yere kan dökülmesine sebep olan Fransız işgal kuvvetlerinin bu yerleri tahliyesiyle ancak sükunetin tekrar sağlanmasının mümkün olabileceğini arzeder, buna göre siyasî girişimlerde bulunulmasını istirham ederim.

31 Ocak 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Ahmed Cevdet

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne 3 Şubat 1920 tarihli rapordur.

1-Maraş çarpışması hakkında mutasarrıflıktan gelen 30/31 Ocak 1920 tarihli rapor aynen arz olunur:

Bugün 31 Ocak 1920'de Fransız kıtaları şehri her taraftan aralıklarla ve dehşet verici bir şekilde bombardımana tutmuşlardır. Bu suretle ortaya çıkan yangınlar kuzey rüzgârlarının da etkisiyle şehri harabeye çevirmiş, açlık son haddine varmıştır. General hâlâ insafa gelmemiştir. Her dakikası bin cana bedel olan savunmada ahalinin gösterdiği kararlılığa rağmen durumda bir değişiklik olmamıştır. Allah'ın yardımı beklenmektedir. Bugün kışlada dikkate değer bir harekât olmamıştır. Sokak Çarpışmaları ve yangın devam etmektedir. Müslüman ahali savunmada kararlılık gösterdiğinden durumda değişiklik olmamıştır. Bütün çarşı ve pazar yağmalanmıştır.

2-Elbistan aracılığıyla alınan haberler de aşağıdadır:

Çarpışma devam etmektedir. Düşman ateşi nisbeten hafiflemiştir. Çarşının bazı kısımlarına sığınan düşman kuvveti 31 Ocak 1920 gecesi belediye dairesi civarındaki ev ve dükkânları ateşe verdiğiinden dehşetli yangın çıkmış ve devam etmektedir. Ahaliden bazı kişiler çarşuyu yağmaya başlamışlardır. Yağmanın önüne geçilmesi için gelen millî taburdan 150 asker kasabaya alınmış ve yolsuzluğun engellenmesi için sıkı tedbirlere başvurulmuştur. Kasabaya giren millî seyyar bölüğü kasabanın kuzeyindeki evleri işgal etmiştir. Adi ateşli bir topun Karamanlı mahallesinin güney batısındaki Mercimektepe'ye, diğer topun kışlaya cephe Tavşantepe'ye yerleştirildiğinden bahsedildiğine bakılırsa halkın top ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Çarpışmalarda elde edilen makineli tüfekleri kullanmak üzere Kuvâ-yı Milliye'nin kandırmasıyla bazı askerlerin kıtalarından kaçarak Maraş'a gittikleri ortaya çıkmıştır.

3-Maraş çarpışması 15 gündür boş yere devam ettirilmekte, birçok masumun kanı akıtıldığı gibi kasaba da harabeye çevrilmektedir. Maraş'ta bulunan General Querette çarpışmayı sürdürmekte ve bağlı olduğu hükümetin bu kanlı katliamı engelleyecek emri vermemekteki maksadı anlaşılmaktadır. Gelen haberlerden anlaşıldığına göre canları alınan, haneleri yanan, malları yok olan ahali, Fransız ve Ermenileri tamamen kasabadan çıkarmadan veya kendileri tamamen mahvolmadan bu işten vazgeçmemeye karar vermişlerdir. Boş yere inatla mamur bir kasabanın baykuş yuvası haline getirilmesini Fransızların da isteyeceklerini zannetmem. Bu duruma engel olmak için tek çare Fransızların kasabadan çıkarılmalarıdır. Kesinlikle umulmamakla beraber şayet General, Müslüman ahalinin intikam hırsıyla Hristiyanları katletmesinden korkuyorsa Fransızların çekilmesi esasen halka bir rahatlama getirecektir. Kolordu tarafından acilen sevk edilecek bir süvari bölüğü sayesinde yağma ve katliamın engellenebileceğini tamamen imkân dahilinde görüyorum. 13 gündür devam eden kanlı çarpışma gelecek için yeterli bir fikir verdiğiinden

bu esas üzerine bir karara varılması mümkündür. Hem Fransız kuvvetlerinin hem de Müslüman ahalinin ve ülkenin hepten mahv ve perişan olmasına gerek kalmadan durumun durdurulması mümkün olacaktır. Bu kadar gergin bir mücadelenin devamı halinde intikam hırsıyla yakında daha büyük bir facianın ortaya çıkacağı zannedilmektedir. Arz olunur.

3 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-6/3-4, 7-8, 9

41

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Âsâyiş Şubesi

*Sivas ve Diyarbakır Vilâyetleriyle
Mamuretülaziz Vilâyeti Vekâleti'ne, Urfa ve
Antep Mutasarrıflıklarıyla Maksutlu'da Maraş Mutasarrıflığı'na*

Acildir

Fransızlar ve onların hizmetindeki Ermeniler tarafından son olarak Maraş'ta çıkarılan yürekler acısı şiddet hareketlerinin önlenmesi hakkında Fransa Fevkalade Komiserliği katında yapılan ısrarlı girişimler sonucu Mösyö Defrance tarafından ilgililere telgrafla tebliğat yapıldığı Hariciye Nezâreti'nin verdiği bilgilere atfen Sadâret tezkiresiyle bildirilmiştir.

3 Şubat 1920

Nâzır adına

Keşfi

BOA. DH. ŞFR.107/12

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 761

Dahiliye Nezâreti'ne
Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından

Maraş olaylarının devam edegeliş şekli ile ilgili 4 ve 5 Şubat 1920 tarihli raporların sureti ek olarak takdim edilmiştir. Hariciye Nezâreti ile Sadâret'e de arzedilmiştir.

9 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı
Fevzi Paşa

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret
Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

4 Şubat 1920 raporudur:

1-Maraş çarpışması hakkında mutasarrıflıktan gelen 1 ve 2 Şubat 1920 tarihli raporlar aynen aşağıdadır:

1 Şubat günü Fransızlar kışla ve değişik mevkiilerden aralıklı olarak bombardımanda bulunmuşlardır. Fransız askerlerinin ateşe verdiği çarşı ve pazarların büyük bir kısmı yanmıştır. Sokak muharebesinde dereler cesetlerle doludur. Müslümanlara ait birçok binalar arasında belediye dairesi ve Mevlevihane de yanmıştır. İslâm ahalisi müdafaada kararlı olduğundan durumda bir değişiklik olmamıştır. Bugün Fransız birlikleri şehri her taraftan büyük bir şiddet ve hiddetle bombardıman etmekle beraber muhtelif noktalarda manastır ve kiliselerdeki Ermeniler de Müslümanlar üzerine mitralyöz ve bombalar yağdırmaktadır.

Ölen kalan belli değildir. Yangının [devam] ettiği büyük Ermeni evlerinden ateş içinde patlayan bomba ve dinamitlerin sesleri ayyuka

çıkılmaktadır. Memleket ateş içinde kalmıştır. Bununla beraber, her sınıftan halk müdafaada kararlılık göstererek Hilâfet makamına bağlılık ve sadakatini ispat etmiştir. Ölüler kötü kokmaya başlamıştır. Vaziyet değişmemiştir.

2-Elbistan vasıtasıyla Maraş'tan alınan haberler de aşağıdadır:

Çarpışmalar devam etmektedir. Fransız ve Ermenilerin ateş ettikleri çarşı ve pazarların büyük bir kısmı yanmıştır. 3-4 Şubat 1920 günü düşman şiddetli ateş açmak suretiyle birkaç noktadan çıkış hareketi yapmaya teşebbüs etmişse de karşılık verilerek bastırılmıştır. Araplar köyünde Saraçhane çarşısı ve Mevlevihâne ve civar mahallelerde yangın devam etmektedir. Ahalinin manevî kuvveti yerindedir. Düşman dışarıdan kuvvet almazsa halk Allah'ın yardımıyla başarılı olunacağından ümitlidir. Antep ve Islahiye yolları bir kısım halk tarafından tutulmuştur. Yirmi dört saat zarfında ahaliden yine otuz şehit ve belli olmayan miktarda yaralı bildirilmekte ise de durum ihtiyatla karşılanmaktadır.

4 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne

5 Şubat 1920 raporudur:

1-Maraş olayı hakkında mutasarrıflıktan gelen 4 Şubat 1920 tarihli rapor aşağıda aynen arzedilmiştir:

Bugün kışlada iki defa top ve mitralyözle bombardımandan başka Fransızlar bir harekette bulunmamışlardır. Yangın ve sokak savaşları devam etmektedir. Birkaç cami ve kilisenin yanıp harap olduğu anlaşılmıştır. Her sınıftan halk müdafaada direnmektedir. Durum değişmemiştir.

2-Elbistan vasıtasıyla alınan haberlerde çarpışmaların devam ettiği, Tekke Kilisesi'nin yanması üzerine oraya yerleşmiş olan kuvvetin tamamen yandığı, baskı altında bulunan Şeyh, Ekmekçi ve Hatuniye mahallelerine takviye kıtaları gönderildiğinden bu mahallelerdeki Müslüman halkın tehlikeden kurtarıldığı, düşmanın Antep'ten 500 asker mevcutlu bir kıtasının Maraş'a sevk edilmek üzere olduğu, Antep'te millî hareketlerin başlamadığı, Islahiye yolu üzerinde Fransızların 300 mevcutlu bir kuvvetinin ve bir top ile iki mitralyözünün bulunduğu anlaşılmıştır. Bababurnu'nda Eloğlu civarında 150 askerlik düşman nakliye vasıtalarında bulunan neferlerin 100'e yakın arabayla mahsur bırakıldığı ve kasabadaki değişik düşman kuvvetlerinin ayrı ayrı imhası için tedbirler alınarak uygulamaya başlandığı bildirilmiştir.

5 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Harbiye Nezâreti'ne

5 Şubat 1920 raporuna ektir.

1-Maraş faciası hakkında mutasarrıflıktan şimdi alınan 4 Şubat 1920 tarihli mükerrer rapor aşağıdadır:

Bugün Fransız kıtaları şehri her taraftan şiddetle bombardıman etmiş ve yoğun bir yangın çıkmasına sebep olmuştur. Birçok ev ve bedesten yanmış ve yıkılmıştır. Askerlerle Ermenilerin çıkardığı sokak savaşında Maraş Evkaf Memuru Evliya Efendi şehitlik mertebesine ulaşmıştır. Sebatla yapılan savunmaya rağmen durum değişmemiştir. Maraş bombardımanı bugün 15. gününü doldurmuştur.

2-Elbistan vasıtasıyla alınan haberler de şöyledir:

Kasaba içerisinde Kümbet ve Kırklar kiliselerine yapılan hücumlarda halktan bir miktar şehit ve yaralı vardır. Bababurnu'nda Eloğlu civarındaki düşman kolu üzerine hücum edilmektedir. Şehit olduğu birinci

maddede belirtilen Evliya Efendi düşmanın gizlendiği dört beş noktayı ahaliden bazı fedakâr kişilerle kuşatarak başarıyla hücumla devam etmekte iken şehadet mertebesine ulaşmıştır. Bunun üzerine harekât sekteye uğramış, düşman tahliye ettiği mevzileri tekrar işgal etmiştir. Ancak merhumun arkadaşları hücumu sürdürmeye karar vermişlerdir. Divanlı, Kanlıdere ve Çarşıbaşı mahallelerinde yangınlar çıkmış, birçok bina yanarak harap olmuştur.

5 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-8/25, 26, 27

43

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti
Şube: Âsâyiş
Hususî: 504

Sadâret Yüksek Makamı'na

Fransız askerlerinin ve Ermenilerin yaptıkları harekâta dair

Mektubî Kalemi ifadesi ile gelen 2 Mart 1920 tarih ve 346398/297 numaralı Sadâret yazısına cevaptır. Fransız işgal kuvvetlerinin Mütareke hükümlerine aykırı olarak yaptığı harekât ile, Ermeni asker ve ahalisi tarafından Müslüman ahali aleyhinde çıkarılan olaylar hakkında dosyadan çıkarılarak bir araya toplanan bilgi özetleriyle Fransız ordusunda hizmetli bulunan veya bugün Adana'da yaşayan Ermenilerin Diyarbakır ve Mamuretülaziz vilâyetleri dahilinde yaşayan Ermeni ahaliyi Müslümanlar aleyhine ne şekilde kışkırttıkları hakkında dikkat çeken bazı bilgiler içeren ve mahallince elde edilip asılları saklanan mektupların gönderilen özetleri ekte arz edilmiştir.

Aslında evvelce gerek Fransız işgal kuvvetlerinin Mütareke hükümlerine uygun olmayan hareketleri, gerekse Ermeni asker ve ahalisi tarafından Müslümanlar aleyhine yapılan saldırılar hakkındaki malumat bölgelerden bildirildikçe hemen Harbiye Nezâreti'ne yazılmıştır. Bu defa bir araya getirilen özetler daha önce gelen yazılı haberlerin yer aldığı dosyalardan çıkarılmıştır. Ancak işgal bölgelerinde bütün haberleşmenin ve özellikle resmî haberleşmenin sıkı bir kontrol ve sansüre tabi tutulması dolayısıyla söz konusu olaylar ancak sansürden zorlukla geçirilebilen bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Özetleri sunulan mektuplar da bugün Adana'da bulunan Ermenilerin Osmanlı ülkesinin diğer kısımlarında yaşayan vatandaşlarını Müslüman ahali aleyhine kışkırtıp harekete geçirmekte olduklarını açık açık ispat etmektedir. Arz olunur.

20 Mart 1920

Dahiliye Nâzırı adına
Müsteşar
Âli Faik

Bâb-ı Ali

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

14 Aralık 1918 günü Dört Yol Mahkeme Dairesi'ne Fransız askerî elbisesi giymiş Ermeniler gelerek belgeleri pencereden aşağı sokağa atmışlardır. Ocaklı köyü halkından Osman Ağa'nın evine zorla girerek yağmalamışlar, Cafer ve Rüştü Efendilerin on dört keçisiyle iki koyununu götürmüşlerdir. Bu saldırılardan korkuya kapılan memurlar evlerini çevre köylere nakletmek zorunda kalmışlardır. İki asker ve dört sivil Ermeni Dört Yol Emlâk-ı Emîriye Memuru Ahmed Efendi'nin evine zorla girmişler, misafiri olan Medineli bir hoca efendiyi tehdit ederek para istemişlerdir. Bağdasar Efendi ile kaymakamın maiyyetiyle birlikte yetişmesi üzerine hayatı kurtulabilmiştir. Payas halkından Çolak Ali'nin evine Ermeni askerleri girmişler, eşya ve parasını gasp etmişlerdir. Bu saldırılardan dolayı şikâyet için İskenderun'a giden Ali'nin Fransızlar tarafın-

dan orada alıkonduğunun bölgeden gelen haberlerden anlaşıldığı Adana Vilâyeti'nin 15 Aralık 1918 tarihli yazısında bildirilmiştir.

Kayserili arabacılardan Hacı Ahmed Ağa ile arkadaşları Lütfullah Çavuş, Hacı Ömer oğlu Mehmed ve İsmail oğlu Hasan Çavuş'un 16 Şubat 1919 tarihinde Adana'dan Kayseri'ye ticarî eşya naklederlerken yolda Pozantı'ya bir buçuk saat uzaklıktaki Yoksulluhan adlı yerde altı silahlı Ermeni eşkıya tarafından han içerisinde tutuklandıkları, diğer kırk yolcu ile birlikte elleri ve gözleri bağlanarak hepsinin para ve eşyalarının gasp edildiği Kamışlı nahiyesi müdürünün tahkikatından anlaşılmış ve Kayseri Mutasarrıflığı'nın 25 Mart 1919 tarihli resmî yazısıyla doğrulanmıştır.

11 Nisan 1919 gecesi Bağdat hattından Konya'ya gelen tren yolcularından Fatih Askerlik Şubesi Başçavuşu Maraşlı Mehmed Nuri Efendi ile arkadaşı Zor Telgraf Müdürü Maraşlı Muharrem ve Evrak Muhasebecisi Aksaraylı Muhiddin Efendi'yi Toprakkale ile Osmaniye arasında tren içerisinde Fransız asker kıyafetinde iki Ermeni bıçakla yaralamışlar, Muharrem Efendi'yi trenden aşağıya atmışlardır. Muhiddin Efendi'nin bu saldırıdan korkarak Adana'da kalmaya mecbur olduğu, Muharrem Efendi'nin de aldığı yaradan dolayı Toprakkale'deki İngiliz Hastanesi'nde öldüğü yapılan tahkikattan anlaşılmıştır. Bu durum Konya ve Adana vilâyetlerinin 28 Nisan 1919 tarihli resmî yazısıyla da te'yid edilmiştir.

Şamlı tüccarlardan Cuycânî oğlu Ahmed Münir ve Mehmed Salih Efendiler'in İstanbul'a gelirlerken Islahiye'de Fransız askeri kıyafetinde birkaç Ermeni tarafından öldürüldükleri resmî tahkikat üzerine Adana Vilâyeti'nin 18 Eylül 1919 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

Haçin kazası merkeziyle kuzeyinde bulunan Şar köyünde çoğunluğu süvariden oluşan 500'den fazla Ermeni gönüllü askerine civardan gelen Ermenilerin yavaş yavaş katıldığı, kendilerine silah dağıtıldığı ve bunlara kumanda eden subayların Ermeni olduğu, Naberte adlı subayın Müslüman halka hakaret edip baskı yaptığı ve Müslüman ahalinin korku

yüzünden kaçtığıının civar yerlerden alınan haberler ve yapılan tahkikatla ortaya çıktığı Kayseri Mutasarrıflığı'nın 18 Ekim 1919 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

30 Ekim gecesi Karagöz çarşısında Fransız askeri elbisesi giyinmiş ve Türkçe konuşan üç kişinin Kilisli Hüseyin'in oğlu Akif ve arkadaşı Salih oğlu Ahmed'i tutup üzerindeki para ve silahı alarak dövdükleri, 1 Kasım gecesi mavzer silahlı 12 kişilik bir Ermeni çetesinin Molla Ahmed mahallesinde oturan Kemo'nun kapısını zorla açarak evini tamamen soydukları, bu Ermenilerden birinin Akyol mahallesinden Arıcının oğlu Karabet, diğerinin de Tütüncü Avadis olduğunun ev sahibi tarafından teşhis edildiği, yine aynı gece jandarma karakol kumandanı Mehmed İzzet Çavuş'un üzerine Fransız gönüllü askerlerinden sekiz Ermeninin kama ve tabancalarla hücum ederek kaputu ve yakalığını yırtıp parasını alarak kaçtıkları yapılan tahkikat üzerine Antep Mutasarrıflığı'ndan 2 Kasım 1919 tarihinde bildirilmiştir.

Ömerli köyü civarında yedi kişinin gözleri oyularak süngülendikleri Harbiye Nezâreti'nin 6 Kasım 1919 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

Adana'da Fransız administratörünün tercümanı Kemal, Evkaf Müdürü Şefik ve Polis Cemal Efendilerin bir Ermeni tarafından katledildikleri, esaretten geri dönen altı asker ve bir Müslüman bakkalın trenden atılarak öldürüldükleri, Ulukışla içerisinde Koçak civarındaki İlifgin köyüne 6 Kasım 1919 gecesi gelen Fransız Ermeni askerlerinin köyün erkeklerini dövüp kadınlardan bir kısmının ırzlarına geçtikleri Harbiye Nezâreti'nden 20 Kasım 1919 tarihinde bildirilmiştir.

Antep'te Ermenilerin büyük çarşının çeşitli yerlerine yağlı paçavralarla kundak sokarken yakalandıklarının On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen haberlerden anlaşıldığı Harbiye Nezâreti'nin 4 Aralık 1919 tarihli yazısında bildirilmiştir.

Zeytun civarında ılıcada yıkanmakta olan üç jandarmanın Zeytun Ermenileri tarafından kasabaya gönderilip hapsedildiği, Zeytun Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi ile Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş'un Erme-

niler tarafından götürüldükleri, hayatta olup olmadıklarına dair hiçbir bilgi olmadığı, 50 kadar silahlı Ermeni çetesinin Zeytun'un bir buçuk saat uzağındaki dutlukları basarak 12 Müslüman evini çoluk çocuklarıyla birlikte Zeytun'a gönderdiklerinin Elbistan'da yapılan tahkikattan anlaşıldığı Sivas Vilâyeti'nin 5 Ocak 1920 tarihli telgrafında bildirilmiştir.

Fransızların Kilikya'da topladıkları kuvvetler arasında bulunan Ermeni fedailerinin önlerine gelen Müslüman köylerini yıktıkları, halkın mal ve canlarına taarruz ettikleri, bu cümleden olarak Islahiye üzerinde ve Maraş'a beş saat uzaklıkta bulunan Eloğlu köyü civarında yapılan taarruz üzerine dağlara sığınmak zorunda kalan halkın çetelerle çarpıştığı ve birçok masumun şehit olduğunun gelenlerin ifadeleri ve yapılan tahkikattan anlaşıldığı Maraş Mutasarrıflığı'nın 10 Ocak 1920 tarihli telgrafında bildirilmiştir.

Silahlı Ermeniler tarafından Haçın kazasının Mağara nahiyesine baskın yapılarak bazı Müslüman kadınların namusuna saldırıda bulunulduğunun bölgeden haber verildiği Harbiye Nezâreti'nden gelen 18 Ocak 1920 tarihli yazıda bildirilmiştir.

1 Ocak günü Maraş'ta Çukuroba Camii'ne Ermeniler tarafından bomba konulmuşsa da patlamasına fırsat verilmediğinin ve minarede ezan okuyan müezzine Ermeniler tarafından ateş açıldığının bölgedeki tahkikattan anlaşıldığı Harbiye Nezâreti'nin 21 Ocak 1920 tarihli yazısından bildirilmiştir.

Maraş Evkaf Memuru Evliya Efendi'nin Ermeniler tarafından şehit edildiği bölgeden gelen 4 Şubat 1920 tarihli yazıdan anlaşılmıştır.

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Suret

1-Mersin'de Dires Nazbaryan'dan Diyarbakır'da Hagop Berberyan'a:

İki-üç yıl önce orada birçok Ermeni öldürmüşler, bunu haber aldık. 3.000 kadar kuvvete sahip bir Ermeni çetesi Rusya yoluyla Van tarafına giderek oralarda intikam almak ve kan dökmek için Amerika'dan buraya gelmişlerdir. Geleceğimiz gayet iyidir. Bundan sonra biz Türklere hakim olacağız. Buralardaki Müslümanların bugün elimizde esirden hiçbir farkları yoktur.

2-Mersin'de Dires Nazbaryan'dan Diyarbakır'da Nuvart Acem-yan'a:

Buralardaki Müslümanlardan yanında Ermeni ve Fransız bayrağı olmayanlar hapsediliyor. İnşallah Ermenistan kurulacaktır. Bir süre sonra sizi memnun edecek müjdelere vereceğiz.

3-Adana'da A. Bezyanyan'dan Diyarbakır'da Karabet Nazyab-yan'a:

Müslümanların yanında Ermeni kızlarının bulunmasından üzüntü duymayınız. Zamanı gelince Müslümanlar bunları bize teslim edeceklerdir. Burada birçok Ermeni çeteleri toplanmıştır. Allah bunları muvaffak ederse maksatları oralara kadar gelmektir. Merak etmeyiniz, yakında oralardayız.

4-Aslen Diyarbakırlı olup 30 yıl önce Amerika'ya giden ve bugün Mersin'de Ermeni komitesinde yüzbaşı olan Çalkanyan tarafından Diyarbakır'da Kiragos Tuzcuyan'a:

Adana'da oğlum iki üç defa savaşa girmiş, son defada birkaç yerinden yaralanarak geri dönmüştür. 30 kişiden ibaret arkadaşlarından Aram adlı olanı büyük kahramanlık göstermiştir. İnşallah emelimize ulaşacağız.

5-Mersin'de Bercuhi Samuya tarafından Diyarbakır'da Takuhin Berberyan'a:

Siz orada şimdilik iyi geçinmeye çalışınız. Biz geldiğimiz zaman sizi esaretten kurtarıyoruz. Ancak Müslümanlar da burada esirden farklı değildirler.

6-İstanbul'da Siron Sinekliyan tarafından Diyarbakır'da Toma Hamalyan'a:

Amerika Kızılhaç Komitesi İstanbul'a kadar gelmiştir. Diyarbakır'a da gidecektir. Oralarda ne cereyan ediyorsa doğruca bize bildiriniz, asla korkmayınız. Çünkü bizim korku zamanlarımız geçti, korkacak hiçbir şey yoktur ve kalmamıştır.

[1920]

BOA. HR. SYS. 2544-17/10-12, 13, 15

44

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus
8997

Hariciye Nezâreti'ne

Gizli ve çok acildir

Maraş ve çevresinde meydana gelen çatışmalar sebebiyle Adana'da durumun bugünlerde tehlikeli bir hal almakta olduğu, geçen Pazar günü borsa önünde maksatlı olarak çıkarılan bir kargaşa ile halkın heyecana sürüklendiği, bütün dükkânların kapandığı, halkın kaçmaya başladığı, Fransızlar tarafından Ermenilerin oturdukları yerlere Ermeni jandarma erleri ve karakol kumandanı konulduğu, Hasanbeyli, Haruniye, Bahçe ve diğer yerlerdeki Ermenilere silah dağıtıldığı, Adana'da gönüllü jandarma adı altında ve gizli bir şekilde Ermenilerin silahlanmakta olduğu sağlam kaynaklardan haber alınmıştır. Bu bilgiler doğru ise Adana'daki Müslüman halkın hayatına ve mevcudiyetlerine yapılacak bir saldırının korkunç sonuçlar doğurması, bu saldırılardan haberdar olacak olan Adana civarında ve Anadolu'da bulunan Müslüman halkın galeyana gelerek bundan görülmedik olaylar çıkması ihtimali vardır. Ayrıca bütün Anadolu'nun şimdiye kadar korunmasına çalışılan asayiş de bozulacağından gereken-

lerle görüşülerek sıkı ve önleyici tedbirler alınıp bu gibi saldırıların olmasına kesinlikle meydan ve imkân tanınmaması yolunda gayret gösterilmesi Adana Vilâyeti'ne telgrafla emredilmiştir. General Dufieux'ye, Mösyö Brémond'a ve General Gouraud'ya buna göre telgrafla gerekli tavsiyelerde bulunulması için Fransa Fevkalade Komiserliği nezdinde acilen girişimlerde bulunulması nezâretinizin yüksek müsaadelerine bırakılmıştır.

5 Şubat 1920

Dahiliye Nâzırı

Mehmed Şerif

BOA. HR. SYS. 2544-10/3

45

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Dört Yüksek Komiserliğe Nota

1-Mersin ve Adana'da Ermenilerden oluşan birliklerin kurulmasına girişilmektedir. Fransız kadroları bazen yeni askere alınan Ermenilerle tamamlanmaktadır.

2-Fransız yönetimine bırakılan Pozantı-Cerablus demiryolu hattı üzerinde makas ve köprüler Ermeniler tarafından tutulmaktadır. Cerablus'a gelen manganın büyük bir çoğunluğu Ermenilerden oluşmaktadır.

3-Urfa Jandarma Tabur Komutanı Seza Bey ve Teğmen Hüseyin Pertev Efendi tutuklanmışlardır. Bu şahıslardan hiçbir bilgi alınamamıştır.

4-Fransız askerî yetkililer, Azez ve civarındaki köylerde bulunan halka silah dağıtmışlardır.

5 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2556-1/70

Telgraf**Çıkış yeri: Van****Numarası: 313***Sadâret Yüksek Makamı'na*

Asker kıyafetli birkaç yüz Ermeni fesatçıyı Fransız kuvvetleri içersine sokarak Maraş'a giden General Querette'in hükümet konağını işgal ettiği, ahalinin ileri gelenlerini hapsedtiği, kasaba üzerine top ve mitralyözlerle ateş açtığı ve ayrıca katliam gibi bir vahşete de başladığını üzüntüyle öğrenmiş bulunuyoruz. Biz Avrupa'dan özellikle de İtilâf Devletleri'nden adalet beklerken her an yeni bir üzücü olayın ortaya çıkmasına artık tahammül edemeyiz. Mütareke hükümleri, adalet ve insanlığa aykırı olarak Fransızların arazi işgali ve bu şekilde zulüm yapma girişimlerinin dünyada yeniden büyük bir savaşın tekrarına sebep olacağını haber vermektedir. Türkler aleyhlerine yapılan bu suikastleri ortadan kaldırmak ve karşı harekette bulunmaktan aciz değildirler. Sükûnetimiz ancak barışın sağlanması ve İtilâf Devletleri'nin vereceği adil kararı beklediğimiz içindir. Yoksa bağlı bulunduğu hükümetin emir ve talimatıyla Ermeni intikamına yol açan General Querette ve yoldaşlarını birkaç saat zarfında içimizden çıkarmamız zor değildir. Zaten milliyeti ve ilerlemesi tehdit altında olan milletimiz sonunda üzerine düşen görevi yapacak ve şanlı tarihini karalamayacaktır. Bu mazlum milleti hunhar tecavüzlerden kurtaracak etkili tedbirlerin alınmasını, acilen cevap vermekle yükümlü hükümetimizden ve İtilâf Devletleri'nden insanlık adına rica ederiz.

7 Şubat 1920

Belediye Reisi Derviş	Müftü Ziya	Eşraftan Tufan	Eşraftan Derviş
Eşraftan Mustafa	Haydaran Aşiret Reisi Dursun	Millî Aşiret Reisi Ömer Şemsi	

BOA. HR. SYS. 2544-6/11-12

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gönderilen şifredir.

1-Maraş Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafta son yirmi dört saat içerisinde Fransızlarla Ermenilerin kışla ve başka yerlerden şehri korkunç bir şekilde bombardıman ettikleri, mermilerin yağmur gibi yağdığı ve Müslüman halkın müdafaada sebat ettiği, durumun değişmediği bildirilmiştir.

2-Elbistan vasıtasıyla alınan bilgilerde ise bugün Maraş üzerine bir Fransız uçağının geldiği ve çatışmaların sürdüğü anlaşılmıştır.

3-Kolordunun diğer yerlerinde önemli bir olay olmamıştır.

4-419 numarasıyla Nezâret'e ve komşu kolordulara yazılmıştır.

7 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gönderilen şifredir.

6 Şubat 1920 raporudur:

1-Maraş olayı hakkında mutasarrıflıktan gelen 5 ve 6 Şubat 1920 tarihli raporlar aynen aşağıdadır:

Fransızlar bugün 5 Şubat 1920 itibarıyla kışladan iki üç posta şiddetli top ve mitralyöz ateşi açmakla birlikte müstahkem mevkilere ve kiliselerle manastırdan memleket üzerine bomba ve domdom kurşunu yağdırmışlardır. Kanlı olaylar meydana gelmiştir. Sokak savaşları ve yangın devam etmektedir. Memleket külhan halini almıştır. Zehirli

kurşunlardan yaralıların çoğu şehitler safına katılmıştır. Bu durumlar Müslüman halkın da uyanık olmasını ve savunmaya geçmesini sağlamış ancak durum değişmemiştir. 6 Şubat 1920 günü alaturka saat dört sularında Adana yönünden Maraş'a bir Fransız uçağı gelmiş, Şark Ordusu Erkân-ı Harbiyesi'nden Maraş Fransa Kumandanlığı'na hitaben çeşitli yerlere bir torba içerisinde Fransızca üç ayrı kâğıt atılmıştır. Bu kâğıtlar alınıp incelendiğinde havayoluyla haberleşme için bir takım resmî işaret ve şifre tariflerini içerdiği anlaşılmıştır.

2-Elbistan vasıtasıyla alınan haberlerde Maraş'a gelen uçağın attığı evraktaki işaretlerin insan, top ve mitralyöz kayıplarını göstermeye özgü olduğu, şifre anahtarı bulunduğu, haberleşmenin süratli bir şekilde ve Suriye ile Kilikya arasında bu işaretler çerçevesinde yapılması emrinin ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca Maraş'taki Amerika misyonerleri harekâtın incelenmesi için başvuruda bulunacaklarını belirterek mutasarrıflığa gelmişlerdir. Mutasarrıf da aracılığı şartların mutlak bir şekilde yerine getirilmesi halinde millete tebliğ edeceğini cevaben bildirmiştir. Ayrıca nezdindeki tutukluların sıhhat içerisinde oldukları, ancak yiyecek konusunda sıkıntı çektikleri anlaşılmıştır.

3-414 numarasıyla Harbiye Nezâreti'ne ve komşu kolordulara yazılmıştır.

6 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gönderilen şifredir.

Cevap: 5 Şubat 1920. Erkân-ı Harbiye 1/688

1-Maraşlıların iki top ele geçirerek, terhis edilmiş asker ve ihtiyat topçu subaylarını başarıyla kullandıkları anlaşılmıştır. Bu topların Suriye

ric'ati sırasında Maraşlılar tarafından saklanmış iki adi cebel topu olduğu tahmin edilmektedir. Bu konuda incelemeler yaptırılmaktadır.

2-Maraşlıların millî bağımsızlığı müdafaa için çok esaslı hazırlıklarda bulundukları anlaşılmaktadır. Raporlarda da kısmen arzedildiği gibi tahminen on üç buçuk ay önce şehri sekiz bölgeye ayırdıkları, kumandanlar tayin ettikleri, mevcut ihtiyat subaylarının görevlerine ihtiyaç halinde bir yerden diğerine gitmek üzere polis elbiseleriyle hazırlandıkları, zenginlerden daha fazla olmak üzere tüm halktan aylık 100, 200, 300 ve 400 kuruş para yardımı alıp ayrıca mal olarak da bir hayli zahireyi taahhüt ve zorla topladıkları, çeşitli yerlerden ve Halep'ten silah tedarik ettikleri doğrulanmıştır. Fransızların İslahiye ve Antep yönünden Maraş'a gelmekte olan cephaneye, silah ve erzak kabilelerine yapılan taarruzda bir hayli silah ve mühimmat ele geçirdikleri, Fransızlar tarafından şehre ateş açıldığı zaman hükümet dairesinden 600 silahın yağma edildiği bildirilmektedir. Maraş deposunda bulunan 400 sandık cephaneden burada Fransızlar oturduğundan ötürü yararlanılamamıştır. Maraşlıların Elbistan-Pazarcık civarıyla da kuvvetli bir bağlantı oluşturdıkları, son olayda telgraf telleri Ermeniler tarafından tamamen kesilmişken günü gününe her tarafa bilgi yetiştirmelerinden, başlangıçta şehrin dışında özel bir haber merkezi kurmalarından, her taraftan silahlarını kapıp gelen Pazarcık, Elbistan, Çardak ve Göksun gibi yerlerin halkı ile kuvvetlerini sürekli artırarak sonunda mahsur ve mahkumken bugün hakim duruma geldikleri anlaşılmaktadır.

Hâlen Maraş ve çevre köylerinde bir hayli Müslüman bulunduğu için bizzat Maraşlıların kuvvet ve silahları hakkında tam bir rakam verilmesinin mümkün olamayacağını arzederim. Edinilen bilgilere göre sadece Pazarcık'tan 800, Elbistan'dan bu miktara yakın, Çardak'tan 200 ve komşu köylerden de bilinmeyen miktarda mücahit gelmiştir. Bunların hepsinin orada kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Ancak bu konuda yaptırılacak tahkikat bölümler halinde arz olunacaktır.

3-Son günlerde Maraş içerisindeki Fransızların kollardaki Amerikalılara müracaat ederek anlaşmak istedikleri, fakat diğer taraftan uçakla işaret talimatı atılmasına, cephane ve mühimmat kabileleri gönderilmesine nazaran fırsat bulurlarsa Müslümanları tamamen ezmek istedikleri ve zaman kazanmaya çalışacakları tahmin edilmektedir.

4-415 numarasıyla cevaben Hariciye Nezâreti'ne, bilgi için de komşu kolordulara arzedilmiştir.

7 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gönderilen şifredir.

8 Şubat 1920 raporudur:

1-Maraş Mutasarrıflığı'ndan. 7 Şubat 1920'de Fransız kıtaları memleketin her tarafını, hükümet, askerlik ve özel idare dairelerini sıkı bir şekilde bombardıman edince evler yerle bir olmuş, memleketin çeşitli noktalarında yangınlar çıkmıştır. Müslümanlar bu felâketlere asla önem vermeyerek savunmada sebat etmişlerdir. Durum değişmemiştir. Bugün alaturka saat sekiz sularında Fransızlara Islahiye yönünden gelen 500 kadar yardım kıtası iki hava topu ile şehre bir buçuk saat mesafeye kadar sokulmuş ve bombardımanla şehre girmeye çalışmışsa da halk tarafından durdurulmuştur. Çatışma halen devam etmektedir. Şu saate kadar sonuç alınamamıştır.

2-Elbistan vasıtasıyla alınan bilgilerde ise Bababurnu yönünden gelen düşman yardım kuvveti ile kasabadakiler arasındaki çatışmaların sürdüğü, düşmanın 8 Şubat günü itibarıyla saat üçü geçinceye kadar Maraş'a girmeyi başaramadığı ve etraftan gelen ahali ile düşmanın kasabaya girmesine engel olunduğu bildirilmektedir.

3-Önceden beri Bafra (?) yoluna musallat olan Eğribelli Atanas adlı şakinin bu defa köyünden beş on ev halkını sürdüğü haber alınınca cezalandırılması için köyüne kuvvetli bir müfreze gönderilmiş, çıkan çatışmada Atanas başından yara alarak kayıplara karışmış, köyden iki kişi de yaralanmıştır. Müfrezeden bir şehit, bir de yaralı olduğu On Beşinci Fırka'dan bildirilmiştir. Harekât 429 numarasıyla Harbiye Nezâreti'ne ve komşu kolordulara arzedilmiştir.

8 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-9/5-8

48

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

*Diyarbakır Vilâyeti Vekâleti'nden alınan
7 Şubat 1920 tarihli şifreli telgrafın suretidir.*

Fransızlarla Ermenilerin birleşerek Maraş'ta ve diğer bölgelerde Müslümanlara reva gördükleri mezâlîme ilişkin güvenilirlik derecesi hükümetçe bilinmeyen ve her gün buralara akseden heyecan dolu haberler, yakında Urfa'da da mutlaka yapılacak olan benzer mezâlîmin sonuçta Diyarbakır halkı için de uygulanmasının Fransızlar tarafından düşünüldüğü yolunda halk arasında yerleşen kanaatler ve son olarak Fransızların şu anda çarpıştıkları haber alınan Urfa Arap aşiretlerinin karşı koyamaları halinde uğursuz Fransız-Ermeni ihtiras selinin bu vilâyet halkını da kanlı ve korku bir levhaya maruz bırakacağı hakkında halkın zihnini bulandıran ihtimaller üzerine bu kötülükleri uzaktan karşılamak üzere dün Siverek Kuvâ-yı Milliyesi'nden 400, Viranşehir'den de bu miktarda bir mevcudun Urfa'ya doğru hareket ettiği haber alınmış, bu millî akımın hızla yayılacağı gidişattan anlaşılmıştır. Bilgilerinize arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2544-9/11

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Mamuretülaziz Vilâyeti Vekâleti'nden alınan
 7 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf suretidir.*

Maraş'ta bulunan Fransızlarla Ermenilerin Müslüman halka karşı saldırıya geçmeleri üzerine Maraş ve çevresinde bulunan Kuvâ-yı Milliye tarafından savunma hazırlıkları yapıldığı, aralarındaki şiddetli çarpışmaların sürdüğü, Antep'den Maraş'a erzak ve cephane nakleden bir Fransız nakliye kolunun Behisnili meşhur eşkıya Benli (?) Ali ve avanesi tarafından imha edildiği, avane reisleriyle Millî aşiretinden oluşan 2.000 kadar atlı ve 600 kadar da develi bir kuvvetin 1 Şubat 1920'de Suruç'a gelerek kasabayı kuşattığı, Fransızlara kasabayı terk etmelerini, aksi halde hücum edeceklerini bildirdikleri, Berazi aşireti reisinin Yasravi (Mersavi ?) aşiretleriyle birleşerek tren hattını tahrip etmeye gittiği, Cerablus-Müslime Cerablus-Akçakale hattının tahrip edildiği, Suruç'taki Fransızların Birecik'e çekildiği, Maraş'ta Ermeni fedailerinin geri çekildiği, Şekerdere Kilisesi'nin yakıldığı, içerisinde bulunan altı sandık cephane, yirmi bomba ve bir otomatik tüfeğe el konulduğu, şehrin çeşitli bölgelerinin Kuvâ-yı Milliye tarafından ele geçirildiği, Aksu Kilisesi'nde gizlenen Fransız müfrezesinin tamamen imha edildiği, Antep yolu üzerinde Çam mevkiinde yüz elli kişilik müfreze ile Atizi mevkiine sığınmış olan Fransız müfrezesinin Kuvâ-yı Milliye tarafından kuşatıldığı, o taraftan Maraş'taki Müslüman halkın yardımına koşan Kuvâ-yı Milliye'nin öncü kısımlarının Maraş'a ulaştığı, Ermeni komitecileriyle Fransız generalinin Amerikan Koleji'ne sığındıkları ve koleje Amerikan bayrağı çektikleri, çarpışmaların Nicdal (?) kabilesi reisi ve eski mebuslardan Kemal Esad Bey'in kabilesi ile Fransızlar arasında olduğu, bu çarpışmalarda Fransızlardan 400 kişinin esir alındığı, 20 mitralyöz ve 14 top ele geçirildiği, Urfa'daki

Fransızların hükümet işlerine müdahaleden vazgeçerek savunma hazırlıklarıyla uğraştıkları alınan haberler arasındadır. Bilgilerinize arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2544-9/10

50

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Komisyon-ı Mahsus
Sayı: 20422/59

Maraş hakkında

Reşid Paşa'dan Fransa Yüksek Komiserliği'ne

26 Ocak 1920 tarih ve 20166/33 sayılı bildirisine bağlı olarak Bâbîâlî, Maraş Vilâyeti'nin Fransız birliklerince bombardımana tabi tutulduğu bilgisini aldığı Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği'nin dikkatine sunar.

Vilâyet içerisinde büyük bir kısmı Fransız üniforması taşıyan Ermeniler, Katolik ve Ermeni kiliselerinde içeriye yerleştirilmiş makineli tüfeklerle mahalle halkı üzerine ölüm ateşi açmışlardır. Buralardan fırlatılan bombalarla Fransız topçu mermileri, kuzeyden esen rüzgârın da yardımıyla çok sayıda mahallenin yanıp kül olmasına sebep olmuştur.

Öte yandan, tutuklanması bir önceki notanın konusunu teşkil eden, Fransız General nezdine delege olarak gönderilen şehir eşrafının geçici olarak alıkonulması işlemi devam etmektedir.

Sonuç olarak Bâbîâlî, şehrin bombalanmasının durdurulması için işgal kuvvetlerine bilgi ulaştırılması hususunda müracaatlarını tekrarlamak durumundadır.

Hariciye Nâzırı bu vesile ile Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri-ne en derin sevgi ve saygılarını iletme fırsatı bulmaktadır.

7 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-4/2

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi**Şube: 2***Diyarbakır'da:**On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne gelen
7 Şubat 1920 tarih ve 317/368 numaralı şifre suretidir.*

1-Cizre'deki taburumuzun 31 Ocak 1920 tarihli bildirimine göre esaretten geri dönen iki askerimiz, 200 esirimizin Bağdat'a getirildiğini ve bir Hint süvari bölüğünün Musul'dan Dehuk yönüne hareket etmekte olduğunu görmüştür.

2-Fransızlarla İngilizlerin işgal ve mezâlimi Cizre'de toplanan Musul, Diyarbakır ve Bitlis vilâyetlerinde en fazla söz sahibi aşiretlerin reislerinden on altı imza ile protesto edilmiştir. Bu telgrafta İmadiye, Akra'da Gezibar (Zibar?) ve Revandüz'den İngilizlerin çıkarıldığı, aşiretlerin Osmanlı Hükümeti'ne katıldıkları, Wilson Prensipleri'nin tamamen uygulanması, Ermeni ve Rum komitelerinin mezâlimi, İstanbul ve Boğazlar meseleleri ve bu konudaki kaynaklar, Osmanlı hakimiyetini ihlâl eden haberler, Kürt Teâli Cemiyeti'nin ayrılıkçı fikir ve hareketleri son derece nefretle dile getirilmekte ve açıklanmaktadır. İmzalar arasında Şemr, Taycur (Deycur?) ve Sincar Reisi Ahmed el-Matu (?) ve Bitlis vilâyetinin en fazla sözü geçen Kürt reislerinin isimleri vardır. Elazığ'da büyük bir miting yapılarak İzmir, Maraş, Adana mezâlimi protesto edilmiş, sulhün bir an önce imzalanması ve Wilson Prensipleri'nin uygulanması istenmiştir. Maraş mezâlimi mıntıkamda her taraftan protesto edilmiştir.

3-Siverek'ten geri döndürülen Albay Normand'ın yanında yaveriy-le birlikte uzun süre Diyarbakır'da kalacağını teyit ettiği, ayrıca daima yanından ayırmadığı ve içinde muhtemelen para olan bir sandığın bulunduğu; geri döndürülmesi hakkındaki telgraf ve Piskopos Kevod'un mektubundan söz edilen paragraflar tercüme edilirken hiddetinden tepindiği ve yüzünün şeklinden piskoposun mektubunun yakalanmasından ve bu

sonucu vermesinden çok etkilendiğinin anlaşıldığı Siverek'ten bildirilmiştir.

7 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-9/12

52

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Suret

Kanunların eksiksiz bir şekilde uygulanıp mal ve şahıslarla ilgili güvenliğin sağlanması için bundan sonra liva dahilinde ve Urfa şehrinde tutuklanan şahısların 24 saat içerisinde isimleriyle tutuklanma sebepleri sancağın idarî işlerine bakan ve lüzum göreceği düzenlemeleri uygulamaya yetkili bulunan Fransız kumandanına bildirilecektir.

İlgili memurlara bunların uygulanmaması halinde sorumlu tutulacaklarının bildirilmesini rica ederim.

Sancak Siyasî Hakimi
Yüzbaşı
Sajeus

BOA. HR. SYS. 2544-7/2

53

Telgraf
Çıkış yeri: Pötürge
Numara: 168

Sadâret Yüksek Makamı'na

Bugünlerde Maraş ve civarındaki Fransız işgal kuvvetleriyle bunlara katılan Ermeniler Müslüman halkı derinden yaralayan malum kötü-lüklere kalkışmışlar, kaza halkını da silaha sarılmaya mecbur etmişlerdir.

Her an umumî barışın istikrarı için susup beklemeyi tercih eden Osmanlı milletinin hakları ve kaderine Fransa gibi uygar bir devletin sebep olması üzüntüyle karşılanmaktadır. Mesele genel bir hale dönüşmeden Mütareke hükümlerine aykırı olarak ortaya çıkan Maraş ve çevresindeki haksız işgalin kaldırılması yolunda çaba gösterilmesini tekrar rica ederiz.

9 Şubat 1920

Pötürge Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına

Mehmed Emin

BOA. HR. SYS. 2544-6/19-20

54

Telgraf

Çıkış yeri: Maden

Sadâret Yüksek Makamı'na

Maraş'ta kesintisiz devam eden cinayetlerin aşırılığı büyük küçük her ferdimizi üzüntüden ağlatmış ve Müslümanların gönlünde sonsuza dek kapanmayacak bir matem yarası açmıştır. Kızgınlıklarını her vesile ile göstermeye hazır olan Ermeni çetelerinin Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Querrete tarafından silahlandırılıp kışkırtılarak masum Müslüman alimlere musallat edilmesi, şehrin içeriden ve dışarıdan karşılıklı ateş altında bırakılması batılı alimlerin bütün özenleriyle hazırladıkları hukuk kurallarının uygulama açısından ne kadar kötü olduğunu ve Mütareke'nin ne şekilde ayaklar altına alındığını açıkça gösteren acı belgelerdir. İnsanlığa sürekli yeni uygarlığın unsurlarını telkin edip öğütleyen Avrupa toplumlarına, özellikle de içlerinde Pierre Loti gibi cidden temiz kalpli bir Müslüman dostunun bulunduğu Fransız toplumuna sesleniyoruz. Eski asırlarda bile örnekleri görülmeyen bu kötülöklere son verilmesini, Allah'ın adaletine olan güvenimizden kaynaklanan sabır ve soğukkanlılığımızın kötüye kullanılmamasını rica ve protesto ediyoruz.

Müslüman unsurunu öldürüp yok etmeye kalkıştığı için General Querette hakkında da en sert kanunî işlemlerin acilen yapılmasını istiyoruz.

9 Şubat 1920

Belediye Reisi Yusuf	Ulemadan Şeyh Musa	Ulemadan Rıfkı	Eşraftan Kadir
Fehmi Ziya	Ergani Madeni Sancağı Müftüsü Salih	Selim	Mehmed
Nuri	Abdullah	Mehmed	Mehmed Ali
Ahmed	Abdurrahman	Ahmed	Mehmed

BOA. HR. SYS. 2544-6/24-25

55

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 2

Diyarbakır'da:

*Üçüncü Kolordu'dan Harbiye Nezâreti'ne gelen
11 Şubat 1920 tarih ve 349 numaralı şifre suretidir.*

1-Maraş'ta Taşcıyan Karabet tarafından Malatya'da Keşiş oğlu Agob'a yazılan tarihsiz bir mektubun tercümesidir:

Adana'da gönüllü yazıldık. Maraş'a geldik. Maraş'ta ihtilâl içerisindeyiz. Şimdilik burada Fransız kuvveti çok yok. Bir avuç Ermeniyiz. Hepimiz de gönüllüyük. Taburumuzun subayları ve askerleri tamamen Ermenidir. Subayımızın ismi Kirkor Efendi'dir. Sürekli olarak Fransız askerleri gelmektedir. İsteğime ulaştım. Bize ne yaptılarsa biz de on misli yapıyoruz. Ermeni bayrağının resmi kırmızı-beyaz nar rengidir. Üzerinde "Tuğ Tuğ Prestiş" yazılıdır. Amerika'dan birçok Ermeni gönüllüleri size doğru geliyor. General Antranik şimdi Amerika'da 30 bin askerle çıkmış geliyor. Bogos Nubar'ın doğurduğu şunlardır: Kilikya, Diyarbakır, Sivas,

Van, Kars ve Bitlis. Zeytun ve Elbistan taraflarına gideceğiz. İsa'nın doğumundan sonra oralara gelmek ümidimiz vardır.

2-Adana Ermeni gönüllü alayından David Markaryan'ın Elazığ'da Kolovart Markaryan'a yazdığı mektupta: "Size Türklerin çok zahmet verdiğini yazmıştınız. Bundan sonra da biz zahmeti onlara vereceğiz. İntikam [için] dua ediniz" yazılıdır.

3-Amerika'dan Harput'a gelen Müslüman amele efradının ifadesine göre Mütareke'den önce Amerika'da bulunan ve yaklaşık 80 bin nüfustan ibaret olan Müslüman amele efradından daha önce nakit para olarak alınan kırkar lira Amerika idaresince tekrar sahiplerine geri verilmiştir. Müslüman amelenin acil olarak memleketlerine iadesi Amerikalılar tarafından tavsiye edilmiştir. Özellikle bu sırada Müslümanlara çok fazla iltifat edilmektedir. Amerika'dan ayrılmak isteyen Ermenilerin gitmelerine Amerikalılarca izin verilmemektedir. Ermenilere: "Henüz yeriniz yurdunuz belli değil, nereye gideceksiniz?" diyorlar. Amerikalıların telkinleriyle bugün Amerika'daki bütün Müslüman ameleler her halde ilkbahara kadar memleketlerine dönmek için Amerika'dan çıkacaklardır.

4-İncelenen mektuplardan ve birinci maddede yazılı mektubun tercümesinden karşımızdaki Fransız kıtaları arasında çok miktarda Ermeni askeri ve intikam fikriyle dolu gönüllülerden oluşan tabur ve alaylar olduğu anlaşıyor. General Antranik'in 30 bin kişiyle Amerika'dan gelmekte olduğuna, Harput ve Diyarbakır'a kadar olan bölgenin Ermenilere verileceğine ilişkin haberlerin mevcutları az olan Fransızları Ermenilerle doldurmak için kasten uydurulmuş teşvik edici bir propagandanın ibaret olması ihtimal dahilinde olmakla beraber Amerika'dan Ermeni gönüllülerinin geldiğine de şüphe yoktur. Geçenlerde Halep'ten gelen Ermenice bir mektupta Ermenilerin Amerikalılarla bile çatıştıkları yazılıydı. Müslüman amelenin Amerikalıların Ermenilerin dönüşüne izin vermediği hakkındaki açıklaması doğruysa çatışmanın bundan dolayı çıkmış olması ihtimali vardır. Karşımızdaki Fransızlar açıkça Ermenileri korumak, silahlandırmak ve eğitmekle unsurlar arasına nifak tohumları atmaktadırlar. Maraş'ta bunun sonucu görülmüştür. Bunun etkisi buralara

kadar yansımaktadır. Urfa'nın Kuvâ-yı Milliyece işgaline de Maraş olayları ve Urfa'da Ermenilerin silahlandırılması sebep olmuştur. Fransızların işgal sahasını idare edecek medenî askeri yoksa arazi sahibi olan bizlere bırakıp gitsinler. Yoksa fikirleri intikam hissiyle dolu Ermenilerden birlikler oluşturarak istila emeli takip etmek ve birçok kan dökülmesine sebep olmak medeniyet adına lekedir. Ay (?) kıtalarının oluşturulması, istihdamının sakıncaları ve bu konudaki deliller anlatılarak mevcut duruma son verdirilip ve buna göre Amerika'daki Ermenilerin barış ve huzur kesin olarak sağlanıncaya kadar vatanımıza gelmelerine asla izin verilmemesi için Amerika Hükümeti nezdinde siyasî girişimlerde bulunulması arz olunur.

11 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-12/2-3

56

Telgraf

Çıkış yeri: Niğde

Numara: 688

Sadâret'e

Kilikya'daki Fransız Başidare Memurluğu'nun unvanı Başkontrol Memurluğu olarak değiştirildiğinden Kilikya'daki kontrol heyetinden başka işgal kuvvetlerinin bulunmaması gerekirken gerek resmî gerekse gayr-ı resmî kuvvetlerle her gün takviye edilmekte ve Ermenilerin teca-vüz maksadına yönelik toplanmalarına ses çıkarılmamaktadır. Fransızlar tarafından Türkler dışındaki unsurlardan milis teşkilatı oluşturulmaktadır. Bu şekilde zavallı Türkler şiddetli bir baskı altında bulundurulmaktadır. Bundan evvelki dileklerimiz acilen yerine getirilmesini ve açık cevap verilmesini beklemekteyiz efendim.

11 Şubat 1920

Niğde'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Merkez Heyeti

BOA. HR. SYS. 2543-11/36

Telgraf

Çıkış yeri: Silvan

Numara: 177

Tarih: 11 Şubat 1920

Padişah'a

Fransızların Ermenilerden oluşturdıkları taburlarla Maraş'ta yaptıkları katliam ve Müslüman kadınların namuslarına taarruzları, kanlı vahşetler karşısında ağlayan insanlık vicdanının şikâyetle yükselen ve merhamet dileyen sesi saf ve masum bir muhitte uzun süre etki uyandırmıştır. Vatan toprağında yer yer görülen bu parçalanma belirtilerinin XX. yüzyılın hürriyet ve medeniyetine bir utanç izi olarak kaydedileceğinde şüphe yoktur. Fransızlarla birlikte bütün medeniyet dünyası şunu çok iyi bilip anlamalıdır ki her masum Müslümana atılacak kurşun 300 milyonluk masum Müslüman muhitini üzüp ağlatacaktır. Umumî Harb'e girişindeki amaçtan habersiz olan ve istemeyerek savaşıyan Müslüman millet şimdi vatanın ortasında verdiği mücadelenin kapsam ve mahiyetini her anlamıyla bilmektedir. Bu itibarla bilinmelidir ki, şimdiki savaş hareketleri karşılık vermek için yapılmış değildir. Namus, vatan ve hayatı korumak uğrunda çocuklarımızdan kadınlarımız ve ak saçlı ihtiyarlarımıza varıncaya dek herkes saldırganların kötü hücumlarını sarsılmaz bir azim ve iman ile kırıp geçirmeye hazırdır. Fransızlarla onların koruyuculuğu altında hareket eden Ermeniler millî ve insanî hiçbir anlayışın kabul ve hazmedemeyeceği hayalperest emeller peşinde koşmaktan vazgeçmelidirler. Fransızları Fransızlar kadar tanıyan, onlarla birçok tarihî olay ve siyasî ilişkilerle dostluk bağları kurmuş olan Osmanlı, şu an kederli zamanında mütefekkir Fransa'dan böyle imha politikasına yönelik kötülüklerin gelmesini değil, sadece ondan iyi niyet görmek istemektedir. İslâmiyet'i rencide etmek zannederiz ki Fransa'nın da siyasî ve iktisadî çıkarlarına uygun düşmez. Korumasız bir Saltanat ve Hilâfet etrafında birleşen Osmanlılar ile masum Müslümanlar topluluğu, şu kıyameti andıran üzüntü ve mücadele sırasında kendisine arka çıkacaklarla ebedî ve kesin bir

dostluk bağlantısı kurmaya çalışacaktır. Kutsal hayat hakkını ve mevcudiyetini gözetmeyenlere karşı da temiz ruhunda daimî ve derin bir kızgınlık ve intikam hissi besleyecektir. Bununla birlikte Mütareke tarihinden sonra bile her yerde ve her fırsatta ortaya konulan bu gibi kanlı manzaralara bir son verilmesini talep ediyor medenî ve sosyal haklarımızın tanınmasını bu defa da bütün uygarlık dünyasından haykırarak istiyoruz. Aksi takdirde varlığımızın tertemiz ruhunu incitecek her hangi bir davranış ve politikada doğması kesin olan her tür olay ve facianın maddî ve manevî sorumluluğunun bize ait olamayacağını da hep birlikte ancak sadece sözle değil gerektiğinde fiilen davamızı isbata hazır bir milletin ruhundan doğan açıklama cesaretimizi tekrarlıyoruz.

Silvan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Müftü Abdurrahman	Bütün kaza aşiret reisleri adına Sadık	Eşraftan Hatib	İleri gelenlerden Süleyman Faik	Belediye Reisi Ahmed Hilmi
Eşraftan Mehmed Nuri	Eşraftan Ali Galib	İleri gelenlerden Ömer	İleri gelenlerden Mehmed	
Eşraftan Hasan Hilmi	Eşraftan Tahir	İleri gelenlerden Şevket	İleri gelenlerden Hüseyin	

BOA. HR. SYS. 2544-1/33-36

58

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

*Sivas Vilâyeti'nden alınan
12 Şubat 1920 tarihli şifre telgraf sureti*

Yaklaşık yirmi gün süren kanlı bir mücadelenin ardından 10/11 Şubat 1920 gecesı Maraş'taki Fransız kuvvetlerinin şehri şiddetle bombardıman ettikten sonra boşaltarak İslahiye yönüne doğru çekildiği, ardından hükümet dairesiyle resmî yerlere Osmanlı bayraklarının çekildikleri, şehirde bulunan Müslümanlarla Ermeniler arasında olabilecek bir çatışmanın engellenmesi ve asayişin sağlanması amacıyla Elbistan'da

bulunan Beşinci Piyade Taburu'yla süvari bölüğünün şimdi Maraş'a girmek üzere hareket ettiği kolordu kumandanlığından şükür ve müjde ifadeleriyle bildirilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2544-9/25

59

Bâb-ı Âlî

Sadâret-i Uzmâ

Mektubî Kalemi

*Latin Kilisesi Reisi Rahip Balcıyan
ve diğer imzalarla Maraş'tan çekilen telgraf sureti*

Bizler, Türk ve Müslümanlarla şimdiye kadar dostâne yaşadığımız ve aramızda ayrılığı gerektirecek hiçbir olay olmadığı halde, birkaç ay evvel Fransızların memleketimize gönderdikleri propagandacı birkaç Ermeninin teşvikiyle Hristiyan ahali, hayatlarının tehlike altında olduğundan ve İngiliz işgal kuvvetleri çekildikten sonra diğer bir işgal kuvvetinin lüzumundan bahseden şikâyetlerde bulunduklarından Ekim sonunda memleket işgal edilmiştir. Daha ilk günde asayiş bozacak olaylar tertipleyip uygulamışlardır. Propagandacılar kazandıkları aşırı taraftarlarına gösteriler yaptırarak Türk dostluğu taraftarı ve asayişin devam etmesi arzusunda bulunanlarımızı ağır cezalara çarptırmışlardır. Son olarak da 21 Ocak'ta Müslümanların katliamı için memlekette bir harp ateşi uyandırmışlar, yirmi iki gün devam eden sokak muharebesinde şehrin dörtte üçünü yakıp top ateşiyle tahrip ederek savuşup gitmişlerdir. Fransızların memleketin işgali için Müslümanların aleyhinde yaptıkları şikâyetlerin tamamı sırf yalan sözlerden ve iki unsur arasında bozgunculuk çıkarmaktan başka hiçbir şey değildir. Bununla beraber Fransızlar çekildikten sonra Müslüman vatandaşlarımızın bizimle yine eski dostluklarını sürdürdüklerini ve haklarımızı da her suretle göz ettiklerini bildiririz.

15 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-11/16

Bâb-ı Âlî
Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi

*Ermeni Katolik Murahhasası Avadis
ve diğer imzalarla Maraş'tan çekilen telgraf sureti*

1-Fransızlar zorla bazı ev ve kiliselerimizi zapt ve işgal etmişlerdir.

2-Ermeni gençlerinden bazılarını zor kullanarak ve tehdit ederek silahlandırmış ve Müslümanlar aleyhine teşvik etmişlerdir.

3-Türklere karşı dostça davrananları tehdit edip bazılarını da beraberlerinde götürmüşlerdir.

4-Memleketi ateşler içerisinde bırakıp binlerce Ermeninin ölümüne sebep olduktan sonra defolup gitmişlerdir.

5-Asırlardan beri olduğu gibi ortak vatanımızda Türk vatandaşlarımızla beraber yaşamak isteğimizi belirtiyor, bol miktarda yabancı paralarıyla ikna edilmiş olan Ermenileri lanetliyoruz.

6-Fransızlar çekildikten sonra gerek can ve mal, gerekse namus konusunda hiçbir zaman katliam yapılmadığı gibi her zaman emniyet içerisinde bulunduğumuzu da ayrıca tasdik ediyoruz.

15 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-11/3

Telgraf
Çıkış yeri: Akçadağ
Numara: 156

Hariciye Nezâreti'ne

Ermeni çeteleriyle Fransızlar tarafından 20 gündür Maraş'ta yapılan kötülüklerin ve kanlı çarpışmaların bildirilmesi konusunda insanlık ve medeniyet dünyasının dikkatlerine sunulan gerçeklerin kabul ettirile-

mediği, bu vahşetin hâlâ devam ettiği ve koca şehrin kadın erkek, çoluk çocuk yok edildiği ortadadır. Boş yere ziyan edilen bu masum kadınların insanlık ve uygarlık dünyasında hiçbir değeri yoksa intikam için karşılık vermekten çekinmeyen kahraman Osmanlılar kendi hak ve bağımsızlıklarını koruyuncaya kadar sebat edeceklerini 700 yıllık varlıklarıyla dünya siyaset ve adaletine göstermişlerdir. Yine bu esası korumak emelindedirler. Devletler hukuku ve yürürlükteki Mütareke'ye tamamen aykırı bu vahşi davranışların giderilerek yoğun olarak Antep, Maraş ve Urfa gibi Osmanlı memleketlerinde toplanan Fransız kuvvetlerinin hemen kaldırılmasını büyük devletlere arz ediyor, gerçekleştirilmesini can u yürekten bekliyoruz. Gerekenler nezdinde girişimlerde bulunulmasını sükun ve asayişin sağlanması namına temenni ederiz.

15 Şubat 1920

Akçadağ Madeni
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi
Hüseyin Hamdi

BOA. HR. SYS. 2544-9/39-40

62

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

*Sivas Vilâyeti'nden gelen
17 Şubat 1920 tarihli telgraf sureti*

15 Şubat 1920 tarihli rapordur:

Maraş hakkında alınan bilgilere göre kasabanın yarısı yanmış, üçte biri top mermilerinin tahribatına uğramıştır. Şehit ve yaralı olanlar dışındaki halk bile olayın dehşet ve devamı yüzünden yorgun ve perişan bir halde bulunmaktadır. Şimdiye kadar 200 şehit ve 500 yaralı tesbit edilebilmiştir. Uçları kesik mermilerle yaralanmış olanların çoğunun

yarası ağırdır. Yaralılar kasabanın Doğu ve Batı mahalleleri için açılan iki hastanede toplanmakta ve burada askerî doktorlar yardımıyla tedavi edilmektedirler. Amerika Kızılhaç Heyeti de bu konuda yardımda bulunmaktadır. Maraş'taki Amerikalıların sağlıklarının yerinde olduğu anlaşılmış, kendileriyle görüşülerek ihtiyaçlarının giderilmesi ve sıhhatli olduklarının gerekli yerlere bildirilmesi tebliğ edilmiştir. Bugün Maraş'ta makineli tüfekli bir piyade taburuyla zayıf mevcutlu iki süvari bölüğü bulunmaktadır. Kasabanın asayişini sağlamak için piyade taburu görevlendirilmiştir. Şu anda asayiş yerindedir. Hatta vaktiyle son çatışmaya katılan Ermeni komitecileri bile Osmanlı Hükümeti sayesinde rahat içeri-sindedirler. Maraş'ın yardıma ihtiyacı olan halkına kolordu subaylarının bağışlarıyla geçici olarak sıcak yemek verilmesi sağlanmıştır.

Dahiliye Nezâreti'ne

Maraş halkına dair kolordu kumandanlığından verilen rapor suretinin bilgi için yukarıda nakledildiği arz olunur.

Vali

Reşid

BOA. HR. SYS. 2544-10/21

63

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Sivas'tan:

17 Şubat 1920 tarihli rapor

Maraş'tan alınan bilgiler aşağıda sunulmuştur:

Fransızlar yaralılarını Maraş'ta bırakmışlar ve bunlar koruma altına aldırılmıştır. Miktarı tespit edilmektedir. Tutukladıkları eşrafı birlikte götürmüşler, yalnız jandarma subayını rahatsız olduğundan yolda salıver-

mişlerdir. Mal, can ve namusları muhafaza altına alınmak şartıyla askeri birliklerimiz çeşitli kilise ve binalara toplanmış, bini silahlı olmak üzere 8500 Ermeni'yi teslim almışlardır. Bunlardan başka Kuvâ-yı Milliye tarafından 450 kadar kadın ve çocuk da koruma altına alınmıştır. Şehrin üçte ikisi yanmıştır. Fransızlar kışlayı yakmışlar ise de depo kısmı yanmamıştır. Depoda saklı 100 sandık mavzer ve yaklaşık 90 sandık Fransız fişegi bulunmuştur. Maraş'daki Amerikalılarla Ermenilerin Fransızlara lanet ettikleri bildirilmektedir. Bu konuda güvenilir kaynaklardan haber alınacak ve telgrafla bildirilecektir.

Nüfusça zayıat miktarı henüz kesin olarak anlaşılamamıştır.

Fransız Generali Querette'in ayaklanmadan önce "Doğu Bölgesi Kumandanı" imzasıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği beyân-nâmenin mahallince tercüme edilen sureti aşağıdadır:

"Maraş'ta işgalin hemen arkasından asayişini sağlamak gibi bir hareketten mahrum bulunduğumuzu anlayarak Islahiye yolu üzerinde asayişini sağlamak için askeri Maraş dışına götürmek mecburiyetinde bulunuyorum. Yakında geri geleceğim. Aşağıdaki şartları kabul ettiğinizi bildirmenizi istiyorum:

Önce Maraş şehri tamamen teslim edilecek ve Osmanlı bayrağı kaldırılarak yerine beyaz bayrak çekilecektir. İkinci olarak Türk ve Ermeni eşrafiyla beraber geçici bir hükümet kurulacak ve benimle sadece bu hükümet ilişkide bulunacaktır. Maraş içinde kırk sekiz saat zarfında ateş kesilecek, bütün cephane, top, mitralyözler ve her çeşit silah hemen teslim edilecektir.

11 Şubat 1920 günü saat yediden itibaren tarafımızdan hiçbir top ve tüfek atılmayacaktır. Burada bulunan Fransız ve Amerikalılara hürmet edilirse rehine olarak tuttuğum eşrafa da iyi davranılacaktır. Hükümet Maraş şehrinin teslimi hakkında bir karar verecek ve bildirecektir. Cevabınızı doktor aracılığıyla gönderiniz, o bana getirir. Maraş'ta bırakılıp emrimi almayan askerlere de emrimin tebliğini rica ederim".

Maraş olayları hakkında kolordu kumandanlığına verilen rapor suretinin bilgi için yukarıda nakledildiği arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2544-9/48-49

64

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Umûr-ı Siyasiye Müdîriyet-i Umumiyesi

Özet

İngiliz kuvvetleri Mütareke'nin imzalanmasından sonra sınır çizgisini aşarak Urfa, Maraş ve Antep livalarını istila etmişler, ancak orada bulundukları bir sene müddetince hükümetin icraatlarına müdahale etmemişlerdir.

31 Ekim'de Paris Umumî Meclisi'nin kararı üzerine İngilizler adı geçen bölgeleri boşaltarak Fransızlara teslim etmişlerdir. Mösyö Defrance'ın 26 Ocak 1920 tarihli notasında "Fransızların, İngilizlerin işgal ettikleri yerleri aynı şekilde değişiklik yapmadan işgal edecekleri" garantisi verilmiştir. İngiliz generali ile Fransız Albay Félix Sainte Marie'nin ortaklaşa Maraş mutasarrıfına verdikleri beş maddelik beyânnâmede¹⁰: Kilis, Maraş ve Antep'e gelen Fransız kuvvetlerinin İngilizlerin yaptıkları aynı vazifeyi yapacakları ve asayiş muhafaza edecekleri, Türk hükümetinin idarî memurlarının vazifelerini yapmakta serbest bırakılacakları, kıtaların değiştirilmesi suretiyle siyasette değişiklik olmayacağı ifade olunmuş ve bilhassa üçüncü maddede intizam, asayiş ve adaletin sürekliliği temin edildiği takdirde hükümet şeklinde değişiklik olmayacağı açıkça belirtilmiştir.

Buna rağmen Maraş'a gelen ve % 90'ı Ermenilerden oluşan Fransız kıtaları memlekete gelişleriyle birlikte Müslüman ahaliye karşı adeta düşmanca bir tavır almışlar ve Maraş'a girdikleri gün hükümet dairesinin

¹⁰ Söz konusu beyânnâme bu serinin II. cildinin 60. belgesinde s.123-124'te yer almaktadır.

kapısındaki nöbetçiye hücum etmişler, yollarda rastgeldikleri polis memurlarıyla ahaliyi dövüp hakaret etmişler ve sokaktan geçen İslâm kadınlarının zorla yüzlerini açtırmışlardır. Akşam üzeri şehir ve civarında üç Müslümanı yaralayıp öldürmüşlerdir. Bu yüzden mahallî emniyet bozulmuş, 2 Kasım günü çarşı pazar kapanmıştır. Bu gibi durumların tekrar etmeyeceğini Fransız kumandan vaat etmişse de Ermeniler çeşitli tecavüz hareketlerinden geri durmamışlardır. Fransızlar Kilis'te neşrettikleri beyânnâmede “niçin taşındığını soruşturmaya bile lüzum görmeksizin üzerinde revolver bulunan bir kişinin sorgusuz sualsiz kurşuna dizileceğini, bir karışıklık çıktığında ölecek veya yaralanacak bir Fransız askerine karşılık, yerli ahalden kura ile iki kişinin kurşuna dizileceğini, bir evden silah atılırsa o evin yakılarak sokakların mitralyöz ve bomba ateşi ile süpürüleceğini” ilan etmişlerdir.

Fransız askerî memurları Elviye-i Selâse'de (Urfa, Maraş, Antep) idarî işlere müdahale ile kendilerinin onaylamadıkları Osmanlı kanunlarını; meselâ tüketim vergisi alımını yürürlükten kaldırmışlardır. Urfa ve Maraş'a “gubernör” unvanıyla askerî memurlar tayin edilmiş ve Adana başadministratörünün emirlerine uymayan memurların şahsen sorumlu olacaklarını ve bulundukları yerleri terketmeleri gerekeceğini bildirmişlerdir.

Cerablus'a Birecik'ten gelen Fransız albayı memurların ne olursa olsun işgal kuvvetleri kumandanlarına müracaat etmeleri gerekeceğini ve maaşların artırılacağını söylemiştir.

Fransız memurları Maraş hükümet konağıyla kalesinden Osmanlı bayrağını indirmişlerdir. Halkın protesto ve fiilî girişimlere kalkışması üzerine yalnız hükümet konağına bayrak çekilmesine izin vermişlerdir.

9 Aralık'ta Antep'e gelen Fransız generali Antep, Maraş ve Urfa ahalisine neşrettiği beyânnâmede: “Padişah ile aynı fikirde olarak Fransa Cumhuriyeti bugün koruma ve himaye görevini Suriye, Kilikya ve Doğu ülkelerine uzatıyor” demiştir. Cerablus'taki Fransız albayı, vazifelerinde devamlılığı görülen memurların maaşlarını artıracığını söylemiştir.

Suruç kaymakamı ile jandarma bölük kumandanı ve Urfa Jandarma kumandanı memuriyetlerinden uzaklaştırılmışlardır. Mahallî işleri kontrol etmek üzere Fransızlar Urfa'ya Suriyeli bir Hıristiyan getirmişlerdir. Urfa guvernörü şüpheli olarak tutuklanacak şahısların isimlerini ve tutuklanma sebeplerini gösteren bir defterin yirmi dört saat zarfında kendilerine gönderilmesini mutasarrıftan talep etmiş, aksi takdirde sorumlu tutulacağı tehdidinde bulunmuştur.

17 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-8/1

65

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Suret

Sivas'tan: Harbiye Nezâreti'ne

Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan 8, 9 Şubat 1920 tarihli raporlar aynen aşağıda yer almaktadır:

Birinci Suret

Dün arz ettiğim Fransız yardım kuvveti dört sahra topuyla beraber bugünkü çatışmada kasabanın kıyısındaki Mercimektepe tepesine kadar ilerlemiş, top ve mitralyözler yerleştirerek bombardımana başlamıştır. Bu yüzden moral bozulmuş, halkın çoğu dağılmıştır. Durum çok kötüdür. Müslüman halk, içlerinde bulunan Ermeni fedailerin katliam yapmasından korkmaktadır. İş Allah'ın yardımına kalmıştır.

İkinci Suret

Bu yirmi dört saat içerisinde gerek evvelki Fransız kıtaları gerekse sonradan gelen yardım kuvveti şehri top ve mitralyözlerle sürekli bombardıman etmiştir. Dağılanlardan bende kalan birkaç kuvvet savunmada ölüme hazırlanmakta, halk arasında teslim bayrağı çekilmesi sözleri dolaşmaktadır. Bununla beraber Müdafaa-i Milliye Cemiyeti metanet

tavsiyesiyle Allah'ın yardımına güvenerek çalışmaktadır. Katliam korkusu herkese dehşet vermektedir. Bombardıman birçok kişinin ölümüne sebep olmuştur. Maraş Jandarma Mülâzımı Ahmed Hilmi ve Polis Komiseri Cemil Efendi de korkudan iki gece önce kaçmışlardır. Benim, evimde sakladığım açılmamış yedi numaralı şifre anahtarlarıyla altı numaralı anahtarın bir nüshası ve bazı gizli yazışmaların dosyası ardarda yapılan bombardıman sonucu yanmıştır. Ancak altı numaralı anahtarın bir nüshası elimde mevcuttur.

Yirmi iki günden beri top, bomba ve makineli tüfek ateşi altında bulunan Maraş kasabasının Islahiye'den gelen sahra toplarıyla tamamen yerle bir edildiği, etraftan gelen ahalinin kısmen toplardan dağıldığı ve Maraşlıları kurtaramadığı anlaşılmaktadır. İçerideki Fransızların silahlandırdığı Ermeni çeteleri ve askerleri tarafından öldürülmek korkusu ve telaşıyla halkın ne yapacağını bilemediği, ailelerini ve çocuklarını koruma zorunluluğuyla silah kullanmaktan bir türlü vazgeçemedikleri dün gelen haberlerde bildirilmektedir. Bu katliamın sürmesi ve etrafa yayılması ihtimalinden büsbütün korkuya kapılan bölge halkını yatıştırmak ve güven vermek için daha önce yine aynı sebeple Elbistan'a gönderilmiş olan zayıf mevcutlu piyade taburu halkın başvurusu ve feryatları üzerine daha güneye sürülmüştür. Kendi evini, beşikteki çocuğunu ve millî onurunu korumaktan başka bir suçu olmayan, yirmi günden beri aileleriyle birlikte evleri yakılan Maraş için medenî ve insanî sonuç veren hiçbir teşebbüs görülememesi ve bu korkunç olaya dair Müslüman gazetelerinde tek bir kelime bile yazdırılmaması faciayı gören ve duyanların tamamını üzüntü ve kedere boğmaktadır.

11 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

BOA. BEO. 346167

Bâb-ı Alî**Hariciye Nezâreti****Matbuât Müdîriyet-i Umumiyesi**

İngiliz kıtalarının Maraş bölgesini Fransızlara devir ve teslim ettikleri 10 Kasım 1919 tarihine ve ondan sonra da 28 Kasım tarihine kadar söz konusu bölgede hiçbir olay çıkmamıştır. Ancak Fransızların bu işgal sırasında yavaş yavaş hükümet işlerine karışmaları ve zaptiye kuvvetlerini Ermenilere bırakmak için bunlara silah dağıtmaya başlamaları Müslümanların hakaret görmeleri ve öldürülmelerine sebep olmuştur. Olaylar aşağıda anlatıldığı gibi gelişmiştir:

1-Fransızlar Maraş kalesine Osmanlı sancağı çekilmemesini istemişlerdir. Müslüman ahali de kaleye Osmanlı bayrağı çekmiştir. Bundan dolayı bir olay çıkmamış, Fransızlar kuvvetlerini artırmışlardır. 4 Ocak 1920 tarihinde Maraş'tan İslahiye tarafına giden ve büyük kısmı Ermenilerden oluşan bir Fransız kuvveti Ceceli ve Sarılar köylerini bombalayarak birçok kişiyi şehit etmişlerdir. Ermeniler tarafından Döngel köyünden on iki hane kaldırılmıştır. Fransızlar, Zeytun Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi ile Karakol Çavuşu Mustafa Efendi'yi de yanlarında götürmüşlerdir.

2-21 Ocak 1920 tarihinde Ermenilerin Maraş'ta hükümeti zorla işgal edecekleri haberini yaymaları üzerine çarşı ve pazar tamamen kapanmış, halktan birkaç kişi saldırıya uğramıştır.

General Querette'in hükümet işlerine doğrudan doğruya müdahale etmesi ve kendisine gönderilen heyetle belde eşrafı ve mutasarrıfı tutuklaması, bilinen Maraş olaylarına sebep olmuştur. Fransız kisvesi altında Fransız kıtalarına katılan Ermeniler top, tüfek, bomba ve makineli tüfekler kullanarak Müslümanlara hücum etmişlerdir. Doğal olarak Müslümanlar da karşılık vermişler ve 7 Şubat 1920 tarihine kadar şehirde çarpışmalar devam etmiştir.

3-Yirmi iki gün devam eden korkunç bombardımandan Maraş'ın yarısı yanmış, kalan kısmı da top mermileriyle tahrip edilmiştir. Çarpışmalarda 200'ü aşkın Müslüman ölmüş ve 500'den fazla kişi de yaralanmıştır. Tabii ki çarpışmalara katılan Ermenilerden de ölü ve yaralılar bulunmaktadır. Fransızların çekilmesinden sonra şehirde sükunet tekrar sağlanmıştır. Değişik kilise ve binalarda toplanmış bulunan 1000'i silahlı olmak üzere 8500 Ermeninin mal, can ve namusları tamamen korunduğu gibi silahlı olarak çarpışmalara katılan Ermeni komitecileri hükümet sayesinde hiçbir saldırıya uğramamışlardır.

4-Zeytun bölgesinde hiçbir Ermeninin burnu bile kanamayıp herkes işi ve gücüyle ilgilenmiştir.

5-Yukarıda anlatılan olaylar, bizzat şahit olan Amerikalılar aracılığıyla araştırılabilir. Latin Kilisesi Ruhanî Reisi Rahip Balcıyan (?), Ermeni milletinden Çorbacıyan Karabet, Ermeni Murahhasası Haçator, Ermeni Katolik Murahhasası Avadis, Başrahip Kiyadyan ve diğer Ermeni ileri gelenleri tarafından gerek Dahiliye Nezâreti'ne ve gerekse Patrikhaneleriyle İtilâf Devletleri temsilcilerine çekilen telgraflarda yukarıdaki açıklamalar doğrulanmakta ve ispat edilmektedir.

Büyük bir kararlılık ve güvence ile ilan ederiz ki Mütareke'nin imzalanmasından bugüne kadar memleket içerisinde hiçbir şekilde katliam yapılmadığı gibi adi olaylar dahi daha önceki zamanlara kıyasla en alt seviyeye inmiştir. Ancak bu iddiamızda Adana gibi memleketimizin işgal edilen kısmını bunun dışında tutmak isteriz. Bu bölgede cinayet olayları çok fazladır. Bunun sebebi de bahsedilen bölgedeki güvenlik işlerinin elimizden alınarak silahlandırılmış Ermenilere verilmesidir. Ne yazık ki bu yapılanlar sonucu katledilenler Ermeniler değil, silahı eline alan Ermenilerin karşısında savunmasız kalan Türklerdir.

Meselâ 11 Aralık 1919'da Dört Yol'a gelen Fransız müfrezesinin büyük kısmını oluşturan firarî yerli Ermeniler bahsedilen yerdeki on iki evi basarak para ve eşyalarını yağmalamışlar ve jandarmalarımızı oradan

uzaklaştırmışlardır. 3 Ocak tarihinde hat boyundaki Ermeni askerleri Islahiye, Durak ve Kelebek'te jandarmalarımıza tecavüzde bulunmuşlar, trenle gelip geçen subaylarımızın para ve eşyalarını zorla almışlardır.

Amanos Amele Tabur Kumandanı Yüzbaşı Mustafa Efendi 6 Ocak 1920'de Pozantı'da bir Fransız Ermenisi tarafından katledilmiş, aynı günde Pozantı Buğday Anbarı on yedi Fransız Ermenisi tarafından basılarak yağmalanmıştır. 18 Aralık 1919'da Katma'da görüşme yapmakla görevli Erkân-ı Harb Binbaşısı Nihad Bey emrindeki on askerle Konya'ya gelirken Toprakkale istasyonunda bu askerlerden İbrahim onbaşı, bir Fransız Ermenisi tarafından vagona taarruz edilerek hançerle boğazından yaralanmak suretiyle şehit edilmiştir. Aynı trendeki diğer Müslüman yolculara da benzer şekilde saldırıda bulunularak, eşya ve paraları gasbedilmiştir.

18 Aralık 1919'da iki esir askerimizle bir Müslüman bakkal tren-den atılmak suretiyle şehit edilmiştir. 6 Aralık 1919'da Ulukışla civarında İlifgin köyüne gelen Ermeni askerleri köyün erkeklerini yaralayıp kadınların namusuna tecavüz etmişlerdir. Ayrıca Ömerli köyü civarında da yedi Müslümanın gözlerini oymuşlardır.

18 Şubat günü Konya'dan Adana'ya sevk edilen esir askerlerimiz Pozantı ve Gülek civarında şehit edilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2544-8/19-21

67

Bâb-ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Nota

Adana'nın işgalinin ilk günlerinde idarenin tüm kollarında “kontrol” unvanıyla Fransız görevliler yardımcı olarak vazife almışlardır. Bu görevlilerin yetkileri yavaş yavaş genişlediğinden şu anda “müdür” unvanını taşımakta ve ona göre davranmaktadırlar. Bunlar gönüllerine göre Osmanlı tüm görevli ve memurlarının hizmetini sona erdirebilir, onları görevden alabilir ve hatta ihraç edebilirler.

Vali, herkesin atamasını yapan, görevlileri görevden alan ve onların maaşlarını belirleyen Albay Brémond tarafından alınmış olan kararları kayda geçmekle sınırlandırılmıştır.

İdarî bölgelerde bu yetkiler, idareci-vali unvanına sahip subaylar tarafından yerine getirilmektedir.

Adana Sancağı Valisi “Adana’nın Genel Valisi” kaydını taşıyan bir mührü kullanmaktadır. Pazar günleri Fransız bayrağı hükümet konağı ve diğer kurumlarda göndere çekilmektedir. Osmanlı personelinin, idarî işleri yürütülmesinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır.

Jandarma ve Polis’te komuta işleri Fransızca olarak yapılmaktadır. Polis memurlarının şapkasında bulunan ay-yıldız işaretleri çıkarılmıştır. Türk halkı büyük sertliklere maruz kalmaktadır. Ayrıca Türkler kamu işleri ihalelerine girme hakkından mahrum kalmaktadırlar. Şehrin çalışmaları, sancak valisinin teknik danışmanı Sayın Virland’a valinin yazılı talimatı üzerine ihale edilmektedir.

Millî Eğitim meselesine gelince; Adana’daki okullar kapatılmıştır. Kız okulları için İstanbul’dan bayan öğretmenlerin gelmesine müsaade edilmemektedir.

Kapatılan Türk okullarının yerine Fransız-Arap okulları açılmıştır. Merkez medreselerde Türkçe öğretmenin maaşı, sivil servisler genel müfettişi olarak atanan Ferid Paşa’nın emirleri üzerine kesilmiştir.

Mersin’de de lise dahil altı okuldan dördü kapatılmıştır.

Adlî işlerde birçok eksiklikler vardır. Basit bir ihbar veya herhangi bir şikâyet, idarî tedbir açısından birçok insanın tutuklanmasına yetmektedir. Hukukî yetkililerin müdahalesinin dışında tutuklanan birçok kişi hapislerde bulunmaktadır. Bu hukukî yetkililerin büyük bir kısmı hak etmedikleri halde kıdem avansları elde etmişlerdir.

İşte bazı olaylar! Evinin balkonunda oynayan 7-8 yaşlarındaki küçük bir kız dikkatsizlikle Bayan Brémond’un arabasına tükürdüğünden

babası beş bin lira para cezası ödemeye mahkum edilmiştir. Bir eşkıya çetesiyle birlikte olması sebebiyle tutuklanan Üzeyir adındaki bir kişi, ölüm ya da on bin liralık para cezasına mahkum edilmiş ve İran konsolosunun müdahalesi üzerine bu ceza üç bin beş yüz liraya indirilmiştir.

Tarsus ileri gelenlerinden Süleyman Sadık Paşa'nın evinde bir mavzer tüfeği bulunduğundan, bu durumlarda öngörülen cezayı yirmi beş lira olarak belirleyen bildirinin tersine bu kişi bin sekiz yüz liralık para cezasına çarptırılmıştır.

Çoğu zaman Müslümanlar, bunun gibi çok yüksek oranlı cezalara çarptırılmaktadırlar. Basit bir delil üzerine Sadık Paşa'nın oğlu ve yeğeni ikamet yasağı cezasına çarptırılmışlardır.

18 Şubat 1920

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Suret

Bu ülkeyi yanınızda sureti bulunan Ocak 1919 tarihli ve 865 numaralı Erkân-ı Harbiye muhtıra ve genelgesinin dördüncü (B) maddesine uygun olarak Osmanlı memurları aracılığıyla yönettiğimi belirtirim. Bu ülkenin Osmanlı kanunlarına göre idare edilmekte olduğunu hiçbir zaman söylemedim. Çünkü amirimin hiçbir emrinde bu ayırım olmamıştır. Bununla beraber işgal orduları kumandanının uygun gördüğü hudut içerisinde ve şu anki durumun gereğine göre mevcut nizamlardan yararlanılabilmesi için sağlanan müsaadenin devamı ortadadır. Bu konuda söylenecek bundan ibarettir. Bunu açıklamak istedim. Osmanlı Hükümeti yanılığdan ibaret olan bu iddialar için Vali Vekili Nazım Bey'e yazmış olduğum Şubat tarihli bir mektuba dayanmaktaysa da bu mevcut olmadığından hiçbir zaman ispat edilememiştir. Bulduğumuz durum içerisinde memur tayinine dair nizamlar bütünüyle dikkate alınamaz. Dahiliye nâzırı kanunları duruma göre uyduramadığı takdirde durum eski kanunların

toplandığı şartlar sahiplerini değil güçlü memurların mevcudiyetini gerektirdiğinden bundan vazgeçmesi gerekir. Esasen bu konuyu takdir ile gereğini yapabilecek kişinin siz olduğunuza eminim. Bundan dolayı Rüştü Bey'in Tarsus Kaymakamlığı görevi yapması için hemen gönderilmesine izin verilmesini talep ederim. Bahsedilen diğer memurlar için mevcut durumlarında değişiklik yapılmasına gerek görmüyorum. İsmail Bey'e gelince; son olaylar dolayısıyla Mesut Bey tekrar görevine gittiğinden bu mesele şimdilik zamana bırakılmıştır. Üstün saygılarımın kabulünü rica ederim.

6 Ocak 1920

Albay
Brémond

BOA. HR. SYS. 2556-1/135-136, 137

68

Telgraf

Çıkış yeri: Konya

Numarası: 5299

Bir seneyi aşkın zamandır Adana'yı işgal eden daha sonra Urfa, Maraş ve Antep taraflarına da tecavüz eden Fransızların oralarda uğradıkları başarısızlıklar üzerine Adana'da aldıkları tedbirler Müslümanların emniyet ve rahatlarını tamamen ihlâl edecek mahiyettedir. Bu tedbirlere bir müddet daha devam edilirse memleketimizin şimdiye kadar maruz kaldığı felâketlerin hepsini unutturacak derecede mühim bir felâkete uğrayacağı bilindiğinden bu konuda merhamet ve adaletinizi istemeye cesaret ediyoruz. Fransızlar Maraş'a tıpkı buraya geldikleri gibi Ermeni kıtalarının kuvvet ve yardımlarına dayanarak gitmişlerdir. Başarısızlık üzerine bu kıtalardan ve yarısı Fransız topları ile yakılmış olan Maraş'ın Ermenilerinden ölenlerin olması Adana Ermenilerinin üzülmelerine yol açmış, bu üzüntüyü gidermek için Adana civarındaki İncirlik, Şeyh-murad, Çınarlı (?), Kayırlı ve diğer Ermeni köylerine ve Adana'da Ermeni mahallelerine silah dağıtmak ve karakol subaylarını Ermeni subaylarla değiştirmek suretiyle bir iyilikte bulunulmak istenmiştir. Müslümanların

silahları işgalin başında alınmış olduğundan şimdi Ermenilerin silahlandırılması hayatımızı tehlikeye sokmaktadır. Bunun için Albay Brémond ile General Dufieux'ye müracaat ettik ve onlara verilmiş olan silahların geri alınması veya Müslüman halka da silah verilmesini rica ettik, kabul edilmedi. Hayatımızı emniyette göremiyoruz. Dört aydan beri Sulh Konferansı'nın Wilson Prensipleri'ne uygun olarak hakkımızda vereceği adil kararı bekleyerek ve her türlü tecavüze tahammül ederek mukavemet ve sabır gösterdik. Vilayetimiz halkının en azından üçte ikisini oluşturan Müslümanların hakları ve hayatlarının korunması için gerekli tedbirlerin hemen alınması ve Osmanlı Devleti ile İtilâf hükümetleri tarafından seçilecek müşterek bir komisyonun en çabuk şekilde Adana'ya gönderilmesiyle yarım milyon halkın bir albayın kötü idaresi yüzünden uğrayacağı felâketin derecesini tayin etmek, ümitsizlik ve ızdırap girdabında koşmakta olan biz biçareler için mümkün olamayacağından bunu vicdanınıza bırakıyor, İtilâf mümessilleri nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunarak hayatımızın korunmasını rica ediyoruz.

20 Şubat 1920

Adana Müslüman ahalisi adına Ulemadan Hafız Mahmud	Ulemadan Münir	Ulemadan Nakîbü'l-eşrâf Hacı Hüseyin	Eşraftan Gergerli oğlu Ali Sadi
Aşiret Reisi İbrahim	Müftü Vekili Hüsnü	Eşraftan Kadri	

BOA. HR. SYS. 2544-7/19-22

69

Telgraf

Çıkış yeri:Elbistan

Numara: 15

İstanbul'da Hariciye Nezareti'ne

Mütareke şartlarına aykırı olarak memleketimizi işgal eden İngiliz askerî kuvvetleri yerine aynı görevde bulunmak üzere Fransız askerî

kuvvetlerinin ikame edildiği ve her iki kuvvet arasında görev ve yetki açısından hiçbir fark olmadığı, Osmanlı Hükümeti'nin yönetimin icrasında serbest bırakılacağı konularında İngiliz ve Fransız kumandanları tarafından sözlü olarak teminat verilmiş, ayrıca durum resmî beyannamelerle de yayınlanıp duyurulmuştu. Az bir süre geçer geçmez Maraş'a gelen Cebel-i Bereket Guvernör-militeri Mösyö André, Maraş Guvernörlüğü'nün de kendisine verildiğini ve ortaklaşa çalışmak üzere hükümet dairesinde oda tahsis edilmesini istemiş, düzenleme bahanesiyle zabıtaya müdahale edeceğini bildirmiş ve kutsal günümüz olan Cuma günü kaleden Osmanlı sancağını indirmiş, bu yüzden Maraş'ta heyecan oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine birkaç gün önce Maraş'a gelen General Querette de Maraş'ta bulunan kuvvetleri artırmış, toplar getirerek memleketimizi tahkim etmiş ve bu suretle bazı kişilerin cezalandırılacağını tehdit kabilinden bildirmiştir. Fransa Hükümeti'nin Maraş'ta güvenliği ihlâl eden hiçbir hâl ve hareketi olmadığı halde daha önce birçok yerli Ermeni silahlandırılmış ve bugün de külliyetli miktarda asker, top ve mitralyöz gibi harp mühimmatı getirilip mahalle aralarındaki kiliselere yerleştirilerek kasabamız bir savaş alanı haline konulmuştur. Bu durumun altı buçuk asırlık tarihî varlık ve gösterişe sahip olan Osmanlı Devleti'nin çok kıymetli bir parçası olan ve yaşayanların çoğunu % 90 oranında biz Müslümanların teşkil ettiği livâmızı hükümetten ayırmak mütâlaasına matuf olduğu anlaşılmış, umumî barış için tek düstur olarak kabul edilip İtilâf Devletlerince de alkışlarla kabul edilen Amerika'nın Saygıdeğer Cumhurbaşkanı Mösyö Wilson'un prensiplerinin 12. maddesine de aykırı görülmüş olduğundan, Müslüman halkın kalbinde büyük bir heyecan, üzüntü ve ümitsizlik uyandıran bu hareketleri ve lüzumsuz tahkîmatı, Fransız Hükümeti'nin bu bölgedeki işgal kuvvetleri kumandanı General Querette'e yazılan protestomuzda da belirtilmiştir. Mütareke şartlarının hükümlerine ve yukarıda arzedilen Wilson prensiplerinin 12. maddesine uyulması, hükümet işlerine ve zabıtamıza müdahale edilmemesi, bu şekilde heyecan içinde bulunan Müslüman halkın yatıştırılması yolunda

gerekenlerin yapılması için bu protestomuzun İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla Sulh Kongresi Yüksek Meclisi'ne arz ve tebliğini, umumî basın aracılığıyla da medeniyet dünyasına neşr ve ilânını istirham ediyoruz.

5 Ocak 1920

Maraş Eşrafından ve Müslüman Ulemâsından dört yüz kırk imza adına Hacı Mehmed	Nakîbü'l-eşrâf Mehmed Emin	Medrese-i İlmiye Müdürü Evliya oğlu Halil
Zü'l-kadriye oğlu Süleyman	Bâyezid oğlu Mehmed	

BOA. HR. SYS. 2543-6/7-10

Telgraf

Çıkış yeri: Alaşehir

Numara: 580

Tarih: 3 Şubat 1920

Sadâret Yüksek Makamına

Maraş'ta, bu mübarek Türk diyarında Fransız kuvvetleri ile Ermenilerin birleşerek kardeşlerimize taarruz ve katliam yapmakta olduklarını güvenilir kaynaklardan öğreniyoruz. Bu dinî ve millî topluluk arasında yek vücut bir kitle halinde olan biz Türkler, kardeşlerimizin gizli siyasetlere kurban edilmesine ve ana vatanımızda bir Ermeni ekseriyeti teşkili gayesi takip edilmesine ve bu maksatla Türklerin katledilmesine, hiçbir şekilde tahammül edemeyiz. Milletimizi imhaya yönelik tedbirlerin tatbikine ve bu üzücü olayların ortaya çıkmasını hürriyet ve medeniyetin hamisi olan Fransız milletinin kabul etmeyeceği kanaatinde iken insanlık

âlemini kanlı olayların şahidi kılmak ve millî varlıklarını muhafazadan başka gayesi olmayan Türklerin katliamına göz yummak Fransa'nın tarihine, siyasî ve ahlâkî geleneğine uygun düşmez. Mazlum ve maktûl kardeşlerimizin yürek parçalayan iniltileri, tecavûze uğrayan vatan evlatlarının feryat ve istimdadı yüreklerimizi parçalıyor. Türkler millî ve dinî hisleri itibarıyla tahammüllerinin üzerinde kabul ettikleri bu gibi taarruzlara karşılık vermeye ve bu mukaddes uğurda açık alınları, temel ve siyasî haklarını korumaya din gayreti ile karar vermişlerdir. Alaşehir'de yapılan mitingte kabul edilen karar üzerine medenî devletlerin yaptığı korkunç katliamları şiddetle protesto ediyor, acilen bu üzücü olaylara son verilmesini talep ediyoruz.

Azadan Hacı Ağa oğlu Ömer Lütfü	Miting Heyeti Reisi Edhem Bey oğlu Ömer Lütfü
Aza Binbaşı oğlu Ahmed Halis	Aza Bahçeci oğlu Hacı Mustafa

BOA. HR.SYS. 2544-2/22-25

Telgraf

Çıkış yeri: Erzurum

Numara: 1585

Sadaret'e

Hürriyet, hak ve adaletin öncüsü olarak bilinen ve Türklerin kalbinde saygıdeğer bir yere sahip bulunan güzel Fransa'nın bir evladı olan ve Antep, Urfa ve Maraş'ta Ermenilerin düşmanlık, aldatma ve ihtirasına kapılan Fransız Kumandanı General Querette'in altı gündür oralarda tarihin en karanlık ve kızıl günlerinde bile misali görülmemiş bir imha siyasetinde bulunduğunu, özellikle Maraş'ta Osmanlı memurlarını karar-gâhında hapsederek suçsuz halkı, kadın ve çocukları katlettiğini ve şehri

topa tutarak yaktığını son derece üzüntü ve hayretle haber aldık. İnsani ve vatanî hak ve hürriyetini korumak gibi mütevazı bir davası bulunan Türk'ün varlığının imhası için birkaç milyon insan kanı pahasına olarak elde edilen hakimiyet ile cihanı dahi tekrar tehlikeye atmaktan çekinmeyerek Fransız askeri kisvesine bürünen Ermenilerin bu cehennemî sahnenin kızıl kahramanları olduğuna kesinlikle inanmaktayız. Türk'ü tanımayan bazı aşırıya kaçan kumandanların da bunlara alet olduklarından da ne yazık ki tamamen eminiz. İnsan Hakları Beyannamesi ile insanlığa yeni bir hayat ve aydınlık veren Fransız milletinin de bu çocuk ve kadın katliamını bizim kadar çirkin görüp lanetleyeceğini, "hak hak" diye insanlığa seslenen Fransa'nın şanlı tarihine bu şekilde kanlı bir leke sürdürmeye razı olmayacağını şüphesiz ki farz ederiz. Bundan dolayı bugün memleketimizin bir köşesinde uygulanan bu kan ve ateş siyasetine Fransa'nın güzide ve faziletli evladının şiddetle müdahale ederek son vermesini bekliyoruz. Türk'ü namus ve vatanını müdafaa etmek zorunda bırakıp Fransız evladının da vatanları dışında ölmelerine meydan vermemelerini son derece rica ve Fransızlık adına işlenen bu vahşi hareketi medeniyet âlemine karşı protesto ederiz. Bu maruzatımızın asil Fransız milleti ile bütün milletlere ulaştırılmasını, bu kan ve ateş tufanına bir son verilmesine aracılığınızı insaniyet ve adalet namına istirham ederiz.

Belediye Reisi Zâkir	Müftü Sadık	Müdafaa-i Hukuk Reisi Süleyman	Aza Kazım
İdare Meclisi Azası Tevfik	İdare Meclisi Azası Faruk	İdare Meclisi Azası Mehmed	Umum esnaflar şeyhi namına Mehmed Arif
Belediye Azasından Receb	Belediye Azası Yusuf Ziya	Belediye Azası Şakir	Belediye Azası Mehmed
Eşraftan Tahsin	Eşraftan Mehmed Tahir	Eşraftan Ali	Eşraftan Ahmed

Eşraftan Ahmed Tevfik	Eşraftan Ömer	Eşraftan Abdürrezzak	Eşraftan Abdülkadir
Eşraftan Osman	Eşraftan Lütfü	Eşraftan Ahmed	

BOA. HR. SYS. 2544-2/18-20

Telgraf

Çıkış yeri: Erzincan

Numarası: 89

Mümessillere, Ermeni ve Rumların bugüne kadar doğu hudutlarımız civarında ve İzmir çevresinde din kardeşlerimize yapılan mezalim ve faciaya bir çözüm bulmalarını ve medenî olarak bildiğimiz hükümetlere iletmelerini defalarca arzetmiştik. Yazık ki Müslüman olmamız sebebiyle feryatlarımızın bir sonuç vermediğini bugün Fransızların yardımları ile Ermenilerin Maraş'ta bir haftadır devam eden katliamlarından anladık. İnsanlıktan ayrılmadığını dünyaya defalarca kanıtlamış olan biz Müslümanlar yurdumuza göz diken milletler tarafından her ne şekilde davranırsak davranalım yok edilmeye mahkum olduğumuza inandık. Bu son isteğimizdir. Büyük devletler ve medenî milletler bu olayların önüne geçsin. Aksi takdirde din kardeşlerimizin yardımına koşmaya ve tek bir kişi kalıncaya kadar ölmeye karar verdik. Bundan sonra dökülecek kanların kime ait olacağını elbette tarih kaydedecektir. Biz Müslümanlar, dünyanın beklediği barışın ebediyyen ihlâlüne meydan vermenize hepimiz öldükten ve yurdumuzda tek bir dikili ağaç kalmayıp Afrika çöllerine döndükten sonra razı olmaya Allah önünde ahdedtik. Eskiden beri var olan bu kararlılığımıza karşı dünyayı tekrar kan gölüne çevirecek durumlardan kaçınılmasını ve adaletin gereğinin yerine getirilmesini insanlık âleminde rica ediyor, sonucunu bekliyoruz.

Diğer Suret

Menfaatlerinin peşinde dolaşan ve yurdumuza göz diken milletlerin şu ana kadar biz Müslümanlara yaptıkları zulümler azmış gibi, bu kez de medeniyetin öncüsü olduğuna inandığımız Fransızların Maraş'ta Ermenilerle birlikte öksüz din kardeşlerimizi top, bomba ve mitralyöz ateşleriyle katliama başladıklarını, şehrin alevler içinde yanmakta olduğunu ve din kardeşlerinden yardım beklediklerini büyük bir üzüntüyle şu anda haber aldık. Haksız yere başkalarının haklarına saldırmadığını ve insanca yaşamak istediğini dünyaya isbat etmiş olan biz Müslümanlar ne şekilde hareket etmiş olursak olalım mirasımıza konmak isteyenlerin birer bahane ile her durumda bizi yok etmekten vazgeçmeyecekleri anlaşılmıştır. Ey Yüce Halifemiz! Sabır ve dayanma gücümüz kalmadı. Büyük devletler, gözleri önünde yapılan bu vahşetlerin önünü alacak acil tedbirler alamadığı takdirde kaza ve kadere inanmış olan biz tebaaları halifenin iradesine bağlı olarak bütün varlığımızla din kardeşlerimizin yardımına koşmak için her türlü fedakârlığa hazırız. Namus ile ölmeyi zilletle yaşamaya tercih ederiz. Emirlerinizi sabırsızlıkla bekliyoruz.

*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Erzincan Heyet-i Merkeziyesi*

Eşraftan Sami	Ballı oğlu Ahmed	Mehmed Şefik	Muhlis
Müftü'l-belde Fevzi	Aşır oğlu Nuri		Mihardan Ahmed Remzi
Mağaçurdan (?) Dursun	Boyracı oğlu Mustafa Hulusi		Aziz Hulki
Müftü oğlu Hakkı	Eşraftan Rıza		Mağaçurdan (?) Halis

BOA. HR. SYS. 2544-8/9-12

Telgraf

Çıkış yeri: Mardin

Numara: 1585

Sadaret'e

Birecik'te bulunan Fransızlarla silahlandıkları Ermenilerin Mütareke sırasında mitralyözlerle donatılmış olarak Müslümanları öldürmeye başladıklarını, Urfa'da da Müslümanları aynı saldırılarla göçe zorladıklarını aldığımız yardım isteyen telgraflardan anladık. Bütün sancak ahalisi galeyan ve heyecan içerisinde. Fransız hükümetinin medeniyetle bağdaştırılamayan bu kan dökücülüğü yüzünden Müslüman olan her kişi müdafaaya ve müdahaleye zorlanmaktadır. Meşrû haklarını koruma ve savunma amacından başka bir gayesi olmayan Müslüman halk, aşağılık bir şekilde yaşamaktansa din, vatan ve namus uğrunda ölmeyi tercih etmektedir. Ey medeniyet dünyası ve insanlık savunucuları! Size sesleniyor ve ve merhametinize müracaat ediyoruz. Müslümanların haksız yere öldürülmeleri neden icab ediyor, devam ve hayat hakkından mahrum bırakılıyorlar? Fransız milletini tarihi olarak Osmanlı Hükümeti'ne bağlayan, şu anda ve gelecekte her iki milletin birbirine bağlı kalması gereken samimiyet, vefa ve yardımlaşmaya hürmeten ve insanî fikirlere uygun olarak Fransız Hükümeti'nden silahlandıkları Ermenilerle birlikte yaptıkları mezalime son verilmesini, haksız yere işgal edilen yerlerin acilen tahliye edilmesini, aksi halde akacak kanların sorumluluğunun tarih nazarında sebep olana ait olacağını bir kez daha arz ediyoruz. Bu son derece üzücü duruma bütün insanlık dünyasını aracı ve şahit göstererek adaletin yerine getirilmesini büyük bir arzuyla bekliyoruz.

Mardin Müdâfaa-i Hukûk

Heyet-i Merkeziyesi adına

Eyüp

BOA. HR: SYS. 2544-14/19-20

Telgraf

Çıkış yeri: Malatya

Sadaret Yüksek Makamına

Mütarekenin sağladığı devletlerin güvencesi üzerine silahlı direnişler sonra hiçbir hak ve sebebe dayanmadan Yunanlılar İzmir gibi muhteşem bir medeniyetgâhımızı kan ve ateş deryasına boğmak suretiyle tahrip etmişlerdir. Adana, Maraş, Urfa, Birecik ve Antep gibi belde-lerimizi de aynı acıklı sona maruz bırakmak üzere İngiltere ve ardından da Fransa'nın işgal etmesine medeniyet âlemi acaba müteessir olacak kadar insanî isteklerden uzaklaşmış mıdır? Yoksa büyük devletlerin baskısından korkarak teessürünü gösteremeyecek derecede cesaretini mi kaybetmiştir? Çünkü antlaşmaya aykırı bu saldırılar sadece bir işgalden ibaret kalmamaktadır. Söz konusu yerlerde Fransız generaller Osmanlı Hükümeti'nin en büyük memur ve temsilcileriyle memleketin ileri gelenlerini ve eşrafını huzuruna getirterek hükümet idaresinin kendilerine bırakılmasını teklif etmekte, bu kişileri tutuklamakta, şehri bombardımana başlamak için ateşli savaş aletleriyle donattıkları kötü niyetli Ermenileri Müslüman halk üzerine sevk ve musallat ederek müthiş bir katliama kalkışmakta, Müslüman askerleri de bu kanlı saldırılara karşı hayatları dışında yurt, ocak ve mukaddes namuslarını korumak kaydıyla savunmaya mecbur etmektedirler. Bu defa da saldıran Ermeni birliklerine bu uygar generaller bütün güçleriyle yardım etmekte ve ateş saçan toplarıyla memleketi yerle bir edip Müslüman nüfustan sağ kalanları da böylece yok etmektedirler. Müslüman kadınlarla masum çocukların ayırım gözetilmeden bin bir kötü şekilde öldürölmelerine sebep de dinî ayırımdan başka bir şey değildir.

Gerçekleştirilen pek çok olay göstermektedir ki, Fransız işgal kuvvetlerinin ayak bastığı memleketimizde Ermenilerin benimsetmeye çalış-

tıkları kaba bir Hıristiyan bağnazlığı ile Müslüman nüfus tek bir fert bırakılmamak üzere ezici bir siyasî imhaya tabi tutulmaktadır. Mukaddes vatanımızda binlerce Müslümanın Ermeni ve Fransız kılıçlarıyla akıtılan masum kanlarından oluşturulacak korkunç tabloyla medeniyetin beşiği olan Fransa'da XX. yüzyıl adına bir taç giydirilme merasimi yapılacaksa, tasarlanan vahşeti dünya üzerindeki bütün medenî âlemin ve 300 milyon Müslümanın dikkatine sunarak değerlendirmesini tarihe bırakıyoruz.

Gariptir ki Fransa'nın *Temps* gibi bütün uygarlık dünyasının gözünde güvenilen resmî gazetesi bile bu kanlı saldırıların müdafaasını bize çok görmektedir. Liva köylerine dek uzanarak boynumuza indirilen Fransa-Ermeni mezalimine eli kolu bağlı, kör ve ortada kalmamızı istiyor ve milletin bu meşru müdafaasına Anadolu'da ortaya çıkan savaştı bir güç nazarıyla bakarak "bir kolunu Araplara, bir kolunu da kuzeye uzatmıştır" diyor. Halbuki İslâmiyet adına uygulanan bu haçlı siyasetinin tarihî tekerrürüyle bu korkunç faciaya karşı biz, Arapların, kuzeyin ve hatta bütün İslâm âleminin ve insanlığın bize yardım elini uzatmasını insaf ve yüksek duygularından beklemekteyiz. Ancak baskı ve mezalime en çok düşmanlık gösteren, milletlerin özgürlük ve bağımsızlıklarının korunmasından doğacak ebedî barış ile insanlığın sürekli mutluluğunu sağlamaya hizmet etmek gibi yüce bir ideal üzerine bunca fedakârlık ve başarılarında başlıca etken olan Amerika kamuoyu bugün nasıl oluyor da Anadolu'daki milyonlarca insan kitlesinden oluşan millet ve toplumları Avrupa'daki zorba hükümetlerin veya birkaç şahsın esareti altına almak için medeniyetin yüzünü zalim kılıcından fıskıran masum Müslümanların kanı ile lekeleyip bir katil ve korkunç bir cellat çehresine benzeten bu taassup ve istila siyasetlerine sadece bir seyirci durumunda kalıyor!

Gerçi Amerika'nın koyduğu bu yüksek kanun ve teorilerin uygulama alanlarında ortaya çıkacak durumları ile sağlamlaşacak bir medeniyetin, kuzeyden doğan hakikat güneşinin, yeryüzünün en karanlık ve uzak

köşelerine kadar ışığını saçarak insanlığı bu esaretin karanlık gecesinden kurtaracağı, mutlu bir güne ulaştıracak geleceğin çok yaklaştığını göstermektedir. Artık dünyanın lanetle andığı o eski fütühat ve tahakküm siyasetleri, bir alay yok edici kuvvetin ezdiği herhangi bir insan kitlesinin bundan sonra yardımına mazhar olabilecek devresini geçirmiş ve bugün yalnız iflas etmiş nazarıyla bakılacak dereceyi bulmuştur. Yine de çırpınış şeklindeki şu anki faaliyetleriyle Anadolu'daki Fransız general-leri hâlâ baskı ve istilâ adına Ermeni kılıçları ile kesip saç ve sakallarını al kanlara boyadıkları kadın-erkek binlerce masum Müslümanın başlarından Eyfel kulesi benzeri bir abide oluşturmaktadırlar. Bunun en üzücü yanı boş yere akıtılan bu kanların daha sonra telâfisinin imkânsız oluşudur.

İşte Fransız generallerinin Anadolu'daki bu kanlı izleri, nefretle anılacak tarihî bir hatıra bırakmanın dışında kendilerine de itibar sağlayacak hiçbir faydalı netice vermeyeceği için ülkeleri ve insanlığı yok eden bu canice hareketlerini şiddetle protesto ediyoruz. Bu mezalimi yapan generallerin her durumda cezalandırılarak dünya kamuoyunu heyecana düşüren bu vahşî olaylara son verilmesini İtilâf Devletleri'nin ve bağlı bulunduğunuz devletin medenî adaletinden ziyade gelecekte ortaya çıkacak siyasî gücünüzden ümit ve istirham ediyoruz.

Belediye Reisi Abdullah	Malatya Müftüsü Hüseyin	Ulemadan Receb	Eşraftan Mustafa
Eşraftan Mehmed Rifat	Eşraftan Rıfkı	Ulemadan Keşşaf	Ulemadan Hacı Hafız
Ulemadan Mehmed	Turfandaoğlu Veysel	Eşraftan Bekir Sıdkı	Eşraftan Mahmud
Eşraftan Mahmud	Eşraftan Abdurrahman	Eşraftan Abdurrahman	Eşraftan Kâsım

Ahaliden Hakkı	Ahaliden Hacı Ali	Ahaliden Mümin	Ahaliden Abdullah
Ahaliden Mahmud	Ahaliden Hacı Mehmed	Ahaliden Mustafa Fahri	Ahaliden Yahya
Hatib oğlu Mustafa	Ali oğlu Hilmi	Ahaliden Ali	Hızır Ağa oğlu Mehmed
Başçı oğlu Emin	Kadı oğlu Mahmud	Şekerci oğlu Hacı Hüseyin	Kakuh (?) oğlu Hüseyin
Fazlı (?) oğlu Edhem			

HR. SYS. 2544-14/4-8

70

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti

Ön Nota

Emin kaynaklardan alınan bilgilere göre yeni sistem Mavzer tüfeklerinden oluşan Adana'daki Jandarma merkez taburunun donatımı, eski sistem Martini tüfekleriyle değiştirilmiştir.

Bu Mavzer tüfekleri Ermenilere dağıtılmıştır. Bu durum Türk nüfusunun morali üzerinde yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur.

Islahiye köylerinin Müslüman halkı, ölüm ve soygun gibi keyfi davranışların yükü altında ezilmektedir.

24 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2556-1/166

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 2

Numara: 868

Sadâret Yüksek Makamı'na

Adana mıntıkasında “Légion Arménienne”in sayısı hakkında General Gouraud’dan gelen bir yazıya atfen nezâretimizdeki Fransız İrtibat Subayı Kaymakam Mougin’den alınan yazı ile buna yazılan cevabın suretleri ekte sunulmuştur.

19 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı

Fevzi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

İstanbul

*Fransız İrtibat Heyeti Reisi Kaymakam Mougin’den
Osmanlı Harbiye Nezâreti’ne*

Harbiye Nâzırı Paşa’ya

Nâzır Efendi,

Kilikya’daki “Légion Arménienne”in harekâtına dair Türk tarafında bizi pek alâkadar eden gürültüler hakkında Fransa Cumhuriyeti’nin Suriye Fevkalâde Komiseri General Gouraud’nun bana göndermiş olduğu mektuptan bazı maddeleri aşağıda olduğu gibi tebliğ etmekten şeref duyarım:

“Adana’daki siyasetimiz hakkında başkent Müslümanları arasında gayet bol yayın ve hatta rakamlar verilerek yapılan suçlamaların kanun kuvveti ile önlenmesi umumî çıkarlarımıza faydalı olur sanırım.

Fransızların devamlı olarak ve gittikçe artan bir surette Ermenileri silahlandırmakta olduğu hakkındaki açıklamayı açıklığa kavuşturmaya

mecburum. Bunun doğru olmadığı aşağıdaki rakamlardan ortaya çıkmaktadır.

1919 senesi başlarında 5.000'den fazla mevcudu olan Légion Arménienne bugün hemen hepsi harp esnasında kaydedilmiş 1.740 kişidir.

Osmanlı Devleti ile savaş durumu sona erdikten sonra sayı 60 kişiye indirilecektir. Bunlar da pek uzun bir süre için askerlik hizmeti yapacaklarını taahhüt eden kişiler olduklarından bu süre esnasında Légion Arménienne de tamamen kaldırılacaktır.

Epey zamandan beri gerek yeni kayıt, gerekse kayıt tekrarı yapılmamıştır. Yalnız terhisin açtığı boşlukları doldurmak için çok az sayıda olmak üzere teskereci, idare amelesi ve istihkâm gibi özel hizmetler için bazı askerler kabul edilmiştir”.

Üstün saygılarımı lütfen kabul ediniz.

14 Şubat 1920

Mougin

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 2

Suret

Fransız İrtibat Subayı Kaymakam Mösyö Mougin'e

14 Şubat 1920 tarihli mektubunuzu aldım. Siz de tasdik buyurursunuz ki; Adana, Maraş ve havalisindeki son olaylar hakkında başkent Müslümanları arasında şimdiye kadar bir neşriyat yapıldığını hiç hatırlamıyorum. Légion Arménienne'in sayısı hakkında General Gouraud'nun lütfedip ayrıntı vermeleri teşekküre değer. Ancak alt seviyedeki kumandanları, yardımcı kuvvetler sıfatıyla mahallî Ermenileri istihdam edip silahlandığından kendisinin muhtemelen etraflıca haberdar edilmemiş olduğunu kabul etmek istiyorum. Çünkü bu konudaki delillere dayanan vesikaların 14 Ocak 1920 tarih ve 211-212 ile 18 Ocak 1920 tarih ve 309 numaralı mektuplarımla arzedilmiş olduğunu hatırlatırım. En son vesika olmak üzere de General Querette'in Maraş'ta neşrettiği beyânnâmede*

* Sözkonusu beyânnâme için bkz. s. 134, belge no: 63.

“Sadece Türk ve Ermenilerden oluşan karma bir hükümeti tanıyabileceğini” belirtmiş olmasını dikkate değer bulacağınız konusunda tereddüt etmiyorum.

Özetle ve herşeyden önce sizi şu yönde aydınlatmak istedim. Eski dostumuz Fransızların halen memleketimizde devam edegelen misafirlikleri sırasında kendileriyle bizler arasında ortaya çıkmış olan bu tür kötü düşüncelerde en büyük etken, silahlandırıp şerefli Fransız formasını da emanet ettikten sonra bizimle temasa getirdikleri Ermeniler olmuştur. Yoksa adaletine ve asaletine kani olduğumuz ve her türlü hırs ve kinden arınmış bulunduğu inandığımız Fransız evladına karşı an’anevî dostluğumuz daima ve belki de artmıştır. Bununla beraber memleketimiz dahilinde sükun ve huzurun sağlanıp devam ettirilmesine hem çok çalıştığımız ve hem de mecbur olduğumuz şu anda Fransız dostlarımızın, memleketimizle olan ilişkilerde ne yazık ki bir ittifak aracı olmaya çalıştıkları açık olan Ermenileri kullanmamalarını rica ederim. Şayet bu durumu da kuvvetle ümit ettiğimiz şekilde -diğer bir çok önemli konuda olduğu gibi- aracılığınızla düzeltmeye muvaffak olabilirsiniz her iki tarafı da pek memnun etmiş olacağınıza inanmanızı rica eder ve generale de saygılarımın lütfen iletilmesini temenni ederim.

21 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı
Fevzi

BOA. HR. SYS. 2544-8/29, 31, 32

72

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

Maraş mutasarrıfıyla makine başında yapılan haberleşme

Soru: Makine başında kimler var?

Cevap: Mutasarrıf Vekili Cevdet ve Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Kılıç Ali Beyler buradadırlar efendim.

Soru: Livanın şu anki durumu hakkında ayrıntılı bilgileriniz beklenmektedir.

Cevap: Livanın şu anki durumunda endişe edilecek bir hal yoktur. şehir sükûnet içerisindedir. Ancak yiyecek ve barınak sıkıntısı bulunmaktadır. Birçok Müslüman ve Hristiyan evsiz ve yiyeceksiz kalmıştır. Yollar kardan kapandığından hiçbir yerden gıda ve yakacak maddesi gelmemekte, sıkıntı giderilememektedir. Memlekette hemen hemen hiçbir gıda ve ticaret maddesi kalmamış gibidir. 8.000 kadar Ermeni de bugünkü şifrede arzolandığı üzere kiliselerde ve hükümette koruma altına alınmıştır. Bunlar serbest bırakıldıklarında saldırmalarından korkulduğu, eli silah tutanların Islahiye'deki Fransızlara ve Ermenilere katılmalarından endişe edildiğı ileri sürölmektedir. Fransızların buraya tekrar saldırmak düşüncesinde oldukları ve asker aldıkları söylenmekte, bundan heyecan duyulmaktadır. Ermeniler serbest bırakılırlarsa çoğunun evi kalmadığı, jandarmalar işe yarar durumda olmadıkları ve yeni tayin edilen jandarma kumandanları da gelmediğinden bir kargaşa çıkması muhtemeldir. Ermenilere bir saldırı olduğunda sükunet ve asayişin temininde başarı sağlamak imkânsızdır. Buraya asayiş sağlamaya memur 94 kişilik bir nizamiye taburu gelmiştir, ancak bu da barış sağlamaya yetmemektedir. Biraz önceki on numaralı şifrede ayrıntılar bulunmaktadır. Buna göre Maraş'ın geçirdiğı felâket karşı konulabilir olduğundan büyük fedakârlık ve çarelere başvurulmasını, tekrar bir saldırıya maruz kalınacaksa şimdiden kesin ve acil tedbirler alınmasını ve her zaman arzettiğim gibi gücümün çok üstündeki bu büyük yükün üzerimden alınmasını istirham ederim efendim.

22 Şubat 1920

BOA. HR. SYS. 2544-11/9

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Kalem-i Mahsûs
9104

Suret

*Konya'dan Harbiye
 Nezâreti'ne gelen şifre*

Harbiye Nezâreti vasıtasıyla Dahiliye Nezâreti'ne

Zahire sevki hakkında nezâretin 23 Şubat tarihli telgrafına bugün cevap vereceğim. Cevap General Dufieux'nün bana yazacağı yazının tercümesinden ibaret olacaktır. Bu telgrafi dün gece 10'da aldım. 200 bin kilo buğday buldum. Bunların en seri vasıta ile sevki çaresini de bulmak üzereydim. Fakat Genaral Dufieux'nün beyanları üzerine bir şey yapılamayacağını anladım. Bugün de büyük heyecan vardı. Ermeni dükkânları kapandı. Müslümanlar da sebebini anlayamadan korkarak dükkânlarını kapattılar. Albay Brémond, Müslüman, Ermeni ve Rum seçkinleri ile beraber sokağa çıkıp öğleye kadar dolaşarak halkı rahatlattık. Dükkânlar tekrar açılmaya başladı. Bu hal Adana'da yirmi günden beri birçok kez olmuştur. Sebebi Fransızların çete korkusu ile aldıkları ihtiyat tedbirleridir. Mesela bu sabah şehir dışına kimseyi çıkarmamışlardır. Meradan giden hayvanların çıkmasına engel olmuşlardır. İstasyon civarına tel örgüler çekmişlerdir. Hiçbir sebep yokken alınan tedbirler halkın telaş ve endişesine sebep olmaktadır. Bütün Müslümanlar son derece sabırlı olmalarına rağmen şu hal devam ederse Adana'da üzücü durumların ortaya çıkmasından korkuyorum.

25 Şubat 1920

Diğer Suret

23 Şubat 1920'nin cevabıdır. Telgrafınızı 24 Şubat 1920'de öğleden sonra on buçukta aldım ve bu sabah General Dufieux'ye giderek bir tercüme suretini verdim. Sözlü olarak gerekli şeyleri söyledim. Bana yazılı cevap vereceğini, yazacağı kâğıdın harfiyen tercüme edilerek nezârete takdim edilmesini ve kendisi de Fransızca suretini İstanbul'a göndereceğini söyledi. Tercüme edilmiş sureti İstanbul'a yazılmıştır.

25 Şubat 1920

Diğer Suret

Müslümanlar şehir içinde ve dışında Ermeniler tarafından saldırıya uğradıkları gibi güvenlik de tamamen kaybolmuştur. İki gün evvel dört saat uzaklıktaki Kılınçlı köyü civarında ileri gelenlerden beş Müslüman, Ermeni jandarmaları tarafından katledilmiştir. Bu defa çarşıda bir Rumun bir kadın meselesinden diğer bir Rumu silahla öldürmesi dehşetli bir heyecan doğurmuş ve dükkânlar kapanmıştır. Şimdiye kadar dağıtılan yahut Fransızların dediği gibi ihtiyaç halinde dağıtılmak üzere uygun yerlerde saklanan silahlar hakkında alabildiğim haberler aşağıdadır:

Protestan kilisesine 200, Asuri kilisesine 11, Zinarlı ve Çarçabuk mahallelerine 250, Akçamescit mahallesine 100, Kozan sancağında oluşturulan Kürt ve Çerkes gönüllülerine 2.000, Belemelik'e 100, İncirlik köyüne 50, Şeyh Murad köyüne 35, Tanrıverdi köyüne 15, Ceyhan'a 150, bundan başka birçok kişiye de ayrıca silah dağıtıldığı muhakkaktır. Fransızlar Kuvâ-yı Milliye'nin buraya tecavüzlerini muhakkak ve kesin görmektedirler. Bu suretle silahlandırdıkları Ermenilerle Kuvâ-yı Milliye'ye karşı müdafaa etmek istiyorlar. Ancak bu silahları alan Ermenilerin bunları kullanacakları kesinlikle düşünülemez. Fransızların Maraş'ta Ermenilere karşı gösterdikleri hareket ve sonradan Türklerin kendilerini himaye ve muhafaza etmeleri Ermenileri Fransızlardan soğutmuştur. Her yerde aleyhlerinde pek çok sözler söylenmektedir. Fransızlar Maraş'tan buraya birkaç esir getirmişlerdir. Belediye reisi ile Liva Mühendisi Nazif

Bey'in bunlar arasında olduğunu öğrenebildim. Fakat görüşmeleri yasak olduğu için diğerlerinin araştırılması mümkün olmamıştır.

24 Şubat 1920

Adana Valisi

Celal

BOA. HR. SYS. 2555-4/54-55

74

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

*Urfa Mutasarrıflığı'ndan gelen
26 Şubat 1920 tarihli telgraf sureti*

Urfa şehrinde Kuvâ-yı Milliye efradı günden güne artmaktadır. Aneze Şeyhi Hâcim'in gelişi üzerine Fransız kıtalarına kanlı hücumlarda bulunmuşlardır. Her gün yoğun bir heyecanla geçmektedir. Boş yere kan dökülmesine meydan vermemek ve bir an önce diploması yoluyla Fransızların mevkilerini terk etmeleri yolunda çaba gösterilmesi için iknaya çalışılmakta ise de ikna konusundaki zorluklar günden güne çoğalmaktadır. Bugün Kuvâ-yı Milliye'ye katılan aşiret reisleri tarafından Dahiliye ve Hariciye Nezâretleri'ne Fransız işgaline bir an önce son verilmesi yolunda çalışılmasına dair bir telgraf yazıldığı haber alınmıştır. Gereğinin süratle yerine getirilmesi ve kan dökülmesine daha fazla imkân bırakılmaması maddelerinin çözümünde yardımlarınız istenmektedir. Heyecan ve galeyana karşı hükümetin tam olarak ve harekât süresinin silahlı kuvvetlere yakışır bir şekilde cereyan ederek çeşitli unsurların gerekli haklarının tamamen korunduğunu teşekkür makamında arz ederim.

BOA. HR. SYS. 2544-7/27

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi*Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından**Sadâret Yüksek Makamı'na*

On Üçüncü Kolordu bölgesine dair bilgiler aşağıda arzedilmiştir:

1-Urfa'daki duruma dair alınan 21 ve 23 Şubat tarihli telgraflara göre:

a-Urfa telgraf hattı bozuk olup henüz tamir edilmemiştir. Halkın yardımıyla onarılmasına çalışılmaktadır.

b-Urfa'da havanın durumundan dolayı Kuvâ-yı Milliye ile Fransızların çarpışmaya devam edemeyerek temas halinde oldukları sanılmaktadır. Diğer yerlerde asayiş ihlal edecek bir durum yoktur.

c-21 Şubat'ta Karacurun'a gelen ve Urfa'da çarpışmada bulunan bir mücahidin vermiş olduğu bilgilere göre, Urfa'nın kuzey kenarında Hacı Bedir Ağa adlı birinin evine yerleşen Fransızlara aşiretler 18 Şubat 1920 akşamı hücum ederek evi işgal etmişlerdir. Aşiretlerden, Fransızlardan ve Fransızlarla birlikte hareket eden Süryanilerden kayıplar vardır. Adana ve Antep mücahitleri de Fransızlarla çarpışmaktadırlar.

2-Re'sülayn bölgesinde şerife bağlı olduğu bahanesiyle koyunlarını saydırmaktan kaçınan Kiki aşiretini cezalandırmak üzere civardaki birliklerden bir müfreze sevk edilmiştir.

3-Başkentin Osmanlı Devleti'nde bırakıldığı haberi her tarafta büyük bir sevince sebep olmuştur. Her yer bayraklarla donatılmıştır. İtilâf kuvvetlerine karşı düşmanca davranılmaması hakkında ahaliye ve Kuvâ-yı Milliye'ye kolordu tarafından gerekli uyarı ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Fakat Urfa'daki Kuvâ-yı Milliye hareketlerinin durmasının Urfa

ve Antep livalarının Fransızlar tarafından boşaltılmasıyla mümkün olabileceği kolordu tarafından tahmin edilmektedir. Kolordunun bu konuya ilişkin ayrıntılı düşüncelerini içeren 22 Şubat 1920 tarihli telgraf sureti ekte tarafınıza sunulmuştur. Gereğinin yapılması Sadâret'in yüksek görüşlerine bağlıdır.

28 Şubat 1920

Harbiye Nâzırı
Fevzi

BOA. HR. SYS. 2544-13/10

76

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 1135

*Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından
Sadâret Yüksek Makamı'na*

25 Şubat günü Diyarbakır ve Maraş bölgesinde bulunan Müslüman halkın Hristiyanlar aleyhine bir savaş hazırlığı içerisinde olduklarının haber alındığına dair İtilâf Devletleri temsilcilerinin hükümete yaptıkları yazılı başvuru üzerine söz konusu tebliğata cevap olarak Üçüncü ve On Üçüncü Kolordu Kumandanlıkları'ndan gelen cevapların suretleri ekte sunulmuştur. İncelendiğinde de anlaşılaacağı üzere Hristiyanlar aleyhine hiçbir kötü niyet ve hazırlık yoktur. İşgal altında bulunan bölgede gerek millî haklarına yapılan tecavüzlerin, gerekse maruz kaldıkları zulüm ve kötü idarenin sonucu olarak işgal kuvvetleri aleyhine ayaklanan ahalinin kendi aleyhlerine bilfiil işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan, hayat ve namuslarına kasteden bazı Hristiyanlara karşı düşmanca hareketlerde bulunmalarının, din ve millet farkı gözetmeksizin her milletin gerektiğinde başvuracağı bir meşru müdafaadan ibaret olduğu aşikârdır. Bu gibi hareketlere son verilerek Müslümanlık aleyhine düşmanca ve taassupla

yoruma fırsat vermeyecek girişimlerde bulunulması Sadâret'in yüksek görüşlerine bağlıdır. Arz olunur.

2 Mart 1920

Harbiye Nâzırı

Fevzi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

C. 21 Şubat 1920

19 Şubat tarihli tebliğe 21 Şubat ve 542 numaralı şifre ile cevap verilmiştir. Bu konuda aşağıdaki açıklamaları görüşlerinize arz ederim:

Maraş, Antep ve Urfa livalarında Fransızlardan evvel İngiliz kıtaları vardı. İngilizler buralarda hükümet işlerine kesinlikle karışmadıkları, halka iyi davrandıkları ve Ermenileri silahlandırmadıkları için İngilizlere karşı bu mntıkada hiçbir ayaklanma olmamıştır.

Karşılıklı ilişkiler pek mükemmeldir. Hatta bunun tesiriyle bölgeyi Fransızların işgal edeceği duyulunca Urfa ve Maraş ahalisi yazdıkları protesto yazılarında, bu yeni işgalin geçici olması durumunda İngilizlerin yerlerinde kalmasını rica etmişlerdir. Bu rica İngiliz idaresini istemelerinden kaynaklanmış değildir. Fransızlar'ın Adana'daki idarelerini bildiklerinden, geçici bir işgal ise İngilizlerin hak almasını, menfaatleri açısından daha fazla tercih etmelerinden ileri gelmektedir. Diğer taraftan İngilizler vilayette*, Nasturiler ve Ermenileri silahlandırarak Kürt aşiretleri aleyhine tahrik ettikleri, bazı reisleri tutuklayıp sürgün ettikleri, özetle Müslümanları rencide edecek siyaset takip ettikleri için İmadiye, Zibar, Akra ve Revandüz'de İngilizler aleyhine ayaklanmalar başlamış ve siyasî hâkim katledilmiştir. Neticede adı geçen kazalarda mahallî idareler kurulmuştur. Cizre'de toplanan silahlı on altı aşiret reisi katiyyen İngiliz idare-

* Belgede vilayet adı yazılacak yer boş bırakılmıştır.

sini kabul etmeyeceklerine dair telgraf çekmişlerdir. Antep, Maraş ve Urfa livalarında da Fransızlar bayrağımıza hakaret ve hükümet işlerine müdahaleyle, polis ve idareyi çoğunlukla silahlandırıp Ermenilerden oluşturmaya teşebbüs ettiklerinden aleyhlerinde millet vicdanından doğan ayaklanmalar başlamıştır. Bu yüzden Maraş viraneye dönmüştür. Bu üç livada güvenlik kalmamış, köprüler yıkılmış, trenler ve telgraf hatları tahrip edilmiştir. Bu yüzden iktisadî hayat sönmüştür. Bundan halk bizzat sıkıntı çekmektedir. Fakat gelecekte büsbütün esarete girmek ve Ermeni mezâlimine uğramak korkusuyla Sulh Konferansı tarafından kesin kararlar verilmeden, millî ayaklanmalar yaparak fiilî protestoya mecbur olmuşlardır. Bu bildirdiklerimden de anlaşılacağı üzere bu ayaklanmalar milletin vicdanından doğmuştur. Hukuka uygun davrananlara karşı ayaklanma yapılmayacağına Fransızlardan evvel İngilizlere karşı hiçbir harekette bulunulmaması delildir. Esasen adı geçen üç liva yabancı işgali altında olduğu ve sormadan asker de sevk edilemediği için oralarda kolordunun fiilî ve maddî bir nüfuzu yoktur. Elden gelen bir nasihattan ibarettir. Fakat Ermeniler Fransızlar tarafından silahlandırıldıkça, General Antranik'in Amerika'dan 30 bin kişi ile gelmekte olduğuna dair mektuplar yazılıp duyuldukça, Fransızlar hükümet işlerine müdahale ve bayrağımıza hakaret ettikçe milletin galeyanını teskin etmenin mümkün olamayacağını kuvvetle zannediyorum.

Fransız siyasî mahfillerinin Kilikya'da kendilerine üstünlük sağlayacak çıkarların teminiyle yetinerek güzel örnekler göstereceğine dair olan haberler gerçek ise bunu fiilen doğrulamak için işgal kıtalarının şimdiden geri alınarak millî ayaklanmaların sona ermesi ve gerçek medeniyete hizmet edilmesi zamanıdır. Ermenilerin öldürülmelerine dair olan haberleri uyduranlar özel bir amaca hizmet ediyorlar. Bölgemdeki Ermeniler ve bütün gayr-i müslimler tam anlamıyla emniyet içindedirler. Yalnız Fransız işgal sahasında Fransızlar Ermenileri silahlandırdıkları, asker yazdıkları ve bunlardan ayrıca taburlar teşkil ettikleri için Kuvâ-yı Milliye'nin Fransızlar aleyhine ayaklanarak çarpışmalara katılan Ermeni-

leri savaşçı kabul ederek öldürdükleri anlaşılmaktadır. Fakat asıl saldırı-
gan Ermenilerdir. Bu konudaki kabahatin ve unsurlar arasına nifak to-
humları ekenlerin de Fransız olduklarına Maraş'taki papazların İtilâf
Devletleri temsilcilerine yazdıkları telgraftan daha iyi şahit olamaz.
Fransız Albay Normand'ın Siverek'ten geri dönme sebepleri evvelce
arzedilmişti. İşgale maruz olmayan bölgemiz halkı da işgal sahasındaki
Fransızların idaresine vâkıf olduklarından Sulh Konferansı'nda hüküme-
timiz kerhen oralarda yabancı işgaline razı olursa, böyle bir kararı kati
surette kanlarıyla silmeye azmetmişlerdir. Albay Normand tek bir şahıs
olduğu halde oralara gelmesini işgalin başlangıcı sayarak kabul etme-
meleri de bunun göstergesidir. Sansür edilen Ermeni mektuplarından
baharda Harput ve Diyarbakır'a doğru geleceklerine dair olan haberler
anlaşılmaktadır. Maraş ve Urfa ayaklanmaları üzerine oralarda da halkın
gizlice Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kurmakta olduklarını haber alıyorum.
Esasen mıntıkamda aşiret hayatı ve aşiret alayları teşkilatı esasları mev-
cut ve ahali elinde de çok silah ve cephane olduğundan, bir işgalle karşı-
laştıkları takdirde canları pahasına müdafaa edecekleri kuvvetle muhte-
meldir. Bununla beraber halkın İstanbul'un Saltanat ve Hilâfet merkezi
olarak Osmanlı Devleti'nde kalmasına memnun olduğu ancak kendi
yaşadıkları toprakların geleceğinden emin olmadıkça haklarını gerekti-
ğinde bizzat savunmaktan vazgeçmeyeceklerinin anlaşıldığı arz olunur.

22 Şubat 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

24 Şubat 1920'nin cevabıdır. Bugün 25 Şubat 1920'de işgal edil-
meyen mıntıkadaki Hıristiyanlara açık veya gizli hiçbir teşebbüste bulu-
nulmadığı gibi bulunulması da mümkün değildir. Bu haberin tekzip
edilmesini valilere yazdım. Nâzır beyi çağırdım. Kıtaya da gerekli emir-

leri verdim. Bu gibi haberlerin barış yapılacağı sırada söz konusu olmasından düşmanlarımızın kasten barışı engelleyerek İtilâf Devletleri'nin müdahale etmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Antep ve Urfa livaları mıntıkam dahilindedir. İşgal sahası içerisinde bulunan Maraş ve Urfa'da malum olayın etkisiyle Fransız işgali aleyhinde millî ayaklanmalar olmuştur. Fransızlar bu livalarda Ermenileri açıkça silahlandırarak Müslümanlara karşı çatışmaya soktukları için bu çatışmalar sırasında silahlı Ermeni çetelerinin Kuvâ-yı Milliye tarafından fırsat çıktığında imha edilmeleri de muhtemeldir. Söz konusu yerlerde askerî birliğim olmadığı ve millî ayaklanmalara da Fransızlar sebep olduğu için pek tabii kolordu sorumlu tutulamaz. Bununla beraber Antep ve Urfa'ya şimdiye kadar pek çok kez Hristiyanlara en ufak bir saldırıda bile bulunulmamasını da yazdım. Urfa'nın Kuvâ-yı Milliye tarafından ele geçirilmesinden sonra Hristiyanlara kesinlikle tecavüz edilmemiştir. Fakat işgalden bir süre sonra Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermeni ve Süryaniler, Fransızlarla beraber Müslümanlar aleyhine hareket edip tarafsız kalmaları için kendilerine yapılan ricaları ve verilen teminatı dinlemediklerinden dolayı çatışmalar sırasında Hristiyanlardan da ölenler olmuştur. Bununla beraber emir gereğince Urfa millî harekâtını iyi sona erdirmeye çalışıyorum. Şu anda Elazığ Vilayeti'nden aldığım şifrenin özeti şudur:

Malatya'da sansür edilen Ermeni mektuplarında birkaç aya kadar Ermenilerin buralara gelecekleri, şehri tamamen işgal etmek için karların azalmasını bekledikleri, Maraş meselesinin Adana'ya önemli tesirlerinin olduğu ve şimdiye kadar Türkleri kestikleri yazılıdır. Bunlardan da anlaşılmaktadır ki, katliamı yapan işgal sahasındaki Ermenilerdir. Müslümanlar da kendilerini müdafaaya çalışmaktadırlar. Zalim durumunda olan Ermenilerin kendilerini mazlum gibi göstererek İtilâf Devletleri'nin müdahalesini sağlamak istedikleri, Ermenilerin Kilikya'daki hareketleri ve Fransızların diğer unsurlar arasına nifak tohumları soktukları gibi delillerin cevaben İtilâf Devletleri'ne bildirilmesi gerekmektedir. Fiilen nüfuzum altında olmayan Antep ve Urfa livalarında uyarılarıma rağmen

çıkacak üzücü olaylardan da kolordunun sorumlu tutulmamasını rica ederim.

25 Şubat 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı
Cevdet

Harbiye Nezâreti'ne

23 Şubat 1920'nin cevabıdır. Maraş'ta her konuda emniyetin sağlandığını bildirmiştim. Bu gibi teşebbüslerin işgal edilmek istenen bölgelerde askerî sevkiyat için umumî hazırlık yapmak maksadına yönelik olduğu söylenmektedir. Bu çerçevede, Maraşlıların Osmaniye ve Islahiye'deki toplantılarından ve yeni bir katliam hazırlığından endişe ettikleri yaptıkları müracaattan anlaşılmaktadır. Arz olunur.

24 Şubat 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-13/1, 3-4, 5-6

77

Telgraf

Çıkış yeri: Andırın

Numara: 18

Hariciye Nezâreti'ne

Maraş'ta Fransızlarla birlikte silaha sarılan Ermenilerin bir kısmı Andırın'a kaçmıştır. Buradaki Ermeniler Müslümanları tahrike ve zaten kuşatılmış olan nahiyemizin halkını katliama başlamışlardır. Bunun üzerine çıkan çatışmalarda Müslüman ve Hristiyanlardan birkaç kişi ölmüştür. Son zamanlarda Kilikya'nın bağımsızlığı için Müslümanları imhaya hevesli olan Ermenilerin asayişini sağlamak maksadıyla işgalci devletlerin

memurları tarafından silahlandırılıp Müslüman ahali üzerine saldırtılmalarının insanlık, medeniyet âlemi ve büyük devletler nezdinde çirkin görüleceğine kesinlikle itimat ederek huzur ve asayiş ihlâlden başka bir mahiyeti olmayan geçici işgallere son verilmesini ve halkın çoğunluğunun hak ve hürriyetlerinin korunmasını temenni eder, bu gibi istenilmeyen durumların ortaya çıkmasını protesto ederiz.

28 Şubat 1920

Andırın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı	Aza Ali	Aza Musa	Aza Süleyman
--	-------------------	--------------------	------------------------

BOA. HR.SYS. 2544-12/13-14

78

Telgraf

Tarih: 29 Şubat 1920

Çıkış yeri: Siverek

Numara: 432

Aşağıda imzaları yazılı olan biz Kuvâ-yı Milliye reisleri yanımızda bulunan efradla bu defa Urfa şehrine geldik. Burada bulunan Kuvâ-yı Milliye ile birleştik. Asıl maksadımız vaktiyle buralara misafir olarak kabul edilen Fransız işgal kuvvetlerinin bugüne kadar buraları terk etmemesidir. Hakikat şudur ki bütün Osmanlı milleti Fransızların artık bu bölgede daha fazla kalmalarına ve ülkemizi işgal etmelerine kesinlikle razı olmayacaktır. Şimdiye kadar boş yere kan dökülmemesi için kendilerine yaptığımız insanî tavsiyelerimizi kabul etmeye kesinlikle rıza göstermemişlerdir. Son defa olarak dün tarafımızdan Urfa'daki Fransız kumandanına iyi niyetle yapılan ihtarımız üzerine makamlarından emir almadıkça buralarını terk etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Artık sevgili ülkemizi her şeyi göze alarak işgal güçlerinden tahliye ettirmeye kesin olarak karar verdiğimizden gereksiz yere kan dökülmemesini istiyoruz. Bu

bakımdan ÷lkemizi hemen tahliye etmeleri gerekliliğine dair kendilerine İstanbul'daki Fransız temsilciliğı aracılığıyla emir verdirilmiştir. Durumun tarafımıza da bildirilmesi istirham olunur.

Kuvâ-yı Milliye Kumandanı ve Aneze Aşireti Reisi ve Urban (?) Kaymakamı Hâcim	Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Badıllı Kürd Aşireti Reisi Said
Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Döğherli Aşireti Reisi Hamza	Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Şeyhan Aşireti Reisi Hacı Ömer

BOA. HR. SYS. 2544-7/33-34

79

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti
Âsâyiş Şubesi
Hususî: 300

Hariciye Nezâreti'ne

Önemli ve acildir.

*Kozan Müslüman halkına
karşı yapılan saldırılara dair*

Kozan'da ulema ve eşrafın sonu bilinmeyen bir şekilde toplatıldığı, bazı Müslümanların boğazlanmakta ve namuslarına tecavüz edilmekte olduğu, Feke'nin Ermeniler tarafından kuşatıldığı ve telgraf hatlarının kesildiğı, Müslümanlar için düzenlenen katliamın uygulanmaya başlandığı oraya göç eden 500 kişinin ifadesinden anlaşılmıştır. Mazlum ahalinin büsbütün mahv olmasına izin verilmemesi için acil tedbirler alınması gerektiğı konusunda Adana ve Kozan eşrafından olup Develi'de otur-

maya mecbur edildiklerini söyleyen bazı kişiler tarafından çekilen 4 Mart 1920 tarihli telgraf sureti ekte sunulmuştur. Durum Adana'dan sorulmuştur. Son derece vahim bir hal almış olan tecavüz ve saldırıların engellenmesi için gerekenler nezdinde etkili ve acil teşebbüslerde bulunularak sonucun bildirilmesi rica olunur.

3 Mart 1920

Dahiliye Nâzırı
Ebubekir Hâzım

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Telgraf Sureti

Çıkış yeri: Develi

Kozan'da ulema ve eşraf sonu belli olmayan bir şekilde toplatılmaktadır. Sokaklarda Müslümanlar arada sırada boğazlanmakta ve namu- sa tecavüz etme olaylarının şiddeti gittikçe artmaktadır. Feke, Ermeni çeteleri tarafından kuşatılmış ve telgraf hatları kesilmiştir. Müslümanlar için hazırlanan katliamın uygulanmaya başlandığı haberi üzerine yardım için buraya akın akın 500'ü aşkın Müslüman gelmiştir. Mazlum ve çaresiz Müslümanların büsbütün mahv edilmesine izin verilmemesi için bir dizi önlem alınmasını son bir ümitle arz ediyoruz.

Adana Umumî Meclis azası iken şimdi Everek (Develi)'de oturmak zorunda bırakılan Hasan		Dava vekili iken Everek'te oturmaya mecbur bırakılan Kozanlı Mustafa	
Feke eşrafından Arif Hikmet	Kozan eşrafından Halil	Kozan eşrafından Hulusi	

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Bakan Kabinesi
Sayı: 20974/101

Sefa Bey'den
Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri'ne

Çok acil

Sayısı tam olarak bilinemeyen Müslümanlar Kozan'daki bir kiliseye Ermeni çeteleri tarafından kapatılmış ve kadınlar burada tecavüze uğramışlardır. Bu kişiler hakkında daha sonra hiçbir bilginin alınamadığı hususunda Dahiliye Nezâreti bilgilendirilmiştir.

Diğer taraftan Feke kazasının yönetim merkezi Ermeni çetelerince kuşatılmıştır. Burada bulunan Müslümanların hayatları tehlikededir.

Sayın ekselanslarından bu olaylar hakkında bilgilenmesini ve çok acil bir şekilde tedbir almasını ısrarla talep etmekteyim.

Saygılarımla.

7 Mart 1920

BOA. HR. SYS. 2556-2/23, 25, 26

80

Bâb Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus
9173/317

Hariciye Nezâreti'ne

Bugünlerde Anadolu'nun bazı taraflarında sözde yabancı tebeaya ve Hıristiyanlara karşı Müslüman halkta şiddetli bir galeyan olduğu ve bu yüzden bazı üzücü olayların hatta ayın 25'inde genel bir taarruz olmasının beklendiği yabancı görevlilerden bazılarının ifadelerine dayanarak eski sadrazam tarafından sözlü olarak bildirilmiştir. Bunun üzerine vilayetlere ve liva dışında kalan bölgelere gerekli tenbihatta bulunulmuştur. Erzurum ve Mamuretülaziz vilayetleriyle Erzincan Mutasarrıflığı'ndan

birbiri ardına bu defa cevaben alınan telgrafların suretleri ekte nezârete gönderilmiştir. Diyarbakır Vilayeti'nden gelen 29 Şubat 1920 tarihli telgrafın bir suretinin de 1 Mart 1920 tarihinde nezârete elden takdim edildiği yapılan incelemeden anlaşılmıştır.

7 Mart 1920

Dahiliye Nâzırı Vekili adına
Müsteşar
Âli Faik

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Mamuretülaziz Vilayeti Vekâleti'nden alınan
28 Şubat 1920 tarihli telgraf sureti*

C. 23 Şubat 1920. Müslümanlar tarafından Hristiyanlara saldırı düşüncesinin kesinlikle bulunmadığı aşikâr olup özellikle bu vilayette son zamanlarda Müslümanların düşünceleri eskisinden daha ölçülü bir durumdadır. Bununla beraber merkeze bağlı yerlere ve gerekli kişilere önemle tebliğatta bulunulmuştur.

7 Mart 1920

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Erzurum Vilayeti'nden alınan
4 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf sureti*

27 Şubat 1920 tarihli yazıya cevap.

Emirleriniz üzerine derhal merkeze bağlı yerlere, gerekli kişilere ve kolordu kumandanlığına tebliğatta bulunulmuştur. Adı geçen kumandanlıktan alınan cevapta, kolordu bölgesinde Hristiyanlara karşı hiçbir hareket ve girişim mevcut olmadığı gibi şikâyet ve hoşnutsuzluğu gerektirecek bir durum dahi bulunmadığı bildirilmiştir. Aslında vilayet içeri-

sinde İran uyruklular dışında yabancı bulunmamaktadır. Çok az miktardaki Ermeniler de serbestçe iş ve güçleriyle meşguldürler. Genel olarak asayiş tamdır.

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi
Şube: 1

Suret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifre

4 Mart 1920 ve Harekât 660 numaralı rapora ektir.

Urfa Mutasarrıflığı'ndan gelen 29 Şubat tarihli rapor özeti:

Üç gündür Kuvâ-yı Milliye ile Fransız işgal kolları arasında çatışmalar olmaktadır. 28 Şubat 1920 günü Fransız kuvvetlerinin merkezinde bulunan bir binaya yapılan şiddetli hücum başarıya ulaşmak üzere iken Amerikalılara ait Kızılhaç bayrağının bulunduğu bir binaya Fransızlar tarafından ateş edilmesi söz konusu hücum üzerine iyi bir şekilde sonuçlanamamıştır. Bu yüzden şehit ve yaralı verilmiştir. Bunun üzerine Amerikalılar ve Fransız işgal kuvvetleri kumandanları Kuvâ-yı Milliye kumandanı tarafından protesto edilmiştir. Aynı günde şehir üzerinde dolaşan uçaklardan bir takım paketler atıldığı görülmüşse de henüz paketler bulunamamıştır.

4 Mart 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı
Cevdet

Bâb-Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

Erzincan Mutasarrıflığı'ndan alınan
6 Mart 1920 tarihli telgraf sureti

C. 23 Şubat 1920. Liva dahilinde zaten mevcut olmayan yabancı tebea ve pek az miktarda bulunan Hıristiyanlara karşı Müslüman ahali

tarafından bir düşmanlık bulunmadığı yapılan incelemeler sonucu anlaşılmıştır.

7 Mart 1920

BOA. HR. SYS. 2544-13/18, 8, 12, 13, 20

81

Telgraf

Çıkış yeri: Garzan

Numara: 109

Tarihi: 4 Mart 1920

Sadâret Yüksek Makamı'na

Özellikle Müslümanlık adına devam eden ve artık son dereceye varan zulüm ve yolsuzluğa İslâm dünyasının daha fazla ilgisiz kalamayacağı öncelikle ifade eden miting heyeti aşağıdaki kararların büyük devletlere arzını ve General Gouraud'ya iletilmesini adı geçen büyük devletlerin İstanbul temsilcileri ve fevkalâde komiserlerinden istirham etmektedirler:

Maraş ve çevresindeki Fransız işgal kuvveti ve bu ad altında önceden beri Rusya ve diğer yerlerden derme çatma toplanan Ermeni çeteleri namusu, dini, hayatı, masumiyeti özetle insanlık duygularını uzaklaştıran, parçalayan, ayaklar altında sürükleyen haydutluklarını ve melunca hareketlerini hiçbir aklın alamayıp, hiçbir vicdanın kabul edemeyeceği bir şekle sokmuşlardır. Kadınlarımız eğlenceleri, mukaddesatımız hakaret ve saldırılarının vardıgı son nokta olmuştur. Sokaklarda ve kasaba dışındaki leşler kokup çürümeden kaldırılamamaktadır. Topların acımasız mermileri Türk ve özellikle Müslüman olan ana kuzularının, bu vatanın öz evlatlarının masum başlarında cehennemi andıran bir gürültüyle patlamaktadır. Oymağıyla, sekenesiyle birlikte şirin kasabalarımızı bir avuç kül haline getiren, fişkırان, tuğyan eden zalim ihtiraslarının sebebi acaba sadece Müslüman olduğumuzdan ötürü mü? Maraş yanıyor. Alevlerin

arasından yükselen kadınlarımız ve genç kızlarımızın içimizi parçalayan feryatları, mukaddes makamlarımızda yankılanıyor. İmdat isteyen bu feryatlar Garzan muhitindeki bütün aşiretleri ayağa kaldırmış ve kendiliğinden bir miting yapılmasına sebep olmuştur. İtilâf Devletleri'nin, uygarlık ve insanlığın merkezi ve Türk ve İslâm dostu Fransa Hükümeti'nden Maraşlıları kendi arzularına bırakmalarını, bu derme çatma Ermeni haydutlarını sadece Maraş çevresinden değil Adana'dan da uzaklaştırarak cehennemi andıran şu zulüm ve yolsuzluklara acilen bir son vermelerini rica ediyor, sebep olanları da şiddetle protesto ediyoruz.

Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Faik	Aza Ziya	Aza Fahreddin	Aza Haydar	Aza Şevki
Büyük Şeyhlerden Ziyaeddin	Şeyhlerden Mahmud	Ulemadan Celaleddin	Ulemadan Reşid	Seyyidlerden Hacı Ahmed
Şeyhlerden Masum	Bahtiyar Aşireti Reisi Cemil Haşo	Ramman Aşireti Reisi Emin	Alıkan Aşireti Reisi Hasan Osman	
Fettah Paşa oğlu Mehmed Nizam	Fettah Paşa oğlu Bahri	Ümerâdan Musa	Ümerâdan Mehmed Şah	Ümerâdan Hasan Şah
Reşkütan Aşireti Reisi Rasul Babek (?)	Burukan Aşireti Reisi Sabri	Karakan (?) Aşireti Reisi Hacı Muhyi	Hızargan (?) Aşireti Reisi Ali Merzo (?)	
Bekiran Aşireti Reisi Kelmur (?)	Malaşeref Aşireti Reisi Mehmed Ali Yunus	Çeri Aşireti Reisi Sisli	Pervari Aşireti Reisi Derviş Muhyi	
Babusi Aşireti Reisi İsmail Davud	Eşraftan Süleyman Garzi (?)	Ümeradan Şefik	Eşraftan İbrahim Garzi	Eşraftan Hasan
Tüccardan Nasri (?)	Tüccardan Abdurrahim	Tüccardan Halid	Tüccardan Yusuf	Tüccardan Halil

BOA. HR. SYS. 2544-14/11-12

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Maraş Mutasarrıflığı'ndan gelen
 6 Mart 1920 tarihli telgraf sureti*

2 Mart 1920 tarihli şifrenin cevabıdır. Olaylara sebep olanların ortaya çıkarılıp tutuklanmalarına, tek bir olay çıkmamasına, huzur ve sükûnetin sağlanmasına çalışılmaktadır. Emniyet için alınan tedbirler sonucunda çatışmalardan sonra bir-iki yangından başka bir olaya izin verilmemiş ve kiliselerde saklanan Hristiyanların büyük bir kısmı da evlerine yerleştirilerek tecavüzden korunmaları sağlanmıştır. Müslüman ve Hristiyan halkın tamamı memleketin huzur ve sükunetinden memnun ve hükümete minnettardır. Ancak Fransızların Mersin ve Adana'da asker toplayıp Ermenileri silahlandırırları yönünde alınan haberler Müslüman unsurları heyecana sürüklemekte ve buralara tekrar askerî harekât yapılması halinde meydana gelecek bütün felâketleri düşündürmekte oldukları hissedilmektedir. Böyle bir durum olması halinde Bâbîâlî tarafından gerekli siyasî tedbirlerin süratle alınarak ortaya çıkması muhtemel hadiselerin önüne geçilebilmesi hususunda izin verilmesini rica ederim.

6 Mart 1920

BOA. HR. SYS. 2544-11/13

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Niğde Mutasarrıflığı'nın
 7 Mart 1920 tarihli şifre telgrafının sureti*

3 ve 4 Mart 1920 tarihli şifrenin cevabıdır. On gündür devir ve teftiş için livaya bağlı yerlerdeyim. Halk sessiz, sakin, iş ve güçleriyle

meşgul vakit geçirmektedir. Adana ve çevresinde Fransızlar tarafından silahlandırılıp donatılan Ermeni çeteleri intikam almak gayesiyle Kozan, Feke, Haçin dahilindeki Müslüman köylerine çeşitli yönlerden hücum ederek ahaliyi mabetlerine doldurup yakmak ve öldürmek gibi vahşi muamele ve kötülöklere maruz bırakılmışlardır. Olaylar liva hudutları üzerinde meydana geldiğinden cidden heyecanlı dakikalar yaşanmaktadır. Yakın gelecekte bu hallerin kendi başlarına da geleceğini tahmin ve takdir eden halk, gözü açık ve uyanık bir şekilde beklemektedir. Bugüne kadar livanın iç kısımlarından faal hale geçerek Adana hudutlarına sarkmış birkaç değil bir tek bile çete yoktur. Ancak Fransız mevcudiyet ve kuvvetlerine dayanarak aşırı ve şımarık tecavüzlerini artıran Ermenilerin son günlerdeki mezâlimi Feke, Haçin, Kozan hatta Karaisalı kazaları köylülerinin hayat ve namuslarını savunmak amacıyla faaliyet haline geçerek, genellikle millî çeteler halinde birleşerek Ermeni çetelerine silah kuşanıp karşılık vererek müdafaya koyuldukları, Develi ve İncesu semtlerindeki arkadaşlarından yardım istemek için göndermiş oldukları çocukların feryatlarındaki sızlanmadan anlaşılmıştır. Haber alındığına göre on-onbeş günden beri bütün Kozan dağlarındaki Müslüman sakinleri, kendilerine reva görülen kötölük ve iğrençliklere dayanamayarak tamamen ayaklanma halinde bulunuyorlar. Donatılıp silahlandırıldıktan başka cesaretlendirilen ve teşvik gören Ermenilerin tüyler ürperten mezâlim ve yolsuzlukları devam eder ve liva hududuna komşu mahallerindeki tehditkâr dolaşmalarının önü alınmazsa livanın güney ve güneydoğu kısmına rastlayan köylerin sakinlerinin de zorunlu olarak silahlı müdafaya müracaat mecburiyetinde bulunacakları pek tabî ve meşrûdur. Adana ve çevresinde güvenlik ve sükunetin sağlanmasının gerekliliği ve arzu olunduğu surette gittikçe hızını artıran Ermeni çetelerinin intikam almak amacına yönelik facialarına son verdirilmesi arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2556-2/52

Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti
Asâyiş Şubesi
Aded: 324

Hariciye Nezâreti'ne

Çok acildir.

Mağara nahiyesine Ermeniler tarafından yapılan saldırılar hakkında acil tedbirler alınmasına dair

7 Mart akşamı Sarız nahiyesinden alınan bilgilere göre; Sarız'a komşu olan Haçin kazasına bağlı Mağara nahiyesine 300'e yakın Ermeni çete ve jandarması gelerek Müslümanları yaralayıp tehdit ederek para ve mallarına el koymuşlardır. Silah aramak ve almak için herkesten silah bedeli olarak yirmi-otuz lira almışlardır. Bu çetelerden bazılarında Haçin Jandarma eski Kumandanı Kirkor Efendi'nin kumanda etmekte olduğu ve Müslümanlardan ellerine geçirdiklerini bir bahane ile Haçin'de meydana getirdikleri Divan-ı Harb'e sevk etmek amacıyla bilinmeyen bir yere götürdükleri, yaya olarak bile gidilmesi mümkün olmayan dağlık bölgede Müslümanları sırtlarında Haçin'e zahire taşımaya zorladıkları ve Müslüman jandarmaların tamamen silahlarını alarak yine bilinmeyen bir yere hareket ettikleri Aziziye Kaymakamlığı'ndan bildirilmiştir. Durumun devam etmesi Müslüman halkta büyük bir heyecan ve galeyana sebep olduğundan kötü olaylar çıkabilir. Bu saldırı ve olaylara engel olunması lüzumu Sivas Vilayeti'nden bugün alınan 8 Mart 1920 tarihli telgrafta da önemle açıklanmış ve bu konuda Adana'dan açıklama istendiği gibi Sadâret'e de bilgi verilmiştir. Hiçbir zaman üzücü olayların olmasına izin verilmemesi için saldırılara engel olunması konusunda ilgililer nezdinde acil girişimlerde bulunularak sonucun bildirilmesine müsaade edilmesi gerekmektedir.

9 Mart 1920

Dahiliye Nâzırı
 Müsteşar
 Âli Faik

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifrenin çözümü:

1-Göksun ve Aziziye'den alınan sağlam bilgilere göre; Haçin kazasının Mağara nahiyesinde Haçin Jandarma Takım Kumandanı Kirkor Efendi, 30 Ermeni süvari jandarmasıyla gelerek Yamanlı, Kayarcık ve Kazıklı köylerinin Müslüman halkından hane başına bir silah teslim etmelerini istemiş, halkı dövüp yaralamış, can ve mallarına taarruz etmiş, eşraf ile Müslüman jandarmaların silahlarını alarak Haçin'e göndermiştir. Gönderilenler arasında Kayarcıklı Hacı Kâhya ve Höketçe köyünden Molla Mehmed ve Molla Musa'nın bulunduğu, Şar'da bir kısım Ermeni çetelerinin jandarma kıyafetinde köyleri dolaşarak Müslüman halka işkence yaptıkları, vaktiyle küskün oldukları kişileri bilinmeyen bir yere götürdükleri ve birçok kişiyi öldürdüklerinin duyulduğu bildirilmektedir. Şar'da 200-300 kadar Ermeni'nin toplandığı anlaşılmaktadır.

2-Andırın üzerinden alınan sağlam bilgilere göre; Feke'deki Ermenilerin Kozan'a çekildiği, Kozan'da eşraftan birçok Müslümanın tevkif edilip daha sonra serbest bırakıldığı ve evde alıkonulduğu, Ermeni Gönüllü Cemiyeti'nin ev ve ailelere taarruza başladığı, 300 Fransız, dört mitralyöz ve değişik rivayetlere göre birkaç bin silahlı Ermeninin bulunduğu, Adana'dan bir tabur Fransız askerinin geleceğinin bildirildiği, Kars (Kadirli)'ta 20 Ermeni jandarmasının kaldığı, geri kalanların Kozan'a çekildiği, Haruniye yönüne André adında bir Fransızın bir müfreze ile gelerek bazı girişimlerde bulunmak istediği ancak kendisine karşı konulacağını hissettiğinden çekildiği anlaşılmıştır. Göksun ve Aziziye bölgesi halkının meydana gelen olaylardan heyecana kapılarak silahlarını kuşanıp masum halkın yardımına koşacakları konusunda Haçin'e haber gönderdikleri duyulmuştur. Durum araştırılmaktadır. Herhangi bir olay çıkmasına fırsat tanınmamak üzere Müslüman halka açıkça yapılan düşmanlığın derhal durdurulması için yol gösterilmesi istenmektedir.

7 Mart 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Sayı: 21167/122

Sefa Bey'den Fransa Yüksek Komiseri'ne

*Konu: Feke, Haçin ve Kozan
bölgelerinde Ermenilerin faaliyetleri*

Sayın Yüksek Komiser,

Faaliyetlerinin civar bölgelere yayılması hususunda kaygılanılması gerektiğini kendilerine bildiririm. Nezâretim, Adana bölgesindeki Ermenilerin faaliyetleri hakkında Fransa Yüksek Komiserliği'nin dikkatini birkaç kez çekme fırsatını bulmuştur. Son günlerde Osmanlı Hükümeti'ne ulaşan bilgiler, bu korkuları doğrulamaktadır.

İçlerinde çok sayıda Ermeni jandarmasının da bulunduğu yüzlerce kişiden oluşan Adana bölgesindeki Ermeni çeteleri, çok yakın bir geçmişte Haçin kazasına bağlı Mağara nahiyesine bir baskın düzenlemişlerdir. Buradaki Müslümanların evlerini soymuş, kendilerini döverek yaramışlardır. Ayrıca arama yapmak ve silahları teslim etmek bahanesiyle her Türk köylüsünden 20-30'ar lira almışlardır.

Ayrıca bir kısmı, Haçin'deki eski Jandarma Komutanı Kirkor Efendi tarafından komuta edilen bu çeteler Haçin'de kurmuş oldukları Millî Harp Divanı tarafından yargılamak bahanesiyle, çok sayıda köylüyü götürmüşlerdir. Gelecekleri bilinmeyen bu zavallılar, sırtlarında zalimleri tarafından zorla alınan ağır yiyecek yüklerini taşıyarak neredeyse geçilemez yollardan dağları geçmek zorunda kalmışlardır. Ermenilerin ellerine düşen tüm Müslüman jandarmalar, silahsızlandırılmış ve aynı şekilde bilinmeyen bir kader için götürülmüşlerdir.

Kozan ve Feke'deki gibi Haçin'deki diğer köyler de esirgenmemiştir. Camilerinde hapsedilmiş olan birçok yerdeki halk, canlı canlı yakılarak veya başka şekillerde öldürülmüşlerdir.

Niğde kazasının güney ve güney doğusundaki bölgeler dahil Karaisali'ya kadar olan bölgelerdeki halk, tarif edilemez bir umutsuzluk halindedir. Buralarda da halkın kendilerini Ermeni çetelerinin benzer Saldırıları karşısında, canları ve mallarını korumak için güçle karşılık verme zorunluluğunda görececeklerini bilmek gerekir.

Ermeni ve Müslüman unsurlar arasında kanlı çarpışmalara eğer çare bulunamıyorsa bu durumun kaçınılmaz bir şekilde neticeleneceği tehlikeler üzerinde ısrar etmeme gerek yoktur. Bu sebeple sonuç olarak, bir kez daha sayın ekselanslarınızdan bu dayanılmaz durumu kesin bir şekilde sona erdirmek amacıyla tedbirlerin alınmasını sağlamanızı, vilayet toprakları üzerinde Ermeni çeteleri kurulmasının engellenmesini, cezalandırma işlemlerinde bulunmak üzere Adana'daki Fransız askerî yetkililerine resmî talimatları iletmenizi ve yukarıda sözü edilen olaylara karışan canileri cezalandırmanızı talep ediyorum.

Sayın yüksek komiser, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

15 Mart 1920

BOA. HR. SYS. 2556-2/53, 2544-15/15, 2556-2/45

85

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

*Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan
7 Mart 1920 tarihli telgraf sureti*

Antep'in şimdiki durumuyla ilgili istenen bilgi üzerine Antep Mutasarrıflığı'ndan alınan 4 Mart 1920 tarihli telgraf sureti aşağıda sunulmuştur. Dikkat çekici olan içeriğine bakılarak bir felâket olmadan önce gerekli tedbirlerin alınmasına müsaade edilmesi arz olunur.

7 Mart 1920

Suret

25 Şubat 1920 tarihli yazının cevabıdır:

Livada şimdiye kadar sessizlik ve asayiş hüküm sürmektedir. Defalarca bildirildiği üzere Fransızların buradaki konumu kesinlikle beğenilecek bir halde değildir. Bunlar, günden güne kuvvet getirmeye ve yerleştirmekte oldukları Amerikan kuvvetlerini güçlendirmeye başlamışlardır. Kuvvetli siperler ve tel örgüler yaparak ve öfke dolu saldırılarıyla Müslümanların kalplerini her an rencide etmek gibi hareketlere devam etmektedirler. Bu yanlış ve uğursuz siyaseti yalnız kendilerine mâl ederek buna Ermenileri de iştirak ettirip memleketi felâkete doğru sürükleyecek büyük faaliyetlerden geri durmamışlardır. Bir taraftan mahallî hükûmet, diğer taraftan Müslüman cemaatler buradaki Ermenilerle daha fazla dostluk kurmak için ne gibi tedbir varsa onu almaktan geri durmamakta ve iki halkın birlikte iyi geçinerek yaşamalarını sağlamaya büyük bir gayretle çalışmaktadırlar. Kendi arzularına aykırı olduğundan dolayı Fransızlar bu tedbirleri akamete uğratmak için bin türlü hileye saparak bütün varlıklarını kullanmaktadırlar. Polis raporlarıyla da doğrulandığı gibi Fransız kumandanı 28 Şubat 1920 tarihinde, gündüz saat 11’de 1.000 aşkın Ermeni’yi kendi karargâhına davet etmiş ve bir saat görüşüp taraflarcada nutuklar atıldıktan sonra Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinde sözde Ermenistan kurulacağı, Amerikan prenslerinden birinin gönderileceği, Antranik Paşa’nın Harbiye Nezâreti’ne tayin edilerek emrinde bulunan 80 bin kişiyle oralara gideceği ve Maraş’ta kalan 4000 Ermeni’nin Adana’ya nakledilmekte olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine Ermenilere korku ve telaş göstermemeleri tavsiye edilerek çok yakında beraber ve mutlu bir şekilde yaşayacakları güvencesi verilmiş ve bu güvencenin önceki gün Antep ufkunda dolaşan tayyarenin getirdiği tahrirata dayandığı bildirilmiştir. Geçmişte ve şimdi bildirilen olayların ne gibi düşüncelere dayandırıldığı artık gizli ve belirsiz kalmayacağından eskiden olduğu gibi Fransızların en acil şekilde buradan çekilmeleri ve aksi

takdirde bugün-yarın denilebilecek yakın bir gelecekte buranın da Maraş'ın ikinci bir örneği olacağını üzüntü ve esefle arzeder, durumun çok önemli olduğunu bildiririm. Huzurun muhafazasına şimdiye kadar çalışılmış ve Allah'a şükür başarılı olunmuştur. Fakat haddini kat kat aşan kötü niyetin delil ve izlerini açıkça görmelerine rağmen bunu iyi kullanamamaları ihtimalinin meselenin önemini bir kat daha artırmakta olduğunu da ilâveten arzederim.

1 Mart 1920

Mutasarrıf
Celal

BOA. HR.SYS. 2544-15/12-13

86

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifre

Sureti Erkân-ı Harbiye'ye verilmiştir.

Aceledir.

7 Mart 1920 ve 1/745 şifreye ektir.

1-16 Ocak 1920 tarihine kadar İskenderun'dan ufak kıtalar halinde Katma'ya 1.500 asker, 300 sandık piyade fişeği, 200 sandık topçu cephanesi ve 600 araba erzak gelmiştir. 500 neferin Müslimiye, 300 neferin Antep ve geri kalan 700 neferin önceden mevcut bir taburla Katma'da bırakıldığı Kilis şubesinden bildirilmiştir.

2-Şimdiye kadar arzolunan malumatla birlikte Fransız kuvvetlerinin aşağıda anlatıldığı durumda bulundukları kabul edilmektedir.

-Katma'da yeni gelenlerle beraber 2 veya 3 tabur piyade, 4 top ve 10 mitralyöz.

-Meydan-ı Ekber'de 2 tabur.

-Islahiye'de 100 mevcutlu 1 tabur, 1 mekâri bölüğü, 2 top ve birkaç makineli tüfek.

-Osmaniye'de 1 tabur, 2 mekâri bölüğü, 3-5 dağ topu, 5-6 makineli tüfek.

-Amik ovasında tahminen 2 tabur. Bu taburun şu ana kadar Katma'ya gitmiş olması veya Akçakoyunlu'ya geçmiş olması muhtemeldir.

-Antep'te On Sekizinci Nişancı Cezayir Alayı karargâhı ile 2 tabur, Légion d'Orient'dan 1 piyade bölüğü ile 16 makineli tüfek ve süvari alayı.

-Müslimiye'de 1 tabur.

-Kilis'te General Querette karargâhı ile 1 tabur, 16. Légion d'Orient bölüğü ve 4 makineli tüfek.

-Akçakoyunlu'ya 2 Şubat'ta geldiği bildirilen 3.000 asker, Amik ovasındaki 2 taburla beraber 1 tabur olması veya kuvvetinin abartılıp 1 taburdan ibaret bulunuyor olması.

3-Yukarıdaki kuvvetlere bakılacak olduğunda Fransızların Cerablus, Antep, Katma, Islahiye, Bahçe ve Osmaniye bölgelerinde yaklaşık bir fırka kadar asker topladıkları anlaşılmaktadır.

Bu durumda Maraş'ın beklenen bir saldırıya hazır olup olmayacağı veya Fransızların savunmada kalacakları kesinlikle kestirilememekle beraber Antep mutasarrıfının bugünkü tarihle arzettiği iki telgrafındaki bilgilerden ve Zeytun'da Ermenilerin Müslümanlarla kasden çarpışmaya başladıkları hakkında bugün Elbistan'dan gelen telgraf haberlerinden Fransızların İngilizlerle Osmanlı arazisi hakkında imzaladıkları itilâfnamenin tatbikine başlamak niyetinde oldukları tahmin edilmektedir.

Müslümanlar yaklaşan katliamdan korunmak için mümkünse tarafsız Amerikalıların korumasından yararlanmalıdır. Gerek Kozan livası

dahilinde gerek güneyde yolsuzluğa fırsat verilmemesi yüksek görüşlerinize bağlıdır. Nezârete ve kolordulara arzedilmiştir.

8 Mart 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

BOA. HR. SYS. 2544-15/16-18

87

Harbiye Nezâreti
Şifre Kalemi
Numara: 753

Suret

*Konya'dan Harbiye
Nezâreti'ne gelen şifre*

*Dahiliye Nezâreti'ne sunulmak üzere
Adana Valisi Celal Bey'den gelen bilgi sureti*

Tahkikatı Galata'da Ömer Âbid Hanı'nda 14 numarada Simon oğlu Nikolaki Efendi'ye veriniz. O da Adana'da Simon oğlu Aristidi'ye gönderisin. Kozan eşrafından 12 Müslüman manastırda tutuklanmıştır. Son günlerde Selanik ve Beyrut'tan 8000 Fransız askeri Mersin'e gönderilmiştir. Bu askerler Islahiye'ye ve Islahiye'dekiler de Kozan'a sevk edilmektedir. Mersin'de 3000 asker bulundurmaktadırlar. Dün yine Ermeni koloniye 200 mavzer ve 17 sandık cephe verilmiştir. Müslüman halk korkunç bir haldedir. Maraş'a karşı harekâta başlanacağı muhakkaktır. Maraş'tan getirilen kişi hapishanede sürgün olarak tutuklu iken bir hafta önce eski istasyon civarında bir eve nakledilmiştir. Karşılaşıp görüşülmesi yasak olduğundan durumundan haberdar olmak mümkün değildir. Bilgilerinize sunulur.

8 Mart 1920

Adana Valisi
Celal

BOA. DH. EUM. AYŞ. 34/44

Harbiye Nezâreti
Nezâret Şubesi
Şifre Kalemi

Diyarbakır'dan
Harbiye Nezâreti'ne gelen şifre

Maraş, Antep, Urfa livaları bugün pek acınacak bir haldedir. Bu livalardan Maraş, harabeye dönmüş; köyler, köprüler yıkılmış, ticaret durmuş, can, mal ve ırz güvenliği kalmamıştır. Bunun tek sebebi Fransızların işgali ve kötü yönetimi ile Ermenileri Müslümanlar aleyhine tahrik edip silahlandırmalarıdır. İngilizlerin işgali sırasında, hükümet işlerine karışmamaları ve Müslümanlara nisbeten iyi davranmaları hasebiyle buralarda asayişin pek mükemmel olduğu düşünülürse bugünkü halin ve millî ayaklanmanın sebebi anlaşılır. Milletin maruz kaldığı tehlike ve zulümler sebebiyle, hükümetin siyaseten bir tesir yapamadığını görerek kendi haklarını; can, mal ve ırzlarını bizzat müdafaaya teşebbüsleri en doğal haklarıdır. Bu durumda millete “müdafaadan vazgeçiniz” demek Ermenilerin silahla intikamına, Fransızların her türlü tecavüzlerine her şeyinizi teslim edin demektir. Bedeninden bir uzvu kesilen adama bağırma, ağlama demek ne kadar mantığı aykırı ise tabii haklarına, namusuna, canına taarruz edilen bir millete de sükûn tavsiyesi böyledir. Tavsiye edilse de dinlenmez. Nitekim Urfa kıyamındaki tavsiyeleri dinleyen olmamıştır. Aksine Urfa, Birecik ve Antep'ten sürekli olarak düzenli birlikler, top, silah ve cephane istenmiştir. Düzenli birliklerin sevkinin Fransa'ya savaş açmak demek olduğu, bundan dolayı hükümeti ve bütün milleti zor durumda bırakacak isteklerde bulunulmaması nasihat edilmiş ise de yine feryatlar kesilmemiştir. Dün Urfa ahalisi, Birecik'e Fransızların yardım kuvvetlerinin gelmesi ve Birecik'te atliamın başlaması sebebiyle bir dille aynı isteklerde bulunmuşlardır. Şüphesiz kolorduca arzuları kabul edilememiştir. Fakat haklarını müdafa etmekten başka kabahatleri

olmayan Müslümanların katliama maruz bırakılması da insanın vicdanen içini sızlatmakta ve halkın hükümete ve orduya karşı kin ve gazabına sebep olmaktadır. Daha kuzeyde Diyarbakır Vilayeti'nde Urfa'ya yardım için toplanmalar başlamıştır. Fransızların Diyarbakır ve Harput'a kadar işgal sahasını genişletmesi ve bunun da Ermenistan demek olduğu düşüncesi, bölge sakinlerini daima huzursuz etmektedir. Şayet Fransızlar, Diyarbakır ve Harput vilayetleri hududunu da geçerlerse bu mıntıkada pek büyük galeyen olacak ve kan dökülecektir. Kolordunun böyle bir durumda da seyirci kalmasına ahali tahammül edemeyecektir. Nitekim Albay Normand, Mardin'e geldiği zaman kendisini Diyarbakır Fransız valisi zannettiklerinden kabul etmemişler ve Beşinci Fırka kumandanı ahaliye nasihat ettiği zaman: "Eğer Fransız işgaline meydan verirsen seni sorumlu tutarız" demişlerdir. Albay Normand: "Fransa'nın niyeti işgal değildir. Size demiryolu yapacağız, maddî yardımda bulunacağız" dediğinde ise eşraf: "Sizi hiçbir şekilde istemiyoruz. Demiryolunuz da, paranız da lâzım değil. İsterseniz mevcut hattı da söküp götürünüz. Yalnız buralara gelmeyiniz" demişlerdir. Bu durum Fransız işgalinin doğuracağı sonuçları ispata yeterlidir. Kilikya'da sahip olduğu üstünlükle çıkar temini ile yetineceklerini söylemelerine rağmen Kilikya'ya sürekli kuvvet getirip Ermenileri silahlandırmaları, bu gibi sözlerin zaman kazanmak için söylenmiş aldatıcı sözler olduğuna delildir. Antep Kalemi'nin bildirdiğine göre Müslüman jandarmalarını birer bahane ile terhis ederek Ermenileri jandarma yaptırmaları, ilkokullarında Fransızca okutmaya çalışmaları ve katliamlarla korkutma siyaseti takip etmeleri Kilikya'dan çıkmamak fikrinde olduklarını göstermektedir. Bu hale karşı millî ayaklanmanın devamı da bahsedilen livalarda birçok Müslüman nüfus ve servetin yok olmasına sebep olur. Bu ise medeniyet ve insaniyet adına insanı üzüyor. Bu duruma son verilmesi için aşağıdaki hususların yapılmasını arz ve teklif ederim:

1-Fransızlardan Kilikya hakkındaki arzularını açıkça söylemelerinin istenmesi, bu talep hükümet ve millet meclisince kabul edilemeyecek

bir halde ise bu duruma karşı alınacak tedbirlerin millete tebliği, bu şekilde milletin münferiden tepelenmekden kurtarılması, kabul edilirse bunun resmen uygulanması için emir verilmesi.

2-Fransızlarla anlaşmaya kadar millî ayaklanmaya son vermek için Fransızların işgal sırasında beyânnâmelerle neşrettikleri şekilde, İngilizlerin zamanında olduğu gibi hareket ederek hükümet işlerine müdahale etmemelerini, Ermenileri silahlandırmamalarını ve kuvvet sevk etmemelerini sağlamak; Fransızlar uygun görürlerse millete de neticeyi bekleyerek sükuneti muhafaza etmeleri hakkında hem hükümet hem de kendi mebusları aracılığıyla tebliğat yapmak.

3-Kilikya'da Ermeni katliamlarından bahsediliyor. Bu şekilde Hristiyan âlemi ve devletlerinin aleyhimize kin ve garazı güçlendirilmek isteniyor. Bu uydurma katliamlar siyasî bir manevradır. Bundan dolayı hakikati anlamak, asıl tecavüz edenlerin Ermeniler olduğunu göstermek üzere tarafsız bir heyetin bu mıntıkaya acilen gönderilmesini sağlamak, eğer bu konu bir an önce kararlaştırılmazsa boş yere kan döküleceğini, ayaklanmanın ve heyecanın yatıştırılmasının mümkün olamayacağını, bu halin işgal edilmemiş yerlere yayılarak asayişin bozulacağını ve bu yüzden devlet gelirlerinin tahsil edilmesi ve hükümet yetkilerinin devam edebilmesinin mümkün olamayacağını bildiririm. Fransızlar barışın imzalanmasından önce işgal sahasına tecavüz ederlerse ahalinin zorlama ve galeyanıyla kıtaların bu hareketi esasen Mütareke'ye aykırı olduğundan ateşle mukabeleye mecbur olmaları uzak ihtimal olmadığından, bu konuda evvelce yapılan müracaat cevabının hızlandırılması rica olunur.

Harekât 686

8/9 Mart 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet

BOA.HR.SYS.2544-15/22-25

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Sivas Vilayeti'nden alınan
 9 Mart 1920 tarihli telgraf sureti*

8 Mart 1920 tarihli telgrafa ektir.

Aziziye Kaymakamlığı'ndan şimdi alınan 8 Mart 1920 tarihli iki ayrı telgraf sureti aşağıda naklen arzedilmiştir. Haçın ve Kozan taraflarında Fransız işgal kuvvetlerine güvenen Ermenilerin Müslüman halka karşı günden güne artmakta olan saldırı ve mezâliminin ne şekilde olursa olsun önüne geçilmezse şimdiye kadar sükûnet içerisinde olan bu bölgede de üzücü olaylar çıkmasını beklemek gerekeceğini arzeder, merkezî hükümet ve Adana Vilayeti tarafından bu konuda ciddî tedbirler alınmasına müsaadelerinizi rica ederim.

Suret

Haçın'e bağlı Mağara nahiyesinin Kân köyüne bir takım Ermeni çetelerinin gelmesi üzerine köy halkının Sarız nahiyesi civarında bulunan Müslüman halktan yardım istedikleri, bunların da Kân köyü üzerine yürüdüğü haber alınmıştır. Durumu araştırmak ve herhangi bir olaya meydan vermemek üzere nahiye müdürüyle birlikte jandarma kumandanının o bölgeye doğru hareket ettikleri Sarız'dan alınan 7 Mart 1920 tarihli telgrafta bildirilmiştir. Ortaya çıkacak sonucun ayrıca bildirileceği arz olunur.

Suret

8 Mart 1920 tarih ve 11 numaralı telgrafımızda da arzedildiği gibi Kuvâ-yı Milliye askerlerinden yüz kişilik bir müfreze Kân köyüne giderek orada bulunan Haçın Ermenileri'yle iki Ermeni jandarmasının silahlarını almıştır. Ermeni Çete Reisi Kirkor'un Kayarcık köyünde bulunduğu haber aldıklarından askerlerin bir kısmı bu köye yürümüş ise de

bunların geldiğini haber alan Kirkor Haçin'e kaçmış, Kuvâ-yı Milliye köyde kalan birkaç Ermeni'yi teslim almıştır. Yamanlı köyünde bulunan bir grup Ermeni çetesinin de Müslümanlara kötü davrandıkları haber alınır alınmaz bunları da yakalamak için bir müfreze gönderilerek köy ablukaya alınmış, ancak Sarız müdürünün sert müdahalesi sonucunda geri dönmek zorunda kalınmıştır. Kuvâ-yı Milliye'nin geri dönüşüne üzülen Mağara halkının bir bölümü o gece Dayıoluk köyüne kadar gelerek durumlarından şikâyet edip gitmişler ve Ermenilerin kendilerini mutlaka yok edeceklerini yana yakıla anlatmışlardır. Kendilerine gerekli teminat verilerek yatırıldıktan sonra geriye dönmüşlerdir. Arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2544-15/27-28

90

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Antep Mutasarrıflığı'ndan alınan

11 Mart 1920 tarihli telgraf sureti

8 Mart'ta gece yarısından sonra bazı keşif ve taarruzlarda bulunmak üzere Kilis'ten Antep yönüne gönderilen 2 bölük piyade ve 4 adet toptan oluşan bir Fransız kuvveti Hablum (?) ve Anaz köylerindeki halka karşı saldırgan tutumlarda bulunmuşlar, Karacaviran köyünü topa tutarak insanları ve hayvanları yaralayıp öldürmüşler, evleri tahrip etmişlerdir. Top sesleri Kilis kasabasına kadar aksetmiş, şehirdeki Ermeniler son derece korku ve heyecana kapılarak civar yerlerden Fransız karargâhına evlerini taşımışlardır. Musevîler de dükkânlarını kapatarak evlerine çekilmişlerdir. Bu durum memleket içerisinde umumî bir heyecan doğurmuş ise de alınan güvenlik tedbirleri sonucunda heyecan yatıştırılmıştır. Sözü edilen olayın sebeplerini öğrenmek üzere bir subay kumandasında hazırlanan jandarma müfrezesinin olay yerine gönderilmiş olduğu Kilis Kaymakamlığı'ndan alınan 8 Mart 1920 tarih ve 114 numaralı yazıda

bildirilmiştir. Daha önce de arzulunduğu gibi hiçbir zorunluluk olmadığı halde Fransızların bu gibi kuvvetlerle şuraya buraya gitmeleri, rastladıkları köylerin halkına zulüm ve düşmanlıkta bulunmaları, ahaliye karşı top ve mitralyöz ateşi açarak birçok günahsızın ölüp yaralanmasına sebep olmaları medeniyet ve insaniyetin asla kabul edemeyeceği bir suç oluşturmaktadır. Geçenlerde de arzettiğim gibi Büyük Araplar köyünde yaptıkları ırza geçme, adam öldürme ve yağmacılığın cezasını görmeyen askerler daha fazla şımarıklık göstermekte, güçsüz subaylar da onlara hükmedemeyip aksine onlara göz yummakta olduklarından kötülükler devam etmektedir. Vatanlarının selâmetini susmakta gören çaresiz halk her kötülüğe karşı sabır ve tahammülü kendisi için bir yurttaşlık görevi olarak kabul etmekteyse de tahammülün üstüne çıkan bu hallere karşı ne yapacaklarını şaşırılmış durumdadırlar. Daha önce de arzedildiği gibi bunların amacı bu bölgede fenalık çıkarmak ve buraları asayişsiz göstererek işgallerini uzatmaktan ibarettir. Oysa bu düşüncelerini Müslüman-Hristiyan bütün halk anladığından bu iki unsur birbirine dostluk ve kardeşlik elini uzatarak memleketin gelecekteki selâmeti için çalışmaktadırlar. Arzedilen durumların gerekli makamlara tebliğ edilerek bunların buradan kaldırılması veya bir taburluk da olsa düzenli kuvvetin acilen gönderilmesi Müslüman ve Hristiyan tüm ahali tarafından istirham edilmektedir.

BOA. HR. SYS. 2544-15/35-36

91

Bâb-ı Alî

Dahiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsus

Suret

Aylardır Müslüman ve Hristiyan toplulukları birlik ve uyum içerisinde devamlı çalışarak ülkenin emniyet ve asayişini sağlamak için aldıkları tedbirler ile Osmanlı Hükümeti'ne hizmet edip sadakatlerini göstermişlerdir. Allah'a şükür bugüne kadar kasaba dahilinde sıradan

olaylardan başka asayışı bozacak bir durum meydana gelmemiştir. Gece gündüz rahat uykuları terkle mutasarrıflıgımca çokça gayret sarf edildiği, değil yerliler Fransız işgal kuvvetleri kumandanı ve Amerikalılar tarafından da değerlendirilip doğrulanmaktadır. Ne çare ki daha önce Maraş ve daha sonra Birecik'te meydana gelen ve söz konusu yerlerin harap ve binlerce nüfusun telef olup geri kalan ahalinin de sefil ve perişan bir şekilde sokak aralarında kalmasına yol açan facialar Antep livası köylerine de korku saldığından bütün yollar heyecan içerisinde bulunan ahali ve bir de bu vaziyetten faydalanmak amacıyla toplanan eşkıyalarla kapanarak Maraş'taki ihtiyaç sahiplerine yardıma imkân bırakmayacak bir raddeye gelmiştir. Bu durumun bir süre daha devamının ülke dahilinde bir karışıklığa yol açarak Maraş ve Birecik'in uğradığı felâkete uğramasına sebebiyet vermesinden korkmaktayız. Bu konuda uzun uzadıya yapılan görüşmeler neticesinde, Osmanlı Hükümeti'nin ezici bir kuvvetle burada bulunan işgal kuvvetleriyle işbirliğinde bulunarak dağlarda ve yollarda türeyen eşkıyanın uzaklaştırılıp liva asayişinin sağlanması önemli ve gerekli görülmüştür. Bini aşkın köyden meydana gelen livamızla aynı hisleri paylaşan yeterli miktarda süvari ve piyadeden oluşan muntazam askerin acilen çağırılması, bu sağlanamazsa bin neferden az olmamak üzere süvari piyade ve jandarma kuvvetinin hemen çoğaltılması, ortaya çıkması muhtemel olan karışıklığın engellenmesi her neye bağlı ise ona başvurulmasını selâmet ve memleket namına arz ve istirham ederiz.

Antep Cemiyet-i İslâmiyye Reisi Edip	Liva Müftüsü Mehmed Arif	Mevlevi Şeyhi Mustafa	Eşrafdan Fazlı Ağa oğlu Nuri
Milletbaşı Mari Bedros	Muteberandan Leonyan Ohannes	Muteberandan Kendirciyan Ohannes	Doktor Oseb
Muteberandan Yeremyan	Muteberandan Erakliyan Oseb	Muteberandan Lilekyan Kivork	

Dahiliye Nezâreti'ne

Antep Cemiyet-i İslâmiyesi ve Hıristiyanıyesi tarafından ortaklaşa olarak makamıma verilen arzuhalin sureti aynen yukarıya alınarak sunulmuştur. Gereğinin süratle yapılması söz konusu kişilerin istirhamından olduğundan rica olunur.

11 Mart 1920

Mutasarrıf
Celal

BOA. HR. SYS. 2544-15/33

92

Dahiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

Diyarbakır Vilayeti'nden gelen
13 Mart 1920 tarihli telgraf sureti

122 numaralıdır. Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden livaya gönderilen protesto mektubunun suretinin gerekli makamlara arz ve tebliği adı geçen liva mutasarrıflığından bildirilmiş ve protesto mektubunun sureti de aşağıda arzedilerek gereğinin yapılması yüksek görüşlerini ze bırakılmıştır.

Suret

Birecik'teki Fransızlar ile onların silahlandığı Ermenilerin ateşkes halinde mitralyözlerle Müslümanları katliama başladıklarını ve Urfa'da Müslümanları aynı tecavüzlerle göçe mecbur ettiklerini aldığımız yardım isteyen telgraflarından anladık. Bütün sancak halkı heyecan ve isyan içerisindedir. Fransız Hükümeti'nin medeniyetle bağdaşmayan bu kan dökücülüğüne karşı her bir Müslüman kendini savunmak ve olaylara müdahale etmek zorundadır. Meşru haklarını korumak ve müdafaa etmek dışında başka bir amacı olmayan Müslüman halk sefalet içerisinde yaşamaktansa din, vatan ve namus uğrunda ölmeyi tercih etmektedir. Ey medeniyet ve insanlık âleminin temsilcileri, size sesleniyor ve merhame-

tinize sığınmıyoruz! Müslümanların haksız yere öldürülmeleri neden icap ediyor? Neden hayat hakkından mahrum bırakılıyorlar? Fransız toplumunu tarihî olarak Osmanlı Hükümeti'ne bağlayan, şu anda ve gelecekte her iki milleti birbirine bağlaması gereken samimiyet, yardımlaşma ve fedakârlığa hürmeten ve insanlık düşüncesine uygun olarak, Fransa Hükümeti'nden silahlandığı Ermenilerle birlikte ortaya koyduğu mezâlime son vermesini, haksız yere işgal edilen yerlerin acilen boşaltılmasını, aksi halde akacak kanların sorumluluğunun tarih önünde sebep olana ait olacağını bir daha arzediyoruz. Bu üzücü duruma bütün insanlık dünyasının bir çare bularak adaletin gereklerini yerine getirmesini bekliyoruz. Bu konunun mutasarrıflık makamınız vasıtasıyla gerekli makamlara bildirilmesini rica ederiz.

BOA. HR. SYS. 2544-15/38

93

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 1368

Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından Sadâret'e

Albay Normand'ın, emrindeki muhtelif sınıflardan oluşan kuvvetle Cerablus'tan Birecik'e gelerek kasabayı bombardıman edip ahaliye kayıp verdirdikten ve hükümet heyetini kaçmaya zorladıktan sonra eski Fransız işgal kuvvetlerini yerinde bırakarak döndüğü ve bu kuvvetin Suruç üzerinden Urfa'ya geleceği haber alınmıştır. Buna karşı ahalinin hazırlıkları ile mıntıkada hasıl olan heyecan hakkında On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın telgraf sureti ile Kozan, Feke ve Haçin havalisinde Ermenilerin Müslüman ahaliye karşı olan mezâlimine dair Yirminci Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen telgraf sureti ek olarak takdim kılınmıştır. Kozan, Feke ve Haçin bölgesine muktedir mülkiye memurları tayini hakkında Dahiliye Nezâreti'ne bilgi verilmiştir.

Ermeni mezâlimine ve Urfa mıntıkasında ahalinin heyecan ve galeyanına sebep olan Fransız askerî harekâtına engel olacak girişimlerin yapılması padişahın isteğine bağlıdır. Fransız harekâtı ve ahaliye karşı uygulanan şiddetli muameleler devam ettiği takdirde yeniden birçok masum kanının dökülmesine sebep olunacağı gibi bu halin tahrik edeceği harekâtın hükümetimizin durumuna kötü etki yapma ihtimali de kuvvetli olduğundan acilen gerekli girişimlerde bulunulması istirham edilmektedir.

14 Mart 1920

Harbiye Nâzırı

Fevzi

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Urfa'da 5 ve 6 Mart'da şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Bu çarpışmalarda Kuvâ-yı Milliye 18 şehit, 67 yaralı vermiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin zorla elde ettiği top vasıtasıyla Fransızların işgal ettiği binalar tahrip olunmuş ise de yapılan taarruzda millî kuvvetler muvaffak olamamışlar ve aşiretler kısmen dağılmıştır. Bundan başka Birecik'e Fransızların yardım kuvvetinin geldiği ve Ermenilerin de katılımıyla şehirde katliam başladığı, ayrıca Fransızların Cerablus'tan da Arappınarı İstasyonu'na kadar hattı tamir ederek geldikleri haber alınmıştır. Gerek bu haberler üzerine gerekse Kuvâ-yı Milliye'nin gereği kadar fedakârlık gösterememesi yüzünden Urfalıların ve Urfa'ya komşu mıntika ahalisinin moralleri bozulduğundan Urfalılar kısmen göç etmeye, Ermenilerin bir kısmı da bölgeye girerek Müslüman ahaliye ateş etmeğe başlamışlardır. Urfa mutasarrıfı, ahalinin kolorduya müracaatıyla diplomatik yoldan meselenin güzel bir şekilde sonuçlanması mümkün değilse, halkı Ermenilerin katliamından kurtarmak maksadıyla düzenli birliklerin gönderilmesini talep etmektedir. Siverek, Viranşehir, Mardin, Diyarbakır mıntıkasında da bu haberler üzerine heyecan artmış ve yeniden Urfa'ya yardım toplantıları başlamıştır.

2-Karların eriyip yolların yeni yeni harekete müsait olmaya başlaması, bu durum ve haberler üzerine sükun ve asayiş sürdürmek ve heyecanı yatıştırmak maksadıyla kısmen Viranşehir ve kısmen de Siverek'te bulunan piyade alayı on dört taburu da Karaçurun'da toplanması, durumu en fazla müsait görülen ve Garzan'da bulunan On Sekizinci Piyade Alayı'nın makineli tüfek bölüğüyle beraber Siverek'e hareket etmek üzere Silvan'da toplanması emredilmiştir. Muhtelif fırka ve alaylara mensup olup gerektiğinde Siverek ve Viranşehir'de bulunacak kuvvetlerin kumandasını birleştirmek ve bir elden idaresini sağlayıp, ahaliyi ve heyecanı yatıştırmak üzere, tedavi maksadıyla geçici olarak Diyarbakır'da bulunan İkinci Fırka Kumandanı Kaymakam Akif Bey görevlendirilmiştir. Birkaç güne kadar Siverek'e hareket edecektir. İkinci Fırka'ya eskiden olduğu gibi Ali Bey vekâlet edecektir.

7 Mart 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı
Cevdet

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

Antep Mutasarrıflığı'ndan 4 Mart 1920 tarihiyle gelip bugün Maraş Mutasarrıflığı'ndan duruma dair alınan telgraf aynen ilave edilmiştir. İstanbul bahanesiyle Osmanlı Hükümeti'ni iş yapamaz duruma düşüren, peşi sıra asker toplayan ve harekâta başlayan Fransızların istekleri ve yaptıkları icraatlar hakkında Osmanlı Hükümetince alınması gerekli tedbir ve hazırlıkların uygulanmasına; tarafsız devletlerin murahhas ve mümessilleri ile mezâlim ve saldırılar hakkında tahkikat ve takibat icrasına girişilmesi yüksek görüşlerinize bırakılmıştır.

8 Mart 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Suret

Livada şimdiye kadar sükûn ve asayiş hüküm sürmektedir. Fakat defalarca arzulunduğu üzere Fransızların buradaki vaziyeti kesinlikle hoş görülecek bir halde değildir. Bunlar günden güne kuvvet getirip yerleştirmekte, Amerikan Koleji'ni tahkimata başlamakta, istihkâmlar, siperler ve tel örgüler yaparak işin sonunu düşünmeden hiddetle saldırarak Müslümanların kalplerini her dakika rencide etmeye devam etmektedirler. Bu yanlış ve uğursuz siyaseti yalnız kendileriyle sınırlı tutmayıp Ermenileri de buna katarak memleketi felâkete sürüklemekte ve büyük kötülüklerden geri durmamaktadırlar. Bir taraftan mahallî hükümet diğer taraftan İslâm cemaati buradaki Ermenilerle bir kat daha dostluk kurmak için tüm çarelere başvurmaktan geri durmamakta ve her iki gruptan vatandaşın birlikte iyi geçinerek yaşamalarını temin etmeye çalışmaktadır. Kendi siyasetlerine aykırı olduğundan dolayı Fransızlar bu çabaların bir sonuç vermemesi için bin türlü hilelere başvurarak bütün varlıklarını sarf etmektedirler. Bu durum polis raporlarıyla da doğrulanmıştır. Fransız kumandanı 29 Şubat 1920 tarihinde gündüz saat 11'de binden fazla Ermeni'yi kendi karargâhına davet ederek bir saat görüştüktan sonra Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinde sözde Ermenistan kurulması için Amerika prenslerinden birinin gönderileceğini, Antranik Paşa'nın Harbiye Nâzırı tayin edilerek emrinde bulunan seksen bin askerle o bölgeye vardığını, Maraş'ta kalan 4.000 Ermeninin Adana'ya nakledildiğini söylemiş, korku ve telâş göstermemelerini tavsiye ederek yakında mutlu bir şekilde yaşayacakları garantisini vermiş ve bu teminatına önceki gün Antep ufkunda görülen uçağı gerekçe göstermiştir.

Durumun ne gibi düşüncelere dayandırıldığı artık gizli ve belirsiz bir şekilde kalamayacağından, daha önce de arzettiğim gibi Fransızları en seri bir şekilde buradan çekirmek gerektiğini, aksi takdirde bugün yarın denebilecek yakın bir zamanda buranın da Maraş'ın ikinci bir örneği olacağını büyük bir üzüntüyle bildiriyor, konu üzerinde hassasiyetle durulmasını önemle rica ediyorum.

Millî sükûneti kararlılık ve ağırbaşlılık sayan Müslümanların şiddet hareketlerine karşı milliyetçilik hislerinin korunmasına şimdiye kadar çalışıldı. Fakat haddini kat kat aşan kötü niyetin delil ve izlerini açıkça görmekte olmalarına nazaran artık o hissi kullanamamalarının meselenin önemini bir kat daha artırmakta olduğunu da ayrıca arzederim.

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Urfa Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgide, Miralay Normand'ın çeşitli sınıflardan oluşan bir kuvvetle Cerablus'tan Birecik'e gelerek kasabayı bombardıman etmek suretiyle masum ahalinin çoğunu şehit edip hükümet heyetini kaçmak zorunda bıraktıktan sonra eskiden Birecik'te bulunan Fransız işgal kuvvetlerini yerinde bırakarak geri döndüğü ve Suruç üzerinden Urfa'ya geleceği bildirilmiştir.

Buna karşı Urfalılar haklarını savunmak konusunda şiddetle müdafaaya yemin etmişlerdir. Normand'ın Birecik'e hangi tarihte ve ne kadar kuvvetle geldiği açıklanmamıştır. Siverek, Viranşehir, Mardin ve Diyarbakır'da Urfa'ya yardım için toplantılar başlamıştır. Fransızlar bu mezâlimi sürdürerek özellikle işgal sahası sınırını aşarlarsa bölgede hemen hepsi silahlı olan ahali umumî seferberlik derecesinde milis kıtaları halinde toplanarak süratle müdafaaya başlayacaklardır. Mevcut kolordu kıtalarının da katılmak mecburiyetinde kalacağını zorluklarını arzederim. Bu yüzden uygunsuz durumun önünü şimdiden almak üzere ciddi siyasî teşebbüslerde bulunulmasını istirham ederim. Engelleyici tedbirler alınmadığı takdirde hiçbir sorumluluk kabul edemeyeceğimden hemen görevden alınmak veyahut emekli edilmek isterim.

2-Kıtada bulunan sevk memurumuzun Kilis'e gönderildiği ve bu sebeple gelip geçen esir erlere bakılmadığı ve bunların perişan bir halde

bulundukları Antep kaleminin verdiği bilgiden anlaşılmıştır. Sevk memurunun tekrar mahalline gönderilmesi gereği yazılmıştır.

9 Mart 1920

On Üçüncü Kolordu Kumandanı
Cevdet

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu

Suret
Harbiye Nezâreti'ne

1-Kozan, Feke ve Haçin havalisinde Müslüman ahaliye karşı özellikle Ermeniler tarafından yapılmakta olan saldırı ve dehşet verici cinayetlerin etkisiyle heyecan içerisinde olan halk yer yer işgal hattının batısına geçmektedir. Abartılı ve heyecan uyandıran havadisler duyuldukça yardım istenmekte ve ahalinin işgal hattını geçmesine sebep olmaktadır. İşgal hattı civarındaki bölüklerden kaçanların sayısı çoğalmaya başlamıştır.

2-Ermenilerin Haçin üzerinden Kayseri istikametinde ilerlediklerinin duyulması yüzünden oluşacak heyecana karşı önlem olmak üzere iki dağ topu Everek (Develi)'teki taburun yanına gönderilmiştir.

3-Kozan, Feke ve Haçin havalisine muktedir mülkiye memuru gönderilmesi, Müslüman ahalinin Ermeni zulmünden kurtarılması ve civar bölgelerde heyecanın giderilmesi için girişimlerde bulunulması arz olunur.

9 Mart 1920

Yirminci Kolordu Kumandanı
Mahmud

BOA. HR.SYS. 2544-17/4, 5, 6-7, 8, 9

Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi
Numara: 337

Hariciye Nezâreti'ne

Maraş ve Urfa civarında Fransız birliklerinin gerçekleştirdikleri askerî harekâtta cesaret bulan Ermenilerin Müslüman halka tecavüzde bulunduklarına dair Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilen raporun iletildiğine ilişkin Harbiye Nezâreti'nden gelen yazı ile eklerin suretleri ekte tarafınıza gönderilmiştir. Gereğinin yapılması.

15 Mart 1920

Osmanlı Ordu-yı Hümayûnu
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi
Şube: 1

Aceledir

Suret

Sivas'tan Harbiye Nezâreti'ne gelen şifre

1-Haçın'de Teğmen Kırkor Efendi kumandasındaki 200 kişilik bir Ermeni kuvvetinin Aziziye hududu civarındaki Kayarcık ve Kân köylerine gelerek halkı tazyik etmesi üzerine Müslüman halkın silahla karşı koyarak çarpışmaya başladıkları, Aziziye'ye bağlı civar köyler halkının da yardımıyla ile çarpışmanın devam etmekte olduğu haber alınmıştır. Kırkor Efendi ile 30 Ermeninin Müslüman halk tarafından kuşatılmasına rağmen sonradan Haçın'den yardım için gelen 300 kişi tarafından kurtarıldığı bildirilmiştir. Olayın yanlış anlama sonucu ortaya çıkması ihtimaline karşılık Sarız nahiye müdürü bizzat olay yerine hareket ettiği gibi zabıta görevlileri de yola çıkmışlardır.

2-Zeytun Ermenileri'nin dahi civardaki Müslüman köylerine taarruza başladıkları Kabaktepe, Sarıgüzel, Keper (?) ve Alişehr (?) köyleri

ahalisinin yaptıkları başvurulardan anlaşılmıştır. Buradaki olayın araştırılmasına da bölge ileri gelenlerinden bazı kişiler ile Elbistan jandarma subayının gönderilmesi mahalline tebliğ edilmiştir. Netice arz olunacaktır.

8 Mart 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

BOA. BEO. 346559

95

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 1373

Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından Sadâret'e

Maraş ve Urfa civarında Fransız kıtalarının yaptıkları askerî harekâtlardan cesaret alan Ermenilerin Müslüman ahaliye tecavüzde bulunduklarına ilişkin Üçüncü Kolordu'nun raporunun sureti ekte huzuruza takdim kılınmıştır. Halkın hislerini rencide edecek durum ve hareketlere artık bir son verilmesi hususunda girişimlerde bulunmanız istirham olunur.

13 Mart 1920

Harbiye Nâzırı
Fevzi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Suret

Harbiye Nezâreti'ne

1-Maraş olayları üzerine Zeytun'daki Ermeniler civar köylerden tamamen Zeytun Kışlası'na toplanmışlardır. Nahiye müdürü ile ileri gelenlerden birkaç Müslümanı da kışlaya alarak Müslümanlarla ilişkiyi

kesmişler, jandarma karakolunu dağıtmaya mecbur bırakmışlar ve silahları dahi almışlardır. Bundan heyecana kapılan ve Maraş'taki Fransız kuvvetleriyle irtibatlarını kesmek üzere Beşan köyünde toplanan millî kuvvetler ile uzun süre düşmanca bir vaziyette kalmışlardır. 5 Mart 1920'de Beşan köyüne giden Süleymanlı kaymakamı tarafsız bölgeye birkaç Ermeni'yi çağırarak jandarmaların silahlarının kendilerine iadesini, esir ettikleri nahiye müdürü ile arkadaşlarının teslimini ve tahrip ettikleri şehitliğin tamirini teklif edip, yirmi dört saat içerisinde cevap verilmesi ihtarında bulunmuştur. Sürenin sonunda Ermeniler cevap vermemiş ve iki taraf devriyeleri birbirleriyle çarpışmaya başlamışlardır. Ermeniler devriyelerine yardım için Beşan köyüne doğru ilerlemeleri üzerine karışıklık görmüşler, birkaç saat devam eden çarpışmanın ardından Ermeniler çekilmesiyle olay sona ermiştir. İki taraf hâlâ durumlarını muhafazaya devam etmektedirler.

2-Nahiye müdürünü tutuklamak üzere Maraş'tan 8 Mart 1920'de yeterli miktarda jandarma Zeytun'a sevk edildiği gibi vaziyeti araştırmak için Süleymanlı jandarma kumandanı Çardak'tan yola çıkarılmıştır. Ermeni ruhanî reisleri ile Amerikalılara yazdırılan mektuplarda Maraş'taki Ermenilerin hükümetin himayesi altında, emniyet içerisinde ve rahatça yaşamakta oldukları, kendilerinin de sakin olmaları ifade edilmiştir.

3-Haçin'den Aziziye hududuna gelerek Müslümanlara zulüm yapan Ermeni çetelerini uzaklaştırmak üzere giden Kuvâ-yı Milliye, Kân köyünde buldukları bir Ermeni tahsildar ile iki Ermeni jandarmayı yakalayıp silahlarını almışlar, Yamanlı köyünde de 20 kişilik bir Ermeni çetesinin bulunduğunu ve Müslümanlara kötü muamele yaptıklarını haber almaları üzerine söz konusu köye gitmişler ve Ermenileri kaçmak zorunda bırakmışlardır. Mağara nahiyesi halkının emniyetini sağladıktan sonra geri döndükleri, bölgeden gelen haberlere atfen arz olunur.

10 Mart 1920

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Selahaddin

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Şube: 1

Numara: 1369

Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa tarafından Sadâret'e

13 Mart 1920 tarih ve 1/1373 numaralı yazıma ektir:

Zeytun'daki durum hakkında Üçüncü Kolordu'dan gelen bilgiler ile cevap olarak söz konusu kolorduya ve On Üçüncü Kolordu'ya verilen emir sureti bilgi için ekte huzurunuzda takdim edilmiştir. Gereğinin yapılması arz olunur.

14 Mart 1920

Harbiye Nâzırı

Fevzi

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

Suret

Üçüncü ve On Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına

Üçüncü Kolordu'nun Zeytun Ermenileri ile ortaya çıkan durum ve olaylar hakkında verdiği bilgilerinden Ermeniler ile Müslüman ahali arasında sonucu kestirilemeyen bazı önemli olayların meydana gelebileceği eğilimini görmekteyim. Daha önce de açıkladığım üzere özellikle Üçüncü ve On Üçüncü Kolordu bölgesinde Ermenilerle Müslüman ahali arasında bazı olayların ortaya çıkması, hatta bu olayların Ermenilerin kışkırtmaları neticesi olması, mukadderatımız ve barışımız üzerinde kötü bir etki bırakabilir. Hristiyan ahali aleyhine öldürme manası taşıyan her türlü olayın ortaya çıkmasına şu sıralar engel olunarak sükun ve güvenliğin korunmasını vatan menfaati açısından çok gerekli görüyorum. Bununla beraber meydana gelen Zeytun olaylarının daha başka olaylar doğurup yayılmasına kesinlikle fırsat verilmeyerek mümkün olduğunca idarî, siyasî ve iyileştirici her türlü tedbire başvurularak barış ve sükunet

içerisinde çözümlenmesini Üçüncü ve On Üçüncü Kolordulardan rica ederim.

15 Mart 1920

Harbiye Nâzırı

BOA. BEO. 346559

96

Bâb-ı Âlî

Dahiliye Nezâreti

Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Şube: Asayiş

Hususî: 360

Dahiliye Nezâreti'ne

*Arapdar köyü halkına saldıran
Fransız Ermeni askerleri hakkında*

25 Ocak 1920 tarihli ve 106888/53 numaralı yazıma ektir. 12 Ocak günü Antep'ten hareket ederek Keferdiz nahiyesine gitmek üzere Arapdar köyünde geceyi geçiren Fransız askerlerinin halka karşı sebepsiz saldırılarına dair ayrıntıları içeren ve Antep Mutasarrıflığı'ndan en son gönderilen tutanakla köy halkının kayıplarını gösteren pusula ve mutasarrıf tarafından Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'na yazılan yazının suretleri ekte gönderilmiştir. Gerçi yapılan girişimler üzerine Ermeni askerlerinin o bölgede istihdamlarına son verileceği kumandan tarafından bildirilmişse de bu açıklamalar uygulamaya konulmadığından nezâretiniz tarafından da girişimlerde bulunulması hususu bölgeden bildirilmiş olduğundan gereğinin yapılarak sonucunun bildirilmesi konusu müsaadelerinize bırakılmıştır.

21 Mart 1920

Dahiliye Nâzırı adına

Müsteşar

Âli Faik

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

*Antep'te bulunan Fransız Askerî Kıtaları Kumandanlığı'na yazılan
17 Ocak 1920 tarih ve 6834/75 numaralı yazının sureti*

12 Ocak günü Antep'ten hareket ederek muhafaza için Hurşit Ağa'nın yanına giden topçu, mitralyöz ve piyadeden oluşan 700 kadar Fransız askerinin yol üzerinde Antep'e yirmi-yirmi beş kilometre uzaklıkta bulunan Arapdar köyünde geceyi geçirmek istedikleri, kumandanlarının emrini dinlemeyip köylülerin evlerine hücum ettikleri, kapıları kırıp içeri girdikleri, eşya ve hayvanları gasp ettikleri, çeşit çeşit eza ve cefa yaptıkları gibi dağlara sığınan köy halkı üzerine top ve mitralyöz ateşi açtıkları, bombardımanın ertesi Salı günü de hâlâ devam etmekte olduğu haber alınmıştı. Bunun üzerine durumu 13 Ocak 1920 tarih ve 6802/59 numaralı yazı ile tarafınıza yazmış, gece de idare meclisi ve Müslüman cemaati heyetleriyle görüşerek bizzat benim başkanlığında bir heyet gönderilmesine karar verildiğinden sizin de bu heyet içerisinde bulunmanızı rica etmiştim. Aldığım cevapta; bizzat bulunmayı arzu ettiğiniz, eğer bir mani çıkar da gidemeyecek olursanız tarafınızdan iki subay göndereceğiniz belirtilmişti. Çarşamba günü öğleden önce buradan hareket eden heyet saat 9'da karargâhımızın önünden geçerken bizzat sizinle görüştüm. Rahatsızlığınızdan dolayı kendi tayin ettiğiniz İrtibat Subayı Yüzbaşı Mösyö Rénoir ile diğer bir yüzbaşının bana eşlik edeceklerini bildirdiğinizden onların da heyetimize katılmalarıyla adı geçen köye gidildi.

Ekte bulunan zayıat listesiyle rapor incelendiğinde de durum anlaşılacağı gibi bu işlerin tamamının Fransız askerleri içerisinde bulunan Légion d'Orient adı altında oluşturulan ve intikamdan başka duygu taşımayan Ermeni askerler tarafından gerçekleştirilen kötülükler olduğu ortaya çıkmıştır. Bildiğiniz gibi ırz ve namus herkes için kutsal hatta hayattan daha kıymetlidir. Gözünün önünde ailesinin namusuna taarruz edilen bir

adamın akıl ve idraki kalmaz, her şeyi yapar, bundan dolayı da mazur görülür sanıyorum.

Antep'e ilk gelişinizde İngiliz Kumandanı General Voere'in de hazır bulunduğu ilk görüşmede sizden üç şey rica etmiştim:

Birincisi- Légion d'Orient adı altında oluşturulan Ermeni intikam askerlerinin buraya getirilmemesi. Çünkü bunların Adana'da çok fenalıkları görülmüştür. Burada da öyle çirkinliklerin olmasına sebebiyet verilmiş olur.

İkincisi- Çeşitli yerlerden gelerek burada toplanan Sivaslı, Ankaralı, Kayserili, Vanlı, Bitlisli, Erzurumlu Ermenilerin büyük bir yekûn oluşturdukları, memleketlerine geri gönderilmedikleri için üzüntü içerisinde oldukları ve her an bir karışıklık çıkarmaya çalışacakları için bunların bir an önce memleketlerine gönderilmeleri.

Üçüncüsü- Buraya getirilecek Fransız askerlerinin ister Fransız, ister Senegalli, ister Cezayirli hangi ırka mensup olurlarsa olsunlar sadece tek bir cinsten olmaları.

Bu üç ricama karşı siz de Ermeni askerlerini burada istihdam etmeyeceğinizi, gelmiş olanları da az bir zaman içerisinde buradan alacağınıza söz vermişsiniz. Son olarak Ermeni askerlerinin günden güne çoğalmakta olduğunu gerek ben gerekse Müslüman cemaati size tekrar tekrar bildirmiş, zamanı gelince kaldırılacağı cevabını sizden almış ve bu sözünüzden dolayı rahatlamıştık. Oysa bugünlerde yeniden Antepli ve başka memleketli birçok askerın kaydedilerek çeşitli yerlere gönderildiği haber alınmaktadır. Bu askerlerin şimdiye kadar yapmış oldukları kötülüklerden bazılarını bilgilerinize arz ediyorum:

1-Daha İngilizler buradan hareket etmeden önce yeni geldiğiniz günlerde Maraş'ta Légion d'Orient askerlerinden biri yolda Müslüman bir kadının yüzünü açmak isteyince ortalık karışmış, dükkânlar kapanmış, uzun süren problemler ortaya çıkmıştır.

2-Yeni geldiğiniz zaman 7 Kasım 1919 tarihinde Akyol Karakolu'nun bayrağını indirme meselesi yine bu Ermeni askerlerinin teşvikiyle olmuştur.

3-30 Ekim 1919, 6029/1606; 2 Kasım 1919, 6065/1628 ve 1 Kasım 1919, 6058/1622: Fransız askeri elbisesi giyinmiş Ermenilerin bu şekilde istihdamlarındaki sakıncalardan söz etmektedir.

4-1 Kasım 1919, 6058/1622: Karagöz Çarşısı'ndaki olaylarla yakınındaki Molla Ahmed ve Tarla-yı Atik Mahallesi'ndeki olaylar.

5-2 Kasım 1919, 6067/1630: Memlekete koyun getirenlere tecavüz.

6-2 Kasım 1919, 6115/1648: Beyazın oğlu Hanı'ndaki Fransız Ermenilerin bir kadını tehdidi.

7-7 Kasım 1919 tarihinde bir subay tarafından Akyol Karakolu'nun bayrak meselesi.

8-9 Kasım 1919, 6144/1660: Hamidiye Karakolu meselesi.

9-11 Kasım 1919, 6158/1669: Ermeni askerlerin çarşı bekçisini dövmeleleri.

10-17 Kasım 1919, 6228/1703: Kurbikozanlı'daki mezarlık olayları.

11-1 Aralık 1919, 6385/1754: Tiyatro meselesi.

12-28 Aralık 1919, 6627/1964: Birinci Kilis olayı.

13-8 Ocak 1920, 6750/35: Mahkeme mübaşirine tecavüz.

14-17 Ocak 1920, 6823/65: İkinci Kilis olayı.

Bunlar dışında Ermenilerin daha pek çok çirkin durumları görüldüğü ve Müslümanlara karşı düşmanca davranışlarda bulundukları halde aksine Müslümanlar soğukkanlılıklarını korumuşlar, kendilerini tutarak karşılık vermeme konusunda kesin bir kararlılık göstererek olayların yayılmasına engel olmuşlardır.

Oysa adı geçen askerler şımarıklıklarını günden güne artırmakta, adeta intikamcı olduklarını göstermektedirler. İşte “Büyük Arapdar” olayı da tamamen bunu göstermektedir.

Bunların böyle davranışlarına karşı şimdiye kadar sükunet ve soğukkanlılığını koruyan Müslüman halk da namusa tecavüz meselesinden dolayı soğukkanlılığını kaybederek büyük bir telâş ve heyecana kapılmıştır.

Ancak bugüne kadar güzel bir şekilde korumaya çalışıp basit bir olay bile çıkarılmadan sükûnetini muhafaza ettiğim Antep livasının emniyet ve asayişini bozacak olan bu Ermeni askerlerin livadan kısa zaman zarfında çıkarılmalarını rica ediyor, kayıpların tazmin edilmesi ve suçluların da cezalandırılmalarını istiyorum. Eğer çıkarılmazlarsa bundan sonra bu sebeple doğacak olaylardan sorumlu olmayacağımı da son defa bildiriyor, saygılarımı sunuyorum.

Bâb-ı Âli

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Zabıt Varakası Sureti

12 Ocak Pazartesi günü sabahleyin İslahiye civarında Hurşit Ağa'nın köyüne gitmek üzere Antep'ten hareket eden topçu ve mitralyözden oluşan yaklaşık 700 kişilik bir Fransız kıtası Büyük Arapdar karyesine vardığında karye ahalisini dövüp hakaretle eşyalarını yağmalamış, korkarak dağlara kaçan köy ahalisi üzerine top ve mitralyöz ateşi açmıştır. Bombardımanın halen devam ettiğinin haber alınması üzerine Antep İdare Meclisi ve Müslüman cemaati ile görüşülerek Mutasarrıf Celal Bey'in başkanlığında oraya bir nasihat heyeti gönderilmesine karar verilmiştir. Antep'te ikamet eden Fransız Kumandanı Kolonel Félix Sainte Marie'nin de bizzat bu heyette bulunması arzu edilerek durum mutasarrıf bey tarafından adı geçen kumandana tezkire ile bildirilmiş, alınan cevapta heyetin gönderilmesine teşekkür etmekle beraber bizzat hareket etmeyi

arzu ettiğini, eğer bir engel çıkar da gidemezse kendi yerine iki subay göndereceğini bildirmiştir.

Bunun üzerine Mutasarrıf Celal Bey'in başkanlığında Jandarma Kumandanı Binbaşı Talat, İdare Meclisi üyelerinden Müftü oğlu Haydar, Hacı Halil Ağa oğlu Ahmed Ağa, Müslüman cemaatinden Müftü Efendi, Nuri Bey ve Emin, Hamdi, Mahmud, Hacı ve Mehmed Ali Efendiler ile Şerif Ağa ve Kolonel Félix Sainte Marie'nin bronşitten rahatsız olmalarından dolayı kendi tarafından tayin olunan Yüzbaşı Rénoir, Mösyö Valtan ve Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Esad Bey ve Polis İkinci Komiseri Mustafa Efendi beraberlerinde yeterli miktarda jandarma süvarisiyle beraber 14 Ocak Çarşamba günü saat dokuzda (öğleden önce) Antep'ten hareket ederek 25 kilometre mesafede Maraş sınırlarına yakın bir mevkide bulunan Büyük Arapdar karyesine doğru gidilmiştir. Karye yakınına vardığımızda köy ahalisi askerî kuvvetler geliyor diye korkularından havaya birkaç el silah atmaları üzerine iki jandarma süvarisiyle Komiser Mustafa Efendi ileri gönderilerek gelen heyetin mutasarrıf ile Müslüman cemaati üyeleri, jandarma kumandanı ve Fransız subayları olduğunu haber vermesi üzerine korkularından dağlara sığınan ahali hemen köylerine dönmüşler ve gelen heyeti acele olarak karşılamışlardır.

Bir gün evvel köylerinde ne gibi bir vukuat olduğunu sordüğümüzda köy ikinci muhtarı Osman ile eşi durumu aşağıdaki gibi anlatmıştır: “Geçen Pazartesi günü akşam namazından sonra yani yaklaşık 6.30-7 civarında (öğleden sonra) topçu, mitralyöz ve piyadeden oluşan Fransız kıtasının köyümüze gelmekte olduğunu haber veren ve kıtanın kılavuzluk görevini yapan Fransız askeri elbisesini giymiş Ermeni milletinden Arabacı Ohannes ve tütün kaçakçısı Gölçayırılı Koca, köylüleri ve muhtarları isimleriyle çağırarak 1.000 adet Fransız kuvveti geldiğini ve bunların geceyi geçirmek üzere hemen askere yatacak yer ve hayvanlara lüzumu kadar ahır tedarik edilmesi gerektiğini söyler. Muhtarlar da ellerinden geldiği kadar gayret edeceklerini, fakat köylerinin 30-35 evden ibaret

küçük bir köy olup askerlerin tamamının sığmayacağını, buna rağmen sığdırmaya çalışacaklarını cevaben söylerler. Kıtanın kumandanına “buyurunuz” demek üzere giderler. Halbuki kıta kumandanı, askerlerin çokluğundan dolayı köye sığmayacağını, köyün önündeki harman yerinde kalacağını beyanla ileride bulunan süvari ve topçu askerlerine harman yerine inmelerini emreder. Fakat arkadan gelmekte olan piyade askerleri kumandanın bu emrini dinlemeyerek doğrudan doğruya köyün üzerine yürüyüp rastladıkları evlere girmeye başlarlar. O sırada köyün içinde bir bağırma, çağırma başlar. Gece karanlık ve her yer karla kaplı olduğundan ahali ne yapacaklarını şaşırır ve imdat istemeye başlar. Kumandan ile görüşmekte olan Birinci Muhtar Memik Ağa ve İkinci Muhtar Osman işi anlamak üzere izin alarak evlere giderlerse de her tarafın askerlerle dolmuş olduğunu ve kimseye laf anlatmanın mümkün olamayacağını anlayarak işi kumandana anlatmak üzere geri dönerler. Ancak bu arada Türkçe bilen Ermeni askerleri kendilerine engel olarak: “Siz bizi Deyr-i Zor’a sürdürünüz. Bakınız, biz de sizlere neler yapacağız!” diyerek münasebetsizce konuşmalarda bulunurlar. Bunun üzerine iki muhtar evlerine dönüp ailelerini kaçırmaya mecbur olurlar. Herkes ailelerinin telâşına düşer. Evlerinden çıkabilenler gece vakti dağlara kaçar. Kaçamayıp kalanlardan Küçük Ahmed’in oğlu Mehmed Çavuş’un loğusa eşi ile Hancı Mehmed’in zevcesi idi. Katırcı Arap’ın eşi Fato ve Nahirci Ali’nin eşi Maryem’in namusuna tecavüz edilir. Zobu Ahmed’in on iki yaşlarında bulunan Döne ismindeki kızını kendilerine teslim etmeleri için Küçük Ahmed oğlu Mehmed Çavuş’u çok sıkıştırırlarsa da Mehmed Çavuş buna razı olmaz ve imdat istemek için dışarıya çıkar. Mehmed Çavuş’u bir daha eve koymadıklarından kızın namusuna herhangi bir tecavüz olup olmadığı anlaşılamaz. İki yaşındaki küçük bir kızın bacakları ayrılıp avret yerine bakılır ve evlerindeki eşya sandıkları kırılarak içindeki para, eşya ve ziynetler tamamen alındığı gibi ev ve odaların kapıları kırılarak mevcut arpa, buğday ve diğer zahireleri de gasp edilir. Antepli Çiloğlan’ın biraderi Tarakçı Avadis asker arasında olup eşya ve saireleri

taşımakta idi. Arapdarlı Osman oğlu Memik boğazlanmak üzere yere yatırıldığı zaman orada Antepli tüfekçilerden ismini bilmediği bir Ermeni genci tarafından kurtarılır. Ertesi günü sabahleyin köyden çıkıncaya kadar ne gece ne de sabah köy içinde silah atmayıp yollarına devam ederler. Köye bir çeyrek saat mesafede Maraş yolu üzerine kurdukları mitralyözle köye ve o civarlara açtıkları ateşin etkisiyle yoldan geçen çoban Abdullah oğlu Kadir öldürülür. Cenazesi hâlen oradadır. Çolak Mehmed'in oğlu Arap sol kalçasından yaralanınca tedavi için Antep'e götürülür. Bunları yapanlar Fransız askerleri arasında olup yukarıda isimleri bahsedilen Hurşit Ağa'nın arabacısı Ohannes, Gölçayırılı Koca ve biraderi ile tütün kaçakçısı Gedik'in oğlu Nerses Nalbandaşek'in oğlu Yesayi, Antepli Çiloğlan'ın biraderi Tarakçı Avadis, ismi anlaşılamayan Antepli tüfekçi ve ayrıca tanınıp bilinmeyen birkaç Ermeni askeridir". Bu ifadeler üzerine cenazeyi getirmek gayesiyle bir-iki kişi gönderildiği gibi Jandarma Kumandanı Binbaşı Talat Bey, Kaptan Reno ve Valtan, İdare Meclisi üyelerinden Ahmed Ağa, Müslüman cemaatinden Mehmed Efendi ve Komiser Mustafa Efendi ile muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşan bir keşif heyeti köydeki tahribat ve kayıpları keşif ve tahmin etmeğe memur edilerek evleri tek tek gezmişlerdir. Gezdikleri birinci evde bir kadın kendisinden 15 Osmanlı altını çalındığını, ikinci evde 1.000 kuruş kadar bir miktarın alındığını, üçüncü evde bir kadın tarafından boş bir teneke kutu gösterilerek bu kutunun içinden gümüş yüksükler ile köylü kadınlarının ziynet olarak baş ve kulaklarına takmakta oldukları gümüşten yapılmış eşyalarının çalındığını, kırık sandığın içinden de gelinlik kadın elbiseleriyle sair eşyasının alındığını ve diğer evlerde gösterilen kırık sandıklar içlerinden de yine elbise ve başka eşyaların çalındığını görmüşlerdir. Yerlerde farklı çeşitlerde zahire dökülmüş olduğu, teftiş edilen sekiz evin içinin karma karışık ve birçok kapıların yerlerinden çıkarıldığının görülmesi köyde zorlama ve tazyik yapılmış olduğunu düşündürdüğü gibi namuslarına tecavüz edildiğini ağlayarak beyan eden üç kadının başından geçenler de dinlenmiştir. Artık

bundan sonra diğ er evleri gezmeğ e l z m görülmemiştir. Fransız Yüzbaşısı Mösyö R noir kendisinin bu akşam mutlaka Antep'e dönmesinin Albayın emri gereğ i ve akşamın da yaklaşmakta olduğundan hükümetin tahkikatına itimadı bulunduğunu ileri sürerek geri dönülmesine izin verilmesini mutasarrıftan rica etmiştir. Hayvana bineceğ i zaman tüfek dipç ğ i ile d v ld klerinden dolayı sol gözlerinin üzerinde yara bere olan Osman oğ lu Memik ve Mehmed oğ lu Memik'in yaraları heyetçe görüldükten sonra Yüzbaşı R noir, refakatine verilen Yüzbaşı Esat Bey ve 10 jandarma ile birlikte olay yerinden ayrılmışlardır. R noir ve Valtan'ın hareketlerinden sonra heyet köydeki evlerin tamamını inceleyerek hepsine, cebir ve şiddet uyguland ğ n  gözlemlemiştir. Eşya ve ziynetlerinin  alınd ğ n  beyan eden kadınların ifadelerine dayanarak bir kayıplar listesi düzenlenmiştir. Bu sırada Abdullah oğ lu Kadir'in cenazesinin köyün kenarına getirildiğinin haber verilmesi üzerine  dare Meclisi  yelerinden Ahmed Ağ  ve Müslüman cemaatinden birkaç kişi ve Komiser Mustafa Efendi gönderilerek gerekli keşif yapılmıştır. Keşif sonucu Abdullah oğ lu Kadir'in otuz yaşlarında, esmer benizli, tıraşlı bir adam olup aslen Maraşlı iken on seneden beri Arapdar köyünde kalmakta olduğ  ve çobanlık yaptığı, sol kalçasına isabet eden bir merminin sol ve sağ kalça kemiklerini par aladığ , yarasından şiddetli olarak akan kan dolayısıyla vefat etmiş olduğ  anlaşılmıştır. Ahaliye gerekli nasihatlar yapılıp bir daha bu taraftan asker ve müfreze ge meyeceğ i teminatı verilerek ailelerini toplayıp rahatça istirahat etmeleri tenbihlenmiştir. Geceyi geçirmek üzere G  ke karyesine gidilmiş ve ertesini Perşembe günü saat 12.00'de Antep'e d n lm ştir.

Eşraftan Fazlı Ağa oğlu Nuri	İdare meclisi azasından Müftü oğlu Mehmed Hayri	İdare meclisi azasından Hacı Halil Ağa oğlu Ahmed Hurşit	Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmed Talat	Müftü Mehmed Arif
---	---	--	---	---------------------------------

Mutasarrıf Celal	Eşraftan Merak oğlu Mehmed Şerif	Eşraftan Kahraman oğlu (Halep'tedir)	Eşraftan Emin	Eşraftan Kanaatçı oğlu Mahmud
Eşraftan Hacı Ömer Ağa oğlu Mehmed Ali	Polis İkinci Komiseri Mustafa Sami	Antep Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Esad	Fransız Subayı Yüzbaşı Valtan	Fransız İrtibat Subayı Yüzbaşı Rénor

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdîriyeti

Antep'e bağlı Büyük Arapdar köyünün kayıplar listesi sureti

Abalı Memik			Hacı Mehmed oğlu Ömer			
	Batman	Lira (Adet)	Kuruş		Lira (Adet)	Kuruş
Pekmez	40		1200	para	14	2300
ev eşyası			3000	ev eşyası		5600
para		15	2700			7900
			6900			

Şeyhun uşakları		Çolak Hacı		Höyükçük (?) Ahmed	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş
ev eşyası	3500	ev eşyası	4200	ev eşyası	3900

Halhatın (?) Ailesi		Kekeç oğlu Arap		Arap oğlu Mehmed		Zeyno Memik	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
ev eşyası	4400	ev eşyası	2700	ev eşyası	5100	ev eşyası	1680

Arap oğlu Ahmed		Pilavcı Ahmed		Pilavcı Mustafa		Memik Kâhya	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
ev eşyası	8000	ev eşyası	6300	zinet eşyası ve ev eşyası	1800	zinet eşyası ve ev eşyası	1500

Mehmed oğlu İbrahim			Mehmed Çavuş		Karaoğlu oğlu Osman	
	Lira (Adet)	Kuruş		Kuruş		Kuruş
para	10	1850				
Gazi ve zinet eşyası		3000	zinet eşyası ve eşyalar	6000	zinet eşyası ve eşyalar	2900
ev eşyası		1900				
koyun ve keçi		600				
	10	7350				

Arap Kâhya		Osman Kâhya	
	Kuruş		Kuruş
zinet eşyası	5800	zinet eşyası	8000
ev eşyası	6000	ev eşyası	4700

Karaoğlu'nın oğlu Osman			Osman'ın oğlu Ali		
	Lira (Adet)	Kuruş		Lira (Adet)	Kuruş
para	20	3700	para	80	14800
on ... pekmez		900	ev eşyası		4600
ev eşyası		3000		80	19400
zinet eşyası		3000			
	20	10600			

İbrahim Çavuş			Kadri oğlu Dede		
	Lira (Adet)	Kuruş		Lira (Adet)	Kuruş
zinet eşyası		1800	ev eşyası		3100
ev eşyası		3200	para	16	2960
para	14	2590		16	6060
	14	7590			

Ma'micek (?)		
	Batman	Kuruş
pekmez	20	600
fistan		500
zinet eşyası		4200
ev eşyası		8000
		13300

<u>Tozlu Memik</u>			<u>Partlak Ahmed</u>			<u>Aziz</u>		
	Lira (Adet)	Kuruş		Lira (Adet)	Kuruş		Lira (Adet)	Kuruş
para	35	6475	para	12	2220	para	28	5180
ev eşyası		6000	zinet eşyası		3000	ev eşyası		5000
	35	12475	ev eşyası		4000		28	10180
				12	9220			

<u>Cerid Yusuf</u>		<u>Gül Mustafa bin Ali</u>		<u>Gül Ahmed oğlu Mehmed</u>		<u>Cafer</u>	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
zinet eşyası	3000	zinet eşyası	8000	ticaret yükü (eski)	12000	ev eşyası	4000
ev eşyası	2500	ev eşyası	6000	ev eşyası	5000		
	5500		14000		17000		

<u>Mama oğlu Ahmed</u>		<u>Mamo oğlu Ukkaş</u>		<u>İbiş'in oğlu Mustafa</u>		<u>Şeyhli</u>	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
ev eşyası	2600	ev eşyası	3000	ev eşyası	2500	ev eşyası	2500

<u>Hacı Yusuf oğlu Memik</u>		<u>Kütük Ali</u>		<u>Topalak Hadeviye</u>		<u>Gül Mehmed</u>	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
zinet eşyası	6000	zinet eşyası	1800	ev eşyası	5000	ev eşyası	4000
ev eşyası	3000	ev eşyası	2700				
			4500				

<u>Kara Mehmed</u>		<u>Abdo</u>		<u>Gökşan</u>		<u>Karakoca'nın oğlu</u>	
	Kuruş		Kuruş		Kuruş		Kuruş
ev eşyası	6000	ev eşyası	3000	ev eşyası	2400	ev eşyası	8000
						zinet eşyası	4000
							12000

Beyan

	Kuruş
para	44775
zinet eşyası	48600
ev eşyası	192180
iki denk ticarî eşya	12000
hayvan	600
pekmez	2600
fistan	500
	<hr/>
	301255

BOA. HR. SYS. 2544-17/25, 24, 26, 27

97

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti

Adana Vilâyeti Polis Müdürlüğü'nün Kilikya Başadministratörlüğüne kaldırıldığı *Ferda* gazetesinin 24 Nisan 1919 tarih ve 31 numaralı nüshasında bulunan tebliğattan anlaşılmıştır. Ayrıca Başadministratör Mösyö Brémond tarafından verilip Adana Vilâyeti'nden gönderilen 19 Nisan 1919 tarih ve 1363 numaralı yazının suretinde de vilâyet polis müdüriyetinin kaldırılıp gerektiğinde yetkileri Adana şehri guvernörüne bırakılmak suretiyle Adana Sancağı Polis Müdürlüğü kurulduğu ve vilâyet dahilinde diğer şehirlerde bulunan polislerin bağımsız olup belediyelerin emrine verildiğinden bahisle, bu duruma aykırı bütün işlerin hükümsüz kabul edildiği yer almış ve bu da Mütareke'nin Kilikya'ya ait 16. maddesine aykırı bulunmuştur.

İtilâf Devletleri Başkumandanlığı'nın 19 Aralık 1919 tarihli emir-nâmesine dayanılarak Adana'da bir hakim, bir de askerî mahkeme kurulduğu, ordunun emniyet ve menfaatini ihlâl edici suçlar işleyen ve askerî

memurlar tarafından yapılacak ilan ve kararlara aykırı hareket edenler hakkında askerî mutasarrıfların yetkili olacakları Kilikya Başadministra-törü Mösyö Brémond tarafından verilen 18 Şubat 1919 tarihli takirde bildirilmiş ve Adana Vilâyeti'nin 26 Şubat 1919 tarihli tahriratında da yer almıştır¹¹.

Adana'da Administratörlüğün yerleşmesiyle beraber resmî kurum-larda Osmanlı sancağının çekilmesine kesinlikle izin verilmeyip, Erivan Cumhuriyeti ve Rum bayraklarının çekilmesine müsaade edildiği, posta-hanelerde Mısır pullarının kullanılmaya başlandığı, Hat Komiseri Muzaf-ferüddin Bey'i katleden Ermeni askerin idamına karar verildiği halde henüz infaz edilmediği, Ermeni asker kaçaklarıyla Osmanlı jandarması arasında çıkan çarpışmalarda iki Ermeni askerinin öldüğü ve bir jandar-ma subayıyla iki neferin ve ahaliden bir kişinin şehit olduğu Adana merkez memuru tarafından müdüriyete verilen raporda beyan edilmiştir.

Gelen heyetin amiri Albay Brémond'un "Kilikya Genel Valisi" un-vanını taşıdığı ve bazı eşyaların buldurulması için belediyeye gönderilen bir pusulanın altındaki mührün etrafında Fransızca "Service Administriel en Armenia" ortasında ise "Administrateur en Chef" kelimelerinin bulun-masından, söz konusu heyetin Karadeniz'den Akdeniz'e kadar Ermenis-tan'ın fiilen kurulması için görevlendirildiklerini göstermekte olduğu Adana Vilâyeti'nin 5 Şubat 1919 tarihli şifresinde bildirilmiştir.

İşgal edilen Osmanlı topraklarının idaresi hakkında General Allenby tarafından Albay Brémond'a tebliğ olunan emirnâmenin içeri-ğine göre, Adana Vilâyeti'nin Kilis'e kadar Fransız Hükümetince seçilen Albay Brémond'un emrine verildiği, onun hükümet işlerinde "başvuru makamı" sıfatını aldığı ve emrindeki subaylar vasıtasıyla her idarî şube-nin işlerine müdahale etmeye başladığı, Adana Vilâyeti'nin 7 Şubat 1919 tarihli şifresinde ifade edilmiştir.

¹¹ Metnin orijinalinde bu paragrafta ifade bozuklukları bulunmaktadır.

İşgal edilen Osmanlı topraklarında İtilâf Devletleri'ne ait geçici askerî idarenin sınır ve yetkileri ve bu cümleden olmak üzere Adana Vilâyeti Başadministratörü Mösyö Brémond'un görev ve salâhiyeti ile İçel sancağının bunun dışında olduğuna dair Mısır Kuvve-i Seferiyyesi Başkumandanlığı'ndan yazılıp Erkân-ı Harbiye Riyâseti'nden gönderilen ve Mösyö Brémond tarafından verilip Adana Vilâyeti'nin 16 Mart 1919 tarihli tahriratıyla iletilen on maddelik tahrirat ve izahnâme suretlerinde, Mösyö Brémond'un ahali arasında asayiş sağlaması ve vergilerde dahil olmak üzere hükümet işleriyle idarî teşkilat için "administratör" sıfatıyla gerekli tedbirleri almakla görevlendirildiği belirtilmiştir. İşlerini Türk memurlarının idaresi aracılığı ve idaresi altındaki bölgenin yöneticisi sıfatıyla yapması, askeriyedeki cinayet ve diğer suçların muhakemesi için askerî mahkemeler kurulması ve bunun dışındakilerin de mevcut veya kurulacak olan mülkî mahkemeler tarafından yargılanacağı, verilecek cezaların uygulanması için İtilâf kuvvetlerinin işgal ettiği arazinin bölünmesi ve bu arada Adana Vilâyeti'ne de İçel kazası hariç olmak üzere "Düşmanın Kuzey İşgal Arazisi" denildiği, malî işlerle tapu işlem ve kayıtlarının mümkün olduğu kadar Türk memurlarda bırakılması ve mülkî mahkemelerden çıkan bütün idam kararlarının tasdik için Başkumandanlık'a bildirilmesi kararlaştırılmıştır.

Jandarma ve polis memurluklarında bulunan açıkları doldurmak ve kadroları çoğaltmak üzere vilâyet dahilindeki her cemaatin emniyetinin çeşitli din ve millet mensuplarının jandarma ve polisleri tarafından sağlanması hakkında Başadministratör Mösyö Brémond'un 3 Mart 1919 tarih ve 192 numaralı yazısı Adana Vilâyeti'nin 15 Mart 1919 tarihli tahriratında dile getirilmiştir.

Şimdiye kadar işgal edilmeyerek müdahaleden korunan Kozan sancağına İtilâf idare memurlarının tayin edilip gönderildikleri, Yıldırım Kıtaâtı Müfettişliği'nin haberine atfen 13 Mart 1919'da bildirilmiştir. Fransız yüzbaşılardan Mösyö Taillardat yanında dört kişi olduğu halde

ve geniş yetkilere sahip bir mutasarrıf sıfatıyla 7 Mart 1919 tarihinde Kozan'a gelmiş ve jandarma alayı ile haberleşmesi kesilen jandarma taburu kendisinin emrine verilmiştir. Bütün daireleri kontrol ederek beğenmediği memurları azletmiş ve iyi hizmet edenlerin maaşlarına istediği kadar zam yapmıştır. Kozan livası genel idaresinin kendisinin emrinde bulunduğu ve üç aydan beri şifre ile haberleşme usulünün yasaklandığı 26 Nisan 1919 tarihli Harbiye Nezâreti'nin iki ayrı tezkiresinde görülmektedir.

19 Kasım 1919 günü Fransızlar Mütareke'ye aykırı olarak tüm Adana ahalisine polis ve jandarmalar aracılığıyla Fransız bayrakları dağıtıp asmayanlardan yüz lira para cezası almak suretiyle korkutup tehdit etmişler, özel yerlere zorla bayrak çektirmişlerdir. Başadministratör tarafından ayrıca resmî yerlere bayrak çekilmiştir. Mütareke'ye aykırı olarak yapılan bu muameleden dolayı ahalinin üzgün olduğu hususunun Adana halkı tarafından düzenlenen mazbatadan anlaşıldığı 27 Kasım 1919 tarihinde Konya Vilâyeti'nden bildirilmiştir.

Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Ali Rıza Bey'in hemen işten el çektirilmesine dair Urfa Livası Fransız Askerî Kumandanlığı tarafından gönderilen tebliğat üzerine Ali Rıza Bey'in görevini terk etmek zorunda kaldığı Urfa Mutasarrıflığı'ndan 26 Kasım 1919 tarihinde haber verilmiştir.

Liva içerisinde ve Urfa şehrinde gözaltına alınan kişilerin yirmi dört saat içerisinde isimleri ve tutuklanma sebeplerinin Fransız kumandanına bildirilmesinin sancak siyasî hâkimi tarafından mutasarrıflığa verilen notada talep edildiği 1 Aralık 1919 tarihinde Urfa Mutasarrıflığı'ndan gelen yazıdan anlaşılmıştır.

Adlî işleri kontrol etmek üzere Fransız mümessili tarafından Habib Şaoriter Efendi adlı birinin tayin edildiği Urfa Mutasarrıflığı'ndan 22 Aralık 1919 tarihinde haber verilmiştir.

Hükümet dairesine gelen Fransız kumandanlarının gelişlerinden önce karşılanmaları için Fransız askerî kuvveti gönderilmesi ve memurlarla yaptığı görüşme sırasında kendilerine misafir veya yardımcı bir heyet şeklinde değil, memurlara karşı amir sıfatını taşıyan bir üst tarzında hitap edilmesi istenmektedir. Liva jandarma tabur kumandanı ile Suruç kaymakam ve bölük kumandanı bağlı oldukları makama bilgi verilmeksizin bulundukları memuriyetlerinden uzaklaşmaya mecbur edilmişlerdir. Vali ve vali yardımcısı adıyla iki subay atanmış, bunlar aracılığıyla hükümetin her şubesine müdahale edilmiştir. Eşraftan Siverekli Ali Efendi'nin iki ay tutuklanmasına ve 200 lira para cezası almasına vali tarafından karar verilmiş, on gün tutuklu kaldıktan sonra sadece para cezasını ödemiş ve serbest bırakılmıştır. Kapitülasyonların yürürlükte olduğu ve savaş sırasında yürürlüğe konan Osmanlı kanunlarının uygulanması İtilâf Devletleri'nin onayına bağlı bulunduğu ileri sürülerek vergilerin alınmasına imkân bırakılmaması, memurların azil ve yerlerine tayin edileceklerin tayinlerinin onaylanmasının kendi yetkileri dahilinde olduğu, jandarma kıtalarının doğrudan doğruya kumandaları altında bulunduğu, hattâ İstanbul'dan alınacak emirler, Kilikya Başadministratörlüğü'nün emirlerine aykırı olduğu takdirde uygulanmasının imkansızlığı, Başadministratörlük'ün vali vasıtasıyla tebliğ edilecek emirlere kayıtsız şartsız tabi olduğu, emirlere uymak konusunda kararsız kalan memurların hemen istifa edebileceklerinin her an değişik vesilelerle tekrar edilmesi gibi durum ve davranışların, liva yönetiminin İngiliz idaresinden çok farklı bir hâl almış olduğunu tamamıyla isbat ettiği 21 Aralık 1919 tarihinde Urfa Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir.

Maraş'a gelen Fransız kıtalarının hemen hemen % 99'unu teşkil eden Ermeni askerleri memlekete gelir gelmez Müslüman ahaliye karşı adeta düşman vaziyeti almıştır. Hükümet kapısındaki nöbetçiye saldırmak, yollarda rastladıkları polis memurları ile Müslüman halka hakaret etmek ve sokaktan geçen Müslüman kadınlara zorla yüzlerini açtırmak

gibi şeylere cüret etmişlerdir. Çakmakçı Said ile bir sütçüyü döverek kurşunla yaraladıkları, kasaba civarında bir Müslümanı feci şekilde katlettikleri için bölge asayişinin bozulduğu, çarşı ve pazarın kapandığı, yapılan girişimler üzerine bundan sonra bu gibi hadiselerin tekrar etmeyeceği Fransız Kumandanlığı'ndan bildirilmiş ise de sözkonusu Ermeni askerler değiştirilmedikçe korkunun giderilemeyeceği 1 Kasım 1919 tarihli şifreli telgrafta bildirilmiştir.

Maraş Hükümet Konağı'na ve kaleye resmî günlerde ve Cuma günleri âdetten olan Osmanlı bayrağının çekilmesine Fransız Kıtaları Kumandanlığınca engel olunması üzerine bayrak çekilememesinin Osmanlı Devleti'nin istiklâline aykırı ve bunun da heyecana sebep olacağı konusunda defalarca yapılan teşebbüs ve ısrarlı yazılar neticesinde şimdilik çekilmesine izin verilmiştir. Gerek bu konudaki muhalefetin tamamen giderilmesi, gerekse Mütareke şartlarına aykırı olan işgalle ilgili girişimlerde bulunulup ve sonuçlarının bildirilmesi Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan 11 Kasım 1919 tarihli tahriratta açıkça belirtilmiştir.

31 Ocak 1920'de kışladan üç defa top, bomba ve mitralyöz atışı yapıldığı, Ermeni askeri ve savaş araç-gereçleri ile donatılan Katolik ve Ermeni kiliselerinden Müslümanlara sürekli olarak ateş açıldığı, büyük binaların yıkıldığı 1 Şubat 1920'de bildirilmiştir. Antep'te olayın Müslüman kadınlara tecavüzde bulunan Fransız neferlerine, yaptıkları muamelenin abes olduğunu söyleyen on beş-on altı yaşlarında bir gencin, askerlerden birinin taşıdığı hançerle şehit edildiği Kolordu Kumandanlığı'ndan 2 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nezâreti'nden gönderilen rapor suretinde bildirilmiştir.

Urfa'yı işgal eden Fransızların artık Urfa'da işlerinin kalmadığını ve vazifelerinin son bulduğunu bildirerek Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'le Komiser Şakir Efendi'yi uzaklaştırdıkları ve sözkonusu kişilerin Viranşehir'e gittikleri Diyarbakır Polis Müdüriyeti'nin 7 Aralık 1919 tarihli tahriratından anlaşılmıştır.

Kozan Sancağı Polis Komiseri Hamdi Efendi'nin halkı hapsedip baskı yaptığı gerekçesiyle Fransızlar tarafından tutuklandığı; oysa Fransız idaresinde ve Ermeni memurlar arasında görev yapan Müslüman bir komiserin Ermeni jandarmaları vasıtasıyla halkı hapsedip baskı yapmasının ve toplamasının mümkün olamayacağı Yirminci Kolordu Kumandanlığı'nın yazısına atfen Harbiye Nezâreti'nin 1 Ocak 1920 tarih ve 7604 numaralı tezkiresinde bildirilmiştir.

Gece bir kahvehaneye atılan bombadan dolayı Müslüman ahaliden bir kişinin şehit olup dört kişinin yaralandığı Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan 5 Ocak 1920 tarihli şifreli telgrafta bildirilmiştir.

6 Ocak günü sabaha karşı dağdan odun getirmek üzere kasabadan çıkan üç Müslüman oduncudan ikisinin bugün Fransız askeri tarafından işgal olunan Kışla civarında sekiz Ermeni askeri tarafından öldürüldüğü, katillerin kışlaya iltica edip maktullerin süngülendiğinin kaçarak kurtulabilen üçüncü kişinin ifadesinden anlaşıldığı, gereğinin mahallî Fransız Kumandanlığı'na yazıldığı Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan 9 Ocak 1920 tarihli şifrede bildirilmiştir.

Fransızların Maraş'a birçok savaş mühimmatı getirdikleri, kışla ve depo civarını tahkim ettikleri, kundakçılık suçundan dolayı tutuklu üç Ermeni delikanlısının Fransız albayının tehdidi üzerine Fransızlara teslim edilerek bağımsız mahkemelere tecavüz edildiği, ahalinin silahlarına el konulduğu, kendilerinin bodrum katlarında hapsedildiği On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın Harbiye Nezâreti'ne gönderilen 11 Ocak 1920 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

12 Ocak günü Antep'ten hareketle Islahiye'nin Keferdiz nahiyesine giden topçu, mitralyöz ve piyadeden oluşan 700 kişilik bir Fransız kıtası Antep'in Arapdar (Araplar) köyüne geceyi geçirmek üzere gitmişlerdir. Burada Fransız askerleri ahalinin evlerine zorla girip eşya ve paralarını aldıktan sonra birkaç kadına da tecavüz etmişlerdir. Ertesi gün Arapdar köyünden hareketle Maraş'a bağlı Çavdarlı (?) köyüne gittikleri ve köy

üzerine top ve mitralyöz ateşi açtıkları haber alınmıştır. İdare Meclisi ve Cemiyet-i İslâmiye üyeleri, diğer lâzım gelenler ve Fransız kumandanı tarafından tayin edilen iki Fransız subayı alınarak Arapdar köyüne gidildiği ve gerekli tahkikat yapılarak raporunun tanzim edildiği Antep Mutasarrıflığı'nın 8 Ocak 1920 tarih ve 6837 numaralı tahriratında bildirilmiştir.

Maraş'ın işgali sırasında hapsedilen kişilerin ne olduğunu anlamak üzere Fransızların yanına giden ahaliden birkaç kişinin Fransız kumandanı tarafından daha önce yerleştirilen yerli Ermeni askerlerinin korkunç ateşiyle karşılandıkları Elbistan Bölük Kumandanlığı'nın 25 Ocak 1920 tarihinde Umum Jandarma Kumandanlığı'na gelen şifreli telgrafında gösterilmiştir.

“Doğu Eyaletleri Kumandanı” sıfatıyla Maraş'a gelen Fransız Generali Querette tarafından kontrol memuru olarak gönderilen bir Fransız binbaşısının hükümet işlerine müdahale tarzındaki isteklerinin bölge eşrafi tarafından kabul edilmemesi üzerine eşraftan üç kişinin Fransızlar tarafından sorgusuz sualsiz hapsedildiği, şehre karşı top ve mitralyöz ateşi açıldığı ve bu şekilde Mütareke'ye aykırı yapılan hareketler sonucu bir takım kötü olaylara sebebiyet verildiği Sivas Vilâyeti'nden 22-23 Ocak 1920 tarihli şifre ile bildirilmiştir.

Maraş'ta devam eden çarpışmada Fransızların kasabanın çeşitli yerlerini bombardıman ettikleri, şehrin Pınarbaşı Camii ve Şekerli mahallelerinde yangın çıktığı, son yirmi dört saat içerisinde on beş şehit verildiği, mahalle aralarında Ermeni çeteleriyle çatışmalar olduğu Kolordu Kumandanlığı'ndan verilen rapor üzerine Sivas Vilâyeti'nin 31 Ocak 1920 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

Fransız askerlerinin tutuşturduğu çarşı ve pazar yerlerinin tamamının yandığı, sokakların cesetlerle dolduğu, bazı büyük binaları alevlerin yuttuğu Maraş Mutasarrıflığı'nın 1 Şubat 1920 tarihli şifresinde bildirilmiştir.

Fransızların hükümet, özel idare ve askerlik dairelerini bombardıman ettikleri Maraş Mutasarrıflığı'nın 7 Şubat 1920 tarihli şifresinde bildirilmiştir.

Fransız kıtaları tarafından aralıklarla ve korkunç bir şekilde yapılan bombardıman sonucu çıkan yangınlardan şehrin harabeye döndüğü Maraş Mutasarrıflığı'nın 1 Şubat 1920 tarihli yazısından anlaşılmıştır.

Fransız generalinin şehirden ayrılışından önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne verilmek üzere Doktor Mustafa Efendi'ye hitaben yazılan ve Maraş Mutasarrıflığı'ndan sureti gönderilen bildiri aşağıdadır:

“Maraş'ta asayiş tekrar sağlama kabiliyetinden yoksun bulunduğunuzu anlayarak askerlerimi Maraş dışına götürmek mecburiyetinde bulunuyorum. Islahiye tarafında asayiş sağlayıp yakında geri geleceğim. Bu akşamki görüşmemizi tasdik ediyor ve sonucunu bekliyorum. İlk olarak, Maraş şehri tamamen teslim olacaktır. Şöyle ki, Osmanlı bayrağı kaldırılıp yerine konak üzerine beyaz bayrak çekilecektir. İkincisi, Türk ve Ermeni eşrafiyla birlikte oluşturulacak geçici hükümetle bizzat ben görüşmeye gireceğim. Üçüncüsü, Maraş içerisinde kırk sekiz saat zarfında ateş kesilecek. Dördüncüsü de bütün cephane, mitralyözler, toplar ve her çeşit silah mümkünse bir an önce teslim alınacaktır. Tarafımdan 11 Şubat 1920 günü saat yediden itibaren hiçbir top ve silah atılmayacak, burada bulunan Fransız ve Amerikalılara olan hürmet karşılığında korumam altındaki şahıslara iyi davranılacaktır. Hükümetim tam bir adaletle Maraş şehrinin teslimi konusundaki şartları hazırlayacaktır. Cevabınızı Doktor Wilson'a verirsiniz kendisi bana getirecektir. Maraş'ta bırakılan ve emrimi almayan askerlere de emrimin tebliğ edilmesini rica ederim”.

Doğu Bölgesi Kumandanı

General Querette

Fransızların 5 ve 6 Şubat 1920’de kışladan iki-üç defa top ve mitralyöz ateşi açtıkları, müstahkem mevkiilerle kilise ve manastırlardan memleket üzerine bomba ve domdom kurşunu yağdırdıkları, zehirli kurşunlardan yaralananların şehit oldukları, Adana yönünden bir Fransız uçağının gelerek Fransızca üç adet kâğıt attığı kolordu kumandanlığının Harbiye Nezâreti’ne yazdığı 6 Şubat 1920 tarihli raporunda gösterilmiştir.

Kıtalarıyla birlikte Maraş’tan çekilen Fransız Generali Querette’in daha önce karargâhında hapsedtiği kişilerden ağır derecede yatalak olan Maraş Jandarma Tabur Kumandanı İsmail Hakkı Efendi’yi yürümeye mecali kalmadığı için beraberlerinde götürmeyerek komşu kasabada bahçeler arasında karlar içinde bıraktığı, Belediye Reisi Bekir Sıtkı Bey ile Nafia Başmühendisi Latif ve eşraftan Hacı Naci ve Arif Efendiler’i de kolları bağlı ve yaya olarak alıp götürdüğü, hapsedildikleri sırada aç, susuz, ateşsiz, yataksız bırakmak gibi çeşitli işkencelere maruz bıraktığı, Mercimektepe adlı mevkiden şehri bombardıman ederken bunu tutuklulara göstermek için kendilerini aç ve susuz olarak yirmi dört saat açıkta ve soğukta tuttuğu geri dönen Jandarma Kumandanı Hüsnü Efendi’nin ifadesinden anlaşılmış ve Maraş Mutasarrıflığı’ndan alınan 12 Şubat 1920 tarihli şifreli telgrafta bildirilmiştir.

Fransızların 10/11 Şubat 1920 gecesi bütün Müslüman evleriyle resmî binaları şiddetle bombaladıktan sonra Maraş şehrini boşaltarak İslahiye yönüne çekildikleri Elbistan Mıntıka Kumandanlığı’ndan alınan haberlere atfen Sivas Vilâyeti’nden 14 Şubat 1920 tarihinde bildirilmiştir.

Maraş’tan Fransızların çekildikleri 11 Şubat 1920 gecesi, Fransız generalinin yanından geri dönen Maraşlı Doktor Mustafa Efendi ile arkadaşının Amerika hastanesi yönünde kurşun ve süngü ile öldürüldüğü Maraş Mutasarrıflığı’nın 17 Şubat 1920 tarihli şifre telgrafında haber verilmiştir. Ermeni fedailerıyla Fransızların Maraş’ı işgallerinde Kırklar Kilisesi’yle Tekke Kilisesi’nin tamamen yakıldığı, Kuvâ-yı Milliye tara-

findan Fransızların Urfa'dan çekilmesi hakkında verilen nota üzerine damlarda kar süpüren kadın ve çocuklara ateş edildiği Jandarma Kumandanlığı Vekâleti'nin Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan verdiği 7 ve 11 Şubat tarihli telgraflarında bildirilmiştir.

Maraş'ta yanan Hatuniye, Çavuşlu, Ekmekçi ve Şekerdere mahallelerinin Ermeni komiteleri tarafından kasten yakıldığı Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın Harbiye Nezâreti'ne sunduğu raporunda görülmüştür.

Maraş'taki durumlara ilişkin Kolordu Kumandanlığı'ndan verilen raporun Sivas Vilâyeti'nden 17 Şubat 1920 tarihli şifreyle tebliğ edilen sureti aşağıdadır:

Maraş hakkında alınan bilgilere göre kasabanın yarısı yanmış, üçte biri de top mermilerinin tahribatına uğramıştır. Ahaliden şehit ve yaralı olanlar dışında olayın dehşet ve devamı yüzünden yorgun ve perişan bir halde olanlardan şimdiye kadar 200 şehit ve 500 yaralı tesbit edilmiştir. Uçları kesik mermilerle yaralananların yaraları çoğunlukla ağırdır.

Urfa'da geceleyin Fransız devriyesiyle Müslümanlar arasında ortaya çıkan tartışmada bir Müslümanın yaralandığı Onüçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın, sureti Harbiye Nezâreti'nden verilen 3 ve 4 Aralık 1920 tarihli şifreli telgrafında belirtilmiştir.

Ahali tarafından yapılan başvuru ve ricaların Fransız generali tarafından kabul edilmeyerek ateşe devam edildiği ve sebepsiz yere mutasarrıfla jandarma kumandanı, belediye reisi, nafia mühendisi ve eşraftan iki kişinin hapsedildiği; bombardıman sırasında ceza reisinin hükümetten evine giderken şehit düştüğü Maraş Mutasarrıflığı'nın 23/24 Aralık 1920 tarihli şifresinden anlaşılmaktadır.

BOA. HR.SYS. 2544-17/14, 22-23

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti

*Bir önceki günkü konuşmanın devamında
 20 Şubat 1921 tarihinde Sayın Cuinét'ye
 verilen özel mektupta tutukluların serbest
 bırakılmaları ısrarla istenmektedir.*

Sadâret'e sunulan ve Başkanlığımıza aktarılan bir dilekçede; Adana Vilayeti Hukuk İşleri Şube Müdürü Cemal Bey kendisinin, memurların ve ekteki listede yer alan ileri gelenlerin Fransız yetkililerince tutuklandıklarını, Adana'da kalmış olan yakınları ile iletişim kurmalarına izin verilmeksizin 8 aydan fazla bir süredir yani 12 Mayıs 1920 tarihinden beri rehine olarak esaret altında tutulduklarını ve Tartuşe yakınlarındaki Ervad adasına gönderildiklerini ifade etmektedir. Dilekçe sahibi, özgürlüklerini elde etmek amacıyla Suriye'deki Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiseri ile General Dufieux nezdinde yapmış olduğu müracaatların ayrıca sonuçsuz kaldığını da eklemektedir.

Diğer taraftan, söz konusu tutuklular Adana'da kalan ailelerinin burada meydana gelen olaylardan acı çektiklerini, çoğunun dağıldığını, dağlara sığındığını, evlerinin yakılıp yıkıldığını ve tüm mallarının alındığını öğrenmişlerdir.

Dilekçe sahibi, adı geçen adaya sürgün edilmelerinden itibaren kendisi ile arkadaşlarına karşı uygulanan bu sert tedbirlere karşı Fransa Cumhuriyeti yetkililerini iten sebepleri ve hiçbir zaman sorguya çekilmediklerini de belirtmektedir.

Sonuç olarak, Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiseri'nin kendi durumlarına acıyarak söz konusu tutukluları serbest bırakması amacıyla Adana'daki Fransız yetkilileri nezdinde müdahalede bulunmasını talep etmektedir.

Sadâret Makamı'na

İsimleri ve memuriyetlerine ait ekte takdim kılınan pusulada, benimle beraber Adana Vilayeti memurları ve sakinlerinden 10 Türk

12 Mayıs 1920 tarihinden yani yaklaşık sekiz buçuk aydan beri “Türk rehineleri” adıyla Tartuše civarında Ervad adlı küçük adada tutuklu bulundurulmaktayız. Tutuklanma sebebimizi kesinlikle bilemediğimiz gibi bugüne değin herhangi bir soru ve cevaba maruz kalmadık. Tutuklu bulunduğumuz sekiz ay zarfında aile ve akrabalarımızla haberleşme imkânımız bulunmadığı ve Adana’dan tutuklu olarak sürgün edildiğimizde elbise adına kesinlikle bir şey almak iznine mazhar olmadığımızdan bu şiddetli kışta elbise adına hiçbir şeyimiz yoktur. Tahliye edilmemiz hakkında Suriye Fevkalâde Komiserliği ile Adana’da General Dufieux’ye yapılan müracaatımız ne yazık ki sonuçsuz kaldı. Bu defa da ailelerimizin Adana’da perişan bir şekilde dağıldığı, birçoklarının sefaletten dağ başlarında öldüğü ve evlerimizin yakılıp eşyalarımızın yağma edildiğini haber aldık. Çektiğimiz yokluklara bir de gurbet acıları eklendi. Hükümetimizin merhametine sığınıyor ve bizim gibi vatanına bağlılıktan başka bir günahı olmayan evlâdını artık aramasını diliyoruz. Bir an evvel şu sürgün hayatından kurtarılaraq vatanımıza iade edilmemiz hususunda gerekli teşebbüslerin esirgenmeden yapılmasını rica ederiz.

7 Ocak 1921

Ervad Adası’nda tutuklu
Adana Umûr-ı Hukûkiye Müdürü
Cemal

**Adana’dan “Türk rehineleri” adıyla 12 Mayıs 1920 tarihinden beri Ervad
Adası’nda tutuklu bulunanların isim listesi**

Fahri Bey	Adana Defter-i Hakanî Müdürü
Cemal Bey	Adana Umûr-ı Hukukiye Müdürü
İzzet Bey	Yüzbaşı, Adana Jandarma Takım Kumandanı
Mahmud Nedim Bey	Hukuk Mahkemesi Başkanı
Mustafa Efendi	Ceza Mahkemesi Azası
Ahmed Efendi	Müderrislerden
Mustafa Efendi	Eşraftan
Kemal Bey	Eşraftan

Mustafa Efendi	Eski Nüfus Başkâtibi
Basri Bey	İstikamet Eczanesi Sahibi

BOA. HR. SYS. 2556-3/78-80

99

*Paris 'te Nabi Bey'den Hariciye Nezâreti'ne gelen
17 Mart 1921 tarihli ve 154 numaralı telgraf tercümesi*

Fransa Başbakanı Millet Meclisi'nde aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştur:

Londra'da İstanbul temsilcileri yanında kendileri ile Fransa'nın ilişki kurduğunu görmek arzusunda bulunduğunuz Ankara Hükümeti'nin temsilcileri de bulunuyordu. Savaşa ara verilip esirlerin değiş-tokuş edilmesine, çetelerin ellerinden silahlarının alınmasına ve Ermenileri korumak için Fransız subaylarının kumandasında polis teşkilatı kurulmasına, kısacası orada savaşa son vermek üzere Fransa'nın çıkarlarına uygun olarak durumun düzenlenmesine karar verildi.

BOA. HR. SYS. 2399-7/19

100

**Sulh Konferansı
Osmanlı Temsil Heyeti
Sayı: 418/193**

*Mehmed Nabi'den Hâriciye Nâzırı Sefa Bey'e
Özel*

Sayın Bakan,

Basında lehimizde propaganda yapmak amacıyla sıkça kullanmış olduğum, Kilikya meselesiyle özellikle ilgilenen bir şahıs; Adana'daki yazıştığı kişiden, kopyası ekte bulunan bir mektup almıştır. Bu mektubu

okuduktan sonra sayın Ekselanslarının da fark edeceği üzere 9 Mart tarihinde Londra’da yapılan anlaşmaya göre, askerî işgal kolordusu bu bölgenin boşaltılmasına girişmekte büyük bir yavaşlık getirmeye çalışmaktadır.

Tüm bu yavaşlığı ve bu hususta askerler tarafından ileri sürülen bütün bahaneleri sona erdirmek amacıyla ülkemizin dostlarından birisi vasıtasıyla bu mektup; Fransız birliklerinin gidişinden sonra Hristiyan unsurunun hiçbir şekilde rahatsız edilmeyeceği bildirilerek Sayın Briand’ın gözleri önüne konulmuştur.

Sayın Bakan, en içten saygılarımı kabulü dileğiyle.

14 Nisan 1921

Mehmed Nabi

418/193 sayılı ve 14 Nisan 1921 tarihli raporun eki

Londra Konferansı’nda alınan boşaltılma kararıyla Kilikya’da meydana gelen etkileri bilmenizin sizleri ilgilendireceğini düşünüyorum.

Bu karar, İskenderun ve Mersin’de daha önce bilinmesine rağmen öncelikle Adana’da gizlenmiştir.

21 Mart tarihinde Beyrut’tan dönen General Dufieux, aynı gün Tarsus ve ertesi günü de Mersin’de tekrar etmiş olduğu bir konuşmayı Adana’da yapmıştır.

Bu haber, Adana’da öncelikle çok büyük bir heyecana sebep olmuştur. Yunanlılar ve Ermeniler, kendilerinden bir bölümünün buradan gideceklerini, bir kısmının da Türkler tarafından katledileceklerini iddia ederek ağlayıp sızlanıyorlardı. General Dufieux’nün konuşması kalabalığı sakinleştirmeye büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Genel olarak Kilikya’nın boşaltılmayacağı sonucu çıkarılmaktadır. Bununla birlikte Müslümanlar caddelerde daha çok kalabalık görünmekte olup eskisi gibi üzgün ve ezilmiş görünmemektedirler.

General Dufieux’nün konuşması şu şekildedir:

“Kilikya’yı boşaltacağız, bir aylık süre verilmiştir. Fakat bu süre düşmanlıkların durduğu günden itibaren başlamaktadır. Biz bu düşmanlıkları kestik, ancak “karşıdaki insanlar” hâlâ üzerimize ateş ediyorlar. Ateş olduğu müddetçe boşaltılma başlatılmayacaktır”. Orada mevcut Müslümanlara seslenerek: “Bu sebeple düşmanlıkları durdurmanız size aittir. Ülke Fransız kontrolüne tâbi olacaktır. Jandarma için subaylardan oluşmuş sağlam bir kadro ve birçok görevli burada kalacaktır...”

Ayrıca boşaltmanın yapılmaması veya en azından gecikmesini talep eden ve kim tarafından yayıldığını bilmediğim bildiriler yayılmaktadır. Kuşkusuz Türk nüfusa fikri bile sorulmamaktadır.

Mersin’de, General Dufieux’nün geçişinden bir gün önce veya daha önceki günde, birkaç Türk -ki, Mersin’de hâlâ onlardan var- bayrakları göndere çekmişlerdir. Bu kişiler hapse atılmışlardır. Uzun zamandan beri Yunan ve Ermeni bayraklarının açılmasına hoşgörüyle yaklaştıklarını söyleyerek talepte bulunmuşlardır. Böylece tüm bayrakları yasaklamak amacıyla valinin bir kararı yayınlanmıştır. Burada uçaklarımız gökyüzünde dolaşmaktadır, karakollar sakindir ve bir ay kadar önce duyduğumuz silah sesleri susmuştur.

Bana göre, korkularını artıran fanatik Ermeniler tarafından provoke edilmediği müddetçe Türklerin dönüşünde kargaşalar olmayacaktır. Öncelikle Türkler, eskiden olduğu gibi verdikleri sözde duran, ancak kendilerine karşı yapılacak her şeye cevap verecek ve yeniden işgal tedbirlerinin alındığını görecektedir kadar beceriklidirler. Ermeniler ise ülkedeki toplumların içerisinde yine Türklerle en iyi ve en kısa zamanda anlaşacak insanlardır.

Askerî çevreler, genel bir şekilde hâlâ bir boşaltmaya inanmamaktadırlar. Bunlar, Türklerin Adana’ya gelmelerini kabul edememekte; düzeni sağlamak için gelenlerin (Türklerin) yer almaları amacıyla boşaltma şartlarının, her ne şekilde olursa olsun, Osmanlı Hükümetiyle samimi bir ön anlaşmaya yol açacağını anlayamamaktadırlar. Kendileri gitmeden önce Türklerin buraya girmelerine katlanamayacaklarını düşünmektedirler.

Zannedersem bunlar, Fransa'nın menfaatlerini iyi görememektedirler. Gerçekleştirmeyi planladıklarını pratiğe koyma düşüncesinde Ermeniler ya da Yunanlılar tarafından koparılan bütün bu fırtınaların bu kesimleri inandırmaya iteceği ve bunları aydınlatmadan gittikçe büyüyen raporlara dönüştüreceklerinden endişe edilmektedir.

Birliklerimizin, düzeni sağlamakla görevli Osmanlı birlikleri ile nöbet değişimini temin amacıyla, en kısa süre içerisinde, en akla uygun tedbirlerin, Fransız ve Osmanlı Hükümetleri arasında birlikte alınmış olması, bu konuda Osmanlı görevlilerinin belirlenmiş olmaları derhal karşılıklı olarak görev yerlerine ulaşmaları arzu edilmektedir.

24 Mart 1921

BOA. HR. SYS. 2399-8/5, 6-7

101

Sulh Konferansı
Osmanlı Temsil Heyeti
Sayı: 711/426

Kilikya hakkında bir eser gönderilmesi

Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nâzırı
Mareşal Ahmed İzzet Paşa'ya

Efendim,

Ekte sayın Bakanınıza, burada yeni yayınlanmış olan *Kilikya ve Doğu Problemi* isimli kitabı sizlere ulaştırmaktan onur duymaktayım.

Türk karşıtı duyguları çok iyi bilinen sayın René Pinon'un bir önsözüyle kamuoyuna sunulan bu kitap, Kilikya ve civar topraklarda Hristiyan unsurunun sayı bakımından üstünlüğünü ispatlamak amacıyla yanlış bilgilerle daha önce itiraz edilmiş istatistikler içermektedir.

Ermenilerden bahsettiği zamanlarda, onlardan etkilenmiş olduğu ve hatta Ermeni propaganda mihraklarına ilgi duyduğu hususu, yazarın tarafgir olmasında hiçbir kuşku bırakmamaktadır. Yazar, bizlerle yapılan

anlaşma sonrasında, Fransa'nın Kilikya'nın boşaltılmasına girişeceği esnada, kamuoyunu etkilemeyi ummaktadır.

Bu broşür, ne yazarı ne de hazırlayıcıları tarafından beklenen etkiyi oluşturacaktır. Çünkü Albay Brémond tarafından sunulan tezi desteklemektedir. Bu tez ise, Fransa'daki tüm siyasî çevrelerce bugün mahkum edilmiştir.

Maliye Komisyonunca çok yakın bir geçmişte kabul edilen, bu bölgelerdeki Fransız ordusunun mevcudunun azaltılması durumu; Cumhuriyet Hükümeti'nin sonraki iyi niyetlerinin yeni bir göstergesidir.

Çok mütevazı ve çok sadık hizmetkârı olmakla onur duyduğum Sayın Bakanınıza saygılarımın kabulünü istirham ediyorum.

4 Ekim 1921

Mehmed Nabi

BOA. HR. SYS. 2399-11/14

102

Paris Suh Konferansı nezdinde

Osmanlı Temsil Heyeti

Numara: 817/517

Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa'ya

İngiltere Devleti I. Dünya Savaşı'nın ardından dünyaya hakim bir vaziyet alarak önemli siyasî meselelerin emel ve menfaatlerine uygun şekilde düzeltilmesini sağlamış ve adetâ bir süre dünya hakimi mevkiini kazanmayı başarmış iken Fransa'nın gün geçtikçe harpten doğan büyük zorlukları kısmen bertaraf edip, öncelikle Orta Avrupa sonra da yakın Doğu'da menfaatlerine uygun bir siyaset tesis etmesi ve İngiltere'ye karşı hareket tarzında tamamen serbest bir tavır takınmasının söz konusu devletlerin nüfuzunu kırıp gücenmelerine sebep olduğunu ve iki devlet arasında bilinen soğukluğun meydana geldiğini defalarca yazılarımla nezâretinize arzetmiştim.

Son günlerde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan anlaşmanın İslâm âlemi üzerinde yaptığı güzel tesirler ve netice olarak gösterilen memnuniyet alâmetleri İngiltere devlet adamlarını bir kat daha azaba düşürerek her vesileden istifade ile Fransa Hükümeti nezdinde sık sık teşebbüslerde bulunulması arz ettiğim kırılıp gücenmeyi tamamen şiddetlendirmiştir.

İngiltere Hükümeti Fransa-Türkiye Anlaşması'nın her ne şekilde olursa olsun Fransa Hükümetince tatbiki cihetine gidileceğine vâkıf olunca Kilikya'daki Hristiyanların tahliyenin ardından maruz bulunacakları muhtemel felâketleri bahane ederek azınlıkların korunmadan mahrum kalacağı iddiasıyla Fransa'daki Ermeni ileri gelenleri ile Yunan Hükümeti'ni gizlice teşvik ederek bir takım teşebbüslere sebebiyet vermektedir.

Beyan ettiklerimi desteklemek için *Matin* gazetesinin bugünkü nüshasında Washington muhabirinin istihbaratına göre, Lloyd George'un İngiltere Temsil Heyeti Başkanı Balfour'a Anadolu'daki azınlıklar meselesini mahirâne bir şekilde konferansın gündemine getirilmesine gayret etmesini bildirdiği haber alınmıştır.

Her ne kadar Briand'ın söz konusu meselenin müzakere mevkiine konulması hususunu kesinlikle onaylamayacağı ve bu teşebbüsün sonuçsuz kalacağı muhtemel ise de önceden arzettiğim sebeple boşaltılacak arazinin işgali esnasında tarafımızdan şikâyetle sebep olacak hiçbir olay çıkmasına meydan verilmemesi ve düşmanlarımızın yapmaktan geri kalmayacakları bozgunculuklara karşı gayet hazırlıklı bulunulmasının bizim için pek önemli bir hayatî mesele olduğunu tekrarlama cüretinde bulunuyorum. Bu konuda gereği.

18 Kasım 1921

Paris Barış Konferansı nezdinde

Osmanlı Temsilcisi

Mehmed Nabi

BOA. HR. SYS. 2399-13/8

Paris Barış Konferansı nezdinde
Osmanlı Temsil Heyeti
Numara: 176/480

Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa'ya

Paris'te bulunan Ermeni ileri gelenleri Washington'a hareket etmeden önce Mösyö Briand'a Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi dışişleri komisyonları üyelerinden bazı kişiler aracılığı ile Mareşal Franchet D'Esprey'ye bizzat müracaat ederek Ankara'da yapılan anlaşma gereğince Kilikya'nın boşaltılmasından sonra orada bulunan Ermenilerin zulüm ve tecavüzlere uğrayacaklarını söyleyerek tahliyenin geciktirilmesini rica etmişlerdir. Ancak bu kötü niyetli girişimleri başarı sağlayacak bir netice vermemiş, aksine her taraftan soğuk davranışlara maruz kaldıkları haber alınmıştır. Ermeniler hakkında tarafımızdan hiçbir zaman kötü davranışlarda bulunulmayacağından kesinlikle eminsem de bazı Ermeni komitelerinin orada fesat hareketlerinde bulunabileceklerinin akla geldiğini bu teşebbüsten haberdar olunca gerekli kişi ve makamlara söyledim. Ankara'da bulunan vatandaşlarımızın Kilikya'nın Fransızlar tarafından boşaltılmasında gayet düşünceli hareket ederek bazı ihtiyat tedbirlerine girişmelerinin gerekli olduğunu nezâretinize arz ederim.

2 Kasım 1921

Paris Barış Konferansı nezdinde
 Osmanlı Temsilcisi
Mehmed Nabi

BOA. HR. SYS. 2399-13/15

Osmanlı İmparatorluğu Elçiliği
Sayı: 6565/819

*Kilikya'daki azınlıklar konusunun
 tartışılması hususunda Milletler
 Cemiyeti'ndeki Belçika delegesinin isteği*

Hariciye Nâzırı Mareşal Ahmed İzzet Paşa'ya

Efendim,

Üzerinde anlaşma sağlanamayan meseleler hakkında genel bir uzlaşmaya varmak üzere Londra ve Paris kabineleri arasında sürmekte olan müzakerelere rağmen, Ankara Antlaşması'nı sekteye uğratmak maksadı dahilinde ilgililerce yapılmış olan yoğun propaganda henüz son bulmuş değildir.

Fransız birliklerinin bölgeyi tahliyesi dolayısıyla desteksiz kalmış bulunan Kilikya'daki Ermenilerin durumu ve azınlıkların himayesi ile ilgili nazik mesele, Hristiyan dünyasının din duygularını istismar ederek bize karşı kışkırtmak için kullanılabilecek hassas bir konudur. Sizin de bildiğiniz gibi bu kabil manevralar, basın da tarafı yayınlarıyla gerek resmî, gerekse gayr-i resmî çevrelerce bugüne kadar göz ardı edilmemiştir.

Dünya kamuoyunun böyle bir duruma kurnazca hazırlanmasından sonra mesele, bugün için yeni bir alan üzerinde kötüye kullanılmaya doğru gitmektedir. Tamamen beklenmedik bir el tarafından Milletler Cemiyeti'nin kapıları buna açılmıştır. Cenevre'deki Genel Sekreter şöyle bildirmektedir:

“Milletler Cemiyeti Konseyi İcra Başkanı Sayın Hymans; Genel Sekreter'e Belçika Hükümeti'nin, Konsey'in Ocak'taki gelecek oturumunda Belçika Ermenisever Komitesi ile Ermeni Karma Komitesi'nin isteği üzerine Kilikya'daki Ermenilerin durumunu gündeme almayı arzu ettiğini bildirmektedir”.

Belçika Hükümetince verilmiş olan delillerin, bu isteği takdim etmeğe karar vermiş gibi gösterilmesi basitliği üzerinde ısrar etmenin tamamen gereksiz olduğuna inanıyorum. Sayın Hymans, eğer kendini birdenbire azınlıkların koruyucusu olarak görüyor ve Kilikya'dan ziyade başka bir uygulama alanında buraya kadar olmayan anlaşmanın buradaki ilgili maddelerini konseye hatırlatmak zorunda olduğuna inanıyorsa, söz konusu herhangi bir belirsiz Ermenisever komitenin tamamen başka bir gücün güdümünde olduğundan şüphe edilebilir.

Gizli veya aşikâr ara sıra görünen aynı güç Ankara Antlaşması'yla bahane edilmiş bulunan Türk aleyhtarlığı propagandasını ustaca yönetmektedir. Bugün konseyin bize karşı takındığı tavırdan ileri gelen moral şokunu yatıştırmak için, hadisenin hangi şahsiyetlerce desteklenmiş olabileceğini ortaya çıkarmanın gereksiz olmayacağına inanmaktayım. Bu mesele ile ilgilenen Fransa, faal bir tavrı kuşkusuz benimseyemez; muhtemelen Ermenilerin tam güvenliği hakkında işgalcilerin yetkileri tarafından en kesin teminatların verilmiş olduğunu göstermek üzere kanıtlar üretecektir. Bu maksatla Konsey üyelerine sunulmuş olan kesin emirlerle birlikte milliyetçilerden yana alınmış olan bütün tedbirlerin ayrıntıları, acizâne fikrime göre en iyi tesiri yapacak ve Fransız tezine destek olacaktır.

Sizin de bildiğiniz gibi, Milletler Cemiyeti Konseyi İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Belçika daimî; Brezilya, Çin ve İspanya da seçilmiş temsilcilerden müteşekkildir. Bu son devletlerin delegeleri Paris ve Roma'daki bakan ya da büyükelçilerdir. Bu iki başkentteki temsilcilerimiz mesele üzerinde zamanında tedbir almak ve bunları belge ve bilgilerle desteklemek isterlerse faaliyetleri tarafsızlaşmış olacaktır. Benim acizane tavsiyem karar vermek ve kabul edilmesi durumunda uygulanması için gerekli emirleri vermek tabiatıyla Sayın Bakan'a aittir.

Önümüzdeki Ocak ayının 10'una doğru birleşimini açmak zorunda olan konsey, Cenevre'de toplanırsa, bu şehirde üzerime düşen gerekli

gayreti göstermekten geri durmayacağım. Şu halde, Sayın Bakan'dan bu husustaki gerekli bütün belgeleri de tarafıma göndererek acil direktiflerini göndermesini istirham ediyorum.

Sayan Bakan, göstermekte şeref duyduğum en derin saygılarımı kabul buyurunuz.

14 Aralık 1921

İtaatkâr ve mütevazı hizmetkârınız

Cevad

BOA. HR. SYS. 2399-14/17

105

Paris Barış Konferansı nezdinde

Osmanlı Temsil Heyeti

Numara: 922/3

Hariciye Nâzırı İzzet Paşa'ya

Kilikya'nın boşaltılması esnasında Hıristiyanların askerlikten mua-
fiyet süreleri üç ay olarak kararlaştırılmış iken Mösyö Franklin Bouil-
lon'un kayırması sonucunda altı aya çıkartıldığını duydum. Bahsedilen
sürenin azlığına binaen çok sayıda Ermeni memleketi terk ettiğinden
bunların iskân ve iâşe masraflarının Fransa Hükümeti için çok ağır yük
oluşturması bazı siyasî mahfillerde dedikoduya sebep olmaktadır. Mu-
afiyet müddeti iki veya üç sene gibi nisbeten uzun bir zamanı kapsayacak
olursa Ermenilerin memleketi terk etmelerinin önünün alınmış olacağı ve
Suriye'ye gidenlerin memleketlerine geri dönecekleri, bunun da güzel
tesirinin olacağı bendenize üstü kapalı sezdirilmiştir. Bilgilerinize arzo-
lunur.

3 Ocak 1922

Paris Barış Konferansı nezdinde

Osmanlı Temsilcisi

Mehmed Nabi

BOA. HR. SYS. 2399-14/22

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Kalem-i Mahsus
Numara: 31323/366
Tarih: 13 Aralık 1921

Sadâret'e

*Gabriel Noradonkyan Efendi'nin
 Avrupa'daki hareketleri hakkında*

Ankara ile Fransa arasında yapılmış olan sözleşmeyi geçersiz kılmak amacıyla Ermeni ileri gelenleri tarafından siyasî mahfillere yapılan müracaatın bir neticeye kavuşamaması üzerine o konudaki fesatçı yönlendirme ve icraatlara bir zemin hazırlanması hususunda İngiliz ileri gelenlerine yanlış telkinlerde bulunmak üzere Gabriel Noradonkyan Efendi'nin Londra'ya gittiği, orada İngiltere basınının ileri gelenleriyle beraber hareket ederek dünya kamuoyunu aleyhimize çevirmeye çalıştığı Paris'teki temsilcimiz ile Bern sefirimizin yazılı bildirilerinden anlaşılmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin çeşitli yardım ve lütuflarıyla beslenmiş olan söz konusu kişi hakkında gereken kararın verilmesi Sadâret'in yüksek görüşlerine bağlıdır.

Bern Sefaret-i Seniyyesi
Numara: 6770/70

Gizlidir

Hariciye Nâzırı Müşir Ahmed İzzet Paşa'ya

Türkiye meselesinin memleket menfaati, milletin mutluluğu daire-sinde çözülmesi gereğine İngiltere resmî mahfillerince de kanaat oluşmaya başladığı hakkındaki belirtilerin gün geçtikçe daha fazla ortaya çıktığı gözlenmektedir. İngiltere'nin Birleşmiş Milletler'de daimî memu-

ru olan Mister Molony, Lozan Türk Kongresi Genel Sekreteri ve İngilizce yayınlanan *Turkey* Gazetesi Sahibi ve Başyazarı Haro(u)n Alice (?) Bey'i kendisiyle görüşmek üzere son zamanlarda Cenevre'ye davet etmişti. Alice Bey dün Cenevre'ye gidip adı geçen kişi ile üç saat kadar görüşmüştür. Hatırlanacağı üzere 1919 senesinde Fransız siyaseti henüz Türkler lehine tamamiyle değişmediği ve bütün dünyanın bize düşman bulunduğu bir sırada Londra'da lehimize bir kâğıt yayınlanmış idi. Bunda Mister Lloyd George'a yaptığı vaatler hatırlatılıyor ve Türkler lehinde bir barış isteniyordu. Bu kâğıdı imzalayanlar arasında Mister Molony de vardı. Londra'dan daha birkaç gün evvel Cenevre'ye gelen bu kişi Alice Bey'e Ermeni meselesinin artık mevcut olmadığını, İngiltere'nin Yunanlıları İzmir'den çıkartmaya karar verdiğini, hatta diğer devletler isteseler bile İngiltere'nin İzmir'in Yunanlılar elinde kalmasına bundan sonra razı olmayacağını teminen beyan etmiş ve "Boğazlar Meselesi"ne eğildiğini ilâveten söylemiştir. Sonra Ermeni meselesi söz konusu olarak Mister Molony üç gün evvel Gabriel Noradonkyan Efendi'nin başkanlığı altında bir Ermeni heyetinin gelip kendisine bu meseleye dair açıklamalarda bulunmuş olduğunu beyandan sonra Ermeni meselesinin çözülmesi gereğini ve bu meselenin çözülmesinin Türkiye'nin milletlerarası durumunu takviye edeceğini öne sürmüştür. Noradonkyan Efendi ile arkadaşlarının ifade ve iddialarını ve Mösyö Molony'e aleyhimize söyledikleri şeylerin tamamını Alice Bey tutarlı cevaplarla reddetmiştir. Ermenilere azınlıkta bulundukları araziye vermenin kendileri için de zararlı olacağını ve bu konuda araştırma yapılması gereğini adı geçen kişiye kabul ettirmiştir.

Yukarıda arzolunan bilgilerden de çıkartılacağı üzere Gabriel Noradonkyan Efendi Avrupa'nın çeşitli yerlerinde, resmî ve gayr-ı resmî mahfillerinde Türkiye'nin ve Türklerin menfaatleri zararına Mütareke'nin yapılmasından beri çalışan Ermeni heyetlerinin başında bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Heyeti'nin geçen Eylül'de yapılan toplantısı

esnasında adı geçen kişinin Cenevre’de bu konuda gösterdiği faaliyeti ve Ankara Antlaşması’nın yapılmasından doğan gürültülere Hristiyanların fikirlerini harekete geçirmek maksadıyla Paris’ten Londra’ya giderek orada hazırladığı propagandaları önceden arzetmiştim. Türkiye’nin ve Türklerin menfaatleri aleyhinde Avrupa’da böyle açıkça çalıştığı çoktan belirlenmiş olan bu kişiye hazineden maaş verilmesine devam edilip edilmemesinin araştırılmaya değer bir durum olduğu hususunda gereğinin yapılması arz olunur.

30 Ocak 1922

Bern Sefiri
Cevad

Bern Sefaret-i Seniyyesi
6833/109

Hariciye Nâzırı Müşir Ahmed İzzet Paşa’ya

Gizlidir

Gabriel Noradonkyan Efendi başkanlığındaki bir Ermeni heyetinin geçenlerde Cenevre’ye gidip Birleşmiş Milletler’de İngiltere’nin daimî memurlarından Mister Molony nezdinde Ermeni meselesi hakkında yaptığı girişimleri 30 Ocak 1922 tarih ve 70/6770 numaralı yazımla arzetmiştim. Gabriel Noradonkyan tarafından yapılan bu müracaatta eski Amerika Cumhurbaşkanı Mister Wilson’un çizdiği bilinen sınır çerçevesinde bir Ermenistan yurdu gerektiğinin iddia ve ifade edildiği bu defa güvenilir kaynaklardan haber alınmış olduğundan durum tamamlayıcı bilgi olarak arzedilmiştir. Bu konuda gereğinin yapılması.

14 Şubat 1922

Bern Sefiri
Cevad

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Kalem-i Mahsus
Numara: 32330/59
Tarih: 18 Şubat 1922

*Gabriel Noradonkian Efendi'nin
maaşının kesildiğine dair
Gizli*

Bern Sefareti'ne

*30 Ocak 1922 tarih ve 70/6770 numaralı ve gizli işaretli sefirliğiniz
yazısının cevabı*

Avrupa'nın çeşitli resmî ve resmî olmayan çevreleri nezdinde Osmanlı Hükümeti ve Türkler aleyhine faaliyet yapmakta olan Ermeni heyetlerine başkanlık eden Gabriel Noradonkian Efendi'nin hazineden almakta olduğu maaşın 22 Ağustos 1920 tarihinden beri hazineye bırakıldığı bilgilerinize arz olunur.

Paris Barış Konferansı nezdinde
Osmanlı Temsil Heyeti
Numara: 1441/452

Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa'ya

Gabriel Noradonkian Efendi ailesiyle birlikte İstanbul'a gideceğini ifade ederek pasaportlarının vize ettirilmesi için bana başvurduysa da arzusunu yerine getirmedi. Konferansın Üsküdar'da toplanacağı rivayetiyle ilgili olan bu müracaatı görüşlerinize bildiririm. İsteğini tekrarladığı takdirde nasıl işlem yapılması gerekeceğini danışmak cüretinde bulunuyorum. Bu konuda gereği.

14 Ekim 1922

Paris Barış Konferansı nezdinde
Osmanlı Temsil Heyeti
Mehmed Nabi

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

*Paris Barış Konferansı nezdinde
Osmanlı Temsilcisi Nabi Beyefendi 'ye*

14 Ekim 1922 tarih ve 1441/452 numaralı sefirlik yazınızın cevabıdır. Konferansın Lozan'da toplanması kararlaştırılmış olduğu anlaşıldığından eğer umulanın aksine buraya gelmekte ısrar ederse Noradonkian Efendi ile ailesine ait pasaportların vizesinde bir sakınca görülmemektedir.

BOA. HR. SYS. 2265-13/2, 3-4, 5, 6, 7, 10

İ N D E K S

İNDEKS

A

Abalı Memik, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216

Abarabaşı Kilisesi, Maraş'ta 3, 83

Abdullah, Maden ahalisinden 125

Abdullah, Malatya Belediye Reisi 155

Abdullah, Malatya halkından 156

Abdurrahim, Tüccar, Garzan'da 178

Abdurrahman, Maden ahalisinden 125

Abdurrahman, Malatya eşrafından 155

Abdurrahman, Müftü, Silvan Müda-
faa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Reisi 129

Abdülhalim, Ilgın Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti'nden 77

Abdülkadir, Erzurum eşrafından 150

Abdürrezzak, Erzurum eşrafından 150

Acemyan, Nuvart, Diyarbakır'da 111

Adana 4, 18, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 35,
36, 37, 38, 39, 41, 43, 46, 50,
52, 53, 54, 68, 75, 106, 107,
108, 109, 111, 112, 113, 116,
122, 125, 126, 140, 141, 142,
144, 145, 153, 156, 157, 158,
161, 162, 164, 166, 169, 172,
173, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 188, 200, 209,
219, 220, 221, 222, 228, 230,
231, 232, 233, 234

—başadministratörü 136

—Ermeni çeteleri 4

—Ermenileri 144

—lılar 5

—Vilâyeti 43, 94, 108, 113, 192,
219, 220, 221, 230

—Vilâyeti Polis Müdürlüğü 219

Adil Bey, Baytar Müfettişi 32

Afrika 150

Agob, Keşiş oğlu, Malatya'da 125

Aharkuşu (Bahtiyar Yokuşu) Protestan
Kilisesi, Maraş'ta 84

Ahır Dağı 9, 91

Ahmed, Arap oğlu, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216

Ahmed, Ballı oğlu, Erzincan halkından
151

Ahmed, Erzurum eşrafından 149, 150

Ahmed, Maden ahalisinden 125

Ahmed, Salih oğlu, Fransız üniformalı
askerlerin saldırısına uğrayan
109

Ahmed Ağa, Hacı Halil Ağa oğlu,
Antep İdare Meclisi üyelerinden
212, 214, 215

Ahmed Cevdet, On Üçüncü Kolordu
Kumandanı 32, 34, 58, 100,
168, 170, 176, 191, 199, 202

Ahmed Efendi, Adana'da müderris 231

Ahmed Efendi, Dört Yol Emlâk-ı Emîri-
ye Memuru 107

Ahmed el-Matu (?), Sincar Reisi 122

Ahmed Halis, Binbaşı oğlu, İşgali protesto için Alaşehir'den telgraf çeken 148
Ahmed Hilmi, Maraş Jandarma Mülâzımı 138
Ahmed Hilmi, Silvan Belediye Reisi 129
Ahmed İzzet Paşa, Müşir, Hariciye Nâzırı 235, 236, 238, 239, 241, 242, 244, 245
Ahmed Münir, Cuycani oğlu, Şamlı Tüccar, Islahiye'de Ermenilerce öldürülen 108
Ahmed Remzi, Mihardan, İşgali protesto için Erzincan'dan telgraf çeken 151
Ahmed Tevfik, Erzurum eşrafından 150
Akçadağ 131, 132
Akçakoyunlu 187
Akçamescit mahallesi, Adana'da 162
Akdeniz 220
Akdere mahallesi, Maraş'ta 70
Akif, Kilisli Hüseyin'in oğlu, Fransız üniformalı askerlerin saldırısına uğrayan 109
Akif Bey, Kaymakam, İkinci Fırka Kumandanı 199
Akra 122, 166
Aksu
—kilisesi 120
—köprüsü, Maraş-Antep yolunda 81
Akyol

266

—karakolu 210
—mahallesi 109
Alaşehir 147, 148
Ali, Andırın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi 171
Ali, Bodrum Belediye Reisi 97
Ali, Erzurum eşrafından 149
Ali, Fransızlarca alıkonulan 107
Ali, Malatya halkından 156
Ali, Osman'ın oğlu, Arapdar köyünden, Fransız askerlerince para ve eşyaları gasp edilen 217
Ali, Ovacık eşrafından 9
Ali Bey, İkinci Fırka'ya vekâlet eden 199
Ali Çavuş, Jandarma, Fransız müfreze-since öldürülen 9, 91
Ali Efendi, Siverekli 223
Âli Faik, Dahiliye Nezâreti Müsteşarı 107, 175, 181, 207
Ali Galib, Silvan eşrafından 129
Ali Merzo (?), Hızargan Aşireti Reisi 178
Ali Osman Nuri, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi 76
Ali Rıza Bey, Binbaşı, Urfa Jandarma Tabur Kumandanı 222, 224
Ali Sadi, Gergerli oğlu, Adana'da eşraf-tan 145
Ali Saib Bey, Urfa Jandarma Kumandanı 31, 32
Alıkan aşireti 178
Alışehir(?) köyü, Maraş'ta 203

Allenby, Suriye-Filistin Cephesi İngiliz
Generali 220

Alman

—hastanesi 70, 83

—yetimhanesi 83

Amanos 141

Amasya 77, 82

Amerika/lılar 5, 19, 20, 26, 65, 67, 89,
111, 118, 125, 126, 127, 133,
134, 140, 146, 154, 167, 176,
187, 195, 205, 227

—bayrağı 120

—hastanesi 228

—heyeti 26

—Hükümeti 127

—idaresi 126

—kamuoyu 154

—Kızılhaç Heyeti 133

—Kızılhaç Komitesi 112

—koleji 120, 200

—kuvvetleri 185

—misyonerleri 116

—prensleri 185, 200

Amik ovası 187

Anadolu 30, 67, 68, 97, 112, 154, 155,
174, 237

—ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Erzincan Heyet-i
Merkeziyesi 151

Anaz köyü 193

Andırın, Maraş'ta 87, 170, 182

—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi
171

André, Fransız Yüzbaşı, Cebel-i Bere-
ket Sancağı Askerî İdarecisi
146, 182

Aneze aşireti 31, 34, 84, 163, 172

Ankara 4, 58, 238, 242

—Antlaşması 239, 240, 244

—Hükümeti 232

—lı 209

Antalya 7

Antep 3, 5, 6, 10, 13, 14, 16, 23, 41, 46,
50, 52, 55, 57, 58, 59, 68, 70,
72, 73, 74, 75, 81, 82, 83, 85,
88, 92, 94, 95, 98, 99, 100, 102,
104, 105, 109, 117, 120, 132,
135, 136, 144, 148, 153, 165,
166, 167, 169, 184, 185, 186,
187, 189, 193, 195, 200, 207,
208, 209, 211, 212, 214, 215,
224, 225

—Cemiyet-i İslâmiyesi 58, 196

—havalisi 73

—İdare Meclisi 211

—Kalemi 5, 190, 202

—Kolordu Kumandanlığı 77

—Mutasarrıflığı 78, 109, 184, 193,
199, 207, 226

—mücahitleri 164

—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 58

Antranik Paşa, General 125, 126, 167,
185, 200

Arabistan 85

Aram, Adana'da Ermeni 111
Aram, Zeytunlu 13
Arap/lar 6, 24, 38, 154
—askeri 6
—aşiretleri 119
Arap, Çolak Mehmed'in oğlu, Ermeni-
ler tarafından yaralanan 214
Arap, Keke oğlu, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve eş-
yaları gasp edilen 216
Arap Kâhya, Arapdar köyünden, Fran-
sız askerlerince para ve eşyaları
gasp edilen 217
Arapdar (Araplar) köyü 55, 57, 58, 59,
72, 95, 104, 207, 208, 211, 212,
194, 215, 225, 226
Arappınar 31, 84
—ı İstasyonu 198
Arif Efendi, Maraş'ta eşraftan 228
Arif Hikmet, Feke eşrafından 173
Aristidi, Simon oğlu, Adana'da 188
Asuri kilisesi 162
Atanas, Eğribelli, eşkıya 119
Atizi mevkii 81, 120, 83
Avadis, Ermeni Katolik Murahhası
131, 140
Avadis, Tütüncü, Ermeni çeteci 109
Avrupa 5, 67, 76, 114, 124, 154, 242,
243, 244, 245
Azez köyü, Kilis kz., Antep 113
Aziz Efendi, Pamukçu oğlu 39
Aziz Hulki, Erzincan'dan telgraf çeken
151
Aziziye, Kayseri'de 182, 203, 205

—hududu 203
—Kaymakamlığı 181, 192

B

Baalbek 6
Bababurnu, Maraş'ta 15, 17, 105, 118
Bâbîâlî 50, 52, 53, 63, 92, 96, 121, 179
Babusi aşireti 178
Bacoba 57
Badıllı aşireti 172
Bafra (?) 119
Bağdasar Efendi, Dört Yol'da 107
Bağdat 122
—hattı 108
Bahçe kazası, Cebel-i Bereket 112, 187
Bahri, Fettah Paşa oğlu, Garzan'da 178
Bahtiyar aşireti 178
Balcıyan, Rahip, Latin Kilisesi Reisi
130, 140
Balfour, İngiltere Temsil Heyeti Baş-
kanı 237
Barazi aşireti 84
Basri Bey, Adana'da İstikamet Eczane-
si Sahibi 232
Başkumandanlık 221
Bekir Sıdkı, Malatya eşrafından 155
Bekir Sıtkı Bey, Maraş Belediye Baş-
kanı 228
Bekiran aşireti 178
Belçika 240

—delegesi 239
—Ermenisever Komitesi 239
—Hükümeti 239, 240
Belediye çarşısı, Maraş'ta 81
Belemedik, Karaisalı kz., Adana 162
Benli (?) Ali, Behisnili eşkıya 120
Berazi aşireti 120
Berberyan, Hagop, Diyarbakır'da 110
Berberyan, Takuhin, Diyarbakır'da 111
Bern 239
—Sefareti 244, 245
—sefiri 242
Bertiz 48, 62, 80, 71
Beşan köyü, Fertiz nh., Maraş 205
Beşinci Fırka 23, 32
—kumandanı 190
Beşinci Piyade Taburu 130
Beyazın oğlu Hanı 210
Beyoğlu 27
Beyrut 19, 66, 188, 233
Bezyanyan, A., Adana'da 111
Birecik 84, 120, 136, 152, 153, 189, 195, 196, 197, 198, 201
Birinci Dünya Savaşı 97, 236
Birinci Süvari Alayı 31
Birleşmiş Milletler 242
—Genel Heyeti 243
Bitlis 87, 122, 126, 185, 200
—li 209
Bodrum 96

Bogos Nubar Paşa 125
Boğazlar 122
—Meselesi 243
Bouillon, Franklin, Fransız devlet adamı 241
Brémond, Albay, Başadministratör, Kilikya Genel Valisi 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 113, 142, 144, 145, 161, 219, 220, 221, 236
—Madam 39, 142
Brezilya 240
Briand, Ermeni Konsey Başkanı 233, 237, 238
Burukan aşireti 178
Büyük Britanya 89

C

Cafer, Ocaklı köyü halkından 107
Ceceli köyü, Maraş'ta 8, 12, 54, 91, 139
Celal Bey, Adana Valisi 4, 20, 36, 163, 188
Celal Bey, Antep Mutasarrıfı 75, 186, 196, 211, 212, 216
Celaleddin, Ulema'dan 178
Cemal Bey, Adana Vilâyeti Hukuk İşleri Şube Müdürü, Ervad adasında tutuklu 230, 231
Cemal Efendi, Polis 109
Cemal Paşa, Harbiye Nâzırı 3, 4, 7, 8, 19, 25
Cemil Efendi, Polis Komiseri 138

Cemil Haşo, Bahtiyar Aşireti Reisi 178
Cemiyet-i İslâmiye 73
—üyeleri 226
Cenevre 239, 240, 243, 244
Cerablus, Nizip kz., Antep 6, 113, 136,
187, 197, 198, 201
—Akçakale hattı 120
—Müslime hattı 120
Cevad, Bern Sefiri 241, 244
Cevdet, bkz. Ahmed Cevdet
Cevdet Bey, Maraş Mutasarrıf Vekili
60, 70, 159
Cevdet Efendi, Tüccar, Ilgın Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti'nden 77
Ceyhan kazası 39, 162
Cezayir süvarisi 5
Cezayirli 27, 209
Circis (Djirdjess), Beyoğlu'nda Ermeni
Katolik Ruhbanhanesinden 27,
35
Cizre 122, 166
Cuinét 230

Ç

Çalkanyan, Ermeni Komitesi'nde Yüz-
başı 111
Çam mevkii, Maraş civarında 81, 120
Çarçabuk mahallesi, Adana'da 162
Çardak, Maraş'ta 117, 205
Çarşıbaşı mahallesi, Maraş'ta 106
Çavdarlı (?) köyü, Maraş'ta 225
Çavuşlu mahallesi, Maraş'ta 81, 229

Çeri aşireti 178
Çerkes gönüllüleri 162
Çerkes İbrahim, Ceyhan Kazası Kay-
makamı 39
Çınarlı (?), Adana'da 144
Çin 240
Çolak Ali, Payas halkından 107
Çolak Hacı, Arapdar köyünden, Fransız
askerlerince para ve eşyaları
gasp edilen 216
Çorbacıyan Karabet, Ermeni milletin-
den 140
Çukuroba Camii 110
—mahallesi, Maraş'ta 15, 16, 51,
90
Çukurova 62

D

D'Esprey, Franchet, General 238
Dahiliye Nezâreti 4, 8, 72, 103, 133,
140, 161, 163, 174, 188, 196,
197, 207
Darende 51
—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 12,
13
Dayıoluk köyü, Sarız nh., Kayseri 193
De Broussy, Fransız Teğmen 43
Débois, Kont 43
Dede, Kadri oğlu, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 217

Defrance, Fransa Yüksek Komiseri 63,
79, 90, 94, 102, 135
Dehuk 122
Demir Ahmed, Ilgın Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti'nden 77
Demir Asaf, Ilgın Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti'nden 77
Dersaadet 21
Derviş, Van Belediye Reisi 114
Derviş, Van eşrafından 114
Derviş Muhyi, Pervari Aşireti Reisi
178
Develi (Everek) 172, 173, 180, 202
Deyr-i Zor 213
Divan-ı Harp 39, 181
Divanlı mahallesi, Maraş'ta 106
Diyarbakır 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
33, 35, 36, 58, 98, 102, 106,
111, 112, 119, 122, 125, 126,
165, 168, 176, 189, 190, 198,
199, 201
—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 28
—Polis Müdüriyeti 224
—Vilâyeti 119, 175, 190, 196
Doğu Eyaletleri Kumandanı, bkz.
Querette
Doğu Trakya 3
Doğu ülkeleri 136
Doğu vilâyetleri 68
Döğerli aşireti 172
Döne, Zobu Ahmed'in kızı, Arapdar
köyünden 213

Döngel köyü, Fertiz nh., Maraş 139
Dört Yol, Cebel-i Bereket 107, 140
—Mahkeme Dairesi 107
Dufieux, Fransız General 37, 113, 145,
161, 162, 230, 231, 233, 234
Durak 141
Dursun, Haydaran Aşireti Reisi 114
Dursun, Mağaçur'dan, İşgali protesto
için Erzincan'dan telgraf çeken
151
Düyûn-ı Umumiye 38

E

Ebubekir Hâzım, Dahiliye Nâzırı 173
Edhem, Fazlı oğlu, Malatya halkından
156
Edip, Antep Cemiyet-i İslâmiye Reisi
74, 195
Ekmekçi mahallesi, Maraş'ta 70, 81,
105, 229
Elazığ 122, 126, 169
Elbistan, Maraş'ta 3, 13, 15, 16, 42, 47,
48, 49, 55, 57, 58, 71, 80, 81,
83, 86, 87, 91, 101, 104, 105,
110, 115, 116, 117, 118, 126,
129, 138, 145, 187, 204
—Bölük Kumandanlığı 226, 228
—Heyet-i Merkeziyesi Başkanlığı
12, 13, 67
Eloğlu köyü, Maraş'ta 17, 87, 105, 110
Elviye-i Selâse (Urfa, Maraş, Antep)
136
Emin, Başçı oğlu, Malatya halkından
156

Emin, Ramman Aşireti Reisi 178
Emin Efendi, Müslüman cemaatinden 212, 216
Erakliyan Oseb, Antep'te ileri gelenlerden 195
Erivan Cumhuriyeti 220
Erkân-ı Harbiye 116, 143, 186
—Riyaseti 221
Ermeni/ler, 3, 5, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 26, 27, 28, 30, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 68, 72, 74, 75, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 214, 220, 225, 227, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244
—ahali 7, 92, 106
—askerleri 11, 12, 13, 14, 18, 23, 56, 57, 59, 69, 72, 73, 78, 79,

80, 86, 106, 107, 126, 141, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 220, 223, 224, 225, 226
—bayrağı 125
—çeteleri 8, 13, 70, 71, 85, 109, 110, 111, 124, 131, 138, 169, 173, 174, 177, 180, 182, 183, 184, 192, 193, 205, 226
—eşkiya 108
—evleri 9, 89, 103
—fedaileri 17, 18, 71, 83, 110, 120, 137, 228
—gençleri 15, 17
—Gönüllü Cemiyeti 182
—gönüllüler 75, 108, 125, 126
—heyeti 243, 244, 245
—jandarmalar 43, 44, 63, 162, 182, 192, 205, 225
—Karma Komitesi 239
—kıtaları 144
—kiliseleri 70, 86, 121, 224
—komitecileri 81, 120, 133, 140
—komiteleri 26, 35, 111, 229, 238, 240
—köyleri 54, 144
—mahallesi 88, 144
—mektupları 24
—memurlar 44, 225
—mezâlimi 28, 198, 202
—murahhasası 28
—ruhanî reisleri 35, 205
—subaylar 144
—süvari jandarması 182

—toplumu 44
Ermenice 126
Ermenistan 68, 111, 185, 190, 200,
220, 244
Ervad Adası 230, 231
Erzincan 150, 151
—Mutasarrıflığı 174, 176
Erzurum 148, 174, 175, 185, 200
—lu 209
Esad Bey, Yüzbaşı, Antep Jandarma
Bölük Kumandanı 212, 215,
216
Everek, bkz. Develi
Evliya Efendi, Maraş Evkaf Memuru
105, 106, 110
Eyüp, Mardin Müdafaa-i Hukuk
Heyetinden 152

F

Fahreddin, Garzan Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Üyesi 178
Fahreddin, On İkinci Kolordu Kuman-
danı 54
Fahri Bey, Adana Defter-i Hakanî
Müdürü, Ervad adasında tutuklu
231
Faik, Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti Reisi 178
Faruk, İdare Meclisi azası 149
Fato, Katırcı Arap'ın eşi, Arapdar kö-
yünde Ermenilerin saldırısına
uğrayan 213

Fehmi Ziya, Maden ahalisinden 125
Feki kazası, Adana 172, 173, 174, 180,
182, 183, 197, 202
Félix Sainte Marie, Antep Fransız As-
kerî Kuvvetleri Kumandanı 88,
135, 211, 212
Ferda, Adana'da yayınlanan gazete
219
Ferid, Çelebi oğlu, Tüccar, Karaman'-
da 4
Ferid Paşa, Mülkiye Umumî Müfettişi,
Adana'da 40, 142
Fevzi, Erzincan' da Müftü 151
Fevzi Paşa, Harbiye Nâzırı 97, 98, 103,
157, 159, 164, 165, 166, 197,
198, 204, 206
Fransa/Fransızlar 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42,
43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
61, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71,
73, 74, 76, 77, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 88, 90, 97, 98, 101, 102,
104, 105, 108, 109, 110, 112,
114, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 124, 126, 127,
128, 130, 131, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 144,
146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 157, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 170, 171, 176,
179, 180, 182, 185, 187, 189,
190, 191, 194, 196, 197, 198,

199, 200, 201, 209, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 228, 229,
232, 234, 235, 236, 237, 238,
240, 242, 243

—Arap okulları 142

—askerî harekâtı 198

—askerî yetkililer 113, 184

—askerler 7, 9, 11, 15, 42, 51, 61,
62, 71, 83, 85, 88, 92, 96, 97,
103, 106, 125, 136, 182, 188,
207, 208, 209, 214, 224, 225,
226

—basını 23, 34

—Başidare Memurluğu 127

—Başkontrol Memurluğu 127

—bayrağı 142, 222

—Cumhuriyeti 52, 99, 136, 157

—Cumhuriyeti Yüksek Komiseri
44, 50, 52, 89, 90, 92, 93, 94,
96, 121, 174, 183, 230

—Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği
/ Fevkalâde Komiserliği 50, 53,
79, 94, 96, 102, 113, 121, 183

—Devleti 25

—gazeteleri 23

—general 27, 42, 121, 136, 153,
155, 227, 229

—gönüllü askerleri 109

—görevliler 141

—Hükümeti 99, 146, 152, 178, 196,
197, 220, 237, 241

—idaresi 44, 225

—işgal bölgesi 98

—işgali 20, 65, 89, 98, 100, 163,
190

—kadroları 113

—karargâhı 70, 193

—kıtaları / birlikleri 13, 14, 16, 17,
36, 45, 50, 51, 52, 53, 56, 59,
66, 78, 79, 89, 92, 93, 94, 97,
98, 100, 103, 105, 118, 121,
126, 135, 137, 139, 163, 203,
204, 211, 212, 223, 225, 227,
233, 239

—kumandan 73, 99, 123, 136, 171,
185, 200, 226

—Kumandanlığı 11, 57, 62, 207,
208, 224, 225

—kuvvetleri 4, 8, 12, 14, 31, 49,
59, 72, 80, 81, 84, 90, 100, 102,
106, 107, 114, 123, 125, 129,
132, 135, 139, 146, 147, 153,
171, 176, 177, 186, 192, 193,
197, 201, 205, 212, 223

—memurlar 6, 136

—müfettişleri 28

—müfrezesi 8, 9, 55, 57, 81, 91,
120, 140

—Mümessilliği 24

—ordusu 97, 106, 236

—subayı 37, 44, 57, 73, 212, 232

—temsilciler 17, 31, 91

—temsilciliği 172

—Türk dostluğu 20

—Türkiye Antlaşması 237

- uçacağı 228
- üniforması 3, 16, 50, 51, 90, 91, 94, 95, 98, 107, 121, 210
- yetkililer 92, 230
- yönetimi 113

Fransızca 99, 142

G

- Garzan 177, 178, 199
- gayr-i müslim 10, 95, 167
- Gazze 6
- Gezibar(Zibar?) 122
- Gouraud, General, Suriye-Kilikya
Fransız Baş mümessili 19, 23, 29, 38, 64, 66, 75, 88, 98, 113, 157, 158, 177
- Göçke karyesi 215
- Gökpınar, Andırın kz., Maraş 15, 17, 91
- Göksun, Maraş'ta 3, 117, 182
- Gölçayırılı Koca, Tütün kaçakçısı 212, 214
- Güleke, Tarsus kz., Mersin 141
- Güre 10

H

- Habib Şaoriter Efendi, Adli işleri kontrolden sorumlu 222
- Hablum (?) köyü 193
- Hacı, Müslüman cemaatinden 212
- Hacı Ahmed, Seyyidlerden 178

- Hacı Ahmed Ağa, Kayserili arabacılar-
dan 108
- Hacı Ali, Malatya halkından 156
- Hacı Bedir Ağa, Urfa 'da 164
- Hacı Hafız, Malatya'da ulemadan 155
- Hacı Hüseyin, Adana'da ulemadan 145
- Hacı Hüseyin, Şekerci oğlu, Malatya
halkından 156
- Hacı Kâhya, Kayarcıklı 182
- Hacı Mehmed, Batumlu Reisi 9
- Hacı Mehmed, Malatya halkından 156
- Hacı Mehmed, Maraş eşrafından 147
- Hacı Muhyi, Karakan Aşireti Reisi 178
- Hacı Mustafa, Bahçeci oğlu, İşgali
protesto için Alaşehir'den telgraf
çeken 148
- Hacı Naci, Maraş'ta eşraftan, Fransız
askerlerinin saldırısına uğrayan
228
- Hacı Ömer, Şeyhan Aşireti Reisi 172
- Hâcim, Aneze Aşireti Reisi 31, 34, 84,
163, 172
- Haçator, Ermeni Murahhasası 140
- Haçin (Saimbeyli), Adana 108, 110,
180, 181, 182, 183, 192, 193,
197, 202, 203, 205
- Ermenileri 192
- Hafız Mahmud, Adana'da ulemadan
145
- Hakkı, Malatya halkından 156
- Hakkı, Müftü oğlu, Erzincan'dan tel-
graf çeken 151
- Halep 3, 6, 23, 25, 27, 30, 35, 117, 126

Halhatın (?) Ailesi, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve eş-
yaları gasp edilen 216

Halid, Garzan'da tüccar 178

Halil, Evliya oğlu, Medrese-i İlmiye
Müdürü 147

Halil, Garzan'da tüccar 178

Halil, Kozan eşrafından 173

Halis, Mağaçurdan, İşgali protesto için
Erzincan'dan telgraf çeken 151

Hamalyan, Toma, Diyarbakır'da 112

Hamdi, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti'nden 77

Hamdi Efendi, Kozan Sancağı Polis
Komiseri 43, 44, 225

Hamdi Efendi, Müslüman cemaatinden
212

Hâmid Bey, Halep'te 30

Hamidiye Karakolu 49, 210

Hamza, Döğçerli Aşireti Reisi 172

Hancı Mehmed, Büyük Arapdar kö-
yünden 213

Harbiye
—Nâzırı 27, 157, 207
—Nezâreti 14, 15, 16, 31, 33, 42,
43, 45, 46, 47, 48, 54, 55, 57,
58, 60, 62, 66, 74, 80, 81, 82,
83, 86, 87, 98, 100, 103, 104,
105, 107, 109, 110, 115, 116,
118, 119, 122, 125, 137, 157,
161, 166, 168, 170, 176, 182,
185, 186, 188, 189, 198, 199,
201, 202, 203, 204, 222, 224,
225, 228, 229

—Nezâreti Vekâleti 79

Hariciye
—Nezâreti, 3, 7, 11, 12, 13, 17, 18,
24, 35, 41, 43, 51, 52, 53, 66,
72, 77, 86, 89, 90, 94, 102, 103,
112, 118, 131, 145, 163, 170,
172, 174, 181, 203, 232
—Nâzırı 92, 93, 94, 121, 235

Haro(u)n Alice(?) Bey, *Turkey Gaze-
tesi* Sahibi ve Başyazarı 243

Harp Divanı 183

Harput 25, 26, 27, 35, 126, 168, 190

Haruniye 112, 182

Hasan, Adana Umumî Meclisi Üyesi
173

Hasan, Garzan eşrafından 178

Hasan Ağa, Çakaldere köyünden 39

Hasan Çavuş, İsmail oğlu, Ermeniler
tarafından tutuklanan 108

Hasan Efendi, Zeytun Nahiyesi Müdü-
rü 13, 109, 139

Hasan Hilmi, Silvan eşrafından 129

Hasan Osman, Alıkan Aşireti Reisi 178

Hasan Şah, Garzan'da ümeradan 178

Hasanbeyli 54, 112

Hatib, Silvan eşrafından 129

Hatuniye mahallesi, Maraş'ta 81, 87,
88, 105, 229

Haydar, Garzan Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Üyesi 178

Haydar, Müftü oğlu, İdare Meclisi
Üyesi 212

Hayrullah Efendi, İhtiyat eski Subayı
15

Heyet-i Temsiliye 3, 58
Hristiyan/lar 32, 63, 65, 67, 68, 101,
137, 154, 160, 165, 168, 169,
170, 174, 175, 176, 179, 191,
194, 196, 233, 235, 237, 239,
241, 244
—ahali 65, 130, 206
Hırlakyan, Agob, Ermeni eski Mebusu
3
Hızargan aşireti 178
Hilâfet 67, 68, 89, 104, 128, 168
Hilmi, Ali oğlu, Malatya halkından 156
Hilmi, Güre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Üyesi 10
Hint süvari bölüğü 122
Höyüklik (?) Ahmed, Arapdar köyün-
den, Fransız askerlerince para
ve eşyaları gasp edilen 216
Hulusi, Kozan eşrafından 173
Hurşit Ağa, İslahiye’de ikamet eden
208, 211, 214
Hüseyin, Kakuh oğlu, Malatya halkın-
dan 156
Hüseyin, Malatya Müftüsü 155
Hüseyin, Silvan ileri gelenlerinden 129
Hüseyin, Urfa Müftüsü 66
Hüseyin Hamdi, Akçadağ Madeni Mü-
dafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi
132
Hüseyin Pertev Efendi, Teğmen 113
Hüsnü, Adana’da Müftü Vekili 145
Hüsnü, Antalya Belediye Reisi 7

Hüsnü Efendi, Jandarma Kumandanı
228
Hüsnü Efendi, Yüzbaşı, Urfa Jandarma
Bölük Kumandanı 32
Hymans, Milletler Cemiyeti Konseyi
İcra Başkanı 239, 240

I

İlgın 76
İslahiye, Cebel-i Bereket 12, 15, 17,
54, 72, 82, 83, 104, 105, 108,
110, 117, 118, 129, 138, 139,
141, 160, 170, 187, 188, 211,
225, 227, 228
—istasyonu 87
—köyleri 156
—yolu 134

İ

İbrahim, Adana’da Aşiret Reisi 145
İbrahim, Mehmed oğlu, Arapdar kö-
yünden, Fransız askerlerince
para ve eşyaları gasp edilen 217
İbrahim, Onbaşı, Fransız Ermenisi tara-
fından öldürülen 141
İbrahim Çavuş, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve eş-
yaları gasp edilen 217
İbrahim Garzi, Garzan eşrafından 178
İçel kazası 221
İhsan, Binbaşı 32
İkinci Fırka 199

İlhami Bey, Sina Cephesi Kırk Sekizinci Alay Kumandanı 20
İlifgin köyü, Ulukışla kz., Niğde 109, 141
İlyas, Ahz-ı Asker Şubesi Reisi 32
İmadiye, Musul'da 122, 166
İmal köyü, Maraş'ta 7, 15, 17
İncebel mevkii 13, 91
İncesu 180
İncirlik köyü, Adana'da 144, 162
İngiltere/İngilizler, 19, 47, 48, 59, 65, 122, 135, 146, 153, 166, 167, 187, 189, 191, 209, 236, 237, 240, 242, 243, 244
—askerî kuvvetleri 145
—basını 242
—Devleti 236
—Fransız Antlaşması 23
—hastanesi 108
—Hükümeti 237
—idaresi 223
—kıtaları/birlikleri 92, 94, 139, 166
—kuvvetleri 52, 130, 135
—teftiş memurları 28
İnsan Hakları Beyannamesi 149
İran konsolosu 143
İskenderun 52, 107, 186, 233
İslâm/lar 28, 67, 178
—ahali 59, 103
—alemi 154

—cemaati 200
—dünyası 7, 67, 72, 177, 237
—kadınları 136
—mücahitleri 87
İslâmiyet 49, 154
İsmail Bey 144
İsmail Davud, Babusi Aşireti Reisi 178
İsmail Hakkı Efendi, Maraş Jandarma Tabur Kumandanı 228
İspanya 240
İstanbul 19, 37, 38, 40, 43, 53, 67, 68, 94, 97, 108, 112, 122, 142, 145, 147, 157, 162, 168, 172, 177, 199, 223, 232, 245
—Fransız siyasî temsilcisi 4
İstihlâk Rûsûm Kanunu 14
İtalya/İtalyanlar 89, 240
İtilâf devletleri 114, 146, 155, 165, 168, 169, 178, 221, 223
—başkumandanlığı 219
—fevkalâde komiserlikleri 18
—hükümetleri 145
—idare memurları 221
—kuvvetleri 164, 221
—temsilcileri 140, 145
İzmir 68, 95, 96, 122, 150, 153, 243
İzzet, Mustafa oğlu, para cezasına çarptırılan 39
İzzet Bey, Yüzbaşı, Adana Jandarma Takım Kumandanı, Ervad adasında tutuklu 231

İzzet Efendi, Ceyhan kazasından 39
İzzet Paşa, bkz. Ahmed İzzet

J

Jandarma 221
—Kumandanlığı Vekâleti 229
Japonya 240
Jettorier, Fransız Tabur Komutanı 51

K

Kabaktepe, Göksun kz., Maraş 203
Kadir, Çoban Abdullah oğlu, Ermeniler tarafından öldürülen 214, 215
Kadir, Maden eşrafından 125
Kadri, Adana'da eşraftan 145
Kahraman oğlu, eşraftan 216
Kalali 93
Kamışlı nahiyesi 108
Kân köyü, Mağara nh., Haçın kz., Adana 192, 203, 205
Kanlıdere mahallesi, Maraş'ta 106
Kapuçam 71, 81
Kara Ali Çavuş, Pazarcık'ın Akçakoyunlu köyünden 3
Kara Yusuf çetesi 39
Karabet, Arıcının oğlu, Akyol mahallesinden, Ermeni çeteci 109
Karabıyıklı köyü, Pazarcık kz., Maraş 8, 9, 88, 91

Karacaviran köyü 193
Karacurun, Urfa'da 164, 199
Karadeniz 220
Karagöz çarşısı 109, 210
Karaisalı kz., Adana 180, 184
Karakan aşireti 178
Karakeçili aşireti 99
Karalar* 54
Karamanlı mahallesi, Maraş'ta 101
Kars (Kadirli), Adana 182, 52, 126
Kâsım, Malatya eşrafından 155
Kasrabi (?) (Coustillié ?), Binbaşı 47
Katma 6, 141, 186, 187
Katolik kilisesi 69, 70, 84, 86, 121, 224
Kayabaş mahallesi, Maraş'ta 87
Kayarcık köyü, Haçın kz., Adana 182, 192, 203
Kayırlı, Adana'da 144
Kayseri 44, 49, 108, 202
—Mıntika Kumandanlığı 44
—Mutasarrıflığı 44, 108, 109
—li 209
Kazıklı köyü, Haçın kz., Adana 182
Kazım, Erzurum halkından 149
Keferdiz nh. (Sakçagözü), Islahiye 207, 225
Keldanî 35
Kelebek 141

* Bu köyün ismi aynı olayla ilgili diğer belgelerde Karabıyıklı olarak geçmektedir.

Kelmur (?), Bekiran Aşireti Reisi 178
Kemal Bey, Adana'da eşraftan 231
Kemal Esad Bey, eski mebuslardan 120
Kemal, Tercüman, Ermeni askerlerince öldürülen 40, 109
Kemo (?), Molla Ahmed mahallesinden 109
Kendighian, Kevod, Kilikya Ermeni Piskoposu 25, 27, 29, 30, 33, 35, 122
Kendirciyan Ohannes, Antep'te ileri gelenlerden 195
Keper (?), Maraş'ta 203
Keşfi, Müsteşar 11, 12, 14, 18, 42, 43, 86, 102
Keşşaf, Malatya'da ulemadan 155
Kılıç Ali Bey, Kuvâ-yı Milliye Kumandanı 159
Kılınçlı köyü, Adana'da 162
Kıllı, Maraş'ta 15, 17, 91
Kırklar kilisesi, Maraş'ta 71, 84, 105, 228
Kızılhaç bayrağı 176
Kiki aşireti 164
Kilikya 3, 7, 8, 10, 17, 25, 35, 41, 42, 46, 52, 66, 110, 116, 125, 127, 136, 157, 167, 169, 170, 190, 191, 219, 220, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241
—Başadministratörlüğü 219, 223
—Heyet-i Merkeziyesi 5

—hisarları 9
—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 127
Kilis, Antep'te 6, 50, 51, 73, 135, 136, 186, 187, 193, 201, 210, 220
Kirkor, Ermeni Çete Reisi 192, 193
Kirkor Efendi, Haçin eski Jandarma Takım Kumandanı ve Ermeni Çete Reisi 125, 181, 182, 183, 203
Kiyadyan, Başrahip 140
Koçak, Ulukışla'da 109
Konya 54, 76, 108, 141, 144, 161, 188, 222
Kozan (Sis), Adana 43, 44, 162, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 187, 188, 192, 197, 202, 221, 222, 225
Kurbikozanlı 210
Kuvâ-yı Milliye 20, 21, 22, 23, 42, 49, 62, 80, 81, 101, 120, 127, 134, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 176, 192, 193, 198, 205, 228
Küçük Yortu 28, 30, 36
Kümbet kilisesi, Maraş'ta 84, 105
Kürt 162
—aşiretleri 166
—reisleri 122
—Teâli Cemiyeti 122

L

Latif, Nafia Başmühendisi 228
Latin kilisesi 130, 140

Ledoux, Fransız Tercüman 79
Légion Arménienne 157, 158
Légion d'Orient 6, 74, 187, 208, 209
Leon (De Ordens), Binbaşı 8
Leonyan Ohannes, Antep'te ileri gelen-
lerden 195
Lilekyan Kivork, Antep'te ileri gelen-
lerden 195
Lloyd George, İngiltere Başbakanı 237,
243
Londra 232, 233, 239, 242, 243, 244
—Konferansı 233
Lozan 246
—Türk Kongresi 243
Lütfullah Çavuş, Ermeniler tarafından
tutuklanarak eşyaları gasp
edilen 108
Lütfü, Erzurum eşrafından 150

M

Ma'micek, Arapdar köyünden, Fransız
askerlerince para ve eşyaları
gasp edilen 217
Maden 124
Mağara nahiyesi, Haçin kz. 110, 181,
182, 183, 192, 193, 205
Mahmud, Çerkes ümerasından 9
Mahmud, Kadı oğlu, Malatya halkın-
dan 156
Mahmud, Kanavâtçızade, eşraftan 216
Mahmud, Malatya eşrafından 155
Mahmud, Malatya halkından 156

Mahmud, Müslüman cemaatinden 212,
216
Mahmud, Şeyh 178
Mahmud, Yirminci Kolordu Kumanda-
nı 44, 202
Mahmud Bey, Milli Aşireti Reisi 32,
34, 76, 85
Mahmud Nedim Bey, Adana Hukuk
Mahkemesi Başkanı, Ervad ada-
sında tutuklu 231
Maksutlu, Maraş'ta 48, 58, 69, 89, 102
Malaşeref aşireti 178
Malatya 26, 125, 153, 169
Mamuretülaziz 102, 106, 120, 174, 175
Maraş 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 23, 28, 41, 42,
45, 46, 47, 49, 51, 52, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91,
92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 110,
112, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 128, 129, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 138,
139, 140, 144, 146, 147, 148,
150, 151, 153, 158, 160, 162,
165, 166, 167, 168, 169, 170,
177, 178, 185, 186, 187, 188,
189, 195, 200, 203, 204, 205,
209, 212, 214, 223, 225, 226,
227, 228, 229

—ahalisi 15, 17, 55, 60, 78, 133, 166
—Antep yolu 81
—Ermenileri 9
—Fransa Kumandanlığı 116
—Hükümet Konağı 136, 224
—kalesi 139
—mutasarrıf vekili 89
—mutasarrıfı 55, 135, 159
—Mutasarrıflığı 8, 11, 18, 53, 102, 110, 115, 118, 137, 179, 184, 199, 224, 225, 226, 227, 228, 229
—Mutasarrıflığı Vekâleti 18, 42, 46
—Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 67
—olayları 71, 127, 135
—lılar 62, 68, 71, 116, 117, 138, 170, 178
Mardin 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 93, 152, 190, 198, 201
—Kuvâ-yı Milliyesi 20
—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 20, 23, 196
—liler 30
Mari Bedros, Milletbaşı 195
Markaryan, David, Adana Ermeni gönüllü alayından 126
Markaryan, Kolovart, Elazığ'da 126
Maryem, Nahirci Ali'nin eşi, Arapdar köyünde Ermenilerin saldırısına uğrayan 213

Masum, Şeyh 178
Matin gazetesi 237
Meclis-i Vükelâ 18
Mehmed, Arap oğlu, Arapdar köyünden, Fransız askerlerince para ve eşyaları gasp edilen 216
Mehmed, Bâyezid oğlu, İşgali protesto için Maraş'tan telgraf çeken 147
Mehmed, Erzurum'da Belediye üyesi 149
Mehmed, Güre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi 10
Mehmed, Hacı Ömer oğlu, Ermeniler tarafından tutuklanan 108
Mehmed, Hızır Ağa oğlu, Malatya halkından 156
Mehmed, İdare Meclisi azası 149
Mehmed, Maden ahalisinden 125
Mehmed, Malatya'da ulemadan 155
Mehmed, Silvan ileri gelenlerinden 129
Mehmed Ali Efendi, Hacı Ömer Ağa oğlu, Müslüman cemaatinden 212, 214, 216
Mehmed Ali Yunus, Malaşeref Aşireti Reisi 178
Mehmed Ali, Maden ahalisinden 125
Mehmed Arif, Antep Liva Müftüsü 195, 212, 215
Mehmed Arif, Erzurum'dan telgraf çeken 149
Mehmed Çavuş, Arapdar köyünden, Fransız askerlerince para ve eşyaları gasp edilen 217

- Mehmed Çavuş, Küçük Ahmed'in oğlu, Büyük Arapdar köyünden 213
- Mehmed Emin, Nakîbü'l-eşrâf 147
- Mehmed Emin, Pötürge Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 124
- Mehmed Hamdi, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 77
- Mehmed Hayri, Müftü oğlu, Meclis-i İdare Üyesi 215
- Mehmed İzzet Çavuş, Jandarma Karakol Kumandanı 109
- Mehmed Kâzım, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 77
- Mehmed Nabi, Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Temsilcisi 232, 233, 236, 237, 238, 241, 245, 246
- Mehmed Nizam, Fettah Paşaoğlu, Garzan'da 178
- Mehmed Nuri Efendi, Maraşlı, Fatih Askerlik Şubesi Başçavuşu 108
- Mehmed Nuri, Silvan eşrafından 129
- Mehmed Rifat, Malatya eşrafından 155
- Mehmed Salih Efendi, Islahiye'de Ermenilerce öldürülen 108
- Mehmed Şah, Garzan'da ümeradan 178
- Mehmed Şefik, İşgali protesto için Erzincan'dan telgraf çeken 151
- Mehmed Şerif, Dahiliye Nâzırı 66, 78, 113
- Mehmed Şerif, Merak oğlu, eşraftan 216
- Mehmed Tahir, Erzurum eşrafından 149
- Mehmed Talat, Binbaşı, Jandarma Tabur Kumandanı 212, 214, 215
- Mehmed, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 49
- Mektubî Kalemi 106
- Memik Ağa, Arapdar Köyü Birinci Muhtarı 213
- Memik Kâhya, Arapdar köyünden, Fransız askerlerince para ve eşyaları gasp edilen 216
- Memik, Arapdarlı Osman oğlu, Ermenilerin saldırısına uğrayan 214, 215
- Memik, Mehmed oğlu, Arapdar köyünde Ermenilerin saldırısına uğrayan 215
- Mercimektepe, Maraş'ta 101, 137, 228
- Mersin 4, 27, 35, 38, 52, 110, 111, 113, 142, 179, 188, 233, 234
- Mesut Bey 144
- Mevlevihâne, Araplar köyünde 103, 104
- Meydan-ı Ekber 187
- Mısır
- Kuvve-i Seferiyyesi Başkumandanlığı 221
- pulları 220
- Milletler Cemiyeti Konseyi 239, 240
- Milli Aşireti 30, 31, 32, 120
- Reisi, bkz. Mahmud Bey
- Molla Ahmed mahallesi 109, 210

Molla Mehmed, Höketçe köyünden 182
Molla Musa, Ermeniler tarafından Ha-
çin'e gönderilen 182
Molony, Birleşmiş Milletler'de İngilte-
re'nin daimî memuru 243, 244
Morbieu, Binbaşı 41
Mougin, Fransız İrtibat Subayı, Kay-
makam 16, 157, 158
Muharrem Efendi, Maraşlı, Zor Telgraf
Müdürü 108
Muhiddin Efendi, Aksaraylı, Evrak
Muhasebecisi 108
Muhlis, İşgali protesto için Erzincan'-
dan telgraf çeken 151
Musa Efendi, Karaman tüccarından 4
Musa, Andırın Müdafaa-i Hukuk Ce-
miyeti Üyesi 171
Musa, Garzan'da ümeradan 178
Musevîler 193
Mustafa, Hatib oğlu, Malatya halkın-
dan 156
Mustafa, Kozanlı, Dava Vekili 173
Mustafa, Malatya eşrafından 155
Mustafa, Mevlevî Şeyhi 195
Mustafa, Urfa Belediye Reisi 66
Mustafa, Van eşrafından 114
Mustafa Bey, Barazi Aşireti Reisi 84
Mustafa Çavuş, Zeytun Karakol Ku-
mandanı 13, 109, 139
Mustafa Efendi, Adana Ceza Mah-
kemesi üyesi, Ervad adasında
tutuklu 231

Mustafa Efendi, Adana eski Nüfus Baş-
kâtibi 232
Mustafa Efendi, Adana'da eşraftan 231
Mustafa Efendi, Maraşlı Doktor, Fran-
sız askerlerince öldürülen 227,
228
Mustafa Efendi, Yüzbaşı, Amanos
Amele Tabur Kumandanı 141
Mustafa Fahri, Malatya halkından 156
Mustafa Hulusi, Boyracı oğlu, Erzincan'dan telgraf çeken 151
Mustafa Kemal (Atatürk) 4, 5
Mustafa Reşid Paşa, Hariciye Nâzırı
44, 45, 50, 63, 89, 92, 121
Mustafa Sami, Polis İkinci Komiseri
212, 214, 215, 216
Musul 30, 122
Muzafferüddin Bey, Hat Komiseri 220
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
25, 30, 34, 70, 134, 137, 227
Mümin, Malatya halkından 156
Münir, Adana'da ulemadan 145
Müslim, Urfa eski Müftüsü 66
Müslimiye 186, 187
Müslüman/lar 4, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15,
27, 31, 36, 42, 44, 45, 46, 47,
49, 51, 53, 54, 56, 61, 62, 63,
65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74,
76, 78, 80, 81, 83, 85, 86, 87,
88, 90, 91, 95, 96, 109, 103,
106, 107, 110, 111, 117, 118,
119, 124, 125, 126, 128, 129,
130, 131, 136, 139, 140, 141,
143, 144, 146, 145, 150, 151,

152, 153, 154, 155, 157, 158,
160, 161, 162, 165, 166, 169,
170, 172, 173, 174, 175, 177,
179, 180, 181, 182, 183, 184,
185, 187, 188, 189, 190, 193,
194, 196, 197, 200, 201, 204,
205, 209, 210, 211, 224, 225,
229, 233, 234
—ahali 6, 8, 11, 12, 14, 35, 36, 38,
50, 52,, 53, 56, 57, 63, 61, 64,
65, 75, 79, 88, 89, 91, 92, 95,
100, 101, 102, 105, 106, 107,
108, 112, 115, 116, 120, 123,
135, 137, 139, 145, 156, 165,
171, 176, 181, 182, 192, 196,
198, 202, 203, 204, 206, 223,
225
—cemaati 185, 209, 211, 212
—cemaati heyetleri 208
—evleri 62, 81, 228
—gazeteleri 138
—gençleri 17
—halk 146, 152, 153
—kadınlar 15, 51, 88, 128, 153,
223, 224
—köyleri 47, 52, 110, 180, 203
—mahalleleri 15, 17
Mütareke 48, 50, 52, 53, 63, 82, 90, 92,
94, 95, 98, 106, 107, 114, 124,
126, 129, 132, 135, 140, 145,
152, 153, 219, 222, 224, 226

N

Naberte (?), Ermeni Subay 108
Nabi Bey, bkz. Mehmed Nabi
Nasri (?), Garzan'da Tüccar 178
Nasturiler 166

Nazbaryan, Dires, Mersin'de 110, 111
Nazif Bey, Liva Mühendisi 162
Nazyabyan, Karabet, Diyarbakır'da
111
Nıcdal (?) kabilesi reisi 120
Niğde 5, 127, 184
—Mutasarrıflığı 179
Nihad Bey, Erkân-ı Harb Binbaşısı 141
Nikolaki Efendi, Simon oğlu, Galata'da
188
Noradonkyan, Gabriel, Avrupa'da
Ermeni heyetlerine başkanlık
eden, eski Hariciye Nâzırı 242,
243, 244, 245, 246
Normand, Fransız Albay, Adana'da
Sancak İdare Memuru 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29,
30, 32, 33, 34, 36, 39, 93, 122,
168, 190, 197, 201
Nureddin, İlgin Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti'nden 77
Nuri, Aşîr oğlu, İşgali protesto için
Erzincan'dan telgraf çeken 151
Nuri, Fazlı Ağa oğlu, Antep'te Müslü-
man cemaatinden 195, 212, 215
Nuri, Maden ahalisinden 125
Nusaybin 20

O

Ocaklı köyü, Dört Yol kz. 107
Ohannes, Arabacı, Araplar köyü ahalı-
sine saldıran 212, 214
On Beşinci Fırka 119
On Beşinci Kolordu Kumandanlığı 87
On İkinci Kolordu Kumandanlığı 87

On Sekizinci Nişancı Cezayir Alayı
Karargâhı 187

On Sekizinci Piyade Alayı 199

On Üçüncü Kolordu
—bölgesi 33, 164, 206
—Kumandanı 19
—Kumandanlığı 5, 14, 22, 24, 25,
27, 29, 56, 84, 87, 97, 109, 165,
122, 197, 206, 207, 225, 229

Orta Avrupa 236

Orta Doğu 52

Oseb, Doktor 195

Osman, Arapdar köyü ikinci Muhtarı
212, 213

Osman, Güre Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti Reisi 10

Osman, Karaoğlan oğlu, Arapdar
köyünden, Fransız askerlerince
para ve eşyaları gasp edilen 217

Osman, Erzurum eşrafından 150

Osman Ağa, Ocaklı köyü halkından
107

Osman Kâhya, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 217

Osmaniye 38, 39, 54, 108, 170, 187
—mutasarrıfı 40

Osmanlı/lar 22, 25, 27, 38, 54, 56, 65,
67, 68, 93, 107, 122, 128, 132,
139, 141, 187
—altını 214
—askerleri 82
—bayrağı 73, 129, 134, 136, 139,
224, 227

—birlikleri 235

—Devleti 8, 145, 146, 158, 164,
168, 224

—görevlileri 93, 235

—Hükümeti 4, 16, 20, 22, 33, 35,
48, 63, 64, 82, 89, 90, 92, 93,
94, 95, 96, 122, 133, 143, 146,
152, 153, 183, 194, 195, 197,
199, 234, 235, 242, 245

—idaresi 23, 52

—İmparatorluğu 99, 235

—jandarması 220

—kanunları 17, 136, 143, 223

—kuvvetleri 82

—memurları 7, 39, 41, 56, 95, 142,
143, 148

—milleti 124, 171

—müslümanları 67

—sancağı 146

—toprakları 220, 221

—yetkilileri 35, 36, 52

Ö

Ömer, Erzurum eşrafından 150

Ömer, Hacı Mehmed oğlu, Arapdar
köyünden, Fransız askerlerince
para ve eşyaları gasp edilen 216

Ömer, Silvan ileri gelenlerinden 129

Ömer Âbid Hanı, Galata'da 188

Ömer Lütfü, Edhem Bey oğlu, İşgali
protesto için Alaşehir'den telgraf
çekenlerden 148

Ömer Lütfü, Hacı Ağa oğlu, İşgali
protesto için Alaşehir'den telgraf
çekenlerden 148

Ömer Şemsi, Milli Aşireti Reisi 114

Ömerli köyü 109, 141

P

Paris 232, 235, 238, 239, 240, 242, 244

—Barış Konferansı 246

—Umumî Meclisi 135

Paşa, Atmalı Aşireti Reisi 9

Patrikhane 140

Pazarcık kazası, Maraş'ta 8, 12, 42, 45,
52, 59, 71, 80, 93, 117

Pera 35

Pervari aşireti 178

Pınarbaşı Camii 71

Pierre Loti 124

Pilavcı Ahmed, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216

Pilavcı Mustafa, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216

Posta ve Telgraf ve Telefon Müdü-
riyet-i Umumiyesi 42

Pozantı, Adana'da 37, 108, 141

—buğday anbarı 141

—Cerablus demiryolu 113

Pötürge 123

Protestan kilisesi 162

Q

Querette, Fransız General, Doğu Eya-
letleri Kumandanı 41, 45, 46,
47, 52, 55, 58, 61, 80, 98, 99,
100, 101, 114, 124, 125, 134,
139, 146, 148, 158, 187, 226,
227, 228

R

Ramazanoğulları 38

Ramman aşireti 178

Rasul Babek (?), Reşkütan Aşireti Reisi
178

Re'sülayn kazası, Mardin'de 30, 31,
32, 164

Receb, Erzurum'da Belediye üyesi 149

Receb, Malatya'da ulema'dan 155

René Pinon, Fransız Yazar 235

Rénoir, Yüzbaşı, Fransız İrtibat Subayı
208, 212, 214, 215, 216

Reşid, Garzan'da ulemadan 178

Reşid, Sivas Valisi 133

Reşid Paşa, bkz. Mustafa Reşid Paşa

Reşkütan aşireti 178

Revandüz 122, 166

Rıfkı, Maden'de Ulema'dan 125

Rıfkı, Malatya eşrafından 155

Rıza, Erzincan eşrafından 151

Roma 240

Romieu, Kilikya İşgal Kuvvetleri Ku-
mandanı 14

Rum/ıar 95, 150, 161, 162

—ahali 95

—bayrakları 220

—komiteleri 122

Rumeli 97

Rusya 111, 177

Rüşti Bey, Tarsus Kaymakamlığı göre-
vine getirilen 144

Rüşti Efendi, Ocaklı köyü ahalisinden
107

S

Sabri, Burukan Aşireti Reisi 178

Sadâret 8, 10, 12, 18, 24, 33, 49, 55,
56, 66, 75, 78, 79, 96, 97, 98,
102, 103, 106, 114, 123, 124,
127, 147, 148, 152, 153, 157,
164, 165, 166, 177, 181, 197,
204, 206, 230, 242

Sadık, Erzurum'da Müftü 149

Sadık, Silvan'dan aşiret reisleri adına
telgraf çeken 129

Said, Badıllı Aşireti Reisi 172

Said, Çakmakçı, Ermeni askerlerinin
saldırısına uğrayan 224

Sajeus, Yüzbaşı, Fransızların Urfa'daki
siyasî temsilcisi 123

Sakçagöz köyü, Islahiye'de 72

Salih, Ergani Madeni Sancağı Müftüsü
125

Salih Paşa, Harbiye Nâzır Vekili 55, 79

Saltanat 67, 128, 168

Sami, Erzincan'da eşraftan 151

Samuya, Bercuhi, Mersin'de 111

Saraçhane çarşısı, Araplar köyünde 104

Sarıgözel, Fertiz nh., Maraş 203

Sarılar köyü, Maraş'ta 12, 15, 17, 54,
91, 93, 139

Sarız nahiyesi, Aziziye kz., Kayseri
181, 192, 193

—müdürü 203

Sefa Bey, Hariciye Nâzırı 174, 183,
232

Selahaddin Bey, Üçüncü Kolordu Ku-
mandanı 46, 48, 55, 57, 60, 63,
80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 102,
104, 105, 106, 115, 116, 118,
119, 138, 170, 182, 188, 199,
204, 205

Selanik 188

Selim, Maden ahalisinden 125

Senâiye mahallesi, Maraş'ta 70

Senegalli 209

Servet, Mektubî Kalemî Müdürü 41

Seza Bey, Urfa Jandarma Tabur Komu-
tanı 113

Silvan, Diyarbakır'da 128, 199

Sina Cephesi 20

Sincar aşireti 122

Sinekliyan, Siron, İstanbul'da 112

Sisli, Çeri Aşireti Reisi 178

Sivas 12, 15, 45, 46, 55, 57, 58, 60, 62,
67, 70, 71, 77, 82, 83, 86, 87,
100, 102, 103, 104, 110, 115,
116, 118, 125, 129, 132, 133,
137, 181, 182, 186, 192, 203,
226, 228, 229

—Telgraf Başmüdüriyeti 42, 48
—lı 209
Siverek 19, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 93, 122, 123, 168,
171, 198, 199, 201
—Kuvâ-yı Milliyesi 119
—Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 33
—liler 30, 32, 34
Stephan, Sivil Mahkemesi Üyesi 155
Subhi Paşa, Adana ileri gelenlerinden
38
Sulh Konferansı 145
Sulh Kongresi Yüksek Meclisi 147
Sultantepe 31
Suriye 6, 7, 52, 66, 68, 85, 97, 116,
136, 230, 241
—Fevkalâde Komiserliği 231
—li 137
Suruç kazası, Urfa'da 84, 120, 197,
201, 223
—aşiretleri 31
—kaymakamı 137
—şube reisi 84
Suvanlı, Malatya'da 49
Süleyman, Andırın Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Üyesi 171
Süleyman, Erzurum'da Müdafaa-i
Hukuk Reisi 149
Süleyman, Zül-kadriye oğlu, İşgali
protesto için Maraş'tan telgraf
çeken 147
Süleyman[lı], Maraş'ta 3, 205
Süleyman Faik, Silvan ileri gelenlerin-
den 129
Süleyman Garzi (?), eşraftan 178

Süleyman Sadık Paşa, Tarsus ileri
gelenlerinden 143
Süryani/ler 27, 164, 169

Ş

Şakir, Erzurum'da Belediye üyesi 149
Şakir Efendi, Komiser 224
Şam 6
Şar köyü, Haçın kz., Adana 108, 182
Şark Ordusu Erkân-ı Harbiyesi 116
Şefik, Adana Evkaf Müdürü 109
Şefik, Garzan ümerasından 178
Şefik, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiye-
ti'nden 77
Şekerdere mahallesi, Maraş'ta 70, 81,
86, 87, 88, 229
—kilisesi 83, 120
Şekerli mahallesi 71, 226
Şemr aşireti 122
Şerefoğlu, Maraş'ta 87
Şerif Ağa, Müslüman cemaatinden 212
Şevket, Harran Kaymakamı 32
Şevket, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti'nden 77
Şevket, Silvan ileri gelenlerinden 129
Şevki, Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti üyesi 178
Şeyh, Boz Ağa oğlu 9
Şeyh mahallesi 105
Şeyh Murad köyü, Adana'da 144, 162
Şeyh Musa, Ulema'dan 125
Şeyhan aşireti 172

Şeyhun uşakları, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216

Şükrü, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden 77

T

Tahir, Silvan eşrafından 129

Tahsin, Erzurum eşrafından 149

Taillardat, Fransız Yüzbaşı 43, 44, 221

Talat Bey, bkz. Mehmed Talat

Tanatlu 93

Tanrıverdi köyü, Adana'da 162

Tarakçı Avadis, Antepli Çiloğlan'ın
biraderi, Arapdar köyü ahalisine
saldıran 213, 214

Tarla-yı Atik mahallesi 210

Tarsus 143, 233

—Kaymakamlığı 144

Tartuşe 230, 231

Taşcıyan Karabet, Maraş'ta 125

Taşnak/lar 25, 27, 35

Tavşantepe, Maraş'ta 101

Taycur (Deycur) aşireti 122

Teke, Antalya'da 6

Tekke mahallesi, Maraş'ta 88

—kilisesi 84, 105, 228

Tektek Dağı 32

Tellü'l-ebyad 21, 31, 84

Temps 154

Tevfik, Güre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi 10

Tevfik, İdare Meclisi azası 149

Toprakkale 108

—istasyonu 141

Trabzon 185, 200

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Merkez Kurulu 78

Tufan, Van eşrafından 114

Tulhum, Maraş'ta 88

Turkey gazetesi 243

Tuzcuyan, Kiragos, Diyarbakır'da 111

Tüketim vergisi 136

Türkiye/Türk/ler 7, 10, 19, 35, 37, 38, 39, 41, 68, 76, 85, 93, 98, 111, 114, 126, 127, 130, 131, 134, 140, 142, 147, 148, 149, 157, 159, 162, 169, 177, 178, 183, 227, 231, 233, 234, 235, 237, 240, 242, 243, 244, 245

—ahalisi 38, 142

—görevliler 51

—Hükümeti 135

—memurlar 221

—nüfusu 38, 156

—okulları 142

—üniforması 93

U

Ulu Cami, Adana'da 36, 71

Ulukışla, Niğde'de 109, 141

Umum Jandarma Kumandanlığı 226, 229

Umumî Harb 128

Urfa 10, 13, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,

52, 59, 64, 65, 68, 75, 83, 84,
85, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 100,
102, 113, 119, 120, 123, 127,
132, 135, 136, 137, 144, 148,
152, 153, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169, 171, 176, 189,
190, 196, 197, 198, 201, 203,
204, 222, 223, 224, 229

—Fransız Askerî Kumandanlığı
222

—lılar 31, 198, 201

Ü

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı 3, 14,
15, 56, 79, 97, 125, 165, 203,
204, 206, 207, 229

Üsküdar 245

Üzeyir 143

V

Valtan, Yüzbaşı, Fransız Subay 212,
214, 215, 216

Van 111, 126, 185, 200

—lı 209

Vatan Cemiyetleri 25

Vehbi Efendi, Yüzbaşı 4

Veli, Kara Yusuf çetesine yardım ettiği
iddiasıyla kurşuna dizilen 155

Veli, Müftü 9

Veysel, Turfanda oğlu, Malatya'da 155

Viranşehir kazası, Urfa'da 31, 32, 75,
119, 198, 199, 201, 224

Virland, Vali Teknik Danışmanı 142

Voere, İngiliz Kumandan 209

W

Washington 238

—muhabiri 237

Wilson, Doktor 227

Wilson, eski Amerika Cumhurbaşkanı
146, 244

—Prensipleri 85, 100, 122, 145,
146

Y

Yahya, Malatya halkından 156

Yakın Doğu 236

Yamanlı köyü, Haçın kz., Adana 182,
193, 205

Yasravi (Mersavi ?) aşireti 120

Yeremyan, Antep'te ileri gelenlerden
195

Yesayi, Nerses Nalbandaşek'in oğlu,
Arapdar köyü ahalisine saldıran
214

Yıldırım Kıtââtı Müfettişliği 221

Yirminci Kolordu Kumandanlığı 43,
87, 197, 225

Yoksulluhan, Pozantı yakınında 108

Yukarı Bedesten, Maraş'ta 81

Yunan/lılar 68, 95, 153, 233, 234, 235,
243

—askeri 95

—Hükümeti 237

—kıtaları 95

Yusuf, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Bodrum He-
yet-i Milliye Reisi 97

Yusuf, Garzan'da Tüccar 178
Yusuf, Maden Belediye Reisi 125
Yusuf Talat, Antalya Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Reisi 7
Yusuf Ziya, Erzurum'da Belediye üyesi
149

Z

Zâkir, Erzurum Belediye Reisi 149
Zareshian, Bedros, Diyarbakır'da 28
Zaven Efendi, Ermeni Patriği 25, 27,
28, 29, 35
Zeit (Zeyd), Diyarbakır'da 27, 35

Zeyno Memik, Arapdar köyünden,
Fransız askerlerince para ve
eşyaları gasp edilen 216
Zeytun 12, 13, 52, 109, 110, 126, 139,
140, 187, 204, 205, 206
—Ermenileri 13, 51, 109, 110, 126,
139, 140, 187, 204, 205, 206
—kışlası 204
—müfrezesi 13
—olayları 206
Zibar 166
Zinarlı mh., Adana'da 162
Ziya, Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemi-
yeti Üyesi 178
Ziya, Müftü 114
Ziyaeddin, Şeyh 178

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

E K

*OSMANLI BELGELERİNDE ERMENİ-FRANSIZ İLİŞKİLERİ
I-III CİLTLERİNDE YER ALAN BELGELERİN REFERANSLARI*

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Bâb-ı Âlî Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi (A. MKT. MHM)

A. MKT. MHM. 549/21
A. MKT. MHM. 616/26
A. MKT. MHM. 617/9
A. MKT. MHM. 637/30
A. MKT. MHM. 642/2
A. MKT. MHM. 646/32
A. MKT. MHM. 651/10

A. MKT. MHM. 651/17
A. MKT. MHM. 652/28
A. MKT. MHM. 660/2
A. MKT. MHM. 673/13
A. MKT. MHM. 673/25
A. MKT. MHM. 698/16
A. MKT. MHM. 746/28

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.)

BEO. 340957

BEO. 341163

Bâb-ı Âlî Evrak Odası Siyasi (BEO. SYS.)

BEO. Siyasi 346167

BEO. Siyasi 346559

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş (DH. EUM. AYŞ.)

DH. EUM. AYŞ. 34/44

Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5. Şube (DH. EUM. 5. Şube)

DH. EUM. 5. Şube 78/10

Dahiliye Şifre (DH. ŞFR.)

DH. ŞFR. 98/295

DH. ŞFR. 105/12

DH. ŞFR. 107/12

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS.)

DH. KMS. 49-1/85

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.)

DH. MUI. 66-2/22

Dahiliye Siyasi (DH. SYS.)

DH. SYS. 42/8

Hariciye Siyasi (HR. SYS.)

HR. SYS. 78-6/60

HR. SYS. 470/142

HR. SYS. 469/59

HR. SYS. 544-15/22-25

HR. SYS. 469/65

HR. SYS. 1773/82

HR. SYS. 1866-6/38-39	HR. SYS. 2542-7/28
HR. SYS. 1866-6/41	HR. SYS. 2542-7/34
HR. SYS. 1922/106	HR. SYS. 2542-9/26-28
HR. SYS. 2141/3	HR. SYS. 2542-9/34, 37
HR. SYS. 2265-7/5, 8, 9, 17-20	HR. SYS. 2542-9/36
HR. SYS. 2265-13/2, 3-4, 5, 6, 7, 10	HR. SYS. 2542-10/15, 16
HR. SYS. 2399-7/19	HR. SYS. 2542-10/28-30
HR. SYS. 2399-8/5, 6-7	HR. SYS. 2543-1/7-8
HR. SYS. 2399-11/14	HR. SYS. 2543-1/13-16
HR. SYS. 2399-13/8	HR. SYS. 2543-2/13-16
HR. SYS. 2399-13/15	HR. SYS. 2543-2/23-28
HR. SYS. 2399-14/17	HR. SYS. 2543-2/32-35
HR. SYS. 2399-14/22	HR. SYS. 2543-2/36
HR. SYS. 2453-10/3, 8-9	HR. SYS. 2543-3/3
HR. SYS. 2542-2/22	HR. SYS. 2543-3/4, 5
HR. SYS. 2542-3/4, 5	HR. SYS. 2543-3/6
HR. SYS. 2542-3/24-25	HR. SYS. 2543-4/2-4
HR. SYS. 2542-3/8-10	HR. SYS. 2543-4/9-12
HR. SYS. 2542-4/1, 4	HR. SYS. 2543-4/28, 31
HR. SYS. 2542-4/14	HR. SYS. 2543-4/30
HR. SYS. 2542-5/1-2	HR. SYS. 2543-4/35, 36
HR. SYS. 2542-5/9	HR. SYS. 2543-5/6
HR. SYS. 2542-5/11	HR. SYS. 2543-5/7
HR. SYS. 2542-5/22	HR. SYS. 2543-5/8
HR. SYS. 2542-5/38-40	HR. SYS. 2543-5/18
HR. SYS. 2542-6/1-2	HR. SYS. 2543-5/27
HR. SYS. 2542-6/23	HR. SYS. 2543-5/28
HR. SYS. 2542-6/28-30	HR. SYS. 2543-6/17
HR. SYS. 2542-7/3-5	HR. SYS. 2543-6/22

HR. SYS. 2543-6/23	HR. SYS. 2543-12/1
HR. SYS. 2543-6/30	HR. SYS. 2543-12/3-5
HR. SYS. 2543-6/32-33	HR. SYS. 2543-12/9
HR. SYS. 2543-7/10, 30, 72	HR. SYS. 2543-12/18
HR. SYS. 2543-7/33, 34	HR. SYS. 2543-12/21-22
HR. SYS. 2543-7/35	HR. SYS. 2544-1/1, 2, 6-11
HR. SYS. 2543-7/43-45	HR. SYS. 2544-1/3, 4, 14
HR. SYS. 2543-7/58	HR. SYS. 2544-1/12
HR. SYS. 2543-8/1, 10-11	HR. SYS. 2544-1/16, 26
HR. SYS. 2543-8/2	HR. SYS. 2544-1/20
HR. SYS. 2543-8/9	HR. SYS. 2544-1/27-30
HR. SYS. 2543-8/14	HR. SYS. 2544-1/31
HR. SYS. 2543-8/15-21	HR. SYS. 2544-1/33-36
HR. SYS. 2543-8/26, 27	HR. SYS. 2544-2/2
HR. SYS. 2543-9/14-17	HR. SYS. 2544-3/3
HR. SYS. 2543-9/22	HR. SYS. 2544-3/11-12
HR. SYS. 2543-10/1	HR. SYS. 2544-4/2
HR. SYS. 2543-10/12-14	HR. SYS. 2544-4/7
HR. SYS. 2543-10/15-17	HR. SYS. 2544-4/8
HR. SYS. 2543-10/18	HR. SYS. 2544-5/3, 5
HR. SYS. 2543-10/19-20	HR. SYS. 2544-6/3-4, 7-8, 9
HR. SYS. 2543-10/21-22	HR. SYS. 2544-6/5, 6, 16
HR. SYS. 2543-10/26	HR. SYS. 2544-6/11-12
HR. SYS. 2543-10/27-29	HR. SYS. 2544-6/19-20
HR. SYS. 2543-10/35-37	HR. SYS. 2544-6/24-25
HR. SYS. 2543-11/5-6	HR. SYS. 2544-7/2
HR. SYS. 2543-11/19-24	HR. SYS. 2544-7/12-13
HR. SYS. 2543-11/35	HR. SYS. 2544-7/19-22
HR. SYS. 2543-11/36	HR. SYS. 2544-7/27

HR. SYS. 2544-7/33-34	HR. SYS. 2544-15/33
HR. SYS. 2544-8/1	HR. SYS. 2544-15/35-36
HR. SYS. 2544-8/4-5	HR. SYS. 2544-15/38
HR. SYS. 2544-8/19-21	HR. SYS. 2544-17/4, 5, 6-7, 8, 9
HR. SYS. 2544-8/25, 26, 27	HR. SYS. 2544-17/10-12, 13, 15
HR. SYS. 2544-8/29, 31, 32	HR. SYS. 2544-17/14, 22-23
HR. SYS. 2544-9/5-8	HR. SYS. 2544-17/25, 24, 26, 27
HR. SYS. 2544-9/10	HR. SYS. 2555-1/17
HR. SYS. 2544-9/11	HR. SYS. 2555-2/18
HR. SYS. 2544-9/12	HR. SYS. 2555-2/22
HR. SYS. 2544-9/25	HR. SYS. 2555-2/23
HR. SYS. 2544-9/39-40	HR. SYS. 2555-2/26, 27
HR. SYS. 2544-9/48-49	HR. SYS. 2555-2/33-36
HR. SYS. 2544-10/3	HR. SYS. 2555-2/39-45
HR. SYS. 2544-10/21	HR. SYS. 2555-2/50
HR. SYS. 2544-11/3	HR. SYS. 2555-2/55
HR. SYS. 2544-11/9	HR. SYS. 2555-2/56
HR. SYS. 2544-11/13	HR. SYS. 2555-2/58
HR. SYS. 2544-11/16	HR. SYS. 2555-2/66
HR. SYS. 2544-12/2-3	HR. SYS. 2555-2/68
HR. SYS. 2544-12/13-14	HR. SYS. 2555-2/69-70
HR. SYS. 2544-13/1, 3-4, 5-6	HR. SYS. 2555-2/71
HR. SYS. 2544-13/10	HR. SYS. 2555-2/77
HR. SYS. 2544-13/18, 8, 12, 13, 20	HR. SYS. 2555-2/83
HR. SYS. 2544-14/11-12	HR. SYS. 2555-3/5
HR. SYS. 2544-15/12-13	HR. SYS. 2555-3/23
HR. SYS. 2544-15/15	HR. SYS. 2555-3/41
HR. SYS. 2544-15/16-18	HR. SYS. 2555-3/48-49
HR. SYS. 2544-15/27-28	HR. SYS. 2555-3/50

HR. SYS. 2555-3/55, 56	HR. SYS. 2555-4/151
HR. SYS. 2555-3/57, 59	HR. SYS. 2555-4/152-153
HR. SYS. 2555-3/63, 64	HR. SYS. 2555-4/169
HR. SYS. 2555-3/82, 83	HR. SYS. 2555-4/176
HR. SYS. 2555-3/89	HR. SYS. 2556-1/50-52
HR. SYS. 2555-3/99-101, 128	HR. SYS. 2556-1/51
HR. SYS. 2555-3/105-113	HR. SYS. 2556-1/70
HR. SYS. 2555-3/132	HR. SYS. 2556-1/87, 89, 90
HR. SYS. 2555-3/133-143	HR. SYS. 2556-1/135-136, 137
HR. SYS. 2555-4/12, 15	HR. SYS. 2556-1/166
HR. SYS. 2555-4/26	HR. SYS. 2556-2/12
HR. SYS. 2555-4/45, 46	HR. SYS. 2556-2/23, 25, 26
HR. SYS. 2555-4/54-55	HR. SYS. 2556-2/45
HR. SYS. 2555-4/56	HR. SYS. 2556-2/51-52
HR. SYS. 2555-4/62, 63	HR. SYS. 2556-2/53
HR. SYS. 2555-4/79-82	HR. SYS. 2556-3/73-74
HR. SYS. 2555-4/96, 97, 112	HR. SYS. 2556-3/78-80
HR. SYS. 2555-4/107	HR. SYS. 2569-4/42, 43
HR. SYS. 2555-4/116	HR. SYS. 2602-1/22, 23
HR. SYS. 2555-4/120	HR. SYS. 2602-1/91-93
HR. SYS. 2555-4/121	HR. SYS. 2748/2
HR. SYS. 2555-4/133-135	HR. SYS. 2748/3, 4
HR. SYS. 2555-4/144	HR. SYS. 2748/6
HR. SYS. 2555-4/145	HR. SYS. 2748/7
HR. SYS. 2555-4/146	HR. SYS. 2748/12
HR. SYS. 2555-4/147	HR. SYS. 2748/26
HR. SYS. 2555-4/148	HR. SYS. 2748/48
HR. SYS. 2555-4/149	HR. SYS. 2748/59
HR. SYS. 2555-4/150	HR. SYS. 2748/73

HR. SYS. 2749/7	HR. SYS. 2793/28
HR. SYS. 2749/12	HR. SYS. 2794/6
HR. SYS. 2749/13	HR. SYS. 2795/43
HR. SYS. 2749/25	HR. SYS. 2802/4
HR. SYS. 2749/31	HR. SYS. 2815-1/59-60
HR. SYS. 2749/57	HR. SYS. 2817-1/44
HR. SYS. 2749/60	HR. SYS. 2817-1/118, 110
HR. SYS. 2749/110	HR. SYS. 2817-1/178
HR. SYS. 2750/76	HR. SYS. 2831/7
HR. SYS. 2750/77	HR. SYS. 2838/7
HR. SYS. 2781-1/12, 13	HR. SYS. 2865/11
HR. SYS. 2786-1/242, 244, 249, 250	HR. SYS. 2865/63
HR. SYS. 2788/16	HR. SYS. 2866/32
HR. SYS. 2788/23	HR. SYS. 2878/9
HR. SYS. 2789/8	HR. SYS. 2885/41
HR. SYS. 2793/7	HR. SYS. 2885/56
HR. SYS. 2793/12	

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)

MV. 217/77

MV. 217/137

MV. 217/153

Yıldız Sadaret Hususî Maruzat (Y. A. HUS.)

Y. A. HUS. 362/8

Y. A. HUS. 377/54

Y. A. HUS. 424/10

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y. MTV.)

Y. MTV. 168/65

Y. MTV. 233/80

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.)

Y. PRK. ASK. 119/45

Y. PRK. ASK. 133/9

Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ.)

Y. PRK. AZJ. 28/23

Y. PRK. AZJ. 52/60

Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbeti (Y. PRK. BŞK.)

Y. PRK. BŞK. 47/112

Y. PRK. BŞK. 48/60

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. HR.)

Y. PRK. HR. 28/4

Y. PRK. HR. 31/53

Yıldız Perakende Elçilik ve Şehbenderlik Tahrirâtı (Y. PRK. EŞA.)
Y. PRK. EŞA. 21/1